

AZƏRBAYCAN

1'2025

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA

Məsul katib: Vüsal NURU

Şöbə müdirləri: Məmməd ORUC,
Qəşəm NƏCƏFZADƏ,
Mübariz CƏFƏRLİ
Azad YAŞAR

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-75-81

Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

14.01.2025

Sifariş 61

Tiraj 500

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

12 çap vərəqi

17,2 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com
sudabe334@mail.ru
www.azyb.az

Qiyməti

2 manat

**Bakı şəhəri, "Azərbaycan"
nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur**

Dərc olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılmır.

Müəllifin fikirləri redaksiyanın mövqeyi ilə üst-üstə düşməyə bilər.

BU SAYIMIZDA:

FİRUZƏ MƏMMƏDLİNİN 85 YAŞI

FİRUZƏ MƏMMƏDLİ – Şeirlər	3
İNTİQAM QASIMZADƏ - “Adıma deyən var “bəxtəvər” hələ”	14
MƏHRUX DÖVLƏTZADƏ – Ömür bir uzun şeirdir	18

P O E Z İ Y A

SƏDDAM LACIN – Şeirlər	24
MİR KAMİL – Şeirlər	30
İSLAM SADIQ – Şeirlər	95
XƏZANGÜL – Şeirlər	104
RAMİZ ORSƏR – Şeirlər	124
SAHİB CAMAL – Şeirlər	132
XALİD MAHMUD – Şeirlər	144
ELMAN İSKƏNDƏR – Şeirlər	148
CABİR ALPOĞLU ALBANTÜRK – Mənsur şeirlər	164

N Ə S R

LOĞMAN RƏŞİDZADƏ – Yuxusu pozulanlar (roman, əvvəli)	35
MÜBARİZ CƏFƏRLİ – Hekayələr	109
ALPAY AZƏR – Hekayə	136

Y E N İ T Ə R C Ü M Ə L Ə R

MAKS FRİŞ – Hekayə (Tərcümə edən: Azad Yaşar)	153
---	-----

Y Ü Z İ L İ N B İ R İ N C İ L Ə R İ

SÜDABƏ AĞABALAYEVA – Azərbaycan brendi	168
--	-----

T Ə N Q İ D V Ə Ə D Ə B İ Y Y A T Ş Ü N A S L I Q

SALİDƏ ŞƏRİFOVA – Məmməd İsmayılın “İz” romanı ətrafında gəzişmələr	177
MOBİL ASLANLI – Mir Mövsün Nəvvab	184
VAQİF YUSİFLİ – Tofiq Hüseyn	188

K İ T A B R Ə F İ 192

♦ Firuzə Məmmədlinin 85 yaşı

Firuzə MƏMMƏDLİ

İLLƏRİN

Birdən-birə nə düşmüşdü yadına,
Vərəqlədin keçmişini illərin?!
Saydın, seçdin, seçmələdin nə yaxşı,
Əllisini, yetmişini illərin?!

Bu seçdiyin ürəyincə deyilsə,
Ələ gələn gərəyincə deyilsə,
Donluq olub, çörəyincə deyilsə,
Nə gəzirsən itmişini illərin?!

Nəyi vardı, xəlbirlədin, ələdin,
Acısını şirininə caladın.
Çağaydımı, – laylalandın, bələdin
Daha vaxtı ötmüşünü illərin?

Sözgəlişi dedim bunu, incimə,
Hövüllənmə savaşına, dincinə.
At zamanın sənə düşən küncünə
Gəlmişini, getmişini illərin.

Nə qədər ki, yerişinlə dirisən,
Canım-gözüm, beş adamdan birisən.

Çəkmə, çəkmə... Çəkəməzsən geri sən
Ömrü talan etmişini illərin.

Eh, il vardı, vaxt əlində saz idin,
Bir sarışın, bir alagöz qız idin.
Gərək onda arayaydın, gəzəydin
Düzü əyri bitmişini illərin.

Karvan gedib, izi qalıb yollarda,
Zaman adda tozu qalıb yollarda.
Qaytar geri, gözü qalıb yollarda,
Qəfil yada düşmüşünü illərin.

Nə gün gördü, nə gün verdi o illər,
Elə məni yudu, sərdi o illər.
Bilsən necə bəxtəvərdi o illər!
Ağla əldən getmişini illərin.

Mahnı deyil, zümzüməsin sızlayım,
Svegi deyil, dostdan, yaddan gizləyim.
İtib getdi, daha nəyin gözləyim
Səsi, sözü bitmişini illərin?!

Yana-yana ha əl edim... gələmməz,
Zinət olub, baş-gözümə ələnməz.
Ağ günlərin ha çözlə, bilinməz
Göz yaşımı içmişini illərin.

Hara getsə, abır, həya, ar imiş,
Gen dünyalar varlığına dar imiş.
Nəzir adda bir borcu da var imiş
Məni qurban seçmişini illərin.

Söz nübarın peşə bildim özümə,
Bu qisməti düşən bildim özümə.
Yığım, bəlkə düşə bildim özümə
İndisini, keçmişini illərin.

Niyə axı bu dünyaya sığmadım? –
O da məni sıxcaladı, çığnadı.
Nə yazıq ki, arıtmadım, yığmadım
Naxışını, çeşnisini illərin.

BU İSTƏK

Necə yaxıqlaşdım, uzaqdı elə,
Necə əzizlədim, yazıqdı elə.
Böyümür, ay Allah, uşaqdı elə,
Axı hara çəkir bu istək məni?

Atamın, anamın izi yox onda,
Sevmək, ya sevilmək hissi yox onda.
Vallah, bircə tikə gözüm yox onda,
Axı hara çəkir bu istək məni?

Yaşının ardınca zaman atlıdır,
Ondan can bahası uman atlıdır.
Dəyişmir, İlahi, haman atlıdır,
Axı hara çəkir bu istək məni?

Elə dərə-təpə yürüyəndi o,
Bir ümid niskilli ürəyindi o.
Boynuma ip salıb sürüyəndi o,
Axı hara çəkir bu istək məni?

Ağlının ucundan nələr çəkirəm? –
Düşüb dabanına, kədər çəkirəm.
Elə inandırır – hədər çəkirəm,
Axı hara çəkir bu istək məni?

Hərdən həsrət olub, gözümə çökür,
Qaçıram, qurtaram, - izimə çökür.
Yalvarır, uşaq tək dizimə çökür,
Axı hara çəkir bu istək məni?

Uydum qılığına, yanıldım yenə,
Düşdüm oyununna, yenildim yenə.
Durub arxasınca yönəldim yenə,
Axı hara çəkir bu istək məni?

SƏKSƏN BEŞİMDƏ

Yapışa bilmirəm söz ətəyindən,
Məni əzizləmir elə zaman da.

İnciyim nəyindən,
küsüm nəyindən? –
Üzüdönük çıxır qəlbə daman da.

Çıxarıb fikrimdən yaxşı-yamanı,
Ömrün ayağna atıram daha.
Bir doğru naminə min bir yalanı,
Calayıb uc-uca çatıram daha.

Dilimə gəlməmiş dilimdən düşür, –
Mənə üz göstərən riyadır, aldır.
Ömürdü; ayımdan, ilimdən düşür,
Cavabdeh suallar içimdə laldır.

Qarışqa çiynimdə yükü deyəsən,
Çəkə bilmədiyim ağrılarım var.
Duman gözlərimə çökdü deyəsən, –
Sözə doğru gözü bağlılarım var.

Əydəmli gəzirəm səksən beşimdə,
Dilimdən söz qaçır, zehnimdən fikir.
Bir addım... Bir addım... Canım dişimdə...
Çəkə bilmədiyim yük məni çəkir.

ÇƏTİN

Uzağı görəmmirəm,
Yaxını görmək çətin.
Görmədiyim nəsnədən
Görüntü hörmək çətin.

Şeir-şeyr susuram,
Açılmamış düsturam.
Məni məndən küsdürən
Bir ömrü sürmək çətin.

Hökmə zaval olmadı,
Zurna-qaval olmadı,
Başda hava olmadı,
Oyuna girmək çətin.

ENƏ BİLMİR SÖZ ATINDAN

Hər şey unudulub getdi,
Yoxluqmuş hər şeyin sonu.
Olmalılar olub getdi,
Hər şeydə bir yoxluq donub.

Donub ümidin gözləri,
Qismətin əlləri donub.
Ta qapı qonaq gözləmir,
Gözün açar yeri donub.

Daha qonaqlar əvəzi
Axırın əvvəli gəlir.
Hər günü, saati – əziz,
Bir ağıllı dəli gəlir.

Harda itmiş, harda azmış?!
Keçmişini qoyub gəlib.
Bunun ki ağılı dayazmış,
Dünyasından doyub gəlib.

Ömrü-günü yol üstədir,
Vecinə almır, deyəsən.
Nəyi varsa, qoyub gedir,
Heç nə aparmır deyəsən.

Halallıqdan dinəni yox,
Haramxorlar – göz altında.
Görür fikir verəni yox,
Enə bilmir söz atından.

* * *

Ta son ümidin də qapısını örtüm,
Bir işıq ucuna keçid qoymadım.
Diz çökdüm, yalvardım, kəndarın öpdüm,
Bir türbə qoymadım, məscid qoymadım.

Ağrıdım dərdinə əltutanların,
Ömrümü, günümü ehsan elədim.

Küsdürdüm bəxtimə zərtutanları,
Yetirdim, ömrümü səksən elədim.

Bir az sınıq çıxdı qədd-qamətim,
Xəbis sevinməsin...
vaxta var hələ.
Yıxıldı, qalxmaqdı mərdin adəti,
Adıma deyən var “bəxtəvər” hələ.

İLAHİ

Neynirdin, neynirdin pis adamları,
Xəbis adamları, hirs adamları?
Qırıb çatırdınsa biz adamları,
Niyə yaradırdın, niyə, İlahi?!

Bilirik, şeytana uyanların var,
Haqqın günahını yuyanların var.
Əlinin üstə əl qoyanların var,
Durmusan onlara yiyə, İlahi.

Sənin bu halına nə ad qoyaq, nə?
Çaşbaşlıq, bilmirik, baş nə, ayaq nə.
Bu ömür deyilsə, bəs nə sayaq, nə?
Nəyə inam olaq, nəyə, İlahi?!

Bizi görürmüsən? Biləmmirik ta,
Bəxt üçün əl açıb dilənirik ta.
“Yer” adda mehvərdən iyrənirik ta,
Çək apar bizləri göyə, İlahi.

Yalvarıb-yaxarmaq xislətim də yox,
Malından-mülkündən qismətimdə yox.
Sırtıqlıq abırımda, ismətimdə yox,
Qalmışam başıma döyə, İlahi.

PAYIZ DEYİLİR

Belə tənhalığa payız deyilir,
Payızın nə həzin tənhalığı var.
Görən hara getdi durna qatarı? –
“Əlvida” geyinib bütün ağaclar.

Meşə yarpaq-yarpaq sarı simdədir,
Kimi səsləyəcək haraya, kimi?
Gəlin ağcaqayın ağ geyimdədir,
Çinarlar boylanıb arayır kimi?

İl keçib yaşıldan sarıya kimi,
Payız meşələrin qızıl tacıdır.
Vələs soyunubdur yarıya kimi,
Küknar, sərv ağacı əkiz bacıdır.

Görən nə düşünür bağçalar, bağlar,
Heyva ətri verir gecimiş göyəm.
Yaman nigarandır budağında nar,
Qırmızı almaya qısqanır deyən.
Belə qısqanlığa payız deyilir.

ETDİLƏR

Bütün günahkarlar bəraət aldı,
Harda günahsız var, edam etdilər.
Allahın yerdəki mələklərini
Elə döyə-döyə adam etdilər.

Saldılar xeyiri şər ayağına,
Haqqın daş bağlandı hər ayağına.
Çəkdilər mərdliyi dar ayağına,
Elmi puç, alimi nadan etdilər.

Vaxt yoxdu seçilə haqlı-haqsız kim,
Ağızdan-ağıza ad kim, saqqız kim.
Baxtda kim, taxtda kim, hələ taxtsiz kim,
Alanı aldadıb satan etdilər.

Bir qara-qorxuya mat oldu aləm,
Hərraca qoyuldu, satıldı aləm.
Naxıra, sürüyə qatıldı aləm, –
Çobanın işini asan etdilər.

Gün ötər, ay ötər, il belə qalmaz,
Qalxar ayaq üstə şil belə qalmaz.

Yatıbsa, oyanar, fil belə qalmaz,
Çox da ki, mömini şeytan etdilər.

DEYİRDİ

Yəni doğrudanmı vardı o günlər, –
Hər anı, saatı şeir deyirdi?!
Eh, çalib-çağıran tardı o günlər,
Elə gələcəkdən deyir... Deyirdi.

Şeirə vurğundu, elmə vurğun,
Nə zəif düşərdi, nə də ki yorğun.
Əlləri cavabdı, fikri sorğu,
Şərə rəml atsaydı, xeyir deyirdi.

Canında naz yoxdu, dilində zəhər,
Ölüb-dirilirdi içində qəhər.
Yuxusuz gecədən çıxıb birtəhər,
“Səhər qıpımızı döyür”, deyirdi.

Yəni doğrudanmı olub o günlər? –
Min arzu, min ümid dolu o günlər.
Eh, ağıl, dərrakə yolu o günlər,
“Durma, yaz, gözünü doyur”, deyirdi.

Mirvari – hər sözü, inci – hər sözü, –
Deyən, daşdan çıxır indi hər sözü.
Könlünün bucağı, küncü hər sözü
“Vaxt məndə özünü öyür,” deyirdi.

AZ QALA

O günlər ki, başım üstə tac idin,
Ömrüm-günüm təkçə sənə ac idi.
Qayıt, mənə ürəyini aç indi,
Harda qaldın, söz vüqarım, söz qalam.

Sənsiz başım-beynim mənə yovuşmur,
Bir kəlmə də mənasına qovuşmur.
Ha edirəm bəla məndən sovuşmur,
Həyatımdan usanıram, az qala.

Bir ümitsiz ümid qalıb, o da – sən,
Kaş biləydin ömrə necə xatasan.
Bir borc da var səndən mənə çatası,
Onda da qorx, əl boş ola, üz qara.

Necə yazım bu cəngəli, bu dərdi? –
Ha deyirəm, bəlkə sabah düzəldi.
Şan-şöhrət ki belə gəldi-gedərdi,
İnanmıram, sözdən də bir iz qala.

KİMINLƏSƏN

Mən necə quş olum uçum yanına?
Mən necə bilim ki, sən kiminləsən?
Çəkir içərimdən hücum yanına
Çıxır vücudumdan can, kiminləsən?

Qırım bu yolların damarın, gəlim,
Həsrətin üzünə qabarım, gəlim.
Ölsəm, varlığımı aparım, gəlim,
Cənazəm önündə yan, kiminləsən?

Qoluna girəsi qola dönüm, qoy,
Arxanca gələsi yola dönüm, qoy,
Əlində bir ləçək gülə dönüm, qoy,
Məni bir dəqiqə an, kiminləsən?

Ayrılıq önündə donub sən olum,
Güzgüyə baxarsam, dönüb sən olum.
Yox e...
Kaş elə özüm də sönüb sən olum,
Gəzim bu sevgidən gen, kiminləsən?

DÜNYADA

Gətir ağrıların əlindən öpüm,
Bircə o tərk etmir məni dünyada.
Məndən üz döndərən sabahlarımı
Tutub da saxlayır fani dünyada.

Nədəndi hamıdan məni tez görüb,
Əhdimdə, andımda deyən düz görüb,
Qorxma, çıxan deyil, məndən üz görüb,
Mənli ağrıların canı dünyada.

Gah bir üzü dönmüş dostdu bu ağrı,
Gah bir əzizimə qəstdi bu ağrı,
İlahi, bir ömrə bəsdı bu ağrı,
Təkcə mən duyuram onu dünyada.

Soyunsun libasın, tələssin adda,
Doğulur gecəsi hələ gün adda.
İraq, Əfqanıstan, Fələstin adda
Axır ağrıların qanı dünyada.

Qarabağ ağrısı uyuyur hələ,
Mizanlar sirr dolu quyudur hələ.
Ağrı qamətidir, boyudur hələ,
Ağrısız bir şair hanı dünyada?

DİLİM

Dəyişə bilmədim, məni bağışla,
Gözüm gördüyünü yanıda bilmir.
Səni duymadığım anı bağışla,
Ağlım hisslərimi yönəldə bilmir.

Soyuqluq dünyanın özü boydadı,
İçindən-çölünə; isitmək olmur.
Hər kəs böyüklükdə sözü boydadı,
Odur ki, hamını eşitmək olmur.

Yoxa çıxanları ara sözündə,
Sözünün içində gizlənir hamı.
Söz de, gizlənəsən elə özün də,
Zamandan-zamana damsa, söz damır.

Dilimin canında söz şirinliyi,
Məni söz düzündə yaşatdı dilim.
Dilimin varlığı – öz diriliyim,
Yağıya söz ilə daş atdı dilim.

Dilim güvəncimdi əlim yalınsa,
Dilini yaşadan xalq ölə bilməz.
Qadağa qoyulsa, dönər qılınca,
Dil ağa tanımaz, dil kölə bilməz.

Ömrümə, günümə bayramdı dilim,
Elimdi, sözümdü, söhbətimdi o.
Ağımdı, nəğməmdı, laylamdı dilim,
Üçrəngli bayrağım, dövlətimdi o.

İNSAN

Elə ki çırpınıb çıxdı bələkdən,
Yaxşısı, yamanı keçər ələkdən.
Sevinci – özündən, dərdi – fələkdən,
Bəxtindən inciyib, kəsəndi insan.

Ümidi qırılsa, ümid hörəndi,
Dünəndi, bugündü, sabahgörəndi.
Haçan ki arzusu daşa dirəndi,
Haqqının üzünə üsyandı insan.

İnamdan, ümiddən gödəksə dili,
Açılmaz ömrünün çiçəyi, gülü.
Günahı önündə, günahkar bilib,
Özü öz əlini kəsəndi insan.

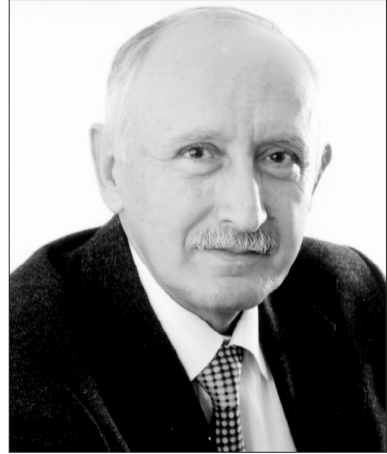
Arzusu, imkanı doğmalı-yadlı,
Mərdi piyadadı, namərdi atlı.
Əlindən qəlbinə bir ömür adlar,
Çölünü içinə qısandı insan.

Özüyçün doğular, özgəyçün yaşar,
Çökər ömründəki bahara, qışa.
Gah dəniz hirsində qaynayıb daşar,
Gah bulaq eşqində susandı insan.

Ömrü yasa səslər, ürəyi toya,
İstəyi yolunda ömrünü qoyar.
Həyatı həyatdan gedəndə duyar,
Sadədi, çətindi, asandı insan.

İntiqam QASIMZADƏ

“Adıma deyən var “bəxtəvər” hələ”

1950 -ci il. Quba rayonu Birinci Nügədi kənd məktəbinin 3-cü sinif şagirdi – 9 yaşlı Firuzə Məmmədova başında ağ bant, əynində güllü paltar, yazı taxtasının önündə qürurla durub, Səməd Vurğunun məşhur “Azərbaycan” şeirini ucadan əzbər deyir:

*El bilir ki, sən mənimdən,
Yurdum, yuvam, məskənimdən.
Anam doğma vətənimdən,
Ayrılarımı könül candan,
Azərbaycan, Azərbaycan!*

İllər keçir... 1980-ci il artıq ədəbi mühitdə kifayət qədər tanınmış Firuzə Məmmədli özü sevimli vətəni Azərbaycana, özü də təkcə vətəni Azərbaycana aid yox, müxtəlif mövzularda şeirlər yazıb mətbuat səhifələrində dərc elətdirir.

2025-ci il. Azərbaycanın görkəmli şairi Firuzə xanım Məmmədlinin 85 illik yubileyi təntənəli şəkildə qeyd edilir...

* * *

Azərbaycan yazılı ədəbiyyatının qədim tarixə və zəngin poetik ənənələrə malik olduğu bütün sivil dünyaya yaxşı məlumdur. Qətran Təbrizi, Xaqani Şirvani, Nizami Gəncəvi, Xətai, Nəsimi, Füzuli, Vaqif, Sabir, Səməd Vurğun – bu adların hər biri dünya poeziyası kəhkəşanında kifayət qədər parlaq və tanınmış ulduzlardır. Ədəbiyyatımıza bələd hər bir kəsin diqqətindən bu ulduzların sırasında bir neçə qadın şairimizin imzalarının çatışmadığı yəqin ki, yayınmayacaq. Elədir, bizim klassik ədəbiyyat xəzinəmizə Məhsəti Gəncəvi, Heyrani, Natəvan kimi gözəl qadın şairlərimizin yaradıcılığı salınmadan, heç şübhəsiz, natamam olar. Mən hələ qadın-aşıq şairlərimizin şeirimizin poetik mənzərəsini nə qədər zənginləşdirdiklərini demirəm.

Bu mənada iyirminci yüzildə, xüsusən Sovet dönəmində, qadın yazıçıların kişi həmkarları ilə ədəbi-bədii yaradıcılıq sahəsində – eləcə də başqa sənət

sferalarında da həmçinin – yanaşı çalışmaları geniş vüsət almışdı. Bu günlərdə 85 yaşını qeyd elədiyimiz Firuzə Məmmədli də bu dövrdə, daha dəqiq desək, XX əsrin 60-cı illərində ədəbiyyata gəlib; ilk şeiri 1964-cü ildə dərc olunub. Amma nədənsə ədəbiyyatımızda 60-cılardan danışanda onun adı bu sırada çox vaxt görünmür, ya da çox seyrək görünür. O dövrün poeziyasında əsas diqqəti sərbəst vəznli şeirlərə, sərbəstdə yazanlara yönəldirlər. Halbuki elə həmin illərdə, sərbəstçilərlə yanaşı, rübabını şeirimizin ənənəvi vəznlərində – xüsusən, Azərbaycan şeirinin ana vəznli olan hecanın rəngarəng ölçüləri üstündə kökləmiş xeyli istedadlı gənclər də vardı. Belə gənclərdən biri də Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun əvvəlcə tələbəsi, sonra müəllimi olmuş bəstə boylu, zümrüd gözlü Firuzə Məmmədova idi. Poeziya məclislərində şeir deyəndə kürsüdə zorla görünürdü, amma səsi, səsinin ahəngi oxuduğu şeirin ilk misralarından dinləyiciləri cəlb edir, öz təsiri altına alırdı. Əlbəttə, ciddi intonasiya ilə deyilən şeirin misralarında da gərək bir mətləb olaydı ki, sən diqqətini ona yönəldəydin. Firuzədə bu vardı, yaradıcılıq aləminə qədəm qoyandan vardı: mətləbsiz şeir yazmırdı; demək olar ki, heç vaxt yazmadı da. Və bu gün də – 85 yaşında da yazmır.

Firuzə xanım yubileyi ərəfəsində redaksiyamıza – şəxsən mənə müraciət edib dedi ki, 85 yaşının qeyd olunacağı nömrəyə yeni şeirlərini vermək istərdi. Düzü, bu məni təəccübləndirdi və həm də sevindirdi: təəccübləndirdi ona görə ki, cəmi 3-4 nömrə öncə Firuzə xanımın jurnalımızda böyük bir «padborkası» dərc olunmuşdu, indi səksən beş yaşlı şair yeni «padborka» ilə oxucularının görüşünə gəlmək istəyir – Əhsən! Yazıçının, özü də ahıl yaşında olan bir yazıçının yubileyini yeni yazıları ilə qeyd etməsi təqdirəlayiq bir haldır. Onu da məmnunluq hissi ilə nəzərə çatdırmaq istəyirəm ki, bu şeirlərin seçimində heç bir güzəştə-filana gedilməyib. (Yəni nə yaş məsələsində, nə də onun qadın şairə olduğuna görə. Ümumiyyətlə, Firuzə xanımın şeirlərinin qiymətləndirilməsində, çapında bu meyarlara qəti ehtiyac olmayıb).

Firuzə xanımın poetik dili gənclik illərində yazdığı şeirlərində olduğu kimi, indi də rahatdır, rəvandır.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan dilinin təbiətində olan obrazlılıq onun şeirlərinin mayasındadır. Bu, bir tərəfdən ana südü ilə onun qanına hopmuşdursa, yəni Allah vergisidirsə, digər tərəfdən, uzun illər dilçilik elmi ilə məşğul olmasının nəticəsidir.

Bu yerdə mən bir balaca haşiyəyə çıxım:

Firuzə xanımı yalnız şair və nasir kimi tanıyanlara məlumat verim ki, o, gənclik illərindən ta bu yaxınlara qədər ADPU-nun Əzəl Dəmirçizadə, Ağaməmməd Abdullayev, Afad Qurbanov, Həsən Mirzəyev, Həsən Bəliyev kimi görkəmli dilçi-alimlərin işlədikləri dilçilik kafedrasında çalışmış, tələbələrə Azərbaycan dilindən, onun tarixi köklərindən dərs demişdir. Bu kafedrada o, dilçiliyə dair yazdığı məqalələrində türk dilində işlənən bir sıra sözlərin mənşəyini araşdırmış, “Y.V. Çəmənzmənlinin “Qızlar bulağı” və “Qan içində” romanlarının dil və üslub xüsusiyyətləri” adlı monoqrafiyasında həm elm aləminin, həm də ədəbi mühitin diqqətini cəlb edən orijinal elmi

nəticələrə gəlmişdir. Bu yerdə tanınmış ədib, professor Buludxan Xəlilovun Firuzə xanım haqqında dediyi çox yığcam və sərrast bir fikri yada düşür: "Firuzə Məmmədli bir insan ömründə iki tale – şair və alim taleyi yaşayır". Mən bu fikrin davamı olaraq demək istərdim ki, Firuzə xanımın alimliyi də, auditoriyaya girib dərs deməyi də onun şairliyinin xeyrinə işləyib. Onunçün ön sırada həmişə poeziya olub. Və doğma Azərbaycan dilini də gözəl bilməsi ona həmdəm olub, qolundan tutub, sənət yoluna işıq salıb – indi də, 85-ində də salır. Şeirlərinin birində yaşın ağırlığından gileylənəndə, yenə də sözə arxalanıb belə yazır:

***Qarışqa çiynimdə yükü deyəsən,
Çəkə bilmədiyim ağrılarım var.
Duman gözlərimə çökdü deyəsən, –
Sözə doğru gözübağlılarım var.***

***Əydəmli gəzirəm səksən beşimdə,
Dilimdən söz qaçır, zehnimdən fikir.
Bir addım... Bir addım... Canım dışımda...
Çəkə bilmədiyim yük mənə çəkir.***

Səksən beşinə qədər Firuzə xanım 60 illik uzun bir yaradıcılıq yolu keçib. Hər bir şair kimi, o da, təbii ki, öz hiss və duyğularını, dünya və yaranış haqqında düşüncələrini qələmə alıb; həyatın ağrı və acılarından da yazıb; nədən yazıbsa, səmimi yazıb. Şeirlərində yalançı pafosa, süni notlara rast gəlməzsən.

Firuzə xanım qətiyyətli və sevgisində də, nifrətində də; tərəddüd etməyi xoşlamır, lazım gələndə rahatca kəsib atır:

***Keçə bilmədiyim o yaz sevdası,
Ömrümün, günümün bəyaz sevdası,
Dərin duyğuların bəyaz sevdası,
Əlvida!***

***Sənə qovuşmağa əlim çatmadı,
Ucaltdım səsimi, səsim çatmadı,
Dərdimi yazmağa əlim çatmadı,
Əlvida!***

***Ürəyim içində yerin boş daha,
Durmuşam, qamətim qəmə tuş daha,
Sənə ad da tapdım: "qara daş" daha
Əlvida!***

Ədəbiyyatın, şeirin, sənətin əbədi mövzularından olan xeyirlə şərin mübarizəsindən Firuzə Məmmədli də yan keçə bilməzdi; onun öz yanaşması

var bu mövzuya. Şeirlərinin birində şərin tüğyan etdiyi bir cəmiyyəti sarkazm dolu qələmiylə görün necə təsvir eləyib:

***Bütün günahkarlar bəraət aldı,
Harda günahsız var, edam etdilər.
Allahın yerdəki mələklərini
Elə döyə-döyə adam etdilər.
Saldılar xeyiri şər ayağına,
Haqqın daş bağlandı hər ayağına,
Çəkdilər mərdliyi dar ayağına,
Elmi puş, alimi nadan etdilər... və s. və i. a.***

Firuzə xanım Firuzə olmazdı şeirini belə notlarla bitirsəydi. O, nikbin şairdir və gələcəyə də nikbin baxır; şeirini belə tamamlayır:

***Gün ötər, ay ötər, il belə qalmaz
Qalxar ayaq üstə şil, belə qalmaz
Yatıbsa, oyanar fil, belə qalmaz
Çox da ki, mömini şeytan etdilər.***

Firuzə xanım 85 illik yubileti ilə əlaqədar jurnalımıza təqdim etdiyi və bizim də böyük məmnuniyyətlə bu nömrəmizdə çap etdiyimiz şeirləri onun istedadının hələ də tükənmədiyindən, barıtının hələ də quru olduğundan xəbər verir. Özü təvazökarlıq edib əvvəlcə desə də ki:

Bir az sınıq çıxdı qədd-qamətim,

Şükür, heç bir sınıqlığı-filanı yoxdur nə qədd-qamətinin, nə də ki, şeirlərinin. Amma o, bunu da özü yaxşı bilir və elə ordaca dərhal düzəliş verib yazır:

***Bir az sınıq çıxdı qədd-qamətim,
Xəbis sevinməsin...
vaxta var hələ.
Yıxıldı, qalxmaqdı mərdin adəti,
Adıma deyən var “bəxtəvər” hələ!***

Bəli, Firuzə xanım: **“yıxıldı, qalxmaqdı mərdin adəti”**. Bu elə-belə sözləşməsi... Şükür, siz yıxılmamısınız ki, qalxasız da... O ki qaldı, şeirlərinizin qədd-qamətinə, narahatçılığa ehtiyac yoxdur, hər şey yerindədir.

Odur ki, Siz həqiqətən də “bəxtəvər şairsiz”; yazırsız, yaradırsız, oxucularınız da Sizi sevir... Biz də lap çox...

85 yaşınız mübarək, Firuzə xanım!

Məhrux DÖVLƏTZADƏ

ÖMÜR BİR UZUN ŞEİRDİR

***Vücudunuz sizdən asılı olmadan yaşlanar,
ruhunuz isə siz icazə vermədikcə yaşlanmaz!...***

Çətinliklərin öhdəsindən gələrkən insanın öz gücünü kəşf etməsindən daha dərin və dəyərli heç nə ola bilməz. Bu, qaranlığın içərisindəki işığı tapıb onu zülmətin caynağından xilas etmək deməkdir. O qaranlıqlardan ölü doğulanlar da var; əbədi həyat qazananlar da... Bu, sadəcə, yaşamaq uğrunda mübarizə deyil, həm də həyatda var olmanın fəlsəfəsinə varmaqdır. Öz daxili yolçuluğunu bacaran insan özünü yenidən var edir. Məhz belə insanlar başqalarına ilham verən bir işıq gücündədir. Zülmətə qalib gələn işıq...

Yaşadığımız aləm “kövni-fəsad”dır, əslində, yəni, istini anlamaq üçün soyuqla rastlaşmaq, gündüzün aydınlığını gecədən sonra dərk etmək, yaxşının qiymətini bilmək üçün pislə qarşılaşmaq mütləqdir, çünki hər anlayış ziddi ilə qaimdir. Təkbəşinə işıq həqiqətin ortaya çıxmasına kifayət etmir, onu kölgəsi ilə, qaranlığın özü ilə dərk edər, mahiyyətini anlamaq bilərik. Bu zidd qavramları bir bütöv halında gördüyümüz zaman mənə da, həyatın anlamı da ortaya çıxır və insan tək olan varlığa doğru yol alır. Həmin dualizm silsiləsinə zahirlə batin, ağılla qəlb də daxildir.

Bu sətirləri yazarkən qismətinə ürəklərin ağrısını, qəmini, sevincini, qəlblərdə dilim - dilim alovlanan sevgilərin və ayrılıqların yanğını, “gəlimli-gedimli” fəlsəfəsilə möhürlənmiş dünyanın gərdisini poetik təfəkkürünün işığından keçirib insanları poeziyasının seyrli aləminə dəvət edən, sözü dəyərdən düşməyə qoymayan, sözün xidmətində durmağı missiyası bilən ağbırçək və müdrik qələm sahibi Firuzə Məmmədlinin mütəvazi obrazı gözümün önündə canlanır. Şairin yaradıcılığı dünyəvi, milli, bədii, fəlsəfi və real elementlərin çulğalaşmasından doğan və şairin özünəməxsus bədii dilində reallaşan fərqli ədəbi mətnlərin təzahürü ilə həm Sovet dövrü, həm də müstəqillik dövrü ədəbiyyatımızın əsas fondunda öz yerini alıb.

***Yaddaşımda nə ki vardı, Cəm etdim,
Gündüzləri gecələrə şam etdim.***

***Vərəqləri qələmimlə şum etdim,
Sözüm bitib-tükənmədi, nə yaxşı!***

Bir şairi anlamaq oxuduğunuz əsər inşa edilərkən yaşanan fikir və duyğunu anlaya bilməkdir. Baş verənlərə onun tərəfindən baxmaqdır. Burada artıq şair-oxucu münasibətindən çıxarsan, sənin hiss və duyğularını yazıbmiş kimi hiss edərsən. Özünə baş-başa qalarsan. Psixoloji olaraq insanın özü ilə baş-başa qalması, bir növ, zehnin ağrı və yüklərdən qorunmağa çalışmasıdır. Bir zaman yolunu azdığını zənn etdiyi yer əslində insanın özünü tapdığı yerdir. Həyatın mənası insanın baxış bucağında gizlidir. Görə biləcəyin bütün gözəllikləri gördüyün zaman həyatı yaşayarsan, axıb gedən zaman da mənə qazanar. Firuzə Məmmədlinin “Ürəyim sənə doğru” şeirində ifadə olunduğu kimi:

***Mən sənə doğru ürəyimlə,
gözlərimlə, əllərimlə yüyürmüşəm
Səni ürəyimin, gözlərimin, əllərimin
ikicə addımlığında görmüşəm,
Susub əllərim, susub gözlərim,
Əlimin əlinə ərki çatmayıb,
Gözümün gözünə ərki çatmayıb,
Ürəyim o qədər dinib sənincün,
O qədər özünü danıb sənincün,
O qədər yüyürüb sənə doğru ki,
Bu qədər sürüyüb mənə doğrusu...***

Bir insan hara gedir getsin, özü ilə apardığı ən önəmli şey ürəyi və ağıldır. Həyatda qarşımıza çıxan insanlar da, hadisələr də hər biri bir dəvətdir. Ya qəbul etməzsən, yanından keçərsən, ya da qəbul edib içindən keçərsən. Yanından keçdiklərin onların sənə həyatına qatacaqlarından imtina etməyin deməkdir, içindən keçdiklərin isə sənə yazılmış tale deyilən yazını oxumağına kömək edər.

Təbii ki, tarazlığı qorumağı da uca Yaradan insanın özünə həvalə edib.

Daxilində bir “mən” var ki, çox insan onu tanımaz, bir beyni var ki, işləmə mexanizminə hakim deyil, bir bədəni var, ölümsüz deyil. Bu səbəbdən insan çox zaman ruhunu qorxuya təslim edər:

***İkicə addımda dayanıb durub
İkicə addımı keçə bilməyib,
...
Ürəyim göylərdən enib sənincün,
Bilirsən nə qədər nəsihət görüb,
Nə qədər töhmətnən dağlanıbdır o,
Bir ömür əzab keçib, yol keçib o.
Yüyürüb sənə doğru,***

***İkicə addımda dayanıb durub
İkicə addıma ərki çatmayıb...***

...Sanki bu şeir hələ yazılmayıb. Bu, hələ ki, şair Firuzənin özü ilə həsb-halıdır. Sevgi şeirini yazmağa hazırlaşmasıdır. Amma düşüncələrini Mövlanasayaq “qəlb deyir, söylə getsin, ağıl deyir, söyləsən nə olacaq, sus bitsin” – deyiminin fəlsəfəsinə uydurmuşdur. Minlərlə qapıdan girə bilərsən, minlərlə qaladan aşa bilərsən, amma bir qəlbə, o, istəməsə, daxil ola bilməzsən. Şairin lirik qəhrəmanı da hiss və duyğularını o “sünbül saçlı, səma gözlü” gözəlin qəlbini dərinliyinə həbs etmişdir...

...Bir əsərin ortaya çıxması onun sənətkarının biliyi və məlumatı üzərində inşa edildiyinə görə, özülün nə qədər sağlam olması da məhz müəllifdən asılıdır. Biz əsərin ötürdüyü duyğunun təsirinə məruz qalıraq ki, bu da yenə də təfəkkür sahibinin onu ötürə bilmək bacarığından asılıdır. Geniş diapazon, fərqli metaforalar, poetik ahəng, dərin ruhi aləmi ilə seçilən şairin mətnlərində tale, ölüm, həyat tamam başqa müstəvidən poetik mənaya oturdulur, kədər motivinin maksimal qatından absurd, nəhayətsiz sonuclara varan insanın daxili təlatümləri sərgilənir. Əsərin motivi kədər də olsa, sevinc də olsa, oxucunu rahatlıq və zövq duyğusu bürüyür, o, bunun izini uzun müddət özündə mühafizə edir. Bənzər məqamlarda yenə onu xatırlayır. Elə mənim də “Ürəyim sənə doğru” şeirini oxuyarkən Ramiz Rövşənin “Əzizim” şeirini xatırladığım kimi.

***Gətir ağrıların əlindən öpüm,
Bircə o tərək etmir məni dünyada.
Məndən üz döndərən sabahlarımı,
Tutub da saxlayır fani dünyada. (“Dünyada”)***

“İlahi, bir ömrə bəsdir bu ağrı, təkcə mən duyuram onu dünyada”, – deyəndə də şair məhz elə o ağrısını nəzərdə tutmuşdur.

Müxtəlif şeirlərdən gətirilmiş misralar şairin özünütəkrarı deyil, poetik istedadın daxili aləmini hər dəfə fərqli bucaq altından ifadə etmək imkanı qazanmasıdır.

Firuzə Məmmədlinin poeziyasındakı həzinlik və kədər, sevgi və nifrət, ümid və ümitsizlik notlarının hamısının mayasında şairin adını “ağrı” qoyduğu müxtəlif məzmunlu bitib-tükənməyən düşüncələr, bu düşüncələrin doğurduğu suallar və cavablar, həm də içindəki sonsuz duyğu və düşüncələri poetik sözə çevirmək ehtiyacı dayanır. “Sözlər başımızda cəlvələnən saysız-hesabsız fikirlərin ancaq solğun bir kölgəsidir. Sözlər bizim ucadan deyə bilmədiyimiz böyük hiss və arzuları birləşdirən kiçik bir halqadır” (Teodor Drayzer).

***Bir dəfə baxsan mənə,
Təzələşəcəyəm mən,
Gözəlləşəcəyəm mən.***

***Bir dəfə baxsan mənə,
Dünya gözəlləşəcək
Mənim gözəlliymdən.***

“Şeir yazmaq klassika qarşısında imtahan verməkdir. Əslində, zaman-zaman belə olub. Ancaq şeirin kütləviləşdiyi indiki zamanda bu, şeirə dəyər verməyin, elə bilir ki, ən etibarlı etalonu funksiyasını yerinə yetirir” (T.Salamoğlu). Söz, kəlmə mədəniyyətin şifrəsidir. Ona görə də dilə yalnız ünsiyyətin və danışığın linqvistik təminatçısı kimi baxmamalıyıq. Hər sözün bir hekayəsi var, bir təcrübəsi var. Dili bəsitləşdirmək, lorulaşdırmaq, necə olur-olsun, ünsiyyət qurmaq ehtiyacını təmin edərkən estetikliyi gözərdi etmək, dilin daha dərin və gözəl ifadə edə bilmə keyfiyyətinə zərər vermək olmaz. Diqqətli yanaşmaq həm də düşüncəni səlis ifadə edə bilmək imkanı yaradır. Təsədüfi deyil ki, Firuzə xanımın da diqqətini dilçilik elmində dilin məhz bu tərəfi cəlb etmişdir. Dilçi alim-şairə Firuzə Məmmədlinin dilə həssas yanaşması, janrından, mövzusunun asılı olmayaraq, yaradıcılığının hər məqamında hiss olunur. O, şeirimizdə dilin burjuaziyasını yaranarlardandır:

***Söyüdləri yaşıllaşdı o arxın,
Sonaları yaşılbəşdi o arxın.
Gözlərindən sevinc daşdı o arxın,
Öz adını “Söyüdlü arx”görəndə.***

Başqalarının sözləri ilə fikirlərimizi inşa edən zaman da öz suallarımızı yarada bilmərik. Bu, başqasının aynasında özünə baxmaqdır. Bəlkə də bu sizə görmədiyiniz tərəflərinizi göstərəcək. Çünki o, başqa bir mənəviyyətin kodlarını daşıyır. Siz onun qarşısına keçdiyinizdə ancaq o təcrübə ilə birlikdə bir anlam ifadə edərsiniz. Lakin onun bir parçası olmazsınız. Baxdığınız tək ayna başqasının aynasıdırsa, orada yanlış gedən, doğru olmayan şeylər var deməkdir.

Firuzə xanımın hər bir şeiri sənətkarlıq, fikir dərinliyi, rəvanlıq cəhətdən ana dilimizin zənginliyini, gözəlliyini, incəliyini bir daha sübut edən parlaq nümunədir. Şairin şeirlərində vətənpərvərlik, bəşəri məhəbbət, məslək eşqi, dərin etiqad, vüqar və sadəlik, xalq ruhuna yaxınlıq, dərin sənətkarlıq, müdriklik, həyata və insana məhəbbətin tərənnümü poetik şəkildə təcəssüm etmişdir.

***Bir dəfə baxsan mənə,
doğacaqdır günəşim
nurlu baxışlarından.
Yağacaqdır sevincim
Həsrət yağışlarından***

Misraları da lirik qəhrəmanın ecazkar bir gözəlliyə münasibəti kimi, gözəlliyin insanın qəlbində yaratdığı ehtizazın poetik təcəssümü kimi

yaranıb. Bəzi şairləri oxumaq dua dinləmək kimidir. Dua məqamında yazılıb deyə sən də oxuyarkən mənəvi bir dərinləşmə yaşayarsan:

***“Ümid limanım” mənim,
Ay mehribanım mənim.
Haçansa, haradasa
bir həsrətin gözündən
nur ələlir üstümə. –
qədəminə səpirəm.
Baxışından ulduzlar
Səpələlir üstümə, –
Ulduzları öpürəm***

– sətirləri şairin ruhunun poetik əksidir. Firuzə Məmmədlinin şeirinə hərarət, tərəvət verən, onda hissə, duyğuya və düşüncəyə təsir imkanları təmin edən cəhət odur ki, bu şeirlərin hər biri mövzusundan asılı olmayaraq şairin əhvali-ruhiyyəsinin oxucusuna poetik transferi kimi metaforik mənə qazanır. Rəsm sənətində Siluetin zahiri bəsitliyi sənət aləmində sadəliyin zirvəsini təmsil edir. Firuzə xanım da yaşın və yaradıcılığın müdrik çağında şeirlərində az sözlə çox mənə ifadə edir.

***Daha darıxmıram
əsəblərimdən
dəyanət sazıma,
dözüm sazıma
sim çəkib, ayrılıq
havası çaldım
Hələ soruşursan
darıxırammı?***

– misraları məhz Firuzə Məmmədli poeziyasının boyuna biçilib. Şeirlərinin böyük əksəriyyəti insanları mənəvi azadlığa səsləsə də, şairin lirik məni eşqini hər dəm bəlağətlə aləmə car çəkməkdən çəkinir. Firuzə xanımın ilhamının işığına bürünmüş söz dünyasında qəmin də, kədəri də üzərində bir niqab var. Təfsilatı köməkçi ünsür hesab edərək təfərrüata varmaz, sənin ağına, fəhminə, dərkətmənə güvənərək səni görməyə dəvət edər, əsas məğzə fokuslanmağını istəyər. O, azad söz deməyin hisslərini əldə bayraq etmək olmadığını düşünür, bu azadlıq onun ruhundadır, idealındadır, şeirlərinin nüvəsindədir. Şair fikirləşir ki, düşüncə gücü sayəsində insan hər yerə seyrü-səfər edə bilər. Amma onun da daxili nizamı olmalıdır. Düşüncənin fərqli dəhlizlərindən, ovalıqlarından, vadilərindən rahat keçə bilmək və müəyyən məsafə qət edə bilmək üçün pərgarın iynəsini mütləq bir yerə sabitləmək lazımdır, əks halda bu yolda-irzdə itib bata bilərsiniz. Kəsb etməlisən ki, İlahinin hədiyyəsi kimi vəhb ediləni ala bilmək mərtəbəsinə qalxa bilərsiniz.

Özünəməxsusluq, bənzərsizlik onun şeirlərinin qayəsindədir. İnsani keyfiyyətləri və xüsusiyyətləri ilə heç kəsə bənzəməyən, ancaq özü olan

şairin əsərləri də hər kəsin yazdıqlarına bənzəmir. Qırıldığı yerdən güclənər şairlər. Firuzə Məmmədlinin ayrı-ayrı şeirləri bir-birinin davamı kimi səslənir:

***Sənli, Sənsiz, fərqi yoxdur, yaşamalıyam.
Ölsə, yaqin qəlbimdəki dərdim öləcək...***

Başqa bir şeirində də sanki bu misraların əks-sədası eşidilir:

***Sözümü doğradım qəm kəsərilə,
Ölçdüm səhvlərimi kəm-kəsiriyə.
Daha nə duayla, nə nəzir ilə.
Qayıtmaz... beş deyin. Yüz deyin ona.***

Firuzə Məmmədli poeziyasına yenidən bir nəzər saldım. Əslində, nə axtardığımı bilirdim, amma nə yazacağımı yox. Məqsədim bu poeziyanın ruhunu öyrənmək, hafizəsinə nüfuz etmək, dərinədəki cövhəri – sözün ləlini, mirvarisini, firuzəsini (qiymətli nəyi varsa) tapıb aşkara çıxarmaq idi.

...Şair Firuzə Məmmədli – bu ifadənin bətnində qəlb çırpıntıları, sevincli, iztirablı anlar, üsyankar dəqiqələr, acı həqiqətlər, insan taleləri gizlənib, bəzən şeirləri dualarına çevrilib, bəzən də silahına:

***Mən sizə göndərirəm
“Şeir” adında bir inci
Gah Füzuli naləsi,
Gah Xətayi sevinci.***

Firuzə Məmmədlinin poeziyasında fəlsəfi tənhalıq lirikası, lirik “mən”in daxili üsyanı, mənəvi protesti, ağrının simvolik rənglərə bələnməsi ardıcıl şəkildə əks olunur; insan varlığının əsl həqiqətlərini nişan verir.

Yaşa dolan bədəndir, təndir, təndəki can səfamızdır, o, heç yaşlanmaz. Ruhdakı təzəliyi qorumalıdır insan. Çünki bu ruhun təlqinilə yazılıb gələcək nəsillərə ötürülən dəyərli yazılar yeni təfəkkürlərə qapı aralayacaq, fərqli düşüncələrə vəsilə olacaq.

Bəxtiyar Vahabzadəyə görə:

***Deyirlər, çox azdır yüz il, əlli il,
İnsana bir ömür kifayət deyil..***

Böyük yaşlara qədəm qoyan insanlara yarım əsrdən çoxdur ki, “hər kim yüz il yaşamasa, günah onun özündədir” – demək ənənəsi də var. ...Bu da həqiqətdir ki, yaşadığı bir ömürdə “Yüz insan ömrünü qazanan da var” (B.Vahabzadə) dediklərimizdəndir alim-şairə Firuzə xanım Məmmədli... Yüzü görmək Tanrı qismətidir, uca Yaradandan müdrik söz ustasına o yaşı ərmağan etməsinin təvəkkülündəyik, ruhunu təzə və cavan saxlamağı isə Firuzə Məmmədlinin özündən təmənnə edirik.

♦ Poeziya

Səddam LAÇIN

TANRILARIN ŞEİRİ

Məni himayənə al, Artemida
İnsan olmaq yorur məni
Qarışqa olsaydım,
Çiyinlərimdəki yükü
Ruzi bilər
Sevə-sevə daşıyardım.

Kəpənək olsaydım,
İntiharı düşünməz
Uça-uça yaşayardım.

Hörümçək olsaydım,
"Xərçəng"lərin saçlarını hörərdim.

Quş olsaydım,
Haralısan deyənlərə gülərdim.

Donuz olsaydım,
Vegeterianları ayrıca,
Yəhudilərlə müsəlmanları
Bir arada sevərdim.

Oxunu heyvanlara tuşla, Eros
İnsanlar seviləsi hər şeyi sevib.

TREMOR RƏSSAM

Dağınq otaq...
Fonda Bethoven... Requiem in d minor
Kətan parça üzərində
Tələskən barmaqlar – tremor

İki dünya bir olur hər səhər
İki adam qovuşur hər axşam

Səsləri kəsən bəstəkar
Əlləri əsən rəssam

Notlara hakim adam
rənglərə kəniz qız
Bir gözü gölməçə,
Bir gözü dəniz qız.

MƏĞRUR ŞƏHƏR

Gözün aydın, Laçın
Gözün aydın, Vətən
Gözün aydın, ata

Laçın...
Anamın ən gözəl günləri,
uşaqlığı,
uşaqlarından daha çox sevdiyi

Laçın...
Atamın dirəddöymə oynadığı
Birinə bərk vurub, birinə qıymadığı
Danışmaqdan doymadığı
Hamıdan qısqandığı
Yerinə başqasını qoymadığı
Müqəddəs şəhər.

Laçın...
Səmasında laçınların
Torpağında laçınlıların meydan suladığı,
Çaqqalların quyruq buladığı,
Boz qurdların Hilala baxıb uladığı
Məğrur şəhər.

Laçın...
Məkkəm, Mədinəm, Kərbəlam.
Görmədən sevdiiyim,
Yağışını Atamın göz yaşlarında,
Qarını anamın ağ tellərində gördüyüm,
Dəli kimi Aşiq olduğum şəhər.
Bir gün qoynunda ölmək diləyi ilə,
Sən ey doğulduğum şəhər...

QƏRİBƏLİK

Çox qəribə hiss edirəm bu aralar...
Sonsuz qadının yuxusuna girən uşaq,
Dağılacaq bir ailəni ayaqda tutmağa çalışan ata,
Başqasının yerini doldurmaq istəyən
atalıq kimiyəm.

Böyüdükcə kiçilirəm elə bil.
Kimsəsizlər evində böyüyən qızın cehizi,
Oğlanın üzüyü qədərəm.
Dörd oğul böyüdən ağsaqqalın
Qocalar evində açdığı səhərəm.

Hər kəsdən birazam bu aralar...
Qası alınmış qız,
Saçı uzun oğlanam.
Nə qəribə insanam.

Böyükdən uşaq olmasını,
Uşaqdan uşaq doğmasını istəyirəm.
Məni sevən qızlara
"pis qızlar"ın etdiyini edirəm,
Məni sevməyən hər qızı pisləyirəm.

Özüm özümü anlaya bilmirəm.
Bacısını məktəbə qoymayan,
Məktəbdən qız sevib evlənən...
Anası, bacısı varkən
qız uşağın "abort" eləyən adam kimiyəm.

Çayxanalarda ən qatı siyasətçi,
İçki məclislərində
Allahdan "sağlıq" istəyən ateist,
Nə etdiyini, nə istədiyini,
kimdən istədiyini bilməyən adam kimiyəm.
Kişinin oğlu kişi olar axı
Yəqin, elə mən də atam kimiyəm.

REİNKARNASIYA

Gözlər qəlbin aynasıdır, elədimi?
Elədisə, gözlərindən ürəyinə gedən yolun
İzlərinə düşəcəyəm
Tapa bilsəm, bir ömürlük qalmaq üçün yalvaracam
Tapmasam da, əlləri boş, gözü dolu gözlərindən düşəcəyəm

Uzaqlarda axtaracam yaxınımı
Sənlə keçən, sənsiz keçən hər anımı...
Danışacam şeirlərə

Yaza-yaza yaşamağı unudacam
Bir gün mən də şeir olub, qarışacam şeirlərə
Sətirlərə həyat verən, şeirlərdə boğulacaq
Bax həmin gün mən öləcəm, yeni şair doğulacaq.

QURUNUN SU PƏRİSİ

Yığıb qəpiqlərimi
iti addımlarımla
metroya tələsirəm...
Arxadan bir səs gəlir –
"Sən sevdiyin qızın canı..."
Bilirəm, dilənçidir, qızın sözün kəsirəm.

Pul istəyir deyəmi
Pulum qədər susuram?

Gözlərinə baxıram
və birdən soruşuram:
– Mənim sevgisiz qızım,
nə bildin sevdiyim var?
sevdiyim qızın canı,
əllicə qəpiyim var.

Mənim qaraçı qızım,
Səni sevən olub ki?
Kim isə sevdiyinin
canına and verəsən?
Mənim balaca qızım,
Kimsə sənin canına
And verəcək görəsən?
Başım dolu, cibim boş
Nə verəcəm sənə mən?

Nə deyəcəm, qara qız?
on qəpik dilənməsəm,
Gecə evə ayaqla
Dönməyi düşünürəm.

Mənim payız bənizlim,
Çıxar, sən on qəpik ver,
Bu aralar onsuz da
Ölməyi düşünürəm.

Balaca, nəyi var ki, bəxş edə əmin sənə?
Böyüklük səndə qalsın,
Sən adını bəxş elə,
De görüm adın nədir?

– İlayda
– Adını deyə-deyə
Necə gülə bilirsən?
Adına qurban olum,
Mənasını bilirsən?
İlayda – su pərisi!
Günə bax, saata bax,
Ada bax, həyata bax,
Qəpik-quruş hərisi

Dilənən su pərisi!
Əl açıb diləndiyi
Qafiyə dilənçisi...

Ehh, mənim kömür qızım,
Bəxtinləmi yarışır gözlərinin qarası?
Əlləri boş qalanım, qəpik-quruş yuvası
Balaca əllərinə...
Gözlərinin xətrinə şeir yazım, bağışla.
Gözün kimi bax ona,
Ovuclarında gizlət,
Silinməsin yağışla...

ÖLÜM ESKİZİ

Yarandın...
Yaşadın...
Yaşlandın...
Öldün.

Ağladın...
Ağlatdın...
Aldatdın...
Öldün.

Sevirdin...
Sevildin...
Sevindin...
Öldün.

Ölürdün...
Ötürdün...
Öldürdün...
Öldün.

Dirildin...
Dirildin...
Dirildin...
Öldün.

Mir KAMIL

Heç nə olmaz daha, canım-gözüm, əvvəlki kimi,
Çiçək açmaz daha şeirim-sözüm, əvvəlki kimi.

Sən gülürdün, güc alırdım gülüşündən, gözəlim,
Daha məndən tələb etmə dözümlə əvvəlki kimi.

Danışan gözlərimiz indi niyə lal dayanıb?
Niyə ünsiyyətimiz yox bizim əvvəlki kimi?

Sən gedəndən, inan Allaha ki, gün görməmişəm,
İşığım yoxdu, günüm-gündüzüm, əvvəlki kimi.

Gəl, qayıt, yasəmənüzlüm, başını qoy dizimə,
Dağınq tellərinə gül düzüm əvvəlki kimi...

Ahu ürkəkliyi var səndə, mənim yoxdu gücüm
Səni ram etməyə, bir yol gəzim əvvəlki kimi.

Dil tapıb gül nəfəsin dəydiyi daşlarla, gülüm,
Gecələr dar küçənizdə gəzim əvvəlki kimi...

Ey Siraci, dilərəm bir sürünüm yarə tərəf,
Yox təvanım, sözə baxmır dizim əvvəlki kimi.

* * *

Ey nigaran baxışından duyulan kövrəklik,
Nazənin gözlərinə çox yaraşır ürkəklik.

Könül aram eləyən hər nəyi gördümsə onun
Bir adı sənsən, əzizim, bir adı göyçəklik.

Gecələr əl-ələ gəzsək belə şirin yuxuda,
Acıdır, ey səhərüzlüm, acıdır gerçəklik.

Bəxtəvərlik xınasın mən isidən əllərinə
Özgəsi yaxmasın, ey ağ donu narın kəklik.

Sən kimi gözləri yerlərdə olan bir gözəli
Sadəlik zirvəsidir ali edən yüksəklik.

Xatirə yelləri əsdikcə könül tültək əsir,
Bu vəfapərvərə xasiyyət olub titrəklik.

Rəngbərəng idi, Siraci, sənin ömrün bir vaxt,
Getdi yarın yenə üz tutdu sənə boz təklik.

* * *

Ey aydın üzü yaz səhərindən daha parlaq,
Ülkər gözünün adətidir mehr ilə baxmaq.

Ay hər necə ki nurun alır göydə günəşdən,
Gün də sənin hüsnündən alıb parlayır ancaq.

Könlüm açılardı, saçın olsaydı pərişan,
Olmuş mənim iqbalıma əngəl sarı sancaq.

Tez çək saçına əllərini qoy aralansın,
Zülfüntək açılsın ürəyim, ay əli qıvracaq.

Qəlbim ki sənindir, niyə viranə qoyursan?!
Öz səltənətin sultan edərmə özü tapdaq?

Nazəndəliyin könlümü salmış daha əldən,
Nazın, elə bil, şıltaq uşaq, könlüm oyuncaq.

Getmiş bu Siraci, gözəlim, huşə qapında,
Ulduzlu səma yorğanıdır, yastığı torpaq.

* * *

Nə gözəldir yola çıxmaq, sənə çatmaq.
Özünü bir fərəhin qoynuna atmaq.

Seçim etmək, özünün yox, sənin olmaq.
Yaşamaq birgə səninlə yaşa dolmaq.

Xatirində nə var atmaq, səni tutmaq.
Nə çətin işdir unutmək, bu unutmək...

Sənə bu qəmgün ürəkdən cığır açmaq.
Yorulub təklək əlindən sənə qaçmaq.

Əllərindən dirilik şərbəti içmək,
Yaranan hər şeyi keçmək, səni seçmək.

Yumulan gözlər ilə hey sənə baxmaq,
Nə gözəldir səni sevmək və darıxmaq.

Nə darıxmaq, nə sınıxmaq, nə yorulmaq?!
Sənin olmaq, sən olmaq, sən olmaq!

* * *

Baxıb aynada hər axşam özünə pıçıldaırsan:
"Sən onun xəyallarında necə qaldın, heç bilirsən?!"

"O, daha ölüb mənimçün" – dediyin kəsi sən hər gün
Elə bu düşüncə ilə yada saldın, heç bilirsən?!"

Adı keçdi, sən duruxdun, ürəyin darıxdı dinməz,
Eşidib adın buludtək niyə doldun, heç bilirsən?!"

Qoxusun duyub baxanda dəlilək o yan-bu yanə,
Onu tapmayıb xəyalə niyə daldın, heç bilirsən?!"

Mənim ən ağır günahım, mənim ən xəfif savabım,
Dediyn qızın sən axır nəyi oldun, heç bilirsən?!

* * *

Gecə yarı oyanasan qəfildən,
Axtarasan ürəyinin istəyin.
Hər saniyə arzulayıb bir şeyi,
Heç birini istəməyə ürəyin.

Soruşasan, ürəyimdən keçirsə,
Niyə ona laqəydəm mən belə?
Sonra nə var hamısını buraxıb,
Tək özünü aparasan sahilə.

Dalğa döyə sahil boyu daşlara,
Yada düşə ürəyindən keçənlər.
Bir kor sual didə sonra beynini:
Böyüyürmü istəyindən keçənlər?

Nə dost-tanış çağırasan yanına,
Nə siqaret yandırasan, çəkəsən,
Nə bir mahnı dinləyəsən, nə də ki,
Unutduran içkilərdən içəsən.

Bilməyəsən, bilməyəsən hardasan,
Yaddan çıxı öz soyadın, öz adın.
Sonra birdən bir ad gələ zehninə,
Ah, deyəsən, məni sevən bir qadın!

Göyə baxıb, gülümsəyib deyəsən,
Yenə niyə güldürürsən üzümü?!

Öz əlimdən alıb bir yol, bu gecə
Verəcəkdin göy sulara özümü.

Razılaşıb, gülümsəyib qalxasan
Qayıdasan evə eyni küçədən.
Addım-addım, fikir-fikir, astaca
Qurtulasan bu "sonuncu" gecədən.

* * *

Bir din, danış, ay gözəlim,
Niyə gəlmir səs-sorağın?
Yer üzü çox kirlənib ki,
Yer süpürür qaş-qabağın?!

Ürkək-ürkək baxma belə,
Kimdən, nədən çəkinirsən?
Dünya hamı bir olsa da,
Mən burdayam, tək deyilsən...

Mənim qızım, baxma yola,
Yükün çəkmə hər gedənin.
Ver ovcunu əllərimə,
Taleyindən öpüm sənin...

* * *

Sığalının istisi
Yəqin çıxıb yadından.
Saçlarına salam de
Əllərimin adından.
İndi məsum baxışın
Kimi uşaqlaşdırır?
İndi kimi dünyadan
Səsin uzaqlaşdırır?

Sənin seçdiyin görən
Səni yaddan seçirmi?
Səhlələrindən hər dəfə
Sənə xatir keçirmi?

Ay günüzlüm, çöhrənə
Gözlərimdən salamlar!
Necə bəxtəvərdilər
Səni görən adamlar...

Loğman RƏŞİDZADƏ

YUXUSU POZULANLAR

◆ *Roman*

Ağır məclisdi. Gəlib-gedənlərin ardı-arası kəsilmirdi. Elə bil göy deşilmişdi. Elə hey, alay-alay camaatdı, axıb gəlirdi. Çadır bir neçə dəfə dolub-boşalmışdı, hələ yenə də növbə gözləyənlər vardı. Bə nə bilmişdin?.. Rəhmətliyin Mikayıl kimi adlı-sanlı oğlu vardı, bir elin ağzıydı. Gözünü açandan vəzifədən-vəzifəyə adlamışdı. İndi də ispalkomda şöbə müdiriydi. Bütün taxta-şalban, qum-çinqıl, sement-şifer onun balaca bir quş qoymasına bənddi. Onun qolu olmasaydı, heç kim daş üstə daş qoya bilməzdi.

...Qəbir üstündən qayıtdıqdan sonra camaat bir-bir çadıra keçirdi. Əli kişi gözü tutan uşaqlardan birini çağırıb tapşırığını verdi:

– Ədə, bir dənə dəftər-qələm götür, otur burda, – əliylə qapı ağzında yer göstərdi. – Bax, burda. – Sonra yaxında oturanlara təpindi. – Ədə, yalnız bir az o yana qoyun, uşağa yer eləyin. – Danışa-danışa yeniyetməyə sarı döndü: – Otur burda, ehsan pullarını yaz. Pulları etibarlı yerdə saxla, itirib-eləyərsən...

Deməlisini dedi, tapşırmaısını tapşırdı, sonra da ağır addımlarla məclisin yuxarı başına yönəldi. Keçib lap yuxarıda, mollalar üçün ayrılmış xüsusi yerdə oturdu. Daha doğrusu, mollalar özü canı-dildən ona yanlarında yer elədilər. Kişi yerini yenidən rahatlamışdı ki, həmin dəstək uşaq özünü yetirdi. Mısmırığını sallamışdı. Deyərdin bəs, dünya uçub, altında qalıb. Dəftər-qələmi stolun üstünə atıb hıçqırtıya bənzər əsəbi səslə:

– Əli baba, mən yazammaram, ver başqası yazsın, – dedi.

– Nöşün bala, sənə noolub ki, əlüy pişik yeyib? – Əli kişi təəccüblə soruşdu. Uşaq açıq incikliklə çiyinlərini atdı:

– E... e... e... nə bilim? Mikayıl əmi az qaldı məni döysün.

– Nə?.. – Kişinin qart səsi göy gurultusu kimi gurladı. – Nə dedin?.. Mikayıl ətinə düşüb-nədi, dəli olub?..

– Nə bilim? – Uşaq dəftər-qələmi nümayişkaranə şəkildə mizin üstündə bir az da sürüşdürüb uzaqlaşdı.

Əli kişi ərinnmədi, durub özünü verdi bayıra. Mikayıl müəllim qapı ağzında qonaq-qara qarşılayıb yola salırdı. Əli kişi:

– Mikayıl, ayağını bir bəri qoy, – deyib onun qolundan yüngülcə yapışib kənara çəkdi. Sözə, eləcə kəsədən başladı.

– Balam, bu el-obanın adətinə xor baxmaq elə sənə qalmışdı?.. Böyük adamsan, masallah, vəzifən, adın, şanın, ağlın, dərrakən, sən adam otarırsan e... İndi bu nədi, min illik adətimizi deyirsən, sənə görə pozaq?

– Əli əmi, vallah, Allaha acıq getməsin, az-çox imkanım var, atamın məclisini yola verməyə də gücüm çatır, mənim kiminsə ianəsinə ehtiyacım yoxdur.

– İanə nöş olur balam? İlahi-qiyamətdən belə görmüşük də... Sənin ehtiyacın yoxdur, başqalarının var axı...

– Qoy başqaları yığsın, mən özümü biabır edə bilmərəm.

– Ədə, vallahi, sən çaşıbsan e, danışdığını bilirsən?.. Biabırçılıq nədi?.. Sənə qədər bu işə qol qoyanlar özlərini biabır eləyiblər?.. Arvadım öləndə pul yığmışam, belə çıxır özümü biabır eləmişəm? Mənim imkanım yoxdu bəyəm?.. Dağ boyda oğlanlarım, özümə də qalanda, elə qarımdakı mal-heyvanın biri bəsdə ki, ağır elin xərc-xəsəratini verəm. Onda mən də özümü çəkib qoyardım də, dağ başına. İntəhası, elin adətidi, ondan çıxmaq olmaz.

Mikayıl müəllim deyəsən ipə-sapa yatmaq meyində deyildi.

– Vec eləməz e, Əli əmi, mən özümü dilə-dişə sala bilmərəm. Sabah sözsöhbət gedib çıxacaq raykoma, katibin qulağına çatacaq, o da deyəcək ki, nədi, orda nə bazar açmısan, ondan sonra gəl keçini çaydan keçir... Gərək partibiletimdən keçəm...

– Onda ta belə de də, deynən qara qızın dərdi var də... Bu, adət-ənənədi. Dədə-babadan belədir, bunu bəlkə sənin partiyən yaradıb?... Bunun partiyaya nə isti-soyuğu?...

Mikayıl müəllim xofla ətrafa döyükdü, eşidən olmadığını görüb, toxtadı.

– Əşşi, bir az yavaş, eşidən olar...

– Eşidən deyəndə ki, kimisə söymürük, yamanlamırıq...

Əli kişi Mikayılın bərk dayandığını görüb valı dəyişdi:

– Yaxşı, sən qal qıraqda, pulu sənin adına yığmırıq, kəndin min dərd-səri var, yığıb öz gün-güzaranımıza sərf edərik. Buna nə sözün?

– Yox, Əli əmi, eləmə, hərə bir yerə yozacaq...

– Yozan özünsün yozar, qələt eləyər... Sənin işin yoxdu, mən bilərəm neynərəm...

Mikayıl müəllim Əli kişinin bərk dayandığını görüb ağsaqqalın önündə sözü çevirmədi, yarmanı verdi içəri... Nə “hə”, dedi, nə də “yox”. Sakitcə dönüb yığnağa sarı yön aldı. Sanki çar-naçar razılaşdığını sezdirdi.

Əli kişi yenidən məclisə, yerinə qayıtdı. Mollaya işarə vurdu ki, söz demək itstəyir, şərait yaratsın. Araya ani sakitlik çökən kimi Əli kişi üzünü camiəyə tutub dedi:

– Ay camaat, mənə bir yüngülvari qulaq verin, görün nə deyirəm... Bu Mikayıl müəllim, Allah canını sağ eləsin, işləri avand olsun...

– Amin, ya rəbb!.. – sədalrı məclisi başına götürdü. Hamı “amin” sözünü gücü çatdıqca ucadan deyirdi ki, sanki Mikayıl onun səsinə səslər içində seçə bilsin. Xor qurtaran kimi Əli kişi sözünə davam etdi:

– Hə... belədi ki, Mikayıl müəllim yasda pul yığılmasına pəl vurur. Deyir, imkanım var, atamın yasını özüm yola verə bilərəm. Kimdi ona şəkk eləyən? Kim deyər ki, Mikayıl müəllim bir yasin xərci altında qalar? Heç kim... Amma... – Əli kişi səsinə bir az da qətiyyət verdi:

– Ay camaat, son söz sizindi. Nə məsləhət görürsüz?.. Peyğəmbər salavatullah da demişdir ki... – Əli kişi sağ əlini alnından saqqalına doğru çəkib ucadan salavat çevirdi və bütün məclis ona qoşulub peyğəmbərin şənində salavat zikr elədi.

Salavatdan sonra ağsaqqal yenə çıxışına davam etdi. Sözləri, ifadələri seçib-sanballayırdı. Bu kəndin camaatına bələddi axı... Çoxusu ayağı sürüşkən, qətiyyətsiz, namərd, acgöz, səbatsız... Himə bənddilər, imanlarını, dinlərini satmağa amadəydilər...

– Bəli, peyğəmbərimiz də deyir ki, yerdə Allah-təalanın nümayəndəsi, heç mən də döyüləm, xalqdır, camaatdır... İndi, ay camaat, dediyim kimi, Mikayıl müəllim bu işə qol qoymaq istəmir, yasda pul yığmağı arına gətirir. Haqq-na-haqq, düz edir, düz etmir, bu da onun öz işidi. Bə bizə noolub? Biz də ağzımıza su alıb oturmalıyıq?.. Gözümüzü döyüb baxmalıyıq ki, Mikayıl müəllim köhnə bazara nə təhər təzə nırx qoyacaq?... Yaxşı, bu gün sən özün yola verdin öz məclisini, bə sabah?.. Axı bunun sabahı da var... Əlsizi var, ayaqsızı var, kasıbı var, kusubu var... Bə onlar neyniyəcək?.. Borca-xərcə düşəcək?.. İndi siz nə deyirsiniz?.. Yasda xeyrata, toyda nəməyə “yox” deyək?.. Köməkdi də, beş-üç manat öldürər bizi? İntəhası, necə deyərlər, dama-dama göl olar. Bir damla heç kimi kasıb salmaz. Yığışanda dərya olar. Hər şey də borcdur, bu gün səninçündü, sabah mənimçün...

Camaatın üstünə elə bil sərin su səpmişdilər. Hamı susmuş, hamı bir anlıq duruxmuş, amma ürəyində vərəvürd eləməklə məşğul idi. Fevralın sazağından büzüşmüş adamlar bir az da üşüyən kimi oldular. Əli kişinin gözləməyə hövsələsi çatmadı, daha inadla, daha hökmlə soruşdu:

– Noldu, ağzınıza nə su alıbsız, suluq udubsuz, yoxsa lalsız?.. Dillənin də, dilinizi pişik yeyib?

Hamının içindən həzin bir uğultu keçdi. Yarı razı, yarı narazı... Hamı do-daqaltı nəsə mızıldandı... Yarı razı, yarı narazı... Kimisi düşünürdü ki, soğan olsun, nağd olsun... Pis-yaxşı, cibimdəki iki-üç manat qalar cibimə. Onsuz da adət-ənənəyə son qoyulan deyil. Kasıb-kusubun yasında onsuz da pul yığılacaq. İndilikdə, heç olmasa cibindəki cibinə qalar. Nəyi pisdirdi?.. Əksəriyyəti belə düşünürdü. Bəziləri də, eləcə gözünü yumub cibindəki beş-üç manatdan keçməyə candərdi də olsa, razıydı. Bilirdilər ki, Əli kişinin cəngindən onsuz da qurtula bilməyəcəklər. Nə yaxşı, eləcə, haray bu başdan... Ver, canını qurtar. Amma heç kim hələ ki, saqqal tərpedib irəli düşmək istəmirdi. İşin sonunu gözləyirdi. Əli kişi uzun sükutdan bezmiş kimi qəzəbləndi, gər və qart səsilə camaata yenidən təpindi:

– Ədə, noolub sizə, yurdu itmişin uşaqları, elə bil urufunuz uçub! İnkirminkir qarşısında siz?..

Axır ki, kiminsə səsi çıxdı:

– Əşşi, bizi niyə dağa-daşa salırsan, ağsaqqalsan, özün bilərsən də... Nə vaxt nə deyibsən qol qoymamışıq?..

Başqa birisi də hamının eşidə bilməyəcəyi tərzdə dodaqaltı mızıldandı:
– Cəhl oğlu cəhl, guya bizim sözümə baxansan?.. Onsuz da öz dediyini yeridəcəksən də...

Əli kişinin qulağı bu sözü çaldı və:

– Kimdi o mizəngül kimi orda vızıldayan? – Dedi: – Sözü var, dur üzə də, də... Ta qarğa kimi qarıldamaq nə üçün?

Araya ani sükut hakim oldu. Sonra ordan-burdan tək-tük sözlər eşidildi:

– Əşşi, nə cür istəyirsən, elə də... Biz nə deyirik ki?..

– Ay sağ olun, – Əli kişi razılıqla dilləndi. Bu oldu çox pakizə. Mikayıl müəllim pula yiyə durmur. Pul isə bizə lazımdır. Məscidin üstü gird əldən gedib. Bir damcı yağış düşən kimi içəri sel-su olur. Nə yığılar, yığılar, çatmayanın da üstünü düzəldib məscidin üstünü örtərik...

Yerbəyerdən bir-iki səs eşidildi:

– Allah valideynlərinə rəhmət eləsin, xeyratları olsun.

– Bax, bu başqa məsələ. Qonaq-qara özü bilər, onları məcbur edə bilmərik. Amma biz, kənd camaatı öz borcumuzu verməliyik, – deyə Əli kişi razılıq etdi. Sonra da həmin uşağı çağırdı, dəftər-qələmi ona verib işinə davam etməyi tapşırıldı. Cibindən də bir 5-lik çıxarıb camaata görk olsun deyə, nümayişkarənə şəkildə uşağa verdi: – Birinci mənim adımlı yaz, Maşdhəsən oğlu Əli – 5 manat...

Bundan sonra camaat hərəkətə gəldi, qonaqların da bəzisi onlara qoşuldu, əllərini cibinə saldı...

* * *

Bu kəndin əzəvayı bir ayrı cürəydi. İçərilərində şəri-şeytanları da vardı, quru böhtanla yaşayanları da, məkri-zənənləri də... Belə baxanda yığcam, əl boyda bu kəndin adamları da çox olmamalıydı. Amma əksinəydi. Adamlar günü-gündən artırdı. Balaca bir kənddə, yalan olmasın, on-on beş tayfa vardı. Hərəsinin də öz şudumu, öz tipi, öz düşüncəsi, öz oturuş-duruşu, öz dəst-xətti... Sadıqlılar, Sarılar, Şəriflilər, Həmidlilər, Niftalılar, İcolular və sair, və ilaxır... Amma baxma, xarakterləri, fikir-zikirləri, yollaraqları ayrı olsa da, kənddə hamı bir-birinə qaynayıb-qarışmış, qız verib-qız almış, qohum olmuş, can bir qəlbə birləşmişdilər. Əvvəllər çox öcəşmiş, çox çəkişmişdilər. Qılnc qırğına çıxan vaxtları da olmuşdu. Amma indi toxtamışdılar. Bir-birinin xeyir-şərində başda otururdular, bir-birinin hay-harayına fəvvrən yetişirdilər, biri digərinə əl tuturdu. Tayfa söhbəti, sanki əriyib getmişdi ortada. Əli kişi kimi ağsaqqalların bu işdə böyük xidməti vardı. Amma bununla bahəm, hər tayfa özəyini, özgürlüyünü, xüsusiyyətlərini, hətta qədim dövrlərdən üzübəri sifət cizgilərini, xarici görünüşlərini də qoruyub saxlamışdılar. Bərk ayaqda heç kəs öz tayfasının yamını vermirdi. Belə hallarda da onların ağzını ağsaqqallar bir yerə yığır, umu-küsünü aradan götürürdülər.

Əli kişi Sadıqlıların ağsaqqalıydı. Bununla belə, bütün kənd camaatı da onun yolunu saxlayırdı. Dürüst adam idi, haqqı nahaqqa verməzdi, kəndin

xeyir-şərində həmişə öndəydi. Əli kişi öz tayfası barədə həmişə fəxrlə danışardı. Dediynə görə, Sadıqlıların kökü Ərdəbilə gedib çıxırdı. Bu gün də Ərdəbildə Sadıqlı tayfası yaşayır, – deyərdi, – ayrıca Sadıqlı məhəlləsi də var. Kökləri isə lap qədimlərə gedib çıxır. Tayfanın qəhrəman igid oğlu, adı tarixə düşmüş Sadıq bəy Şah İsmayıl Xətayinin (Əli kişi hər dəfə bu ad gələndə salavat çevirir, onun ruhuna ehtiram göstərib dualar oxuyurdu) ən yaxın silahdaşlarından olmuşdu. Əli kişi həmişə qürur hissilə danışdı ki, dədəm Maşd Həsən hər dəfə Sadıq babamızdan danışanda gözlərində qılgıncım parlayırdı. O vaxt rəhmətliyə qismət oldu getdi Məşədə, qədim yurd yerlərimizi də ziyarət etdi. Neynəməli, bizə qismət deyilmiş. Bizim bu hökumət yaxşı hökumətdi, kasıb-kusubun pasibanıdı. Di gəl ki, belə körpükeçməz yolları da var... Yol-yolağı kəsib, bənd-bərəni bağlayıb, o tay o tayda qalıb, bu tay bu tayda. Nə gedə bilirik, nə gələ bilirik. Beləcə, nəsil-nəcabət unudulur...

Əli kişi danışdıqca içindən qaynayır, qəzəbdən saqqalını didişdirir, uzun bığlarının ucunu ağzına alıb gəmirirdi. Sonra da məlul-müşkül görkəm alıb təəssüflə başını bulayıb yana-yana deyərdi:

– Neynəmək olar?.. Bu da bir qismətmış. Adamı yandıran odu ki, törəmələrimiz Sadıq babamıza çəkmədilər, oxşamadılar ona, yurdunda əfəlfəf yetişdi, oddan kül törədi. Heç birimiz o qeyrətin yiyəsi olmadıq, – deyə köks ötürərdi.

Kiçik oğlu Həsən dikbaşlıq eləyib kişinin ağzından vurardı:

– Hə, neyniyək, deyirsən qılnc bağlayıb hökumətnən vuruşaq? Bizim günahımız döyül ki, gəlib Sovet hökuməti dövrünə düşdük. Cinqirini çəkənlərin dərisini boğazından çıxarırlar. Getdi e... o, atağan-vurağan dövrlər. İndi başlı başını saxlasındı.

* * *

Qaş qaralır, günəş yavaş-yavaş süzülür, əl-ayaq yığışılırdı. Batmaqda olan Günəşin silueti arabir yarımqövsə əyilir, küsmüş qız dodağını xatırladırdı. Göy də, yer də qərribə bir əndişədəydi, sanki canlarıyla əlləşirdi. Gün nə batan kimi batırdı, nə gedən kimi gedirdi, nə də qalan kimi qalırdı. Vurnuxurdu, hərdənbir də yerində dimdik tərpnəməz dayanıb durur, sanki xəyala gedirdi. Qalmışdı ələmyesir. Eləcə axşam da nə düşən kimi düşürdü, nə oturuşan kimi oturuşurdu, nə də gələn kimi gəlirdi. Tam bir çarəsizlik... Arxayın, laqeyd bir sakitlik, lal bir sükut, durğunluq... Getməyən Günəş... Ləngiyən axşam, odla su arasında vurnuxan, Günəşlə kölgə içində çabalayan naçar insanlar... Şər qarışırdı... İstəsən də, istəməsən də dünya axarındaydı, öz gözəgörünməz atını çapırdı. İsti isə səngimək bilmirdi. Günəş uzaqlaşdıqca isti boğucu bürküyə çevrilir, adamın canını yaxırdı. Camaatdan tər sel-su kimi gedirdi, sanki adam özü də, canı da qətrə-qətrə əriyir, tər-qana dönüb damla-damla süzülürdü. Uşaq oyuncağı kimi görünən uzaq dağlardan arabir zəif meh yellənirdi. Heysiz, hərəkətsiz, könülsüz... Allah kəssin, gəlməsə ondan yaxşıydı, bir işə kar deyildi, umsuq edirdi...

Gülbahar toyuq-cücənin cığirtısına evdən çıxdı. Pırıltıyan hamısı üstünə qanadlandı.

– Kiş... kiş... kiş... Kişə, ay şöğərib, belə bax e, belə bax e, adamın gözüne girirlər e...

Gülbahar azaylana-azaylana evə hücum çəkən toyuq-cücəni perikdirməyə çalışdı. Kimə deyirsən, elə bil toyuq-cücəyə hay düşmüşdü, elə bil nəsə sirli bir qüvvə toyuq-cücə alayını evə sarı şirnikləndirirdi.

Gülbahar üz-gözündən axan təri üzəşəği teylədi, elə bil ağrı-acısını, yorğunluğunu, çəkdiyi məşəqqət və iztirabları da bulaq kimi qaynayan qan-təriylə birlikdə üzəşəği süzüb aparır, onlardan xilas olmaq istəyirdi. Amma cıfayda. Azar-bezar, dərd-sər, qara qayğı birdimi, ikidimi, tərlə silib süpürəşən?..

– Allaha qurban olum, elə bil bizi qarğıyıb e... – Gülbahar öz-özünə gileyəndi. – Elə bil bu il bizi istiynən, bürküynən də imtahana çəkib e... Belə də isti olar?.. Adam yanıb-yaxılır, nəfəsi tıncıxır... Paltarım bütün bədənimə yapışib, adamın abır-həyası da gedir. Gün bathabatdadır, amma elə bil günün günorta çağıdır. Belə də dərd olar?..

Gülbahar əlini alnına günlük edib batmaqda olan Günəşə bir xeyli baxdı: “Bəxtəvər çıxıb getmək də bilmir e, elə bil bizdən alacağı var, ala bilmir, üzünə verib batmır ki, batmır. Axşam düşsəydi, barı bir hövr dincimizi alardıq”.

Bu heyndə qəfil bir burulğan qalxdı, həyət-bacadakı bütün avar-əncəri, çör-çöpü, otu-alafı ağzına alıb göyə milləndi, açıq-qırmızımtıl rəngə boyanmış səmaya bülənd oldu. Tut ağacına qonmuş bir topa sərçə pırıldayıb dəstəylə havaya qalxdı. Toyuq-cücə alayı ya qorxudan, ya da qarışıqlıqdan sui-istifadə edərək açıq qapıdan evə təpilmək istədi. Qonşu-bacadan vay-şivən səslərinə bənzər hay-haray qopdu. Çoxu da arvad-uşaq səsiydi. Deyəsən burulğandan vahimələnmişdilər. Burulğan eləcə bir atımlıq barıt kimi qəfil gəldiyi kimi də qəfil keçdi. Elə bil nehrənin köpünü aldılar. Amma bu sakitlik aldadıcı da ola bilərdi. Bir gün-iki gün, hərdənbir qalxan burulğan bir neçə gündən sonra tufana, qasırgaya dönə bilərdi, günlərlə ələmi bir-birinə vurur, ev-eşiyi xaraba qoyar, neçə illik ağacları kökündən qoparıb yerlə yeksan edərdi. Belə qasırgalar otuz-qırx ildə bir dəfə gələrdi...

Elə bu dəm el yolundan səs-küy qalxdı, özüşdən qayıdan mal-qaranın böyürtüsü, mələrtisi bir-birinə qarışdı. Gülbahar nigaran-nigaran ətrafa boylandı:

– Canın ölsün canım, – deyə öz-özünə vaysındı. – İndi mən neyniyəcəm?.. Təkbaşına bu işlərə öhdə eləyə bilərəm?.. Bu uşaqlar da heç quyuq ələ verən döyüllər. Allah bilsin hansı dərədə veyillənirlər?.. Bu yazıq Qızı da (Qızıyətəri deyirdi) qızdırma içində yanır, yıxılıb qalıb yorğan-döşəkdə. İndi onu nə üzlə durğuzum. Yazıq, canıyla əlləşir. Amma gərək durğuzum də... Əlimdən nə gələr?.. “Qızıl” inək ondan başqa heç kimi altına buraxmır. Ölə-ölə də olsa, durub inəyi sağsın gərək...

Gülbahar yenə də nigaran-nigaran ətrafa boylandı. Həyət-bacanı baxışları ilə ələk-fələk elədi, nəzərlərini el yoluna fırlatdı. Sanki qəfil peyda olası bir köməkçi axtarırdı. Amma ins-cins gözə dəymirdi. Yenə giley-güzar etdi:

– Bu Ceyran da gəlib çıxmadı e, barı işin bir qulpundan yapışardı. Yəqin yenə kiməsə ilişib, ağzı qızıqıb söhbətə, ev-eşik yaddan çıxıb, – deyə ağızucu gileyləndi.

Gülbahar evin kiçik gəliniydi. Qayını arvadının yolunu saxlayır, onu həmişə uca tutur, qarşısında kiçiklik edirdi. Onlar arasında doğma bacılarda olmayan sonsuz bir xətir-hörmət və mehr-məhəbbət vardı. Odur ki, indi qalmışdı xofla-rəca arasında – bir balaca xəstəhal olan Qızıyetəri durğuzsun, ya yox? Amma çar-naçar durğuzmalıydı. Yoxsa “Qızıl” inək aləmi dağıdardı.

Dərin düşüncələr içində evə sarı yönəldi. Bir ayağı irəli, bir ayağı geri, otağa girdi. İçəridə cənnət rahatlığı vardı. Sakitlikdi, səs-küydən, bayırdakı əndişələrdən xaliydi. Qızıyetər yatırdı, sanki körpə bir uşaq mışıldayırdı. Xeyli dayanıb gözlədi, düşündü ki, bəlkə, hənirtiyə oyana. Mənzərə dəyişmədi. Bir az lal-dinməz dayandı... Hənirti işi deyildi, qızdırma yuxusu Qızıyetəri aparmışdı. Düşündü ki, naxır yetişincə qənimətdi, qoy bir az da yuxusunu alsın, toxtasın, bəlkə can ağrısı bekara da olsa, ötüb keçər... Yenə istər-istəməz geri döndü. Qapını açmasıyla toyuq-cücənin üstünə qanadlanması bir oldu. Diksindi, qorxub üşəndi. Karıxmış halda bir addım geri qoydu. Sonra bir balaca özünə gəldi. Toxtadı, sanki hannan-hana başa düşdü ki, bu, toyuq-cücə cığıdır, cin-şeytan yığnağı deyil. Öz-özünə gileyləndi:

– Şoğəribə qalasız, elə bil gündə üç öynə dən yeyən heç bunlar döyül e... Elə bil aclıqdan çıxıblar. Odur də, deyirlər, dadanan quduranı yeyər. Çər dəymişlər, ürək-göbəyim düşdü e... Heç belə diksinməmişdim...

Deyinə-deyinə, söylənə-söylənə döyüşə hazır vəziyyətdə toyuq-cücəyə hücum etdi.

Bu heyndə pişik qara bir yel kimi ildırım sürətiylə toyuq-cücə dəstəsinin içindən vurub keçdi, harasa baş götürdü, lakin uzaq getmədi. Yaxınlıqdakı tut ağacının ən uca budağında bənd aldı, döyükmüş gözlərilə yer üzünü ağacın ucalığından işgüzarcasına, bir az da qorxuyla seyr etməyə başladı. Bu qəfli-qəza, pişiyin bir topa yumaq kimi, qara yel kimi keçməsi toyuq-cücəni pərən-pərən saldı. Hərəsi qanadlanıb bir tərəfə çoyudu. Xoruz da axırı ki, təhərini dəyişdi, duruşuna haram qatdı. Bir-iki addım geriləyib bir-iki ağız qoğuldadı. Qonşunun uzun məftilə bağlanmış qoca iti onların çəpərində bənd alıb könülsüz-könülsüz bir-iki ağız hürdü, pişiyin uzaqlaşdığını görüb quyruğunu yüngülvari buladı və laqeyd-laqeyd öz yuvası tərəfə yelləndi. Gülbahar bir-iki dəfə salavat çevirdi və:

– Bismillah... bismillah... – dedi. – Pişik şoğəribin bu evə-eşiyə bir köpüy xeyri yoxdu, di gəl ki, hər addımda bizi qorxudub ürəkkeçməsinə salır, dərddəzar eləyir də... O günü tövləyə girəndə yanımdan ley kimi götürüldü, nə təhər qorxdumsa, neçə gün yuxuda da cin-şeytan gördüm. Şoğərib siçana-zada da meyilli deyil e... Deyəsən siçandan-zaddan tutur, yenə cəhənnəm, bunun pəstahlarına birtəhər dözmək olar. Siçan başımıza çıxa, gözünün ucuyla baxmaz...

Pişik budaqda sakitcə oturub Gülbahara baxırdı. Sanki söhbətin ondan getdiyini açıq-aydın hiss edirdi. Bir xeyli baxandan sonra işgüzarlıqla pəncələrini yalamağa başladı. Bu heyndə həyəti mələrti, böyürtü səsi götürdü...

– Canın ölsün, canım, naxır da kəndə doldu, tək canımla indi mən neyni-yəcəm?.. Bu kişi də məçiddən qayıtmaq bilmir ki... Elə bil göbəyini məçidə atıblar. Bu qırılmış uşaqlar da Allah bilsin hansı cəhənnəmdə qaldılar. Ceyran da ki, heç... Bir az dən atım, heç olmasa bu toyuqların başı qarışsın, görüm bu mal-qaraynan neynirəm?..

Gülbahar dodaqaltı mızıldandı, evə keçib bir ləyən dənle qayıtdı və toyuq-cücəni evdən uzaqlaşdırmaq qəsdilə həyətin aşağı ayağına getdi. Toyuq-cücə onu çəyirtkə kimi bürümüşdü. Biri qaloşunu dimdikləyir, başqası dimdiyiylə gəlinin uzun tumanını ətəyindən tutub dartır, digəri qanad açıb məlum ünvana, dən tökülən meydana uçar, hamını qabaqlayır, eləsi də vardı ki, uçub yazıq Gülbaharın çiyninə qonurdu. Xoruz yenə eyni ağayanaqlıqla dəstənin dalınca asta-asta, ağır-ağır yeriyirdi.

Gülbahar toyuqların dənini verib bir balaca yüngülləşdi və heyvanların hayına qaçdı...

Şavaxt çökürdü, yay günəşi tələsmədən qüruba gedirdi, amma yandırmağından da qalmırdı. Həm göydə, həm də yerdə işgüzar bir qaynaşma, təzadlı bir çaxnaşma vardı. Günəş, sanki batmaq istəmirdi, qaranlığın cizgiləri isə qatılmaqdaydı. Elə bil çarpışma gedirdi. Göylərin bulud varlığına səda düşmüşdü, qırmızı-qara bir qışqırıq kimi sanki göy üzünü haray çəkirdi. Əlbəyaxa döyüş gedirdi. Buludların qara zolaqları ha çarpışsa da, Günəş yenə də öz işindəydi – tabe olmur, laqeyd bir tənbelliklə əl-ayağını, ətlərini yığışdırır, yavaş-yavaş dağların arxasına tərəf meyillənirdi. Onun şəfqətini itirmiş sarımtıl silueti hələ xeyli görünəcəkdi, hələ saatlarla qaranlığa meydan oxuyacaqdı.

Toyuq-cücə, mal-heyvan, it-pişik, tut ağacını arı pətəyi kimi bürümüş toyuq-cücənin dəninin daimi ortağı olan sərçə dəstəsi... Hər şey çaxnaşmadaydı. Mal-qara naxırdan çanki ev-eşiyə tamarzı kimi qayıtmışdı, sanki quduz itə dönmüşdülər. Dəli kimi özlərini ora-bura vurur, elə bil nəsə itirdiklərini axtarırdılar. İneyin biri çəpəri basıb həyətdə soxulmuşdu, göyörti, soğan, pomidor, xiyar, kələm ləklərini basa-basa acgözlüklə yeyir, ağzını gah ora, gah bura atır, tez-tələsik ləkdən-ləkə adlayırdı. Elə bil yemək üçün yox, ləkləri ayaqlamaq üçün əkinə təpilmışdi. “Qızıl” inək ot tayasına girmiş hər dəndən bir ağız atır, sonra da şirin-şirin kövşəyirdi. Camış isə tövlənin quruyub çürüməkdə olan məhəccərinə şirin-şirin sürtünür, qaşınan boynunun hovunu alırdı. Hər sürtünmədən köhnə tövlə titrəyir, yerlə-yeksan olmağa amadə hala düşürdü...

Gülbahar çaşmışdı. Toyuqları nəzarətsiz buraxan kimi sərçələr qara bulud kimi dənənin üstünü alırdılar. Burda da dayansa, inəklər ləklərlə tayanı talan eləyəcək, camış da ki, bir-iki həmləyə köhnə tövləni uçurub böyrü üstə qoyacaqdı. Bir az fikirləşib çarəsizlikdən özünü evə təpdi ki, Qızıetəri haraya çağırırsın. Gördü Qızıetərə durub axşama asdıqları plovun həlimini süzür. Həyəcan və təlaşla dedi:

– Qızı, sən Allah, indi onun yeri döyül. Qalmışam bu toyuq-cücəynən mal-qaranın əlində. Sən Allah, mənə bir əl ver, onları yerbəyer eləyək...

– Güllü, nənə, bu da vacibdi axı, bir az vaxtın ötürsən, xamıra dönəcək. Sən get, mən də qazanı dəmə qoyum, bu saat gəlirəm. – Qızıetər, başısağlı həlimi süzə-süzə dilləndi.

* * *

Əli kişi məsciddən çıxanda ovqatı ala buludlardaydı. Həm yaşıdlarıyla xeyli tanrı-türbə söhbətləri eləmiş, nəsihətamiz hədislər söyləmiş, Qurandan ayələr oxumuş, ən əsası da oydu ki, vaxtın çoxluğundan istifadə edib iki-üç rükət artıq namaz qılmışdı. Həyətdə də xeyli dayanıb söhbət elədilər, payız düşməmiş məscidin dam örtüyünü dəyişməyin hamı bir ağızdan vacib olduğunu söylədi. Şıx Qasım adəti üzrə boğazını arıtlayıb:

– Usta məsələsini həll eləyə bildiz? – soruşdu.

– Ustaya nə gəlib, Ustadan çox usta var. Əli kişi bir az kin-küdurətlə diləndi. – Papaq eləsən, onu-on beşi tökülüb gələr. Usta da tapılacaq, iş də görülcək, yamanlıq sənin qohumuna qalacaq, – tənəylə dedi. – Elə bilirdi ki, onu müftə işlədəcəyik... Ay-hay... Odeee... Allah elə vərətə törətdi, təmirin pulu artıqlamasıyla yığıldı. Hələ bir, damın çürümüş tirlərini dəyişməyə də yetər. Allahın izniylə bu yaxında başlayarıq, yağışlar düşüncə yekunlaşdırırıq. Bu istilərin yava da payızı olacaq, – dedi.

Sonra da qonşu-bacadan cavanları çağırıb:

– A bala, bu məcidin həyət-bacasına əl gəzdirin, kol-kosu təmizləyin, ağaclara hərdən-birdən su verin, xeyrini siz görürsüz də, kim görür? Mərmeyvəsini siz yeyirsiniz də, – söyləndi.

Allahtərəfi, uşaqlar elə ordaca, kimisi bel, kimisi də dəryaz, kərənti götürüb işə girişdilər. Əli kişi tapşırıqlarını verəndən sonra kefi kök, damağı çağ evə tərəf yön aldı. Amma həyətdəki qarışıqlığı görəndə qanı qaraldı. Cin atına mindi. Səsi göy gurultusu kimi havaya bülənd oldu:

– Ay sovxa, ay şöğərib, ay ziyanxaf mirət!.. Bu boyda ənhər həyət-baca qala-qala gərək elə əkinə-biçinə soxulasan?..

Əli kişi qeyzlə:

– Sənə bu boyda ənhər həyət azlıq edir? – deyə inəyi qabağına qatdı.

Gülbahar Əli kişinin səsinə eşidəndə elə bil üzünə gün doğdu.

– Allah, sənə şükür, bu kişi axır ki, gəlib çıxdı, – deyə-deyə özünü həyətə saldı.

– Mənim ailəm mofdu e, mofdu. Dünya ətl-qətlə gedə, birinin də tükü tərپənməz. Dünya dəyib bir-birinə, heyvanlar həyət-bacanı xaraba qoyub, toyuq-cücə adama gəlir, bunlar da təpilib evə... Vallahi, yedikləri çörəyə dəyməzdir... – deyə Əli kişi soutgaya-soutgaya özünü ora-bura vururdu. Axır ki, həyəti kor qoymuş inəyi qovaroğa salıb birtəhər ram elədi və ciyəni boğazına keçirib axurun üstünə çəkdi:

– Şөгərib, elə bil qəsidi eləyir e, elə bil biznən qannıçılığı var, həyət-bacadan qisas alır e... – Əli kişi deyinə-deyində inəyin çatısını axura bənd elədi:

– Noolar, ölməyəm, sağ qalaram, sənə də bir dədəlik eləyəyəm, səni elə itirim bu həyət-bacadan, iyin-sorağın gəlməsin. Elə bütün dəli-qudurmuş məni tapmalıdır?.. Noolar, ya sənə verən Allah, ya da mənə... Soxanın bir verimciliyi də yoxdu e, deyəsən haqqına ərköynlük eləyir. Keçi kimi hər öyünə bir cam süd verə, verməyə. Təxsir mənədədi axı, deyən lazımdı əbləh adam, nə görübsən bu dinqırda?... İtir o yana, sat, çıxıb getsin də...

Əli kişi inəyi yerbəyer eləyib camışa yan aldı. Camış da ki, elə bil bədənində cin darışmışdı, elə bil bit-birə tökmüşdü, elə şövlə tövlənin sütununa sürtünürdü ki, deyirdin bəs, bütün sevgi-məhəbbətini, hüsn-rəğbətini bu sütuna salıb.

Əli kişi əlindəki çatıyla camışa bir-ikisini çəkdi, heç denən camışın eyninə gəldimi? Əli kişi bir az da qəzəbləndi:

– A azar dəymiş, bir toxta də... nə şirin canuva əl qatıbsan?.. Bir təvaxül elə də... Şoğərib elə bil canıyla cəngi-cidala çıxıb e...

Bu heyndə nə baş verdisə, nə vərətə törədisə, səhərdən tut ağacında oturmuş pişik canhovlu hoppanıb qara yel kimi Əli kişiylə camışın arasından sivişib özünü nə təhər tövləyə saldısa, Əli kişi də, camış da qeyri-ixtiyari səksənib geri çəkildilər. Camış sanki bunu gözləyirdi, sütuna sürtünməyinə ara verdi. Əli kişi bərk xoflandı, üşəndi, bir anda kürəyinə soyuq tər gəldi.

– Allahu əkbər, Allahu əkbər, – deyib bir-iki dəfə salavat çevirdi.

– Səni görüm yiyən ölsün, zəhrim-bağrım yırdı e... Şoğərib cin-şəyəti, qarabasmadı, nədi?.. Qara quzğun kimi elə bil qənəd bağlayıb e... Noolar, səni də bu həyətdən itirməyimə çox qalmayıb. – Əli kişi pişiyin qarasınca söylədi. Əyilib yaxınlıqdakı zənciri götürdü, camışın buynuzlarına keçirdi və dalınca həyətdəki axura çəkdi.

– Ay şoğərib, hamısı sənə işdəklərindi. – Eyni hiddətlə camışı arxasınca darddı. Camış müti bir itətkarlıqla sahibinin dalınca taytıdı. Elə bil sütuna bəs deyincə sürtünüb qaşıntısının hovunu almış, sakitləşib quzuya dönmüşdü... – Sən olmasaydın, bu pişik şoğəribin mənə nə işi vardı?.. Naxırdan gəlibsən, gəl öl axurun başında, öz yerində də... Ta mənçün bu nə pəstahdı açırsan?.. Mənə acıq verirsən?.. Mənnən qərəzçiliyin var? Neynəmişəm sənə, başuva daş salmışam?..

Əli kişi söylənə-söylənə camışı da axurun üstündə, inəyin sağ böyründə bağladı. Sonra da tayanın böyründə dayanıb yumşaq-yumşaq kövşəyən “Qızıl” inəyə sarı meyilləndi. Bir-iki addım atıb dayandı. Nə fikirləşdisə, yenidən tövləyə sarı qayıtdı. Fikir-xəyal yenə də onu apardı.

İçində dərd qaynamağa başladı. Naxırçının qarasınca asıb-kəsdi. Onsuz da naxıra gedən tapılmırdı. Kənddə fağır, yazıq, tavanasız bir adam kimi tanınan Maci Əlini pişim-pişimlə yola gətirib naxıra göndərirdilər. Haqq-hesabını artıqlamasıyla ödəyir, hər sıltağına da dözürdülər. Nə pəstahdan çıxsaydı, nə ərköynlük eləsaydı, kimsə xətrinə dəyməzdi. Allahından qorxmayıb sabahdan naxıra çıxmasaydı, kənd qalacaqdı ələm-yesirdə. Odur mal-heyvanı yaxşı otardı-otarmadı, vaxtında örüşə çıxardı-çıxarmadı, tez boşladı, gec boşladı, heç kim cıncırını çıxarmırdı. Təki örüşə çıxaydı, mal-qaranın başını qatıb yola verəydi. Odur ki, Əli kişi də Macinin qarasınca astaca deyiniirdi. Və hərdənbir də ora-bura döyükdü, sanki dediklərinin kiminsə qulağına dəyəcəyindən ehtiyatlanırdı. Odur ki, astaca öz-özünə gileylənirdi:

– Bu Maci köpəyoğlunun adamı axır vaxtlar lap yolun azıb e, vallah, – deyiniirdi. – Köpəyoğlunun adamının qabağından qaçdıqca, qovur. Güngündən də lap azğınlaşır. Odur də deyiblər, yetimin qudurmağından da olmaz. Mülhid oğlu mülhid, məllimdən çox maaş alır, di gəl ki, mal-qaranı əməlli-

başlı otarmağa da can çəkir, qarın ağrıdır. Bu ənhər çöl-bayır qalır, mal-heyvanın ağzını verir istiliyinin quru yoxuşuna, yazıq heyvannar gününü kövsək vurmaqla keçirir. Odur ki, heyvan naxırdan gələndə quduz it kimi həyəət-bacaya cumub böyür-başını dalayır. Şümür oğluna söz deyəndə də, dişi pişik kimi dişdərini ağardır. Neyniyəsən, bərkini tutacaqsan, sabah quyruğunu belinə qoyub, Allah bilsin hansı dərədə bənd alacaq. Adam var naxırçı tutasan?.. Hamı olub mədəni. Bir köpəyoğlu əziyyət çəkib özünü işə vermək istəmir. Əli başına çatan da əsdənən kimi Bakıya qaçır, Urusetdə bənd alır. Dəngül-düngül qalanlar da hazırın naziridir. Heç kim əlini ağdan-qaraya vurmaq istəmir, yemək gələndə, "bir çömçə də mənə ver", – deyir. Neynəyəsən, zamanə belə gətirib, ölmədik, bu günü də gördük, müftəxorlar dövrünə gəlib çıxdıq. And olsun Allahın cəlalına, bunun altını çəkəcəyik. Gec-tez, Allah bizə göstərəcək. Əşşi, belə də iş olar?.. Bir kənd ki, Maci Əlinin umuduna qala, ondan yəni Allah üz döndərməz?.. Döndərüb ki, Maciyə boyunəti olmuşuq də... Bir-iki dəngül-düngül mal-qaramız var, Macinin üzündən deyəsən onu da satıb itirəcəyik bu həyətdən... Bunun axırı hara gedəcək? Budee evimdə bir dəstə uşaq böyüyür, elə bil işlə, güclə, zəhmətlə aralarına qurd yağı vurulub. İş deyəndə, elə bil ayıya dəyirmançı deyirsən. Daş atıb, başlarını tuturlar. Belə də bəla olar?.. Bunun axırı hara gedəcək?.. Din, iman da ki, qalıb bir tərəfdə. Nə Allaha qaillik var, nə peyğəmbərə ehtiram... Bunun axırı hara gedir, bilən yoxdur. Təvəkkül Allaha, yenə umud onadır, o gözəgörünməzə...

Əli kişi tövlədən çıxıb "Qızıl" inəyə yaxınlaşanda çiçəyi çırtladı, üz-gözü işıqlandı:

– Nənə, nənə, çiçi-çiçi, – deyə-deyə "Qızıl"ı oxşamağa, sıgallamağa, belinə-başına iri, qabarlı əlləriylə tumar çəkməyə başladı. "Qızıl" inək bu xoş təmasdan, bu isti, ılıq duyğudan Əli kişinin əllərinin munis hənirtisindən xoşhal olduqca uzun quyruğunu hərləyib-fırlayıb yancaqlarına, belinə-başına vurur, aradabir də Əli kişinin böyür-başına toxundururdu.

Əli kişi "Qızıl" inəyə sığal çəkdikcə, gülümsər gözləri alaçalanır, gözlərinin qırağında qırçınlaşmış xırda qırıqlar su üzündəki kiçik ləpələr kimi dalğalanır, açılıb-yumulur, gah səpələnib üz-gözüünə qarışır, gah da yenidən toplanaraq gözlərinin qırağında halə vurub göbələnirdi. Əli kişi köhnə kişiydi. Adi bir şeydən sevinə bilər, ötəri bir sevinc yaddaşına hopub onu yaşada bilər, amma hələm-hələm kövrəlib yumşalmazdı. Niyyətini, düşüncələrini, ürəyindən keçənləri hər deyən açıb ortalığa tökən, faş edən, biruzə verən də deyildi. Amma "Qızıl" inəyi görəndə özünü saxlaya bilmirdi, uşaqlaşırı, sevgi-məhəbbətini açıb tökürdü, xəfif təbəssümü aşıb-daşırdı. Quzu kimi sakit, üzüyola "Qızıl" inək bu ailənin çörək ağacı, təknəsiydi. Hər öynə iki vedrə süd verirdi. İddiası da yox idi. Nə erköynlüyü vardı, nə də şiltaqlığı. Əli kişi yenə inəyə tumar çəkdikcə onun qızılı tükləri sönməyə başlayan axşam günəşinin şəfəqləri altında parpar yanırdı. Elə bil Günəş batmırdı, "Qızıl"ın pərqü boyun-boğazında təcəlla edib yenidən doğurdu. Əli kişinin səsi get-gedə bir az da yumşalırdı:

– Nənə-nənə, çiçi-çiçi... Sənin azarın dəysin bu ələngə şoğəriblərə... Gör necə də marıtdayıb baxırlar e... Heyvan deyillər ki, bələdilər, şeytan törəmələridilər...

Bu heyndə tayanın böyründə fəlakətli bir hay-küy, şaqqıltı qopdu. Dedin bəs, göy yarıldı. Pişik ağzında da sərçə, sıçrayıb ley kimi Əli kişiylə "Qızıl" inəyin arasından necə sivişib keçdisə, Əli kişi quruyub qaldı. "Qızıl" inək sövq-təbii dal ayağını qaldırıb təpik atdı, tayaya soxulmuş sərçə cığı da qara yel kimi havaya bülənd oldu. Axşamın ani sakitliyinə vəlvələ düşdü. O tərəfdən toyuqlar çaxnaşmaya hay-küylə qoşuldu, xoruz da boğazının dərin yerinə salıb bir ağız qoğuldadı, Əli kişi salavat çevirdi:

– Bismillah... bismillah... – deyə-deyə yerdən bir kəsək götürüb pişiyin qarasınca tulladı.

– Şoğribin elə bil mənə qəsd var e, qarabaqara dalımca gəzir. İgid ölmüşün (elə bil canlı adam haqda danışır) hünərinə bax e, zirəkliyinə bax e, qənəddi quşu tutur e... Sonra dodağı qaçdı, bir balaca qımışdı. Sanki pişiyin şücaəti keyfini durultdu. – Biz də bundan siçan tutmaq umuruq. Cücələrin, quşların dadını bilən iylənmiş siçana yaxın düşər?..

Əli kişi birdən-birə laqeydləşdi, inəyi oxşayarkən yaranmış ovqatdan əsər-əlamət qalmadı. Ciddi görkəm alıb "Qızıl" inəyi də camışdan bir az kənarda, əlahiddə yerdə bağlayıb gəlinlərini harayladı:

– Qıza, o evdə nə mıcılanırsız?.. Qaş qaraldı axı, bir azdan göz-gözü görməyəcək. Gəlin, vaxtikən bu heyvanları sağıb yerbəyer eləyin də... Mənim də işim-gücüm var axı...

Əli kişi tövləyə keçib bir xeyli qurdalandı, nəsə axtırırdı. Tövlənin qapısını açıq qoyub çəpəki düşən gün işığına, xeyli ora-bura baxdı, döyükdü. Sonra işığı da yandırıp daha diqqətli araşdırandan sonra qəzəb tükələri qalxdı. Özünü hövlanak bayıra atıb qarasına deyilməyə başladı:

– Qıza, Gülbahar, bu gün yem gətirən olmayıb?.. – Cavab gözləmədən, – demişəm də, demişəm, mənim bu ailəm mofdu... Gör birinin yadına düşür ot gətirmək?.. Mənə deyən gərəkdi, əbləh adam, nöş özünü öldürürsən, canuva qəsd eləyirsən?.. Bu evdə səndən başqa adam yoxdu?.. Bu mal-qaranın ağartısını səndən başqa yiyən yoxdu? Nöş özünü hələk eləyirsən?.. Süd-qatıq olmayacaq, cəhənnəmə olsun. Nöş özünü oda-közə vurursan?.. Sonra da olursan pis kişi, qınaq yiyəsi. Dinəndə də lağ-loğaz eləyirlər, deyirsən, danışırısan, – deyirlər. – Neynim, namusagir olmuşam, qeyrətimə də ar gəlir. Bir dəstə qırılmış evdə ola-ola, indi gecəni bu heyvanlar ac-acına keçirməlidilər? Dilsiz-ağızsız heyvanlardı. Onlar da bizim əlimizə baxır də... Allaha acıq gedər e... Yuxarıda Allah, aşağıda biz, ümid yerləri bizik də... Bir gün ac qal, görüm, necə qalırsan? Vallah, insaf-mürvət qalmayıb insanlarda. Gecə göy yeməsələr, səhər bir qaşığı da süd verməzlər. Vallahi, yediyi çörəyə dəyməz mənim bu ailəm. Mən də nə bilim, yaddaşıma ox batsın, gird unutmuşam... Bilsəydim yemə gedən olmayıb, canım da çıxsaydı gedib özüm gətirərdim e... Baxmazdım qıclarımın yelinə, ağrısına. Hardan bilim, ovcumun için iynəmişdim? Dedim bir dəstə qırılmışdı, yəqin kimsə gedib bir çəngə ot gətirər də... Bəxtəvər başıma, mən nə hayda, bunlar nə hayda...

Qızıyetərlə Gülbahar hərəsinin əlində bir vedrə axur üstə bağlanmış heyvanlara sarı meyilləndilər. Qızıyetər "Qızıl" inəyi, Gülbaharsa "Qara" inəyi tuşlamışdı. Camış süd vermirdi, qurutmuşdu.

– Qıza, səhərdən boğazım yırtılıb qışqırmaqdan, mənə bir hay verin də. Mənim danışığım, vallahi, sizinçün, heç çibin vızıltısı da döyül. – Əli kişi gileyqarışıq əsəbiliklə dedi.

Gəlinlərin hər ikisi kişini görüb yaşmaqlarını yuxarı çəkдилər. Gülbahar nigaran-nigaran dilləndi:

– Əmi canı, səhərdən bu uşaqları axtarıyıq, heç birini tapa bilmirik. Kəndə də soraq salmışıq, gördüm deyən olmayıb. Hansı cəhənnəmə gediblərsə, xəbər-ətər yoxdu.

– Deyirlər, fidvoldadılar. Kənd yarışı keçirirlər, nə bilim nədi, – Bəybala burdan keçirdi, o dedi, – Qızıyetər yaşmana-yaşmana bildirdi.

– Evin də işi başdan aşır, çatdırmaq olur ki?... – Gülbahar əlavə etdi.

– Ay onları elə, fidvolda basdırım. Əşi, başqanda olub gediblər də... Cunun olub düşüblər çöllərə... Söz də deyirsən, elə birinci siz, “qəə...” – eləyib yapışırsız yaxamdan. Mən də neynim, topum yox, tufəngim yox, taxt-tacım, vəzifəm, xəzinəm yox, özüm də küləşdən düşmüş bir adam... Kimdi məni saya salan? Söz deyirəm, elə bil quru divara dəyib qayıdır üstümə! Yaxşı, uşaqlarız getdi fidvola, ərləriniz hərəsi bir tərəfdə iş adamlarıdı, başa düşürəm, və bu təsərrüfat kimin umuduna qalacaq?.. Bir mənəm, mən də küləşdən düşmüşəm, quatum qalmayıb, hay-hayım gedib, vay-vayım qalıb. Quru müqəvvam gəzir e, vallah... Bilməmişəm e, ota gedən olmayıb. Məçiddə başım qarışıb, bir də gördüm axşamdı. Yoxsa ölə-ölə də olsa, gedib bir çəngə ot gətirərdim. Bu dilsiz-ağızsız heyvanlar yazıqdı e... Onlar da bizim əlimizə baxır də... O dünyada cavab verə bilmərik e... Dünya dağılardı, biriniz ayağını bir balaca kənara qoyub, budeee... qulağımızın dibindədi, “Nallar”ı deyirəm, biriniz ayağınızı qoyub o təpələrin döşündən bir çəngə ot gətirsəydi, dünya ətl-qətlə gedərdi?.. Ayıq adam döyülsüz e, gözüaçıqlıq, zirəklik başqa şeydi, sizin şəninizə gəlməyib.

– Ay əmi, vallah, canımız sağ deyil e... Gücnən yorğan-döşəydən durmuşam. Bu şoğərib naxoşduq qoyur bə başımızın ağrısını bilək? – Qızıyetər zariya-zariya üzünə üz basıb qaynatasına qayıtdı...

– Sən naxoşsan, bildik, bu cavan gəlinə noolub, qolın tutan var, yoxsa qabağını kəsən?.. – Əli kişi qeyzlə cavab qaytardı.

Gülbahar təəssüflə və incikliklə:

– Əmi, nöş gözdən çıxadırsan, bütün günü bu evdə həkrinci vururam, çarxdayam. Bişir, düşür, sil, süpür, elə bilirsən azdı?.. Özü də bu gün Ceyran demişdi ki, gedib ot gətirəcəm. Bəlkə gedib?.. – dedi.

– Hə, Ceyran gedib ot gətirməyə, bəxtəvər başıma. Məndə hardaydı o bəxt? Ceyran indi Allah bilsin, yenə yəqin Zəkəriyyəgildə, xınayaxdıdadı. Bu qız da harda aşdı, orda başdı. Bir dənə yığnaq bunsuz keçməz. – Əli kişi ümitsiz halda dillənib tövlənin böyründəki kətilin üstündə oturdu, Buxara papağını dizinin gözünə keçirdi, sonra da araxcını çıxarıb dəsmalla başının tərəni qurutmağa girişdi:

– Mən neynim, gecə gözünə olsa da durum gedim, “Nallar”dan heç olmasa bir çəngə ot gətirim də, yoxsa bu heyvanların ah-naləsini sinirmək olmaz. – Əli kişi öz-özünə azaylandı... Sonra üzünü gəlinlərinə çevirib: – O çini, ciyəni

gətirin bura, hava işıqkən ayağımı qoyum o taya, hər nədi, bir çəngə olsa da, görüm bir şey gətirə bilirəm?.. – deyə nigaran-nigaran Günəşə boylanıb döyükdü.

Gülbaharın samanlığa girməyilə çıxmağı bir oldu. Bəd xəbərlə qayıtmışdı.

– Çin yoxdu, əmi, – deyib məlul-müşkül, çarəsizcəsinə qaynatasına baxdı.

Əli kişi bir az da cin atına mindi:

– Nə təhər yoxdu, oğru elə çinçün gəlibmiş? – deyə lağ-loğaz elədi...

– Bəlkə, Ceyran götürüb, ota gedib... – Gülbahar qayğı dolu bir nigarançılıqla dilləndi...

– Qıza, yaxşı-yaxşı bax, – Əli kişi bir az da tündləşdi. – Orda olacaq, qaçmadı ki!.. – Ceyran götürüb, – yenə də istehza elədi. – Ceyran qağam igid olub e... O da sizin bir tayızdı də... Hansınızdən yarımışam ki... Keç bir az əməlli axtar, qaş qaralıb getdi...

– Ay tünbətün oğlu, nöş imanını yandırırısan burdan-bura? Bə sənin o gecə-gündüz qıldığın namaz hara getdi?.. – Ceyranın səsi qeybdən gəlirmiş kimi, taya tərəfdən havaya bülənd oldu.

Əli kişi döyükdü, çaş-çaş ora-bura baxdı:

– Balam, bu, Ceyranın səsi döyül?..

– Hə, hə, Ceyranın səsidir... Bəlkə elə bilirsən cin-şəyatının səsidir... Mənim taylarım xınayaxdıda, toyda-mağarda, mən də ölə-ölə gedib bununçün ot gətirmişəm. Bu da mənim sağolum.

Ceyran Əli kişinin böyük nəvəsiydi, Rəhim müəllimin qızıydı. Yeniyetmə uşaq olsa da çox ağıllı, kamallı, yerini-yurdunu biləndi. Tay-tuşlarının sevimli-siydi, dərslərini də əla oxuyurdu. Şən, oynaq, gözəl bir qızdı. Zarafatından, deyib-gülməyindən də heç vaxt qalmazdı. Özündən böyükklərlə deyib-gülməyi, ona-buna sataşmağı heç vaxt əldən qoymazdı. Kəndin cavanlarının çoxu Ceyrana bənd olmuşdular, amma irəli dura bilmirdilər, içəridən qovrulurdular. Əvvəla, Ceyrana etibar eləmirdilər. Heç bir oğlana oğlan gözüylə baxmazdı, hamiynan zarafatlaşıb gülərdi. Hamı elə bilərdi ki, Ceyranın ona meyli var. Amma dərinə gedəndə görərdilər ki, Ceyran hamıyla məzələnir, ən ciddi söhbətləri belə, zarafata salıb qulaqardına vurur. Hamı hiss eləyirdi ki, Ceyranın qəlbində hələlik heç kim yoxdur. Amma pərəstişkarları da, ürəkdən qıvrılanlar da ümidlərini üz mürdülər. Ceyranın hərəkətlərindən, arzu-istəklərindən baş açmasalar da, yenə Allaha pənah deyib, gözləyirdilər. Bir də ki, qabaqda Əli kişi vardı, zəhmi yeri-göyü tərpedən Rəhim müəllim vardı...

Ceyranla Əli kişinin arasında qəribə bir məhəbbət, qeyri-adi ünsiyyət vardı. Tay-tuş kimi yərdilər. Zarafatlaşıp, bir-birinə görünməmiş ərk eləyir, bir-birinə qahmar çıxır, bir-biriylə, sanki nəfəs alırdılar. Ceyran Əli kişinin dünyasını vaxtsız-vədəsiz dəyişmiş yeganə nakam gəlin qızının adını yaşadırdı. İlk nəvəsinə qoymuşdu bu adı Əli kişi. Təkcə bu qız uşağına, nəvəsinə nakam övladının adını yox, adıyla birgə öz ürəyini, varlığını da vermişdi. Bu qız nəvəsini hamıdan çox, dünyalar qədər istəyirdi. Onu görəndə sifəti durulur, könlü açılır, dərd-sərini yaddan çıxarırdı. Əli kişi yalnız Ceyranın zarafatlarından incimir, Ceyranla olanda bütün sərtliyini, ciddiliyini itirir, tamam başqa adam olur, nəvəsinin zarafatlarına qoşulub, qayğısız bir

dünyaya qovuşurdu. Çox vaxt da Əli kişinin bu münasibətə, bu qılığa, sanki əşəddü-ehtiyacı olurdu. Bunu özü istəyir, ağır, ciddi və məşəqqətli həyatına rəng qatmaq üçün nəvəsinin isti və ərköyün dünyasına sığınır. Bu ona rahatlıq gətirirdi, əlini üzünü bu dünyanı ona doğmalaşdırır, şirin salırdı.

Əli kişi əlini alına qıyğacı qoyub səsgələnə diqqət kəsildi və nigaran-casına soruşdu:

– Qıza, bu doğrudan da Ceyrandı?..

– Hə, hə, Ceyrandı, görmürsən, bir şələ ot gətirib. – Cülbahar arxayınçılıqla cavab verdi.

Əli kişi araxcını və papağını başına qoyub Ceyrana sarı yeridi və riqqətlə dedi:

– Bala, and olsun Allahın cəlalına, səndə min kişinin qeyrəti var. Gərək sən oğlan doğulaydın, heyf, çox heyf...

Ceyran yenə də həzircavablığından və zarafatından qalmadı:

– Hə, düz deyirsən, oğlan gərək doğulaydım. Ay tünbətünün oğlu, oğlan olub elə bilirsən səni bəxtəvər eləyəcəkdin?.. Mən də qoşulacaqdım bu üzün-yanmışdara, gedəcəydim fidbola, top qovmağa, onda səninçin otu kim gətirəcəkdin?.. – deyib ucadan güldü.

– Sən də haxlısan, düz sözə nə deyəsən?.. – Əli kişi yarmanı içəri verib əlbəəl razılaşıdı. – Amma elə qızdığınla bu balxı külbaşdarın kom hamısına dəyərsən, – əlavə etdi.

– Hə, odu axı, qaraltım itən kimi qaramca danışırısan, qiybətimi qırırsan, – Ceyran bir az da şuxluqla dillənib ucadan güldü.

– Yaxşı, yaxşı, genə şitdiyin tutmasın, başdama qaravəlliyə... – Əli kişi ciddiləşdi. – Yaxşı, sözümü dala götürürəm. Demişəm, deməmiş olam. Qazan qrup-qup, sözüm qayıt gir ağzıma, – deyib sağ əlinin üç barmağını dodaqları üstə qoyub ağzını yumdu.

Əli kişi otu qucağına alıb heyvanların axurunu doldurdu. Başı aşağı axuru yerbəyer eləyə-eləyə:

– Amma Ceyran, halal olsun, saz şələdi a... Deyirəm də, vallahi, səndə kişi qeyrəti var, bu evdə heç kim sənin qatıva gedəmməz... – deyənə nəvəsinə yenə də nəvəviz göstərdi. Ceyran da öz növbəsində şux bir şıltaqlıqla:

– Hə, indi nə deyirsən, a tünbətün oğlu, indi xınayaxdıya gedə bilərəm? – soruşdu.

– Get-get, sənə hər şey halaldır. – Əli kişi ürəkdən dedi. Sonra da elə başaşağı iş görə-görə işgüzar bir maraqla soruşdu: – O, ciyqızı kimə veriblər? – Xınayaxdısı olan qızı soruşurdu.

– Nə bilim əşşi, – Ceyran tələsik cavab verdi. – Sumqayıta veriblər e, Sumqayıta.

– Balam, buralar bunlara azdıq elədi, basıb gedib Sumqayıtda bənd aldılar?.. – Əli kişi müəmmalı tərzdə soruşdu.

– Axı onun bibisi Sumqayıtda ərddir. Onlar düzüb-qoşublar... – Ceyran məsələyə bir az da aydınlıq gətirdi.

– Vay halına onu alanın. Onun bibisi də az aşın duzu döyül, gəzmədiyi budaq qoymayıb... – Əli kişi mızıldandı.

Ceyran ciddiyyətlə babasının üstünə cozudu:

– Əşşi, nöş imanını yandırırısan?... Gözünnən görübsən?..

Əli kişi peşman-peşman:

– Mən də qulaq günahkariyam də... Eşitdiyimi deyirəm... – çəkinə-çəkinə cavab verdi.

– Demə, – Ceyran bir az da coşdu. – Demə eşitdiyini, demə. Heç gördüyünü də demə. Sən namaz qılan, oruc tutan, mömin adamsan, sənə yaraşmaz axı...

– deyə babasını küncə qısnadı.

Əli kişi tabe olubmuş kimi:

– A bala, bir sözdü də, ağzımdan çıxdı, qan düşmədi ki?... Sən lap dava-dava deyirsən e... Götür, o çini vur başıma, ürəyin soyusun. Xata olmadı ki, bir sözdü də, gəldi dilimə. – Başını axurdan qaldırıb geriye boylandı...

Ceyran, görünür, lüzumsuz söz-söhbəti uzatmamaq üçün tez-tələsik uzaqlaşmışdı. Əli kişi öz-özünə dodaqaltı pıçıldadı:

– Mənə deyən gərək, əbləh adam, dilini dinc qoy, sənə aid olmayan işə nöş qarışırsan?... Uşaq da olsa, düz deyir də... Deyən lazımdı, bu ağ saqqalından utan, şavaxt çağı, mələklərin yerə enən vaxtı nöş özünü günaha batırırsan?.. Vallahi, deyəsən, qocaldıqca xərifləyirəm, get-gedə lap vələdim dönür, gird Allahın zikrindən düşürəm... – deyə özünü danladı.

Əli kişi acığını inəkləri sağmaq üçün müntəzir dayanmış gəlinlərindən çıxdı:

– Qıza, nə boy-boya verib dayanıbsız orda, gəlin, işinizi görün də. Gün dala qayıdır?...

Gəlinlər həvəslə, şur ilə öz işlərini görüb qurtardılar. Qızıyetər sağdığı bir vedrə südü də Gülbahara verdi ki, aparsın evə, özü ikinci vedrəni də doldurub evə üz qoydu. Özünü yeyib-tökən, çatısını qırmağa amadə olan buzovlara da növbə çatdı. Əli kişi buzovları çatıdan azad edib inəklərin altına ötürdü ki, öz paylarını əmib qarınlarını doyursunlar. Buzovları da yerbəyer eləyəndən sonra ot tayasının qənşərində köhnə bir kətilin üstündə oturub xəyallandı.

Uzaq qəlbi dağların arxasına sürünən Günəş son çarpışmasını yaşayır, son əndişələrini sərgiləyirdi. Üfükün qası qırmızı xına rəngindəydi. Qaranılıqla işıq sanki əlbəyaxaydı. Amma zaman öz hökmünü verirdi. Sərçələr yır-yığış eləyib harasa çəkilmışdilər, toyuq-cücə tara çıxıb tut ağacının budaqlarında bir-birinə sığınıb mürgü döyməyə hazırlaşırdılar, mal-qara tənbel-tənbel kövsəyir, sanki gündüzün yorğunluğunu bu kövsəməklərlə çıxarırdılar. Artıq uşaqlar da ik-bir, üç-bir yığışırdılar. Axırda Rəhim müəllimlə Həsən gəldi. Kənddə yeganə bu ailəyə məxsus “Moskviç-412” qapıda töysüyərək dayanan kimi, uşaqlar çayırtkətək maşını dövrələdilər. Rəhim müəllim atasıyla ehtiramla salamlaşdı, xoş ovqatla hal-əhval tutdu.

– Necəsən, atayı-mehriban, – zarafatlı tonla Əli kişiye müraciət etdi.

Əli kişi tikanlı cavab verdi:

– Necə olacam, gördüyün kimi. Dünənnən bugünə nə dəyişməliydi ki?.. – Əli kişi mızıldandı.

Rəhim müəllim Əli kişinin cavabındakı dəyintili ahəngi hiss eləsə də üstünü vurmadı, ikinci mərtəbəyə, yuxarı eyvana qalxdı. Həsən maşındakı

bazarlığı, kağız torbalara yığılmış mer-meyvəni, əti-yağı, qəndi-çayı uşaqların qoltuğuna verə-verə atasına sarı dönüb giley-güzar etdi.

– Əşşi, sənin də, keçmə də bu xəsyətinən. Bu dəyintili, tikanlı sözlərindən heç əl götürmədin də... Noolsun oğlun olanda, dağ boyda adamdı, kefini soruşur, bir qaş-qabağın açılısın, həvəslə “sağ ol” de də... Bəyəm qan düşər?..

– Neynim, – Əli kişi yenə könülsüz və dəyintili avazla dilləndi. Soruşdu, mən də cavab verdim də... Neynəməliydim ki, qol götürüb oynamalıydım? Körpə uşağam bəyəm, görmürsən məni necə dindirir?.. – Oğlunun təlqinini çıxarır, onun diliylə danışır: – Yox bir, “atayi-mehriban”, – məni ələ salır e, lağ eləyir... – Əli kişi gileyləndi.

– Vallah, xatasan e, qocaldıqca da zayın çıxır. Lap elə zarafat edir, noolar, oğlundu da... Dəngələrin düşər?.. – Həsən gileyləndi. Sonra da diqqətlə atasını süzüb dedi.

– Saç-saqqalın da çoxalıb, dəlləyə getmək vaxtıdır.

– Mənim saç-saqqalımla nə işin? Saqqal kişinin hicabıdır, – Əli kişi ciddi şəkildə cavab verdi:

– Mən nə deyirəm ki, deyirəm, dəlləyin vaxtıdır də...

Uşaqlar kağız torbaları eşələməyə başladılar. Həsən hali-təbdən çıxdı.

– Ədə, nə eşələyirsiniz?.. – Uşaqlara çəmkirdi. – Pah atonan, elə bil görməyiblər e, elə bil açıqdan təzəcə çıxıblar?.. Odu də, deyiblər, çox yeyən çox istər, dadanan quduranı yeyər, – deyə gileyləndi.

Uşaqlar öz işindəydi, hərəsi torbanın birinə əlini soxub qarışdırır, münasib bir şey axtarırdı. Həsən gördü ki, bunların öhdəsindən gələ bilməyəcək, konkret təklifə keçdi:

– Ədə, bura gəlin, burda sizinçün bulki almışam, bu da prennikdi... Bax, sizinçün kolbasa da almışam, – Həsən kağız torbalardan birini nişan verdi.

Uşaqlar elə bil buna bənd imiş. Tez həmin torbanı götürüb evə cumdular. Əli kişi yenə tənə etdi:

– Yaxşı-yaxşı bəsdə, yedizdir-içizdir, qulluqlarında yaxşı dur, bir az da qudurt. Vallahi, yediklərinə dəyməzlər. Dünya ətl-qətlə gedə, əllərini ağdan-qaraya vurmazdar. Fitvolda basdırım bunları. Bütün günü iş-gücləri top qovmaqdır. İndi, denən bir çəngə ot gətir, gör nə həngamə qopar.

– Əşşi, uşaqdılar də, onların elə vaxtıdır də... Özün uşaq olmayıbsan? – Həsən ab-havanı bir az yumşaltmağa çalışdı.

– Allah eləməsin mən elə uşaq olam. – Əli kişi yenə də qeyzlə dilləndi. – Mən gözümü açandan, əməkdə, zəhmətdə bərkimişəm. Mən uşaqlıqdan erkək quşdan ayıq olmuşam, başdan tük qapmışam. Yoxsa bu korocaqlar kimi?..

Birdən, Əli kişinin yadına nəsə düşübmüş kimi, qəfil sözü dəyişdi:

– O uşaqlara nə dedin? Qulağım çaldı, deyəsən dedin ki, qolbasa almışam? – soruşdu.

– Əşşi, başdarın qatıram də, kolbasa alanda noolar ki?.. – Həsən bir az narahat və xofla soruşdu.

– Ta noolmalıdı? Bundan artıq nə ola bilər?... Bu ev namaz qılınan, oruc tutulan, ibadət olunan yerdir. Bircə bu ev-eşiyi mundarramağınız qalmışdı?..

– Əli kişi qəzəbləndi.

– Əşşi, kolbasaya noolub ki?.. İt dəyib kolbasaya?.. Ətdi də... – Həsən təəccüblə dedi. – Lap ağ eləyibsən e...

– Hə, ətdi... Bəyəm biz urusuq, donuz əti, qolbasa yeyək? Bircə ev-eşiyi mundarramağınız qalmışdı, onu da elədiz. Bircə bu evdə araq içilmək qalıb, Allah qoysa, onu da eləyərsiz, lap abıra mindirərsiz bizi. – Əli kişi kövrəlib azaylandı. – Hər şey əldən çıxıb – böyük-küçük... abır-həya... hörmət-izzət... Bir tikə din-imanımız qalıb, bunu da beləcə verin yelə. – Sözüünü bir az da qətiləşdirdi. – Bax, sənə deyirəm, get bu saat o qolbasanı götür, at itə-pişiyyə, onu mən evdə görsəm, vallahi qırıqın eləyərəm...

Həsən atasının qırımını görüb:

– Əşşi, başa düşdüm, başa düşdüm, – deyə-deyə evə sarı yönəldi.

– Get-get, hayıf dədəmin gül kimi adınna buna qoymuşam. – Həsənin qarasına deyindi. – Nahaq deməyiblər ki, oddan kül törəyər. Dədəm Maşd Həsən bir elin ağzıydı, oturuşu-duruşu, ədəb-ərkanı, yeriyəndə yer titrəyirdi. Varın-yoxun töküb getdi Məshədi ziyarət eləyib gəldi. Əcdadlarımızın yurd yerlərini gəzib-dolaşdı, ruhlarını şad elədi. Kənddə Məshədə getmiş tək adam idi. Yoxsa bu?.. Burnufırtılıq uşaqların əlində girinc qalıb. – Ürəkdən bir köks ötürdü. – Axxx... vaxt gələcək, bu uşaqlar böyüyəndə bunu ev-eşikdən qovub didərgin salacaqlar... Mən öldüyüm günü bilmirəm. Bunun ki, əzvayına baxıram, elə belə də olacaq. Keşkə imkanım olaydı, ölənən sonra qəbrimdən bir dəşik açıb baxa biləydim. Onda görərdim uşaqları bunun başına nə oyunlar açırlar. Əşşi, yüyəni bu qədər də arvad-uşağın əlinə vermək olar?.. Uşaq nədi, onu şitətmək nədi?.. Uşağa “can”, “başına dönüm” – dedin, heç zad, at getsin. Uşağı ki, çox əzizdədin, başına daş saldın. Uşaq ki, hiss elədi ata-ana onu çox istəyir, sevir, quduracaq, çıxacaq başuva. Ondan sonra gəl buna öhd elə. Kim sənə deyir ki, uşağuvu istəmə?.. Kim sənə deyir, uşağuvun düşməni ol?.. Heç kim! İntəhası, deyir ki, uşağım əzizdi, tərbiyəsi ondan da əzizdi. Bu da var ki, vaxtında uşağını döyən, sonradan dizinə döyməz. Biz uşağımızı istəməmişik? İstəmişik. İntəhası, ürəyimizdə, içimizdə, zərrəcə şitdik eləməmişik, uşağı qudurtmamışıq... Yoxsa indikilər? Odur ki, indiki uşaqlar əzrayıl böyüyür, nə böyük bilirlər, nə kiçik... Nə az bilirlər, nə çox... Nə din bilirlər, nə iman... Yaxşılıq, xeyirxahlıq, əmək, zəhmət itib gedib. Hamı hazırın naziri olub. Bunu yaradan da ata-ananın bu cılpaq və yalançı istəyidir, yanlış tərbiyədir. Kişi istəyini, möhübbətini bildirməməlidir... Biz də uşaq olmuşuq də... Dədəmin həniri gələndə siçan deşiyin satın alırdım. Dədəmin mənim üzümə gülməyi yadıma gəlir. Cıncırımı çıxara bilməzdim dədəmin yanında. Uzaqdan qaraltısını görəndə girməyə deşik axtarırdım. Dədəmin, eləcə görüntüsü, oturuşu-duruşu bir ədəb-ərkan, tərbiyə məktəbiydi. İndikilər isə dədə-nənəsiynən tay-tuşluq eləyirlər, çillik-çillik oynayırlar. İstər dədə-nənə olsun, istər bir özgəsi, ara ki açıldı, orada xətir-hörmət, ehtiram qalmaz. Belə şeylər də itəndə xeyir-bərəkət, ruzi-çörək də qeybə çəkilər. Elə belə olur ki, Allah-təala da nəzərini çəkir, insanlardan üz döndərir... – Kişi dərindən ah çəkdi, əlini göylərə, gözəgörünməzin dərgahına tutub sızıldadı:

– Yenə umud sənə qalıb, ey ədalət yiyəsi... Bağışla bu nadan, günahkar bəndələrini, ya Allah! Şükür sənə, səd həza şükür sənə, İlahi! Ümid qapılarını

üzümüzbə bağlama, ya adil padşah. Balalarımın da günahını mənim boynuma yaz! Onları cavanlığına, nadanlığına bağışla. Onların da günahlarına görə o dünyada məni sorğu-suala çək...

Əli kişi kövrəlmişdi. Fani dünyanın etibarsızlığı barədə düşünürdü. Bu solan, sozalan dünyanın qəmgin ovqatı onu alıb aparmışdı. Dərin fikrə getmişdi. Zəkəriyyə evindən qaval səsi, qız-gəlinin çal-çağır sədası eşidilirdi. Halay gedirdilər. Dalğa-dalğa səpələnən həzin səslər eləcə xatirə kimi axıb gəlirdi. Bu qədim el havaları, xalq nəğmələri neçə-neçə ömürləri əridib aparmış, indi isə hər səsində, hər sədasında həmin ötüb keçmiş insan ömürlərinin, gənclik yadigarlarının nəfəsini sərinləməkdə olan bu yay gecəsinə qatmağa başlamışdı. Hər söz, hər bayatı cığası insan yaddaşının sanki qıfılbəndiydi. İnsan həyatı axı özü də bu dünyanın qıfılbəndlərindəndir. Gəl aç, gəl çözlə, gəl oxu, görüm dərk edə bilirsənmi?.. Elə bu dünyanın varlığı kimi tam müəmma, gizli sirr. Odur ki, hər insan ömrü açılmamış boxça, oxunmamış kitab, üzə çıxmamış sirr qatıdır. Ötüb keçir, havaxt gəlib keçir, bilmirsən. Bir də görürsən ki, əzrayıl aldı başının üstünü, ilahi əmri sənə çatdırdı: vaxtdı, hazırlaş!.. Hə, hünər ondadı ki, Allah dərgahına nə apara-caqsan?.. İnsanlar bunu bilir?.. Yox, vallah, bilmirlər!

Kişi əməlli-başlı kövrəlmişdi. Yaşadığı bu səksən illik ömür yaddaşında gah yumaq kimi açılıb-çözlənir, gah da yenə bükülüb bürmələndir. Zəkəriyyə evindən gələn səslər isə gah alçalır, gah qalxır, gah aydın eşidilir, gah itir, gah da sakit səmanın boşluğunda boğuş bir iniltiyə çevrilirdi.

Ay lo-lo-lo-lo...

Gəl al e...

Ay çəkin, halay

Düz üstə...

Ay xumar gözlər

Üz üstə...

Ritm dəyişir, bir dəstə fərqli səslə oxuyurdu:

Ya ləli, yar düymələri mərcan,

Başqa bir xor ona cavab verirdi:

Ya ləli, qızıl üzük laxladı.

Sözü o biri dəstə alırdı:

Ya ləli, verdim anam saxladı.

Yenə növbə o biri dəstəyə çatırdı:

Ya ləli, anama qurban olum.

Yenə başqa xor:

Ya ləli, məni tez adaxladı...

Dəstənin içindən incə bir qız səsi pərvazlanır:

Uca dağlardan səslərəm, neynim,

Yarı qoynumda bəslərəm...

Başqa bir qız səsi onun ritmində davam edir:

On iki imamdan istərəm, neynim,

Yar əlindən, dad əlindən...

Sonra dəstəbaşı "A yordu"ya keçir. Birinci dəstə səslənir:

*Araxçının sər bəri,
Alır ikinci dəstə:
A yordu-yordu-yordu.
Yenə birinci dəstə:
Gəl başımın sərvəri,
İndi isə ikinci dəstə:
A yordu-yordu-yordu.
Növbə birinci dəstəyə keçir:
Qapımıza gəlməsən,
Bu dəfə yenə ikinci dəstə:
A yordu-yordu-yordu.
Təzədən birinci dəstə:
Qonşumuza gəl barı e, a yordu-yordu-yordu.
Bu dəfə hər iki dəstə xorla:
A yordu-yordu-yordu,
Görək kim-kimi yordu...*

Səslər kişini ovsunlayır, qız-gəlinin durna qatarı kimi sıralanan dəstəsi gözü önündə şirin-şirin canlanırdı. Uşaqılıq günlərinə qayıdırdı. "Eeehhh... nə deyim, nə eşidim?" – deyə içində düşünürdü... Uşaq vaxtı xəlvətə salıb halay tutan qız-gəlinin hörüklərini bir-birinə o qədər düyünləmişdi ki... Mahniyə uyub özünü unudan qız-gəlin sonradan şaqqanaq çəkib gülə-gülə bir-birini o qədər ora-bura sürüyürdülər ki... Xəbəri olanlar da sonrakı bu şirin zarafatı yaşamaq üçün özlərini bilməzliyə vururdular...

Əli kişi şirin-şirin qımışdı, gözlərinin sahilindəki sakit ləpələr dalğalandı. Canından xoş bir hənirtir keçdi. Hacı Mir Əsədulla Axundun sözləri yadına düşdü. Rəhmətlik kefinin duru vaxtlarında həmişə deyirdi: "Dünyada üç gözəl səs var: azan səsi, qazan səsi, zənən səsi". "Allaha şükür, hələ qazanımızın zümzüməsinin kəsildiyini görməmişəm. Gec də olsa, azanımız da gəlib çıxdı... Qaldı ki, zənən səsi... Həəə... burda bir az iş dolaşığa düşür, məsələ qəlizləşir. Zənən səmindən, elə də təməsə anlaya bilmədim, qismət olmadı. Dədəm bu ciyqızı mənə alanda yaxşı, sakit, ifallı adamıdı. Get-gedə yerini bərkidəndən sonra qızıl ilana döndü, durdu quyruğu üstə. Belə, pis adam da döyüldü e, irəhmətlik, hamıya can deyib can eşidirdi. Di gəl, mənə çatanda, elə bil başına daş düşürdü. Boşamaq da ki... O da bizim nəslin şəninə gəlməyib. Üstəlik də, hayana dönsə, uşaqlarımın anasıydı. Allah irəhmət eləsin, yeri behişt olsun..."

Beləcə, incə, zərif səslər gecənin boynuna mirvari muncuq kimi düzülürdü. Düşüncələr isə kişiyyə aman vermirdi. "Pah atonan, elə bil dünən olub e... Bizim vaxtımızda da qız-gəlin beləcə eyni şeyləri oxuyar, eyni havanı, havacatı səsləndirərdilər. Yəqin elə qədim-qiyamətdən belə olub. Bizdən əvvəl də belə olub, bizim vaxtımızda da beləydi, indi də... Yəqin sonralar da belə olacaq. Əyər dünya dağılmasa..."

Xəyalı hərlənib-fırlanıb yenə də cavanlıq çağlarında ilişib qaldı: "Bir cavanlığımız da olmadı e... Yava vaxta düşdük. Özümüzü təzə-təzə tanıyırdıq

ki, aləm qarışdı bir-birinə, Nikolayı taxtdan saldılar. Sovet gəldi. Özü də nə gəldi, qızıl ilan kimi. Camaatın var-yoxunu əlindən aldı. Beş-on hektar torpağımız, beş-on mal-qaramız vardı. Hamısını alıb qatdılar kolxoza, hamımızı qoydular quru yurdda. Neynəmək olardı, hökumətdi də, hökumətnən hökumətlik eləyə bilməzdik ki... Cıncırını çıxartsaydın, özünü odun ağzına vermiş olardın. İndi-indi yumşalıb e, beş-üç heyvan saxlamağa imkan verirlər. Onu da ki, torpaq yox, örüş yox, yem yox... Birtəhər çulumuzu sudan çıxarıyıq. Əvvəllər, heç məcid tərəfə baxa bilməzdik e... İndi-indi yola gəliblər, dinnən, ibadətnən işləri yoxdu..."

Əli kişi dərindən köks ötürdü. Halayın sədaları altında yenə xəyal onu çəkib apardı o günlərə: "Eləcə öz torpaqlarımızda özümüzü işçi kimi işlətməyə başladılar. Çəltək əkdik, cüt sürdük, suluf yıgıdıq, düyü döydük..." İçində danışır və hərdənbir eləcə, içindəki səssiz söhbətə ara verib xəyallanırdı: "Cavannığımızı çəltik ləklərinin başında fota verdik. Bir də gördük ərgən kişiyik. Nə sevmək, nə qız bəyənmək?.. Belə-belə işlər yada düşməzdi. İndikilər yerindən qalxan kimi hərəsinin sorağı bir kol dibindən gəlir. Biz belə şeyləri bilməzdik. Günlərin bir günü dədəm birinin qolundan tutub gətirdi evə, dedi ki, bunu sənə almışam. Ağzım nəydi nəsə soruşam. Evlənməyim də belə oldu. Yüngülvari şadyanalıq elədik, qurtarıb getdi. Amma onda da, beləcə, qız-gəlin halay tutdular... Heç vaxt yadımdan çıxmaz..."

Əli kişi xəyaldan ayılıb ətrafına döyükdü. Dua-sanasından yenə qalmadı:

– Şükür bu günə... Ailəm, uşaqlarım, nəvə-nəticələrim, bir tikə halal çörəyim, el içində hörmətim... İzzəti-cəlalına qurban olduğumdan çox razıyam. Bircə arzum budur ki, onun hüzuruna da urvatlı gedim.

Əli kişi oturduğu kötüyün üstündən bir xeyli tərپənmədi, dua-sanadan sonra da bir az dodaqaltı nəsə pıçıldadı, vird elədi, yaradanın kölgəsiylə xeyli dərdləşdi. Gülbahar çağırmasaydı, bəlkə oturduğu yerdəcə gecəni yarı edəcəkdı. Gülbahar şam yeməyinə çağırırdı. Kişi tənbel-tənbel qalxıb qoşa əllərilə yanını çırpdı və evə tərəf meyilləndi.

Evin birinci mərtəbəsinin artırması torpaq döşəməliydı. Döşəmə silinib təmizlənmiş, su çilənib süpürülmüşdü. Boy-boya təzə toxunulmuş həsir döşəmələrə döşəkcələr düzülmüşdü. Səliqə-sahman ilk baxışdan onu tutdu. Dodaqaltı qımıışdı, gözlərinin sahilindəki zərif qırış-ləpələr mülayimcəsinə tərپəndi, hətta desən bir, bıqları da xoşbəxtcəsinə titrədi. Amma sevincini açıb-ağartmadı. Arvad xeylağına açıq-açığına tərif demək olmazdı. Bu gün desən ki, çox yaxşı səliqə-sahman yaradıbsınız, sabah o səliqə-sahmandan əlini üz. Əksinə, gərək qulp qoyasan, bir nöqsan tapıb irad tutasan. Həəə... onda başqa məsələ, həmişə sərvaxt olacaqlar, işlərini daim ehtiyatlı tutacaqlar.

Uşaqlar bir tərəfdə toplaşib qənd-çay üstündə didişirdilər. Əli kişi onları görəndə yenə qəzəb tükələri qalxdı:

– Ədə, ay korocaq, balxı külbaşdar, nədi, çöldə işləyib-gücləyib, çörək qazanıb bu evə gətiribsiz deyə, indi də keçibsiz süfrənin yuxarı başına?.. Val-lahi, sizə baxan gözlər kordur e, kordur. O pişik qədər qeyrətiniz yoxdur e... Qənəddi quşu göyde tutur.

Pişik elə bil adı qulağına dəydiyindən astaca miyoldadı. Böyük nəvəsi Səfa söz altda qalmadı, cavab qaytardı:

– Bizim indi çörək qazanan vaxtımızdı? Biz də dərs oxuyuruq də... – lağarlağar dilləndi.

– Hə e, deyirəm axı, oxumaqdan gözdərinizə mirvari suyu gəlib. Oxuyub, Yusub demişkən, akademik Vilyams olubsuz e... – Bir az da əsəbi: – Vallahi-billahi, sizdə utanan üz yoxdu, yediynizə dəyməzsiz... Danışmağa dilləri də var e... Cavab qaytarmağa candılar. Dərs oxuyuruq... yox bir... Deyirəm axı... o hamarın düzündə top qova-qova, fidvolda oxuyursuz?..

Əli kişi danışdı, amma nəzər-diqqəti, fikri-zikri pişikdəydi. Eləcə deyinə-deyinə xəfələyib pişiyi tutdu, sağ əliylə sağ böyrünə sıxdı. Pişik bərk miyoldayıb cırpınmağa başladı. Tut ağacının həndəvərində yavaş-yavaş vurnuxub tarda öz yerini sonalayan toyuq-cücə yüngülvari tərpəşdi. Xoruz təlaşla qoğuldadı, ora-bura çoyuyan toyuqları təzədən ətrafına yığib öz səfinə qaytarmağa çalışdı. Pişik xeyli çabalaşa da Əli kişinin dəmir kimi möhkəm barmaqları arasından qurtula bilmədi. Çar-naçar sakitləşdi, qaraqışqırıqlarını da kəsdi. Səsə Həsən o biri otaqdan çıxdı. Pişiyi kişinin qoltuğunda görəndə əvvəlcə diksindi, bir balaca eyməndi:

– Əşşi, bu axşam-axşam pişiyənən sənə nə işin? Adamlarla az həkrinci vurdun, indi də keçdin pişiyə? – Giley-güzar etdi.

Əli kişi, başqa vaxt olsaydı, oğluna cavab qaytarıb dərslərini yaxşıca verərdi, peşman eləyib otuzdurardı yerində, amma indi bərkini tutmadı, axı işi düşmüşdü... Tələsik dedi:

– Ağzına gələnə danışma, darını da boş yerə kola tökmə. Gəl bura, sən mənə lazımsan. Sən də axır ki, bir dəfə kara gəl, – deyərək Həsənə yanına çağırırdı.

Pişik qoltuğunda həyətdə düşdü, işıq tutan tərəfdə dayanıb Həsənə dedi:

– Get qulabandan, o yekə çay yeşiyi var ha, fənerkə taxtadan, onu gətir bura. Amma nəbadə, ağzının qapağın açasan ha... Ağzıbağlı gətir, – bərk-bərk tapşırdı.

– Əşşi, o boyda yeşiyi mən tək nə təhər gətirim? – Həsən də giley-güzarla dilləndi...

– Odeee... bir dəstə qırılmışın var, biri bir işin qulpundan yapışmır, qoy kömək eləsinlər də, sənə... – Əli kişi qeyzləndi.

Gülbahar öz-özünə dodaqaltı gileyləndi:

– Vallah, bu kişinin nifrini axırı bu uşaqların başında çatdayacaq... Bilmirik nə verib bu uşaqlara, ala bilmir də...

Çay yeşiyini gətirdilər. Həsən tənəylə dedi:

– Hə, bu da sənə yeşiyin, kəşankəşanla gətirdik.

– Hə, bir az bəri qoy, – Əli kişi işarəylə işıqdüşəni göstərdi.

– Lələ, bunun içindən mığır-mığır gəlir, – Həsən maraqla soruşdu. – Elə bil içində nəşə var?..

– Bə, elə ona görə dedim də, qapağını qaldırmayın. Dünən gördüm ki, bir dənə şoğərib siçan hardansa girib bu yeşiyin içinə, tez qapağını örttdüm, bərayi-ehtiyat, ağzına da bir-iki yerdən mix vurdum ki, çıxıb qaçmasın. Çoxdan qəsdim vardı ki, bu pişiyi bir yoxlayım, görüm siçana doğrudan da yaxın

düşür, ya yox?.. Dünənnən şoğəribi gir-gir girələyirdim, məqam axtarırdım, axırı bu gün əlimə keçdi. İndi bunu atacam o siçanın yanına, görək nə göstərir? – Əli kişi bildirdi.

Həsəni gülmək tutdu. Gözündən yaş gələnə qədər güldü. Uşaqlar da ona qoşuldu. Əli kişi əsəbiliklə onların üstünə çımxırdı:

– Gülün, gülün, gülünc günə qalmışam də, gülün!..

Həsən dedi:

– Əşşi, vallah, sən də körpükeçməz yolların var e... Burax bu heyvannarı, getsinnər. Sən guya bilmirsən ki, o pişik siçan yemir?.. Gözümnən görmüşəm, siçan qabağında oynaqalayır, gözünün ucuyndan da olsa, baxmır. Burax bunu, itir o yana e, nöş iyrəndirirsən bunu? – Həsən yenə də gülüşünü boğa bilməyib hıçqıra-hıçqıra, qırıq-qırıq güldü.

– Hə, sən ağlın elə o qədər işləyir də... – Əli kişi eyni ciddiliklə dedi. – Az düşük-düşük danış, aç o yeşiyin qapağını, – deyər Əli kişi bir addım da irəli yeridi.

Uşaqlar da dəstəylə halay çəkib qarğa-quzğun kimi yeşiyə sarı cumdular. Əli kişi əsəbiləşdi:

– Ədə, ay balxı korocaqlar, nədi, noolub, dodu oynadıram?.. Atovun goruna nəhlət məni qınayan, lazım olsalar, biri də yaxasın ələ verməz e... – dedi.

Ən nəhayət, Həsən yeşiyin qapağını qaldırdı. Əli kişi də pişiyi atdı yeşiyə, ağzını da bağladılar. İçəridə bir boğan-boğan, bir haray-həşir, bir çığırtı-bağırıldı qopdu ki, gəl görəsən... Pişik fanerka yeşiyin divarlarını bir cırmaqlayır, bir şivən qoparırdı ki, sanki böyük bir qoşunla üz-üzə savaşırdı. Həsən də, uşaqlar da uğunub gedirdilər. Gəlinlər də səs-küyə gəlib yığışmışdılar, onlar da yaşmaqlarını çəkib səssiz-səmirsiz içərilərində qımışırdılar. Bircə Əli kişi öz işindəydi. Qulaqlarını şəkəlib yeşiyin içini dinşəyirdi. Qəfil sakitlik yarandı. Bu nəgahan sükut onu narahat elməyə başladı:

– Balam, bunnarın mığır-mığırı nə tez kəsdi?.. – öz-özünə sual verdi. – Görəsən bu şoğərib neynir orda?..

– Açaq baxaq də, – Həsən hövsələsiz dilləndi.

– Yox, qoy bir az da gözləyək, – Əli kişi səbrlə cavab verdi.

– Əşşi haçanı gözləyək?.. Süfrə açılı qalıb, yemək buza dönüb, sən də bu basabasda teatr göstərirsən. – Həsən əsəbi dedi.

– Yaxşı, nə deyirəm, qaldır qapağı. – Əli kişi çar-naçar razılaşdı.

Yeşiyin qapağını qaldırdılar. Əsl mərəkə bundan sonraydı. İçəridə məzar sükutu vardı. Həsən içəri boylandı və yenə uğunub getdi. Əli kişi də içəri boylandı. Nə görsə yaxşıdır? Pişik də, siçan da bir-birindən kəsübmüşlər kimi, bir-birinə arxa çevirib hərəsi bir küncə qısılmışdılar. Əli kişi heyrat və təəccüblə içini çəkdi:

– Tay sənə sözüm yoxdu... Vallahi-billahi, dünyanın axırıda e... Əşşi, pişik də siçana dəyməz?.. Vallah, qiyamətdir, görsətmə işdir. Qudurub gedəsən səni pişik olan yerdə. – Əli kişi azaylana-azaylana dilləndi.

– Əşşi, sənə dedim də, çiyrindirmə onu, siçana dəyməyəcək. Axı gördüyümü görmüşəm də. Onun ağzı cücəyə, sərçəyə, nə bilim göyərçinə, sığırçına dəyəndən sonra iylənmiş siçana yaxın düşər?... – Həsən dedi.

Əli kişi təzədən əyilib yeşiyin içinə baxmaq istəyəndə bir az bundan əvvəl quzuya dönmüş pişik necə sıçrayıb çölə tullandısa, Əli kişinin papağı da onun ayaqlarında getdi. Uşaqlardan biri yüyürüb papağı gətirdi. Əli kişi papağı alıb tozunu çırpı-cırpa lağ-loğazla dedi:

– Hə, bərəkallah, qoluva çöpdən dirək, axır ki, bir işə yaradın...

Sonra da pişiyin qarəsınca deyilməyə başladı:

– Şoğəribə qalasan, necə bürgüldeyib qaçdı e... Elə bil qənəddi quşdu... Vallahi, bu pişik döyül, Allahın bəlasıdı e... Gərək hər görsətmə iş bizim başımıza gələ də...

Danışa-danışa üzünü Həsənə çevirdi:

– Apar o yeşiyi də çevir ağzı üstə, qoy o şoğərib siçan da, irədd olub getsin... Hayana dönə, Allahın yaratdığı heyvandı, balaları var... – dedi.

Boranı plovun iyi aləmə yayılmışdı. Hamı xoşbəxtcəsinə süfrəni bürümüşdü. Gülbahar yekə bir plov dolu sinini Əli kişinin qənşərinə qoydu. Əli kişi dağ boyda siniyə baxanda gülümsədi, üzünə xoş təbəssüm qondu, gözlərinin qapaqları açılıb-yumuldu, gözünün qırağındakı zərif qırıqlar ləpələndi. Siniyə baxa-baxa dedi:

– Qıza, bunun nə əlamət ətri var... Həyətin boranısındanandır?

Gülbahar bir az da yaşmanıb:

– Hə, əmi, – cavab verdi.

– Şirin çıxdı?.. – Əli kişi Gülbaharın cavabını gözləmədən boranı tikəsinin birini götürüb ağzına atdı. – Qıza, bu nə əlamət çıxıb, qənd kimidi ki... Pəsöy-zad vurmayıbsan ki?.. – soruşdu.

– Yox, yox, elə özü nədi, odu. – Gülbahar tələsik cavab verdi.

– Həəə... lap pakizə. – Əli kişi məmnunluqla başını tərpətdi. Sonra dolu siniyə baxıb:

– Bu mənimçün çoxdu, yarısını boşalt, – dedi. – Çox yeyəndə ağırlıq eləyir şoğərib, bütün gecəni səhərə qədər yerimdə həkirinci vururam...

Gülbahar bir az ərklə:

– Əşşi orda nə var ki, ye də... Səhərdən dilivə heç nə dəyməyib. Ye getsin, nə yeyərsən, yeyərsən, nə qalar, qalar. Qalar, tökərəm toyuq-cücəyə...

Əli kişi sanki buna bənd idi. Bərk qəzəbləndi:

– Hə... toyuq-cücəyə tökməyə cansız. Dağıtmaq əlüzdən yaxşı gəlir. Belə ev yığırsız də... Odu də, gecə-gündüz həkringidəyik, artım yoxdu ki, yoxdu, bin-bərəkətimizi elə bil Allah çəkib...

– Əşşi, bir ovuc plovdan noolacaq, dünya dağılmayacaq ki... – Gülbahar bir balaca əsəbiləşən kimi oldu, sövq-təbii ərklə səsini qaldırdı.

– Dəngüş-dəngüş danışma, – Əli kişi gəlininə qeyzləndi. – Bir ovuc burda, bir ovuc orda, bir də gördün, quru yurddasan. Elə belə deməyiblər ki, dama-dama göl olar, dada-dada heç...

Gülbahar ta söz güləşdirməyib, üstünü vurmadı, sinini götürüb evə keçdi. Çox keçmədən qayıtdı. Yeməyi yarılarmışdı. Qoydu kişinin qabağına. Balaca nəlbəkidə də bir əlçim şor balıq, duza qoyulmuş kütüm var idi. Əli kişi kütümə baxıb soruşdu:

– Nədi bu, şor ziyaddı?..

– Hə, ziyaddı. – Gülbahar nigarançılıqla cavab verdi. Kişinin balığa da bir irad tutacağından, sanki, qorxurdu.

– Bu mənimçün çoxdu, apar bunun yarısını, bir barmaq boydasını gətir...
– Kişi bu dəfə mülayim səslə dedi. Şoğəribin sonra suyunu öhd eləmək olmur e... – əlavə etdi.

Gülbahar nəlbəkini götürüb yenə otağa tərəf yönəldi. Əli kişi arxadan səsləndi:

– O pişik şoğərib də səhərdən marıtdayıb ordan əlimizə baxır, – dedi. – O balıqdan bir tikə də ona atın.

Ən nəhayət, hamı süfrə başına yığışdı. Uşaqlar halay vurub süfrəni əhatəyə almışdılar. Əli kişi üç barmağının ucu ilə yağı axan plovdan hərdənbir bir mıca ağzına atır, bəzən ipə-sapa yatmayan uşaqların üstünə çımxırır, onları ədəb-ərkanə dəvət edirdi. Gülbaharla Qızıyətər özləriyçün içəridə, otaqda süfrə açmışdılar. Onlar qaynatalarının hüsurunda su da içmirdilər. Bu evdə qanun vardı, ədəb-ərkan, böyük-küçüklük, ağsaqqal-qarasaqqallıq, beləcə gözlənilirdi.

Əli kişinin plovu ləzzətlə yediyi açıq-aşkar hiss olunurdu. Bu da gəlinləri toxtadırdı. Kişi yenə Gülbahara müraciətlə:

– Qıza, bu hansı düyüdəndi, – soruşdu.

– Ötən ildən qalan çəltiyin düyüsündəndir...

– Balam, nə əlamət düyüdü, eləcə dən-dən qalıb. Elə bil bir-bir bişirib-sən.

Kişi bir mıca da ağzına atıb soruşdu:

– Bunu kimin dingliyində döyübsüz?..

Bu dəfə Qızıyətər cavab verdi:

– Lələmgilin dingliyində, əmi, Ceyran apardı, bir kələtəydi, dünən döydürüb gətirdi.

– Hə, bərəkallah, deyirəm axı... Əjdərin dingindən olmaz. Çəltiyi təmiz döyür, özü də əzmir, düyünü dən-dən çıxarır. Gərək o qalan çəltiyi də aparıb orda döyək... Döydürəndən sonra yarısını saxlayın, yarısını paylayın qonşulara. Onsuz da təzə çəltiyə az qalıb...

Əli kişi asta-asta, aramla yeyirdi. Birdən kiminsə səsi dəydi qulağına:

– Əli əmi, nuş olsun, Allah bərəkət versin. – Şabanı səsindən tanıdı. Sonra özü də gözə dəydi. Popiros damağında öskürə-öskürə gedirdi. Əli kişi əlini alnına qıyqacı günlük eləyib diqqətlə baxdı və Şabanın özünü görməsə də, səsinə səs verdi:

– Ədə, Şaban, ayağını bəri qoy, sən də bir tikə ye də, – deyə yolçunu süfrəyə dəvət etdi.

– Allah var eləsin, yemişcən varam. – Şaban təşəkkür edib tələsik uzaqlaşdı.

Əli kişi yenə də üç barmağını düyü ilə doldurub ağzına aparmaq istəyirdi ki, tənənfəs bir hənirti və hənirtiqarışıq bir səs qulağını cırmaqladı:

– Əli əmi, Allah quat versin, canuva sinsin...

Kişi üç barmağı arasındakı düyüləri sinniyə qaytarıb diqqət yetirəndə Əkbəri tanıdı:

– Ədə, noolub belə, nə tənənfəs olubsan, elə bil atdöşü eləyiblər səni?.. – Əli kişi ucadan səsləndi:

– Bu yanda vacib işim var, yubanıram. – Əkbər bunları deyib, xəyal kimi yarıqaranlıqda yox oldu. Əli kişi onu heç süfrəyə çağırmağa da macal tapmadı.

Elə bil camaatın ağzı açılmışdı. Heç an keçməmiş, Əhmədağanın ayaq-qabıllarının cırıltısı eşidildi. Kəndin varlı-karlı adamlarındandı. Koptorq dükanında satıcıydı. Çox da lovğa adam idi. Tuflilərini həmişə sifarişlə tikdirərdi, özü də ora nə material qoyurdularsa, yeriyəndə bərkdən cırıldayıb səs salardı. Bu səsi eşidənlər uzaqdan bilirdilər ki, cırcır Əhmədağa gəlir. Axı kənddə ancaq o, belə ayaqqabı geyinirdi. Bu sarıdan, elə başqa işlərdə də Əhmədağanın qatına gedən yox idi. Amma axmaq xasiyyətlərinə görə kənddə hörməti yoxdu.

Əli kişi onu görəndə ürəyində gileyləndi. “Hə, bircə bu çatmırdı” – öz-özünə söylədi. Amma xalaxətrin qalması, onu da süfrəyə dəvət elədi:

– Ədə, Əhmədağa, ayağını bəri qoy, bir tikə çörək kəs, – dedi.

– Sağ ol, Əli əmi, indicə xirdəyəcən yemişəm. Deyirlər kino gəlib, ora gedirəm...

Əli kişi içindən qırıla-qırıla qaldı, hövsələsi daraldı, əsəbləri lap pozuldu. Əhmədağa lovğa-lovğa uzaqlaşdıqca Əli kişi dişi bağırsağını kəsə-kəsə dodaqaltı pıçıldadı:

– Bunun ədasına bax, hikkəsinə bax, yerə-göyə sığmır e... Yeyib şişib də, hökumətin pulu qudurdub bunu, hədəqəsindən çıxardıb. Şükür kərəminə, ilahi... Dədəsin-babasının tanımasaydıq, salama gedərdik, deyərdik ki, görəsən haranın xozeynidir. Deyir atan soğan, anan sarımsaq, sən hardan oldun gülməşəkər? – Dağılasan, ay dünya!.. Konnik keçəl Məmmədağadan belə oğul?... Dılığır, elə bil İran şahının nəvəsidir...

Sonra bir neçə adam da ora-bura gəlib keçdi. Əli kişi bezmiş halda səsinə qaldırıb gəlinlərini qarasına səslədi:

– Qıza, biriniz ayağını bəri qoysun...

Gülbahar səsə gəldi. Əli kişi əliylə yeməyi işarə eləyib laqeydcəsinə:

– Yığışdır bunları, – dedi.

Gülbahar canıyananlıqla:

– Ay əmi, sən heç nə yeməyibsən ki... Elə çəkdiyimiz pay qabda qalıb ki...

– Əlini ağzına aparıb vaysındı.

– Yedim, nöş yemədim, qoydular ki, dəysin abi-əcdadlarına, az qalırlar ağzımıza girələr. Elə bil bizim süfrə başına oturmağımıza bənddilər. Elə bil hamıya papaq eləyirsən. Elliklə tökülüşürlər bu qapıya. Əşşi, belə də zülm olar?.. Nə dura bilirik, nə otura bilirik, nə yeyə bilirik, nə içə bilirik... Hamısı camaatın ovcunun içindədi. Vallah, deyiləsi dərd döyül e... Odur ki, xeyir-bərəkətimiz də qaçıb – Əli kişi qaynar bir qəzəblə deyindi. Gülbahar da onun sözünə qüvvət Verdi:

– Demə, demə, əmi, zibərimiz gedib, abır-həyamız da qalmayıb, nə sözümüz-sirrimiz də var, faş olub aləmə. Gülbahar təəssüflə içini çəkə-çəkə süfrəni yığışdırmağa başladı.

Uşaqların bəzisi yeyib durmuşdu, bəzisi də sonuncu tikəsini gəvələyirdi. Əli kişi sanki heç nə görmürdü. Belini divara söykəyib tut ağacının altından

keçən yolağaya baxıb xəyallanmışdı. Yenə anın içində bir neçə qaraltı salam verib ötdü. Əli kişi hali-təbdən çıxmışdı. Yenə öz-özünə deyiniirdi:

– İndi mən neynim, durum yolu bağlayım. Sonra da olum pis kişi. Sonra da gəl bu camaatın şəbədəsinə döz. Xalxın ağzını yığmaq olar?.. Deyəcəklər ki, saçının-saqqalının bu vədəsində Əli kişi yolkəsənlik edir. Neynim, atmalı döyül, utmalı döyül. Qalırsan xofnan-rəca arasında. O vaxt nə bilək belə oyuna düşəcəyik, bu yolun burdan açılmağına qol qoyardım?.. Odu də, deyiblər ki, musurmanın sonrakı ağı. Bəli, həmişə belə olub, başqasına rəhm eləyən, özünə zülm eləyir.

Qızıyetər otaqdan çıxı-çıxa:

– Əmi, ta ondan keçib, neynəmək olar? İllərlə bu qapı el yolu olub. Durub indi bunu nə təhər kəsəsən?.. Birdən kəsib-eləyərsən, camaatın qabağında xar olarıq, – dedi.

– Hə, bu da bizim ağıllımız. Mənə ağıl öyrədənə bax! Muğayat ol e, elə bu saat yolu kəsdik, sən də camaatın qabağında oldun xar, – lağ-loğaz elədi. – Nədi, səncən də ağılın kəsmir? Get işüynən məşğul ol, – deyə gəlinini acıladı.

– Əşşi, vallah, mən nə dedim ki... Dedim yəni birdən yolu kəsib-eləyərsən də... – Qızıyetər çəkinə-çəkinə dedi və peşmancasına yaşmağını bir az da yuxarı çəkib dib otağa keçdi.

Əli kişi hələ bir xeyli də, gəlinin qarasınca deyib susdu. Yenə də xəyallanmışdı, baxışları iti qılinc kimi qaranlığı doğrayıb harasa uzaqlara zillənmişdi. Bir xeyli beləcə lal-dinməz oturdu. Sonra diksinən kimi oldu. Yollanan gedən kiminsə salamı onu xəyaldan ayırdı. Dərindən köks ötürüb:

– Səd həza şükür sənə, Allah... Verdiyın nemətlərə görə çox şükür sənə, ilahi, – deyə dua etdi.

Gülbahar cidd-cəhdlə süfrəni, qab-qacağı yığışdırmaqdaydı. İşıq gələn tərəfdən bir kölgə düşdü. Əli kişi əlini alnına günlük eləyib diqqətlə o səmtə nəzər yetirdi. Ayırd edə bilmədi kimdi. Gülbaharı səslədi:

– Qıza, bir gör kimdi ordakı?.. – Gülbaharı gözləmədən: – Ay adam, kimsən, gözüm seçmir, ayağını bir balaca bəri qoy görək...

Gülbahar məsələyə aydınlıq gətirdi:

– Əhəd kişinin oğlu Qurbandı...

– Ta orda nöş dayanıbsan, buracan gəlibsənsə keç içəri də... – Əli kişi ərklə dəvət elədi. Sonra da dodaqaltı öz-özünə pıçıldadı:

– Bunun dədəsi yaxşı, fağır, ifallı, halal adam idi. Bu cüvəllağılıqda kimə oxşadı, bilmirəm. Pis uşaq da döyül e... Mərdiməzarçılıqla işi yoxdu, başını salıb aşağı, bir tikə çörəyini qazanır. Di gəl ki, yalanı baş alıb gedir, fırlıdağına da ki, fırlıdaq çatmaz. Dələduzun biridi, allatmadığı da adam qalmayıb...

Bu heyndə Qurban Əli kişinin qənşərində peyda oldu, kamali-səliqəylə salam verib oturdu. Əli kişi bu pişim-pişimin, bu səliqə-sahmanın, bu yalançı ehtiramın arxasında nə dayanırdı, yaxşı bilirdi.

– Sözdü adama oxşayırsan. – Əli kişi yarıkinayəli, yarıciddi şəkildə soruşdu.

– Heç, Əli əmi, yol keçirdim, dedim ağsaqqala bir baş çəkim, – deyə gülüm-sündü. Qızıl dişləri gecənin qaranlığını qamaşdırdı.

– Yenə olmasın, gəlişin səbəbsiz olmaz. Bə bu neçə aydı Əli əmi yaduva düşmürdü?.. – Əli kişi qonağı lap utandırdı...

– Vallah, Əli əmi, işdən baş ayılır ki?.. Ortada da heç nə yoxdu. Şunu götür, şunu qoy. Axırda da görürsən ziyan içindəsən, – Qurban mızıldandı...

– Halal iş tut, gör onda ziyana düşərsən, ya yox. Bə bilmirsən ki, haram halalı da aparır?.. – Əli kişi söhbəti bir az da sərtləşdirdi.

Qurban xırda alverlə məşğul olurdu. Əvvəllər dükan işlədirdi. Sonra nədənsə borca-xərcə düşdü, dükanı atıb başını götürüb qaçdı. İndi parakəndə alverlə məşğuldur, bundan alıb ona satır, ondan alıb buna satır. Əli də pis gətirmir. Hərdənbir “obexesslər” qulağın kəsməsələr, kefi lap göynən gedər... Amma tək yemək də olmaz axı... Milisin, prokurorun da ağzı var. Bütün kənar xərclərlə yanaşı, özü də yaxşı dolanır. Ev-eşiyi, dəm-dəsgahı... Amma haram-xorluğu artmağa qoymur.

– Qurban, lələ, plov gətirim, bir tikə ye, – Gülbahar canıyanalıqla dedi:

– Yox, bacı, indi durmuşam süfrədən, Əli əmiyə sözüm var, deyib gedirəm...

Sanki fürsətdən istifadə eləyib məqamı qaçırmadı, məramını açıb dedi.

– Onda bir istəkan çay iç. – Gülbahar əl çəkmədi.

– Hə, o, yaxşı olar. Bir istəkan içərəm. – Qurban irişə-irishə razılıq verdi.

Əli kişi hövsələsi daralmış tərzdə soruşdu:

– Hə, indi sözünü de...

– Əlim aşağıdı, Əli əmi... İki yüz manata ehtiyacım var. Yubatmaram, bir-iki həftəyə qaytararam. Yaxşı mal gəlib, heç olmasa, behini verməsəm, əldən çıxacaq, – dedi.

Əli kişi tövrünü pozmadan:

– Mənə nöş deyirsən, pulun yerin bilmirsən? Özün ki, yaxşı bilirsən hardadı. Səndən çox ordan pul götürən olub?.. Get götür də... Mənə nöş gənəşirsən?... Ordadı, köhnə yerində, həsirin altında, elə həmin dəsmalaca bükülü qoyulub ora...

Qurban dib otağa keçdi. Bir xeyli qurdalandıqdan sonra əli ətəyindən uzun qayıdıb:

– Əli əmi, orda heç nə yoxdu, dəsmal boşdu, eləcə siyahı dəftəri var, – korpeşman dedi...

Əli kişi yenə tövrünü pozmadan:

– Olmaz də, hardan olsun?.. Gətirib qoydun ki, indi də olsun? Apardığını vaxtında gətirdin ki, indi də lazım olanda əl atıb götürəsən?.. Üç dəfə götürübsən, qaytarıb yerinə qoymamısan. Otur, ayaq üstə nöş durubsan, çayın da soyuyur...

Qurban bardaş qurub Əli kişiylə üzbəsurət oturdu, çaya əlini də vurmadı. Çay hayında deyildi. Əlaçı şagird misallı Əli kişinin moizələrinə diqqət kəsilmişdi. Əli kişi də ki, çoxmuşdu, dayanmaq bilmirdi:

– Bilirsən, o büdcəni nöş yaratmışam?.. Eləcə sən kimi əli yanan, ehtiyacı olan adamlarçün. – Əli kişi uzaqdan başladı. – On-on beş il bundan qabaq irəhmətlik Dədəm girdi yuxuma. Bərk məzəmmət elədi məni. Açıq-aşkar, elə bil yuxu döyüldü. Beləcə, bax, sən kimi üzbəsurət oturmuşduq, məni alıb-

aparırdı. Çox dannıyıb-dansıyandan sonra dedi ki, xeyir əməllərini artır, ömür göz qırpmıdı. Bir də görəcəksən əcəl aldı başuvun üstünü. Ayılanda da gec olacaq. Ha de ki, ay dadi-bidad, bunu eləmədim, bunu ötürdüm, bunu yaddan çıxardım, fayda verməyəcək. Nə qədər ki, canında can var, xeyir əməllərini artır, Allah hüzuruna, axirətə hazırlaş...

Əli kişi bir az fasilə verdi. Fikrə getdi. Qurban isə yerində qurcuxurdu. Onun dərdi-azarı bu saat başqa şeydi, belə moizələrə qulaq asmağa nə vaxtı vardı, nə də həvəsi. Amma neynəsin, işi keçirdi, istədi, istəmədi, dözməliydi. Əli kişi onun bu əndişələrini duyub soruşdu:

– Deyəsən, yaman darıxırsan?..

– Yox, yox, Əli əmi, qulağım səndədir, qızıl kimi sözlər xırdalayırsan. – Qurban əlimyandıyla cavab verdi.

Əli kişi şübhəli-şübhəli Qurbanı süzüb dedi:

– Hə, Dədəm yuxuma girəndən günlərlə özümü-sözümü bilmədim, gic toyuq kimi kəpəto gəzdim. Neynəyim, nə qayıram?.. İzzəti-cəlalına qurban olduğum qəfil bu fikri beynimə saldı... Nə başuy ağrıdım, mal-qaradan bir neçəsini satıb-sovdum, bir az da çəltik payımız vardı, düyü eləyib onu da çıxartdım bazara, özümdə də az-çox ehtiyat vardı, iki min manat düzəltdim, Dədəm ehsanı, dəsmala büküb qoydum o gördüyün həsirin altına. Uşaqlara tapşırdım ki, ora bir qələm, bir də dəftər qoysunlar. Ehtiyacı olan, işə düşən, əlimyandıda borc axtaran gəlib lazım olan qədər pul götürsün, möhbünü düzəndən, işlərini yola verəndən sonra qaytarıb gətirib qoysun yerinə, dəftərdə də adın, familin, nə qədər pul götürdüyünü, nə vaxta götürdüyünü, nə vədə qaytaracağını da orada yazsın. Yəni yaddaş kimi... Məçiddə də bunu elan elədim.

Əli kişi bir qədər dayandı, toxtayıb dərindən nəfəs aldı. Bir qədər xəyallandı, gözləri yol çəkib uzaqlara dikildi. Qurban sanki sarısını udmuşdu, fağır-fağır ağsaqqalı dinləyirdi. Kişi bir az da xəyallanıb, axır ki, özünə qayıtdı.

– Hə, nə deyirdim?.. – Sanki öz-özünə soruşurdu. Qurban tərənib nəsə demək istədi, Əli kişi əl işarəsilə onu yerində oturtdu, yəni xatırlatmağa ehtiyac yoxdu, özüm bilirəm nə deyəcəyimi. Sonra yarımçıq fikrini tamamladı.

– Hə, deməyim odur ki, mən bu yardımı Allah rizası, Dədəm ehsanı olaraq camaat yolunda müzayi qə eləmişəm. Özün də bilirənsən ki, təmənnasız-filansız... Bəlkə müamilə-zad istəmişəm indiyəcən sizdən?..

Qurban tələsik dilləndi:

– Əşşi nə danışırısan, bunu demək olar?.. Allah adama qənim olar, ağzımız əyilər, dilimiz lal olar...

Əli kişi yenə əlini qaldırıb onu sakitləşdirdi.

– Ay sağ ol, xoşum gəldi. Mən halal malımı Allah yolunda sizə sərf elədim. Bə siz neynədiyiz?.. Əvvəla, mənim halal pulumla haramçılıq etdiniz, arağa-çaxıra xərcləyənlər də oldu...

Qurban yaxacırdaya çıxdı. Atılan daş bir tərəfdən də onu tuturdu:

– Əşşi, nə danışırısan? Allah qəzəb eləyər e... O qazancı yemək olar?..

Əli kişi yenə də susmaq əmri verib davam etdi:

– İkincisi, qayda qoymuşdum ki, pulu nə müddətə götürsəz, götürün, dəftər-də göstərilən vaxt-vədəsində gətirib yerinə qoyun. Siz neynədis? Götürən əlli-ayaqlı itdi. Gördüm, deyən olmadı. Eləsi var ki, götürdüyünü bir il olar ki, gətirib yerinə qoymayıb. Zeh yerə qoyuram götürdüklerinizi geri qaytarmaqdan ötrü. Arada uşaqlara o dəftərə baxdırıram, belə şeyləri görəndə, başımın tükləri qalxır: Əbləh adam, götürdüyünü vaxtında gətir qaytar qoy yerinə də... Onsuz da o, sizindir. Mənim döyül e, mən onun möhübbətini çoxdan qəlbimdən çıxartmışam. Mən onun olsa-olsa, indi qarovulçusuyam. Amma kimə deyirsən?

Əli kişi yenə bir anlıq kiridi, uzaqlara xəyallandı. Sonra yenə tələsik fikrini özünə cəmləyib Qurbana ərklə acıqlandı:

– Ədə, çayın buza döndü axı... Heç olmasa bir qurtum iç də...

Qurban sözsüz-söhbətsiz, candərdi olsa da, çaydan bir qurtum içib stəkanı nəlbəkiyə qoydu. Əli kişi dərinə köks ötürdü:

– Bax, belə-belə işəklərə görə də ağzımız gəlib dirənib yoxuşa. Sənin kimi apardığını o qədər gətirmiyənlər var ki, camaatın qabağında az qalmışam şüglüzümə olam. İş dolaşığa düşən, xeyir-şəri olan, səfərə çıxmaq istəyən, uşağı xəstələnen o qədər adam gəlib əli ətəyindən uzun qayıdır ki, vallahi, adam xəcalətdən ölüb yerə girir. Belə bir iş tutduğuma görə lap peşman olmuşam. Mən nə biləydim? Dedim, adamlar da, bir-birini müzayiqə eləyərlər. Ta demə bunnar cin-şəyatinmişlər, şeytan törəmələriymişlər. Götürüb pulu havalanıb gedirlər, dədələrinin malı kimi xərcləyirlər. Qaytarmağa da gələndə, can çəkirlər... Mən də camaatın qabağında qalıram xəcil. Vallahi, o günü Səriyyənin nəvəsi gəlmişdi, zar-zar ağlayırdı ki, uşaq qızdırma içində çabalayır, doxtura getməyə pul tapmıram... Əlacımı Allah kəsdi, neynim, cibimdə olan-qalan beş manatım vardı, çıxarıb verdim ki, get işini yola ver. Orda olsaydı, nə vardı, deyərdim get, nə qədər istəyirsən götür...

Qurbanın hövsələsi lap daralmışdı. Nigaran-nigaran ora-bura boylanır, sanki köməyə adam axtarırdı. Əli kişi axır ki, yekunlaşdırdı:

– Bax, hal-qəziyyə işlər belə... İndi nə vaxt apardıqlarınızı gətirib qoyarsız yerinə, yenə də lazım olanda gəlib götürərsiz, – qətiyyətlə bildirdi.

Qurban əlini hər şeydən üzmüşdü. Bilmirdi neynəsin. Pulsuz da getmək istəmirdi. Odur ki, sonuncu fəndə əl atdı. Üzünə yalançı bir təbəssüm verdi, qızıl dişlərini parıldada-parıldada yarızarafat-yarıcıddı dedi:

– Əli əmi, deyirlər sənin bir ayrı büdcən də var axı... Bəlkə...

Söz Qurbanın ağzında qaldı. Əli kişi alıcı quş kimi Qurbanın üstünə şığıdı:

– Nə dedin?.. Nə dedin?.. Sən heç bilirsən nə danışsın?.. Heç bilirsən hara əl aparırsan? Belə ağzıbəhəm eləyibsən? Sən öləsən, sənə bir gəliş gələmə, əlləzinəni əzbərdən oxuyarsan... Sən hardan bilirsən onu? Gör hara əl aparır e... – Kişi sualları yağdıra-yağdıra Qurbanı alıb apardı. – Dur, dur... Elə bu dəqiqə çəkil gözümün səksindən... Dəvələri dəngiyə yeyib qurtarıblar, indi də gör iştahlarından nə keçir?..

Kişi qəzəblə Qurbanın üstünə yeridi. Qurban qaçıb həyətdə bənd alandan sonra:

– Vallah, bu kişi zır dəliymiş ki?.. – dedi. – Yaxşı çıxdım aradan. Axı mən nə dedim, bu belə qızıxdı?..

Qurban vəziyyətdən hələ də baş açmırdı. Əli kişinin səsi isə həyəətə yayılmışdı:

– Bir qarış boyuyla bunun hünərinə bax e?.. Gör hara əl aparır e?.. O, mənim pulumdur bəyəm?.. O, Allahın, məçidin puludu. Ona əl vurmaq olar? Adamın əlləri yanar e... Vallahı, bir adam çaşıb o pula gözünün ucuyla baxsa, gözünü tökərəm!.. O dünyada nə təhər cavab verərəm? Bunlara nə var, nə halal bilirlər, nə haram... Nə ar bilirlər, nə qır...

Səsə-küyə Gülbahar otaqdan çıxıb qaynatasına sarı gəldi:

– Əmi, noolub, nə səs-küydü? O Qurban nöş eləcə başılovlu çoyuyub getdi?..

– Sən o işdə qarışma... – Gəlininə boz sifət göstərdi. Sonra yenə dilucu mızıldandı. – Eşşək uşağına üz verdikcə, astar da istəyirlər e...

Əli kişi Yusubun gəldiyini eşidəndə dodağı qaçdı, üzünə şirin və məhrəm bir təbəssüm yayıldı.

Yusub əmi Əli kişiylə əmiuşağıydılar. Bir-birlərinin həmişə karına gəlir, harayına yetirdilər. Yusub əmi də köhnə kişilərdəndi, hər işin çəmini bilən ağıllı, bacarıqlı, uzaqgörən adamdı. Köhnə kommunistdi, özü demiş, “frontovikdi”, lap ülgüc kimiydi. Beş-altı ay olardı, Rəhim müəllimin direktor olduğu məktəbdə “zavxoz”, yəni təsərrüfat müdiri işləyirdi. O, işə başlayandan, Rəhim müəllim bir az arxayın nəfəs almağa başlamışdı. Kimi təsərrüfat müdiri qoyurdu, çalıb-çapır, dağıdır, oğurlayır, talan edirdi. Haqq üçün, Yusub əmi gözü-kölnü tox, əli-ayağı təmiz adamdı. Məktəbin bir çöpünə də xor baxmazdı. Atdığı hər addımı da Rəhim müəllimə gənəşərdi, onun könlü olmayan işə qol qoymazdı. Qohumluqdan, əmioğluluqdan öncə, etibar, sədaqət, qarşılıqlı inam onları birləşdirmişdi. Yusub əmi təkcə təsərrüfat müdiri deyildi, Rəhim müəllimin arxası, dayağı, görən gözü, eşidən qulağı idi. Gözündən heç nə yayınmazdı. Özü demiş, erkək quşdan ayıq idi. Heç bir köpəyoğlu da yanında Rəhim müəllimin qarasınca alt-üst danışa bilməzdi, hamının ağzından vurub oturdardı yerində.

Yusub əmi Əli kişini görəndə çiçəyi çırtladı, fəvvrən ayağa qalxıb ehtiram göstərdi, böyük əmioğlunun əlini ikiəlli sıxıb yüksək ovqat və şux səsle dilləndi:

– Əşşi, gəl çıx də... İrəhmətliyin oğlu, hardasan belə?.. Vallahi, Əli əmi, mislin yoxdu e... Nəslin-nəcabətin qızıldı. Allah sənin kölgəni bu kənd-kəsəkdən əskik eləməsin. El-obanın pasibanısan. Sənin kimi kişiler yüz ildən bir gələ, gəlməyə...

Əli kişi ləzzətlə, xısın-xısın gülümsünüb zarafatyana cavab verdi:

– Hə, hə, sən də gopa bas, Yusub. Cansan də qırılmatmağa. Elə bu dilnən başuvu girələyibsən ömrü boyu. Dilin olmasaydı, qalardın Bərötün düzündə.

Yusub əmi bu yarızarafat-yarıciddi sözləri eyninə almadı, yenə həmin şuxluqla:

– Əmi canı, düz sözündü, sən kimi kişi var?.. Sən olmasan, bu kəndin baş-ayağını bir yerə yığmaq olar?..

Əli kişi döşəkcəni altına çəkib oturdu, arxasını sürəhiyə söykəyib rahatlandı və Yusub əmiyə ərlə:

– Ədə, Yusub, sənə sözüm var e, az qaravəlli söylə, – dedi.

Yusub əmi eyni ovqatla:

– Əşşi, sən təki mənə qulluq buyur e... Vallahi, iki daşın arasında dünyanı yığıb tökərəm bura.

Əli kişi bir az ciddi görkəm alıb sözünü çatdırdı:

– Bilirsən, o məçidin damı əldən gedir, bir-iki yerindən də damır. Qorxuram onun örtüyünü dəyişməyi çatdırı bilməyəm. Çatdırardıq e, intəhası, Allah mərdimazara lənət eləsin... Usta da tapılır ki?.. Hamısı da özünü qoyub mazata. Belə, adamnan danışmaq istəmirlər e, nol vnimaniya... O kətdi Xansuvara nə qədər dəlil-dələyl elədik, mülhid oğlu daş atdı başını tutdu, qol qoymadı ki, qoymadı. Al dilinə tutduq, dedik a bala, məçiddi, Allahın evidi, savab yiyəsi olarsan, öhd eləmədi. Elə “zakazım çoxdü” – deyib durdu. Ancaq gələn il, yazagzy, yağışlar kəsəndən sonra eləyə biləcəyini boynuna götürdü. Ta neynəmək olar?.. Əlacımızı Allah kəsdi, razılaşdıq. Usta çoxdur, amma bu küpəyoğlunun əlləri qızıldı. İndi bizə beş-on dənə şifer lazımdı ki, daman yerləri tutub qışı birtəhər yola verək. Qulağım çalıb ki, məktəbin anbarında köhnə-külədən şifer var. İndi ondan beş-on dənə versən, atan olar cənnətdik.

Yusub əmi bic-bic gülüb yenə şuxluq göstərdi, Rəhim müəllimi işarə eləyib dilləndi:

– Əşşi, mən nəkarəyəm, kiməm ki?.. Budeee... məktəbin yiyəsi oturub burda. Sözünü ona de də...

– Nədi, Yusub, ağzımı boza verirsən? – Əli kişi də xoş əhvalla cavab verdi.
– Mən onu görmürəm?.. Məni dağa-daşa salırsan?.. Mən bilmirəm ki, bu işin xozeyini kimdi?..

– Mən sizin işinizə qarışa bilmərəm, özünüz bilərsiz. – Rəhim müəllim də zarafatla atmaca atdı.

Yusub əmi bu atmacanı, sanki, razılıq kimi qəbul etdi və bir az da şən ovqatla dilləndi:

– Əşşi, sən nə danışırısan, beş-on dənə köhnə şifer nədi ki... Bütün məktəb sənə qurbandı. Onsuz da məktəbdə remont gedir. O qədər çıxdaş şey olacaq ki...

– Yox, məktəbi saxla özünə, mənə elə beş-on dənə şifer bəsdı. Özü də canuyçün a, Yusub, pulunu da verəcəyik. Təmirin pulu artıqlamasıyla hazırdır. Havayı demirəm ki... Məçidin öz puluna nə gəlib?.. Odur ki, ürəkli ol, sənə də öz malın döyül ki, hökumətindi də... Beş-on dənə də fanerka olsa, lazımdır, lap olar əmiri. – Əli kişi bir az ciddi görkəm aldı.

– Əşşi, mənə söyüş verirsən?.. Beş-on şifer, fanerka nədi ki, ondan ötrü sənədən pul umum? Üstəlik də savab işdi. Bir dənə aktı, bağlayacağıq, siləcəyik, gedəcək. – Yusub əmi də ciddiləşdi.

– Yox e, nöşün, halallıq olsun də... – Əli kişi yenə də israr etdi.

– Ən böyük halallıq, elə məçidə köməkdi də... Elə bil nəzirdi də veririk. Bundan böyük halallıq, bundan böyük savab?.. Onsuz da anbarda qalıb çürüyür. – Yusub əmi də geriləmədi. – Baxma kommunistəm, cibimdə part-bilet gəzdirirəm, namaz qılmıram, məçidə getmirəm... Allahımı, müsəlman-cılığımı ki, unutmamışam...

Və Yusub sözünü tamamladı:

– Sabahda-birigündə axşama salıb pətənədodağın maşınına yüklədirib göndərərəm. Pətənədodaq yaxşıdı, ağzıbütövdür. Gündüz min göz baxır, hamısı qulağını şəkləyib marığa yatıb. Əl-ayağımızı gəmirən o qədər var ki... Deməyəcəklər ki, məcidçün beş-on şifer aparırlar. Deyəcəklər ki, ay haray, qoymayın, məktəbi dağıtdılar. Birin bilirsiz, birin bilmirsiz axı... Odeee... Bəypişiyin (Bəykişini hirsindən belə adlandırırdı) dəstəsi gecə-gündüz pusqudadı. Vallahi, cıpırtı axtarırlar... Sonra da anonimkaları muncuq sapa düzən kimi bir-birinə qoşacaqlar. – Yusub əmi danışa-danışa qəzəblənirdi: – Vallahi, İrəhim müəllim, əlacım ola, o Bəypişiyi xam atın quyruğuna bağlayıb sürərdim bu dağa-daşa, tikəsi Tanrıya çatmazdı. Gözündən gəlsin, həyasız oğluna olmazın yaxşılıqlar eləyirsən, yenə ağzı əyridir ki, əyri. Qəti dərsnən, uşaqnan, şagirdnən maraqlanmaz, elə chuğulluğa candı. Veyil itdər kimi iyləyib-çüyləyib bir şey tapmağa candı ki, tez aparıb maarif müdirinin ovcuna qoysun. Köpəyoğlu, elə bilir biz burda küp üstə oturmuşuq. Ədə, məktəbdə də, burda nə var ki, yel əsib qoz tökülüb?.. Kolxoz döyül dağıdaq, zavod döyül çapıb-talayaq... İndi də qoşulub Qəribağaya... O da gomuş kimi günü-gündən şişir. Üzünən sırtıqlıq tökülür. Vallahi, müəllim siması yoxdu e... Ona deplom verənin atabaatasına nəhlət. Lenin yaxşı ki, vaxtında öldü. Vallahi-billahi, sağ qalıb bu məllimləri görsəydi, bağı çatdayıb öləcəkdə, bu da xalqa bir dərd olacaqdı. Görəcəkdə ki, Bəypişik də məllim, Qəribağa da, Basir də (Sabir müəllimi də belə adlandırırdı), Lenin də müəllim... Elə o saatcana da bağı çatdayacaqdı... Yaxşı ki, vaxtında öldü, belə əcayiblikləri görmədi... – Yusub əmi danışdıqca qızışırdı.

Əli kişi oturduğu yerdəcə mürgü döyürdü, sanki, günün ağrı-acısı yavaş-yavaş indi-indi canından çıxırdı. Amma günün yox, elə bil illərin canına hopmuş vərdişiydi, zaman-zaman köhnə yara kimi zoqquldayıb tərənir, özünü göstərirdi. Oturan kimi mürgü döyürdü...

– Sənin də keçmə də bu vərdişindən, – Həsən atasına irad tutdu. – Oturan kimi yuxulayırsan. Dur get, yat də...

Əli kişi diksinib yerində qurcalandı. Yarımyuxulu gözlərini açıb Həsənin iradına rişxənd etdi:

– Hə ey, bəxtəvər başıma, yatıb yuxumu götürdüm. Şoğərib, oturan kimi pinəkləyirəm, di gəl ki, yerimə girirəm, elə bil yüz ilin yuxusunu almış oluram. Səhərə qədər yerimdə vurnuxuram, o üz-bu üzə çöyrükməkdən bezar oluram, elə bil yerimə qor dolur, səhəri dirigözlü açıram. Şoğərib yorğan-döşəynən mənim arama elə bil qurd yağı vurulub. Hər dəfə yorğan-döşəyə girmək gözümə dağ kimi durur...

Əli kişi azaylana-azaylana qalxıb xudahafizləşib aşağı düşməyə hazırlaşdı. Bu heyndə uşaqlar dəstəylə yuxarı qalxıb Həsəni əhatəyə aldılar və hay-harayla qışqırdılar:

– Lələ, kino başdeyir, bə getməyəcəksən? – soruşdular.

– Ədə, davalı kinodu?... – Həsənin marağı coşdu...

– Hə ey, davalıdı, özü də nemesdərdəndi, – uşaqlar xorla cavab verdilər.

– Bay, ədə, bunu səhərdən deyən də... – Həsənin gözləri maraqla parıldadı.

– Kopolunun nemesi, kinonun yaraşığıdı də... Hayıf döyül... – Həsən şövqlə dedi. – Ədə, gedin, mən də gəlirəm, – əlavə etdi.

– Pul ver də... – uşaqlar şiniyib durdular...

– Dedim gəlirəm də, gəlib verərəm. – Həsən uşaqları başından elədi.

– Bu da bunun ağıllısı. – Əli kişi gileyli-gileyli dilləndi. – Vallahi, ağıl addı şey yoxdu bunda. Saqqalı ağardı, ağıl ağarmadı. Elə bil körpə uşaqdı, kino deyəndə sümükləri şaqqıldaıyır. Ocaq kordu də, kordu... – Əli kişi başını bu-laya-bulaya aşağı endi.

* * *

Yusub əmi Rəhim müəllimdən soruşdu:

– İrəhim müəllim, sabah müşavirə saat neçədədi?

– Saat ondadı, gərək doqquzda olaq ki, qeydiyyatdan-zaddan keçib vaxtında çatdıraq. – Rəhim müəllim cavab verdi.

– Nə məsələdi e, belə, aləm lillənib, bütün rayon dəyib bir-birinə? – Yusub əmi məsələnin mahiyyətinə vardı.

– Əşşi, nə bilim e, bekar qalıblar, Sov.İKP-nin ateizm tərbiyyəsinən bağlı qərarı var, nə bilim dini fanatizmə qarşı mübarizə, gənc nəslin tərbiyyəsi... Onun müzakirəsidir. Belə-belə şeylər... Boş və mənasız... Moskvadan da nümayəndə olacaq, odur ki, ciddi yanaşırlar.

Əli kişi pilləkənləri düşə-düşə qulağı bu söhbəti aldı. Öz-özünə dodaqaltı pıçıldadı:

– Hə, tay gör nə var?.. Ateizm tərbiyyəsi... Eşşək uşağının, bilmirəm Allah-nan nə işləri var?.. Çıxın, Allahnan çox cəngi-cidala çıxın, gərək axırı noolacaq, nə xeyir tapacaqsız?.. O gözəgörünməz kişinin səbri dəryalar qədərdir. Amma bunun da bir həddi var... O kişi gec eləyir, güc eləyir. – Əli kişi öz-özünə deyindi. – Sonra yenə də təəssüflə başını buladı. – Çox yaxşı hökumətdi, dedikcə... Sakitlikdi, əmin-amanlıqdi, bir tikə çörək tapırıq, hamının güzəranı, dor-dolanışığı... Di gəl ki, Allah basaratdarını bağlayıb, iş-güclərini atıb yapışıblar Allahdan. Nə bilim, nəvzənbillah, Allah yoxdu, din tiryəkdir... Denən mülhid oğlunun uşaqları, bu yerin-göyün bir sahibi var, ya yox?.. Dılğır bir ailənin böyüyü oldu, bir nəslin ağsaqqalı oldu, bu boyda dünyanın bir yiyəsi olmadı?.. Bu boyda sirri-xuda göydən düşmədi? Nə bilim, Allah özü bir səbəb salsın, bunnarın ağı başdarına gəlsin...

Əli kişi ufuldaya-ufuldaya pilləkənləri düşdü. Yusub əmi xudahafizləşib qaranlıqda görünməz oldu. Həsən də uşaqlara qoşulub kinoya getdi. Əli kişini Gülbahar qarşıladı:

– Əmi, yerini salmışam, get yat, ta gecdi. Bütün günü həkringi vurmusan, sabah da sübh duracaqsan, – deyə canıyananlıq etdi.

– Qıza, Ceyran gözümə dəymədi axı... – Əli kişi işgüzarlıqla ora-bura döyükdü.

– Ceyran gəldi də, getdi də... Xınayaxdıdan gəldi, getdi kinoya baxmağa. – Gülbahar yerli-yataqlı məlumat verdi.

Əli kişi öz-özünə mızıldandı:

– Pah atonan məni qınayan, bunların hamısı cunun olub e, vallah...

Sonra da nəşə yadına düşüb işgüzarlıqla soruşdu:

– Qıza, bu Ceyran da yoxdu, bə o saatı mənimçün kim quracaq?.. Yatıb qalaram, sübh namazım gedər qəzaya e... Sən onun dilini bilirsən?..

– Yoox əmi, mən hardan bilim? – Gülbahar günahkarcasına cavab verdi.

Kişi naçar-naçar fikrə getdi, öz-özünə astadan sual verdi:

– Balam, indi mən neynim? Qapıdan da əl-ayaq kəsildi. Hamı yığışdı kinoya. İndi mən nağayracam, o saatı kimə qurduracam?.. İrəhim də yıxılıb yatdı...

Birdən Gülbahar nəşə yadına düşmüş kimi, sevincək dilləndi:

– Əmi, Suci burdadı. Gündüzdən qızdırması vardı, ertədən yıxılıb yatdı, heç kinoya da getmədi.

– Bu nə vaxt naxoşdadı? Bə bütün günü ora-bura çoyuyan o döyüldü?..

– Nə bilim e, vallah, külbaşdar bəyəm xeyirrərini bilirlər ki?.. Zeh yerə qoydum ki, ədə, bala, qızdırmalısan, gəl uzan, bankədən-zaddan qoyum, özünə gəl, kimə deyirsən? Zavallanmışdar başqandadılar də... İndi odu ki, qaş qaralandan yıxılıb yorğan-döşəyə, xurt düşüb.

Əli kişi tənəli dilləndi:

– Hə də, zavallanmışdarın işi budu də...– Deyir səhər gəzir obanı, axşam ağrıyır dabanı. Qırılmışdar Meyxanımın iti kimi bir şeydilər də, bütün günü bu kənddə sülenirlər, baş soxmadıqları, iynəmədikləri kol-kos qalmır.

Gülbahar sözə yekun vurmaq istəyirmiş kimi:

– Durğuzum, əmi?...

– Ta nöş dayanıbsan, tez durğuz. Gün geri qayıdır?..

Gülbahar, tələsik oğlunu oyatmağa getdi, Əli kişi də otağa keçib əlində zəngli saat, tez də qayıtdı.

Gülbahar qonşu otaqdan çıxıb günahkarcasına boynunu бүkdü və yazıq-yazıq zarıdı:

– Əmi, vallah nə illah elədim, durğuzammadım. Bəlkə sən özün bir baxasan?.. – dedi.

Əli kişi qəzəbləndi:

– Nədi, div yuxusuna gedib?..

Əli kişi sakitcə yan otağa sarı yönəldi.

– Əmi, sən Allah, işığı yandırma, uşaq yuxuludu, dəli-cinni olar, – Gülbahar canıyananlıq elədi.

– Hə, mənə ağır öyrədənə bax, mənim ağlım səninkindən az kəsir?.. – Dar macalda inciməyə də vaxt tapdı.

Əli kişi qaranlıqda əlhavasına Sucinin yatağını tapdı, çömbəltmə oturub uşağın çiyinlərindən yüngülcə silkələdi, səsinə şirinlik verib astaca səslədi:

– Suci, Suci, a bala, nə yaman yatıbsan?.. Qızdırman düşməyib?.. – Əlini uşağın alına qoymaq istədi. Uşaq hikkəylə çevrilib səsinə qaldırdı, sanki üsyan etdi:

– Bu gecə yarısı qoymazdar də, öldüyüm yerdə ölüm...

Əli kişinin sifətində pərt bir heyrət yarandı. Mat-məəttəl narazılığını dilə gətirdi:

– Səni qudurub gedəsən uşaq olan yerdə. Nədi, quduz it dalayıb səni? Nə dedim sənə, çor demədim, azar demədim. Dünya dağlar, bir dəyqəlik duranda?.. Dur o saati mənçün qur, sonra yenə yığılıb yat də... Sənə mane olan var, istəyirsən lap qiyamətəcən yat. Sənə heç vaxt möhtac olmaram e, intəhası bu gün iş belə gətirdi. Bu qırılmışların hamısı çəyirtkə kimi daraşdılar kinoya... Yoxsa sən hara, mən hara?.. Dur, dur, qara kəl kimi qabırğa vermə. İki dəyqəlik işdi. Dur... dur... – Kişi bir az da qılıq göstərdi. – Dur, a şirim, dur...

Uşaq yorğanın altından təpik atdı, hirs-hikkəylə qışqırdı:

– Allah məni öldürsün, siz də dincəlin...

– Ədə, bu, vallah, havalanıb e, dəlicə yeyib elə bil... Xam dayça kimi şıllaq atmağına bir bax... Pa atonan, ta sizə sözüm yoxdu...

Gülbahar irəli yeriyib saati kişidən aldı, asta səslə:

– Əşşi, sən çıx, mən indi qılığına girib qurdurub gətirərəm, – pıçıldadı.

Kişi çar-naçar tabe olub gerilədi. Otaqdan çıxanda da bərayi-ehtiyat, pıçılı ilə bir daha xatırlatdı ki, saat beşin yarısına qurdur. Beşdə sübh namazıdır. Burdan məcidə də başmaqseyri on-on beş dəqiqə gen-bol bəsdı.

Əli kişi çox da gözləyəsi olmadı. Gülbaharın içəridən çıxması uzun çəkmədi. Zəngli saati kişiyə uzatdı.

– Birtəhər al dilinə tutub qurdurdum, – sevinclə dedi.

– Beşin yarısına qurdurdun?.. – Kişi bir daha ehtiyatla soruşdu.

– Hə, əmi, dedim beşin yarısına qur. – Gülbahar arxayın dilləndi.

Kişi saati alıb xudahafizləşdi və öz yataq otağına keçdi...

...Saat zəng çalanda kişiyə elə gəldi ki, yerinə təzəcə girib. Deyəsən hələ heç yorğan-döşəyini də isitməmişdi. Amma neynəmək olardı. Hökm zəngin hökmüydü. “Yəqin yuxu aparıb məni, vaxtı bilməmişəm”, – öz-özünə fikirləşdi. Və çar-naçar qalxıb geyinməyə başladı.

Pencəyini çiyində rahatlayıb asta addımlarla məscidə sarı üz tutdu. Bu sərin, aylı-ulduzlu işıqlı gecə onun ürəyinə yağ kimi yayılırdı. Kəndin ortasından keçən arxın üstündəki körpüdə ayaq saxlayıb şirin şırıltıyla axan dıpduru, təmiz suya bir xeyli tamaşa etdi. Arxın suyu göz yaşı kimi idi. Gündüzlər belə gəlmirdi, tul olurdu. “Su da insanlar kimidir”, – Əli kişi düşündü. – “Bulandırmasan, bulanmaz...” Sonra da özünü saxlaya bilməyib əyilib üzünə bir-iki ovuc su vurdu. “Oxxay”, – deyib ayağa qalxdı.

Məscidin qənşərində dayanıb yenə də bir xeyli səmaya baxdı. Sonra ətrafa nəzər saldı. Uşaqlar sağ olsunlar, hər tərəfi əl içi kimi təmizləmişdilər. Həyət adamın üzünə gülürdü. Kişi xoşhal oldu, yüksək ovqatla içəri keçdi. İçəri qaranlıq idi, göz-gözü görmürdü. İşığı yandırdı. Pəncərənin birini açıb havanı dəyişdi. Pencəyini çıxarıb mıxdan asdı. Eyvana çıxıb buz kimi sərin suyla dəstəmaz aldı. Sudan başına-gözünə vurduqca yuxusu tamam qaçır, zehni aydınlaşırdı. İçəri keçib minbərin alt tərəfinə qoyduğu balaca, uzunsov “Vesna” maqnitafonunu çıxartdı. Şunurunu cərəyana qoşub kasetin yerində olub-olmadığını yoxladı. Arxayın olandan sonra məlum düyməni basdı. Lent bir balaca xışıldayandan sonra həyətdəki repreduktordan zil və həzin azan səsi aləmi aldı başına.

Gecənin yarısında yerini təzəcə isitmiş kənd camaatının kal, yuxulu səsləri bir-birinə qarışdı. Evlərdə işıqlar bir-bir yanmağa başladı, itlər ağız-ağıza verib ucadan hürüşdülər. Qonşu-baca bir-birini harayladı. Bu onu səslədi, o bunu çağırdı, gecə yarısı başlarına gələnə sanki bir-birinə çatdırmağa tələsirdilər. Hamısı da arvadların səsiydi. Əvvəla, kişilərə nisbət arvadlar nə qədər yorğun olsalar da, həmişə ayıq-sayıq yatırdılar, ikincisi də ki, arvadlar bütün günü əlləşib-vuruşmaqlarına, çöl işinin də, ev işinin də onların çiyində olmasına baxmayaraq hamıdan gec yatır, hamıdan da tez oyanırdılar. İndilikdə isə çoxu yorğan-döşəyə təzəcə girmişdi.

Kifayət evin ikinci mərtəbəsindən aşağı endi, quyudan bir vedrə su doldurub yuxarı qaldırmaq istədi. Bu vaxt qonşu Surunun səsi eşidildi. Uzaqdan gözü almışdı onu:

– Qıza, Kifayət, gecə gözü bu nə vurçatdasındı? Ödümü-övkəmi yemişəm e... Dedim müharibə-zad başdeyib, – dedi.

Kifayət ərklə onun ağzını əydi:

– Müharibə başdeyib... Müharibə başdeyib... Muğayat ol e, birdən göy yarılar e... Qalırıq altında. Əli əminin oyunlarıdı də... Çıxmadığı pəstah qalmır. Pişik quyruğuynan oynayan kimi, bu da namaznan, azannan oynamaqdan usanmır. Əşşi, oda-oyuna düzmüşük də, bizə azan lazımdı?.. Namaz qılan var indi? Beş-üç nəfər evində qılır, beş-üç nəfər də dəngül-düngül qoca kişi məcidə gedir, onlar da hamısı vaxtın-vədəsin bilirlər də... Ta bu zıncırova nə hacət var ki?.. Deyəndə də söz tapıb: “Ağzız əyilər”, deyir. – “Azan Allahın səsidir”. Allaha da qurban olum, onun səsinə də... Ta belə yox də. Əvvəllər yenə saat beşdə verirdilər, cəhənnəm, onsuz da hamı tezdən ayaq üstə olur, dərsə gedən var, kolxoz işinə tələsən var... Eybi yoxdu, beşdə onsuz da hamı oyanır. Ta bu gecə yarısı yox də... Adamın bir insafı olar də... Camaatı gecə yarısı dəli-cinni elə, nə var-nə var, iş bilməşəm...

– Qıza mən əvvəl-əvvəl bilmədim e... azan verirlər. Bu duağ şөгəribin də səsi elə bərk çıxır ki, deyirsən bəs, göy deşilib. Xəstəlik tapmasam yaxşıdı, – Suru vaysına-vaysına dedi. – Ölüb-eləyəm, özüm cəhənnəm, bu yazıq uşaqlar kimin umuduna qalar e?..

– Kül qoyum ölüvün gözünə, yox e, bir ölərəm. Hə də, dünən öldün, bu gün də üçünü verdik. Düşüy-düşüy danışma e, sən Allah... Ətimizi tökmə. Hər diksinən ölsəydi, dünyada adam qalmazdı ki... Sən azan səsinə tanımırsan bəyəm?.. – Kifayət Surunu ittiham etdi.

– Qıza, nöş tanımıram e... Musurman döyüləm?.. İntəhası, ta belə də yox də...

Gülbahar da səsə ayılmışdı. Həyətdə düşəndə qonşu tərəfdən mığır-mığır gəldiyini eşidib çəpər üstə gəldi. Hər iki qonşuyla hal-əhval tutdu. Kifayət ərklə dedi:

– Qıza, bu kişiye deyəmmirsiz, bu nə oyundu camaatın başına gətirir?.. Gecə yarısı da azan olar?.. Camaatı dəli-cinni eləyib bu gecənin yarısı...

– Qıza, vallah, mənim də əlim ağzımda qalıb e... Bu kişi yenəcə girmişdi yerinə, heç yorğan-döşəyini də isitməmişdi ki, bunun azanının sorağı çıxdı.

– Gülbahar heyərlə cavab verdi:

– Gafara, vaxtı qarışdırıb? – Kifayət çoxbilmişlik etdi.

Bu heyndə əri Məmmədəli Kifayəti səslədi:

– Qıza, o çəpər dibində nə bazar açıbsız?... İşin-gücün yoxdu?...

Kifayət çevrilib evə tələsdi. Gülbaharla Suru də öz həyətlərinə yönəldilər.

Məmmədəli kolxozun briqadiri idi. Sayılıb-seçilən adam idi. Xasiyyətə də bir az tünd idi. Odur ki, arvadı da onun zabitəsindən çəkinirdi. Məmmədəli də səs-küyə yuxudan oyanmış, pal-paltarını geyinməyə başlamışdı. Kifayət özünü hövlanak yetirdi. Məmmədəli xasiyyətinə rəğmən mülayim tərzdə, bir az da ərklə dedi:

– Bir az da keçsə, Əli əminin bu gecə konsertləri bizi, ümumiyyətlə yuxuya həsrət qoyacaq.

– Səni də azan səsi oyatdı?... – Kifayət canıyananlıqla soruşdu.

– Kənddə oyanmıyan qaldı ki, mən də qalım?..

– Bə niyə geyinirsən, yıxıl gözüünün acısını al də, nə düşüb bu gecə yarısı qıs-qıvraq geyinirsən?..

– Ta bundan sonra nə yatmaq?.. Onsuz da bir-iki saatdan sonra işə getməliyəm. Özü də bu gün işimiz çoxdu. Demişəm maşınları hazırlasınlar, peyinə gedəcəyik. Yolumuz uzaqdı. Təzədən yatsam, ta dura bilmərəm, gecikərəm.

* * *

Əli kişi azana böyük sövq və məhəbbətlə qulaq asdı. Hər dəfə ona qulaq asanda elə bilirdi bu ecazkar səsi birinci dəfə eşidir. İmkani olsaydı, yeməyib-içməyib gecə-gündüz eləcə oturub bu azana qulaq asardı. Oturduğu yerdən qalxıb minbərin qənsərində xalçanın üstündə canamazını açdı, möhürü rahatlayıb namaza başladı... Bir rükət qılıb qurtardı. Sonra pəncərədən bayıra diqqət elədi, gördü, balam, hava işıqlanmaq bilmir... Ay, eləcə, buludların arasında tənbel-tənbel vurnuxur, arabir də batıb-çıxırdı...

Əli kişi “ya mədət”, – deyib ikinci rükətə girişdi. İkinci rükət də qurtardı, hava isə işıqlaşmaq bilmirdi ki, bilmirdi. Üçüncü rükəti də qıldı. Yenə də həmin su, həmin dibək... Namaz yoldaşları Damar Hüseyn, Sıx Qasım, Ağaç, xud-dam Qulamhüseyn də görünmürdülər. Kişini fikir apardı. Öz-özünə pıçıldadı:

– Yaxşı, nə müddətdi burdayam. Deyək ki, bir az tez gəlmişəm, bə bu Hüseyngil, Qasımgil harda qaldılar?...

Fikirli-fikirli durub neft pilətesini yandırdı. Çayniki suyla doldurub qoydu pilətinin üstünə. Çay dəmləyib asta-asta içməyə başladı.

– Oxay... – dedi. – Bu məçiddə içilən çay da elə bil zəm-zəm suyudu, adamın canına sinir e... – Sonra da özü öz fikrini təsdiqlədi: – Bə nə?... Allahın evində hər şey Allah payı olmur bəyəm?..

Çayını içəndən sonra mütəkkəyə dirsəkləndi, uzun təsbehini dənələyə-dənələyə zikr eləməyə başladı. Fikir fikir dalınca, zikr zikr dalınca, dağı arana, aranı dağa apara-apara yuxu onu öz ağuşuna aldı. Nə qədər yatdığını bilmədi. Çöldəki səs-küyə, ayaq şappıltılarına diksinib ayıldı. Diqqətlə nəzər yetirdi, gördü ki, hər yer ağappaq işıq içindədi, sübh şəfəqiyyədi, düzü dünyanı bürümüşdü. Günəş də yenice çırt-dahaçırt-dadaydı. Çölün təmiz, saf ziyası

içərini də nura boyamışdı. Elektrik lampası ölüvay-ölüvay közərir, toşunu itirir, bayırdan axıb gələn ilahi işıq selinin qarşısında sanki utanırdı. Şıx Qasım, Damar Hüseyn, Qulamhüseyn sözləşibmişlər kimi, bir-birinin dalınca asta-asta içəri girdilər. Əli kişi lağ-loğaz elədi:

– Bərəkallah, əcəb vaxtında gəlibsiz namaza. Elə bir az da ləngiyəydiz, sübh namazıynan günorta namazını bir yerdə qıldızdınız də... Ədə, Allah sizin basaratınızı bağleyib-nədi?...

Damar Hüseyn bir az çilləşdi:

– Ədə, nüzl oğlu nüzl, öz işdəklərindən xəbərin yoxdu, hələ bir bizi top-tüfəngə tutursan? – dedi.

– Nə işdək, neynəmişəm ki, balam?.. Köndələn danışmaq sənə elə köhnə adətindi... – Əli kişi bir az incik dilləndi.

Qulamhüseyn sözə qarışdı:

– Əli əmi, heç bilirsən saat neçədi?..

– Görmürsüz, gün günortaya çatıb. – Bir az xofla cavab verdi. Söhvə-təbii ürəyinə dammışdı ki, burda nəşə sirli bir iş var.

Qulamhüseyn qolundakı saati işığa tutdu: – Görürsən? – soruşdu.

– O balaca şeydi, mənim gözüüm hardan seçər onu?... Necədi ki?.. – Əli kişi maraqla gözlədi.

– Necə olacaq, bəs indi tamam olur. – Damar Hüseyn yenə özünü saxlaya bilməyib dedi.

– Elə şey olmaz, mən iki-üç saatdı burdayam, saat indi beş olur?.. – Əli kişi günahkarcasına bir az duruxdu...

Hüseyn yenə əsəbi səslə:

– A yurdu itməmişin oğlu, sən bu gün bilirsən nə vaxt azan vermişən?.. Düz saat ikidə. Camaatı dəli-cinni eləyib tökübsən e... küçələrə. Hamı ələm-yesir olub. Hər yer lillənib, hamı dəyib bir-birinə. Giribsən bura, dünyadan xəbərin yoxdu.

Əli kişi dərin fikrə getdi. Hər şey kino lenti kimi gözü önündən keçməyə başladı. Sucinin can çəkə-çəkə saat qurması, yerini isitməmiş saatın zəng çalması, banlamayan xoruz, batmaq istəməyən Ay, sönmək bilməyən ulduzlar, dupduru sulu arx... Hə... bütün bunlar gecənin əlamətiydi... Yaxşı, bə Balağanın maşını?.. O ki işləyirdi?.. Dodaqaltı mızıldandı:

– Yaxşı, bütün bunları başa düşdüm, vaxtı çaşdırmışam. Yay gecəsinin aydınlığı azdırıb məni... Bə Balağanın maşını?.. – Pıçıltıyla sanki öz-özünə sual verdi.

– Ədə, sən sayıqlayırsan e, deyəsən? Nə Balağanın maşını? – Hüseyn kişi bir az sakitləşmişdi, odur ki, asta tonla soruşdu.

Əli kişi özünü bəraət üçün son dəlilə əl atdı:

– Axı mən gələndə Balağanın maşını xoddaydı. Özü də deyəsən, kabinkədəydi. – dedi.

– Balağa budeee... bizim qabağımızca maşını sürüb getdi. Ola bilər sən görəndə o, təzə gəlibmiş. – Hüseyn kişi məsələyə aydınlıq gətirdi.

– Ola bilər, nə bilim, iş işə oxşeyir də... – Əli kişi yenə dərin fikrə daldı, sonra da qəfil Qulamhüseynə tərəf çevrilib:

– Doğrudan saat beşdi?.. – soruşdu.

Qulamhüseyn bir az incik tərzdə:

– Əşşi, ağsaqqal adamsan, durub indi səni alladacam? Bir də ki, allatmağın mənası da yoxdu axı...

Əli kişi bir az da fikrə getdi. Aralığa xeyli sükut çökdü. İbadət yoldaşları da onun bu sirli sükunətinin axırını səbrlə gözləməyə başladılar. Handan-hana Əli kişi sinədən gələn kədərli səslə:

– Səni görüm qan əndərəsən, bala! Bir qarış dılğır küçük, gör mənim başıma nə oyun açır e... Şamın müsibətin gətirir e, mənim başıma... Bunun hikkəsini görürsən?... Qan əndərmişin çəstinə toxunub ki, bunu yuxudan durğuzub saat qurdurmuşam. O da beş əvəzinə acıqca nə bilim birə qurub, ikiyə qurub?.. Yatıb adamın yuxusuna girməz e... Zəmanə uşaqlarıdı də, hamısı şeytan toxumudu. Səni qoldan olasan, o saatı quran yerdə. Vallahi, adamın şəkinə getməz e... Hardan öyrənirlər bu şeytan əməllərini?.. Gör məni el içində necə xar elədi e, bir qarış küçük... Noolar, sən sən ol, mən də mən olum. Ya sənə verən Allah, ya mənə.

Əli kişi danışdıqca havalanırdı, içindən yanib tökülürdü. Hüseyn kişi dözməyib:

– Ədə, orda nə öz-özünə qırıldadırsan e, açıq danış, biz də bir şey annayaq də... – dedi.

– Ədə, ta nə danışacam?.. Danışmalı bir şey var ki?... Bu axşam bir adam tapammadım o şoğərib saatı qurdurmağa. Qırılmışların hamısı çəyirtkə kimi hurrey çəkib kinoya cummuşdular. Həsənin o balacası naxoş idi, evdə yatmışdı. Möhtaclıqdan yuxudan durğuzub o saatı qurdurdum. Durmurdu, zeh yerə qoyandan sonra birtəhər durğuzduq. Bax, hikkəsindən, mənim acığıma saatı birə qurub. Demişdim beşin yarısına qur. Nə bilim, zəng çalanda, dedim yaqın vaxt-vədədi də. Hardan bilim bu qan əndərmiş mənimsün duzaq hörub?..

– Pah atonan, uşağa bax e... Dünyanın sonudu e, vallah, – Şıx Qasım hikkəylə dedi.

– Əşşi, bu nədi ki?.. Bu, toya getməlidə e... O, uşaqların elə əməlləri, elə işdəkləri var ki, adamın əli-ayağı yerə yapışır. – Hüseyn kişi də yana-yana əlavə etdi.

– Vallah, qurumalı işdi, uşağın hikkəsinə bax e... – Bu dəfə də Qulamhüseyn sözə qüvvət verdi.

Nə isə, keçmiş olsun... İbadət yoldaşları Əli kişiye xeyli təsəlli verib, axır ki, onu birtəhər sakitləşdirdilər. Sonra da sübh namazına durdular. Əli kişi də onlara qoşuldu.

* * *

Azan məsələsinin də qəribə tarixçəsi vardı. Ötən qış Məhəmmədin oğlu Qaraxan əsgərlikdən qayıtmışdı. O vaxt da görünməmiş qış oldu. Qar yağdı, özü də nə yağdı. İki-üç gün çölə-bayıra çıxmaq olmadı. Amma Əli kişi döy-vur-sındır, balaca bir cığır açıb məcidə gedib-gəlirdi. Qaraxan həyətlə-

rindəki qarağacın haça budaqlarında özünə turnik düzəltmişdi, hər gün idman edirdi. Zaman o zaman idi ki, kənd uşaqları əsgərlikdən tamam ayrı cür qayıdırdılar. Bir xeyli vaxt da əsgərliyin başgicəlləndirici, sərməst havasıyla, uzaq şəhərlərin xəyalıyla yaşayırdılar. Əvvəl-əvvəl qoyub-getdikləri kəndi, qohum-əqrəbanı, qonum-qonşunu, tay-tuşlarını da bəyənmişdilər. Amma vaxt ötdükcə ehtirasları soyuyur, kənddə bənd ala bilən köhnə cəmiyyətə qaynayıb-qarışır, təzə yaşantılar acı xatirəyə, illüziyaya çevrilir, imkan tapanlar da fürsəti fota verməyib aradan sivişib çıxır, ya geriye əsgərlik etdikləri şəhərə (öz Nataşalarının yanına) qayıdır, ya da üz tutur Rusiyanın hansısa şəhərinə. Ona nə lazımdı ki, tər-təmiz şəhər yeri, rus dilində az-çox qırıldadır, nə çox bazar, fabrik-zavod, bir iş tapıb başını gırləyəcək, qaldı ki, qıza-qadına, o da itətök. Kənddə qalıb neyniyəcək ki, palçıq tapdayacaq?.. Qaraxanın da başında həmin hava fırlanırdı, dağınıq yaşayırdı, bir tərəfini qaçaraq qoymuşdu, himə bənddi. Amma hələ təzə-təzə olduğundan tələsmirdi. Kəndin qızlarından bir xeylisini ona gözaltı eləmişdilər. O isə hələ ki, daş atıb başını tuturdu. Ürəyindəkini də açıb-ağartmağa hünər eləmirdi. Ceyranın adını dilinə gətirə bilmirdi.

Qaraxan əsgərlikdən təzəcə gəlmişdi, heç iki-üç gün olmazdı. Hələ hava-lydı. Əsgərliyin havası başında dolaşır, aşıb-daşırdı. Özü də nə az, nə azacıq, Almaniyada qulluq eləmişdi. Bu da ona başqa bir təpər verir, bir az da lovğalandırırdı. Əli kişi onu əsgərlikdən gələndən sonra cəmi bir dəfə görmüşdü. O da eləcə, gəldiyi gün. Hamı kimi “xoş gəldin”, – deyib qayıtmışdı. Heç düz-əməlli söhbət də eləyə bilməmişdilər. Maraqlı Əli kişini sövq-təbii ona tərəf çəkirdi. Almaniya haqqında soruşmaq istəyirdi. Görsün orda nə var, nə yox, necə yaşayırlar?.. Üstəlik, soruşmaq istəyirdi ki, balam, beş-on il bundan irəli sovetnən qırıdılar bir-birlərini, bə bu nə mehribançılıqdı indi?

...Əli kişi sübh namazından qayıdanda Qaraxanı idman eləyən gördü. Quraşacağın lüm-lüt soyunmuşdu, qarağacın haça budağına bərkitdiyi dəmirdə min oyundan çıxırdı. Sonra da qarı götürüb cılpaq bədəninə sürtür, əzələlərini şişirdə-şişirdə oynadırdı. Soyuq qar ola, isti bədən ola... Bədənindən buğ çıxırdı, elə bil təndir qalamışdılar... Əli kişi ərinməyib bir xeyli dayandı, Qaraxanın atrobatik hərəkətlərini seyr elədi. Öz-özünə pıçıldadı:

– Kopoyoğlunun əsgərliyi, adamı gör nə təhər yontalayıb düzəldir e... Kənddə burnufırtıqlı dılğır bir uşaq gör necə böyüyüb, ərgən kişi olub e?.. Hələ bir onun çıxartdığı pəstahlara bax! Kopoyoğlunun Sovet hökuməti, gör nələrə qadirdi e?.. Vallah, lap adam otarır e...

Qaraxan qəfil Əli kişini görəndə, haqq üçünə, tez-tələsik əsgər köynəyini (hələ əynində gətirdiyi mundiri daşıyırdı) əyninə keçirdi, qarı basa-basa Əli kişiye sarı gəldi, ədəb və ehtiramla salam verdi.

– Bağışla, – dedi, – Əli əmi, səni görmədim.

Əli kişi fərqinə varmadı:

– Ədə, zaval, bu oyunların harda öyrənibsən belə? – Bilə-bilə ki, əsgərliyin işidi, – yenə söhbətə körpü salmaq üçün soruşdu.

– Əşşi, bu nədi ki... Əsgərlikdə bizə elə şeylər öyrədiblər ki, bu onun yanında oyuncaqdı... – Qaraxan xəyallandı, fikri uzaqlara getdi. Sanki əsgərlikdə

keçirdiyi bu üç illik dövr gözlərinin önündən kino lenti kimi keçdi. Hələ desən bir, qərubsədi də, yüngül qüssə keçirdi. Dərindən nəfəs alıb:

– Dünya var e, Əli əmi! Biz də girmişik bu kəndə, elə bilirik olan da budu, qalan da... – dedi.

Əli kişi heyrət dolu ərklə:

– Noolub ki, bu kəndə, hamı kimi başımızı aşağı salıb yaşayırıq də... Bir tikə çörəyimiz, gün-güzəranımız, dinimiz-imanımız da, əlhəmdülillah öz yerində, – cavab verdi, sonra da əlavə etdi. – Çox da uzağa getmə bala, arzu adamı yerindən oynadar, dəli edər. Allah verənə qane ol...

Qaraxan bir az da xəyallanıb sinədən gələn bir şövqlə dilləndi:

– Rəhmətliyin oğlu, sənin dediyin bir tikə çörək, gün-güzəran harda yoxdu ki?.. Orda burdan da bolluqdur. Hər şey tökülüb gedir. Düzlük, doğruluq, ədalət baş alıb gedir. Təsəvvür elə ki, göz uzandıqca səliqəli evlər sıralanır. Taxtadan gözəl hasarlar çəkiblər. Baxdıqca baxmaq istəyirsən. Alma, giləs, armud, alça, şaftalı, gavalı, canım sənə desin, bütün meyvələrlə aşib-daşan həyətlərə gör ki, gözünün ucuyla baxan var?.. Bir adam bir adamın malına pis gözlə baxmaz. Ağacların meyvələri bu həyətdən o həyətdə sallanır. Bir qonşu başqa qonşunun həyətinə sallanan meyvələrə gör heç barmağının ucuyla toxunur?.. Toxunsa da heç kim heç kimə gözün üstə qaşın var, deməz e... Amma əl dəyməzlər, çürüyüb qalsa da... Belə bolluqdur. Hər kəs öz həyətinin məhsulunu özü istifadə eləyib qurtara bilmir. Yolnan keçənlərə yalvara-yalvara pay verirlər. Belədə qonşunun malına nöş göz diksinlər? Ən əsası da odur ki, insanlar təmizdir, nəfsləri yoxdur, gözü-könlü tox, halal adamlardır. Bax, sən dediyin əsl musurmançılıq, vallahi-billahi, ordadır...

Qaraxan sözünə bir az ara verib yenə də duyğulu-duyğulu fikrə getdi. Xəyal quşu keçirdiyi o xoş günlərə qanadlandı.

– Şəhərlərdə də elə hamı bir-birinə can deyib, can eşidir. Vallahi, Allahdan qorxma, mağazanı-zadı gününərnən açıq qoy get, bir adam bir adamın malına gözünün ucuyla da olsun, baxmaz. Nə oğurluq, nə quldurluq, nə soyğunçuluq?.. Yoxsa bizdəki kimi?.. Başdan tük qapırlar. Görüşəndə gərək barmaqlarını sanayasan.

– Ta denən qəmnizmdi də orda?.. – Əli kişi yarıkinayə ilə dedi.

– Demə, demə, əsl kommunizm!..

– Ədə, bu nemes? – Əli kişi təəccüblə çorusdu. – Bu dünyanı ətl-qətlə gətirən nemes a?..

– Hə, hə, həmin nemes. Əşşi, o müharibə də bir ayrı işdi e... Elə bilirsən nemesdər özdəri istəyirdi müharibə olsun?.. Onnarı da oyuna saldılar... Sən demiş, adamın ağlına yerləşmir ki, belə mədəni adamlar nə təhər müharibə eləyiblər? – Qaraxan inamla bildirdi.

– Bə din, iman, şəriət məsələsi nə təhərdir? – Əli kişi onun üçün vacib məqama toxundu.

– Heç nə, din azad, sərbəst, ürəyin istəyən kimi. Qadağa-madağa yoxdu. Hamı ürəyi istəyən vaxt sərbəst şəkildə kilsəyə gedə bilər. Vəzifəsindən, mövqeyindən, varrı-kasıblığından asılı olmayaraq şənbə-bazar günlərində hamı dəstə-dəstə kilsəyə, ibadətə gedir. Canım sənə desin, ondan başqa,

bayramlarda kilsə dolub-daşır. Hələ bu harasıdı, bütün təzə evlənənlər xeyir-dua üçün birinci kilsəyə gəlirlər, kəbinnər də burda kəsilir. – Qaraxan həvəslə danışır, Əli kişinin maraqla qulaq kəsildiyini görüb bir az da coşurdu. Sonra Əli kişiye canıyananlıq etdi:

– Əşşi, səhərdən qarın üstündə dayanıbsan, soyuq olar e, sənə?.. – qayğıkeşliklə dedi.

– Nədi, deyirsən qocalmışam? – Əli kişi zarafatından da qalmadı. – Səni kimi min cavana dəyərəm...

Hər ikisi ürəkdən gülüşdülər. Əli kişi etiraf etmək zorunda qaldı:

– Düz deyirsən, bu yel şoğərib olmaya, axşamacan durub burda sənnən söhbət eləyərəm. İsti-isti adam bilmir, bir az da bu qarın üstə dayansam, azar-bezarım zoqquldamağa başlayacaq, sümüklərim sızıldayıb həftadəmi yandıracaq. Gedək yavaş-yavaş evə sarı. Danış, danış, yaxşı söhbət eləyərsən... – Əli kişi Qaraxanı bir az da həvəsləndirdi.

Qaraxanın fikri dağıldı:

– Nədən danışırıdım, – öz-özünə dedi.

– Ədə, nə tez huşdan düşdün? – Əli kişi yüngül tənə vurdu. – Mənim yaşımə çatanda noolacaqsan?.. Kilsələrdən danışırıdın də...

– Hə, hə... – Qaraxan işgüzarcasına əlini bir-iki dəfə alnına vurdu. – Hə, onu deyirəm axı, – sözünə davam etdi. – Kilsə binaları da nə binalar?.. Hündür, əzəmətli, şah sarayı kimi. Eləsi var ki, üç yüz il, beş yüz il yaşı var. İçəri də girirsən, deyirsən bəs, bəzəkli gəlindi. Hər yer qızıl-gümüşə tutulub. Əşşi, deməklə, danışmaqla qurtaran döyül e... Gərək qismət ola, özün öz gözünlə görəsən. – Birdən nəsə yadına düşdü. – Şəkilləri var məndə evdə, sənə göstərərəm.

Sonra Qaraxanın yadına qəfil nəsə düşübmüş kimi, ucadan dedi:

– Lap yadımdan çıxmışdı, Əli əmi, hələ məçiddəri görəsən!..

– Nə, məçid?.. Ora hara – məçid hara?.. – Əli kişi bərk təəccübləndi.

– Əşşi nə danışırısan, burda məçid yoxdu ki, əsl məçidlər ordadı, əmi canı. – Qaraxan bir az da inamla dilləndi... – Özü də bilirsən nə boydadı, beşmərtəbə binalar boyda, başını qaldırıb baxanda papağın yerə düşür. Deyim ki, vid-fasonda, təm-təraqda, zənginlikdə heç də kilsələrdən geri qalmırlar. Yoxsa siz də öz məçidimizə məçid deyirsiz? Mən görənnərin yanında bizim bu məçid daxmaya oxşayır. Özü də orda gündə üç dəfə məçid qüllələrindən azan verirlər...

Əli kişi sustaldı, məlul-müşkül mızıldadı:

– Neyniyək, bizim də bəxtimizə düşən budu də... Amma yenə, buna da şükür... – Əllərini göyə qaldırır: – O kişi bilən məsləhətdi, – deyə dodaqaltı salavat çevirdi.

Qaraxan yenə nəsə yadına düşübmüş kimi, tələsik dedi:

– Əli əmi, səninçün əntiqə bir padarka gətirmişəm. Vişşi şeydi... Maqnita-fon.

– O nə olan şeydi?.. – Əli kişi maraqla soruşdu.

Qaraxan təəccüblə:

– Maqnitafon bilmirsən nədi?.. Radio kimidi, amma onun kaseti var, xoşladığın mahnını, muğamatı yazdırırsan, istədiyin vaxt oxutdurursan...

– Ədə, dılğır, mənim bayatı çağırən vaxtımdı, saçımın-saqqalımın bu vədəsində?.. – Əli kişi bir az ciddiləşdi.

Qaraxan da özünü yığışdırdı:

– Yox e, əşşi, Allah eləməsin, elə demək istəmədim e... Yəni maqnitafonu başa salmaq istəyirdim. Özü də orda təkcə muğamat oxutmurlar ki... Azan da vermək olur də orda.

Əli kişini aşkar maraq götürdü:

– Necə yəni azan? Azan hara, maqnitafon hara? – soruşdu.

– Burda çətin nə var ki?.. – Qaraxan izah eləməyə başladı. – Belədi ki, elə bil muğamatın yerinə azan yazıb oxutdurursan. Vəssalam...

– Həəə... – Əli kişi yenə də müəmma və təəccüb dolu gözlərini müsahibinə zillədi.

– Əmi canı, – Qaraxan yenə canı-dildən cavab verdi. – Gətirərəm, görərsən...

Əli kişi bir az da ciddiyyətlə:

– Deyəsən, o sən deyəndən bizdə evdə biri var axı... – İrəhim sudaynan alıb. – dedi. – İrəhim hər gün cürbəcür muğamatdara qulaq asır. Yəqin elə sən deyənnən olacaq. Nə təhər dedin adını?.. – Əli kişi maraqla soruşdu.

– Maqnitafon, – Qaraxan şəstlə cavab verdi. – Yəqin mən əsgər gedəndən sonra alıbsız? – Qaraxan maraqla soruşdu.

– Hə, heç beş-altı ay olmaz... – Əli kişi cavab verdi.

– Deyirəm axı... Bə, nə formadadı?.. – Qaraxan aşkar bir maraq göstərdi.

– Belə, yekə bir qutudu, aşağısı iradio, yuxarısı da sənin dediyin o şeydən. İki dənə iri yumrudu, firranır, içində də lent var, bunnan ona keçir, onnan buna. Amma bekara şeydi, lentdəri tez-tez qırılır, ilişir, ya da qarışır bir-birinə. Mən heç fikir verən döyüləm e... Bir dəfə xarab olmuşdu, usta gəlmişdi düzəltməyə, onda baxıb gördüm.

– Hə... bildim hansındandı, – Qaraxan özünü çoxbilmiş göstərdi. – Yəqin “Xarkov”du. Onnar bekara şeydilər. Elə düz deyirsən, tez-tez xarab olur. Mən gətirən əntiqə şeydi e... “Vesna”! Buralarda tapılan şey döyül. Onu Riqa buraxır, özü də xaricçün. Bilirsən neçəyədir? Min markaya... Orda da hələm-hələm tapılmır e... Amma generalın şöferi mənə padarka elədi. Nemes olsa da, canlara dəyən oğlandı. – Qaraxan açıq-açıqına qürreləndi.

– Ədə, zaval, səhərdən qulaq asıram, bu radiodan-zaddan yaxşı qırıldadırsan, deyəsən başın çıxır a?.. – Əli kişi maraqla soruşdu.

– Bə nə bilmişdin Əli əmi, radiotexnikəm də... Əsgər gedən kimi altı ay kurs oxudum... Oldum əməlli-başlı specialist. Vest çastda ad çıxarmışdım. Hamı başıma and içirdi. Hamı xarab radiosunu-zadı mənim yanıma gətirirdi. Eh... Əmi canı, əsl yaşamalrı yerdir. Adamları da mehriban, düznəqulu, quzu kimi sakit... – Qaraxan xəyallandı.

– Deyəsən, fikrin-zikrin yenə qalıb e oralarda, danışdıqca sütün daşır. Birdən qayıdıb-eləyərsən e... – Əli kişi bir az kinayəli danışdı.

Qaraxan bu kinayəyə məhəl qoymadan dedi:

– Qayıtmaq deyəndə ki, qayıtmaq həmişə var. – Müəmmalı tərzdə fikrə getdi. – Əlimdə gül kimi sənətim var, hara getsəm, bir tikə çörəyim olacaq. Burda da pis olmaz. Amma... – yenə müəmmalı şəkildə susdu.

– Nə amma? – Əli kişi hövsələsi daralmış halda soruşdu.

– Nə deyim, vallah, Əli əmi, görüm də, bir gözləməm var, alınsa, elə burda da pis olmaz.

Bu sözləri deyəndə Qaraxan özündən asılı olmayaraq qızardı. Sanki Əli kişinin onun üzündən qəlbindəkiləri hiss edəcəyindən çəkindi. Qaraxan ürəyində Ceyran haqqında düşünürdü. Açıb-ağartmağın isə hələ vaxtı-vədəsi deyildi. Amma yaxşı bilirdi ki, Ceyranın açarı Əli kişinin əlindədi. Əlac Əli kişiyəydi. Ceyran onun sözündən çıxmazdı. Öl desəydi, ölərdi, qal desəydi, qalardı. Ceyranı ram eləmək üçün birinci növbədə Əli kişinin ürəyini ələ almaq lazım idi. Qaraxan bunu yaxşı bildiyindən Əli kişiylə daha çox mehribançılıq edirdi.

Əli kişi nəsihətindən də qalmadı:

– Bala, söz var ki, deyərlər, özgə yerin halvasını hozaynan döyərlər. El-obada qazanılan bir tikə çörək özgə yerin milyonundan üstündür. Necə deyərlər, el içində, öl içində. Qürbətin yükünü çəkmək elə bilirsən asandı?.. Özün də deyirsən ki, əlində gül kimi sənətin var. Başuvu sal aşağı, işinlə məşğul ol. Dədən də qocalıb, əldən düşüb, ona da hayan lazımdı...

Əli kişinin bu sözlərindən Qaraxan bir az ürəkləndi. Ürəklə cavab verdi:

– Sənin sözlərində də haqq var. Nə bilim, görək də?.. – Yenə müəmmalı şəkildə susdu.

* * *

...Qaraxan elə bil kişini güdürdü. Günorta namazından qayıdan kimi, həyətdə peyda oldu. Əli kişi isti peçin qırağında oturub çay içirdi. Stəkan stəkan yerində, iki kasaya da ayrıca çay süzülmüşdü ki, stəkandakı çayı içib qurtaranadək kasadakılar da soyusun. Əli kişi Qaraxanı görəndə üzü çiçəkləndi.

– Gəl, gəl, vaxtında gəlibsən, gəl, təzədən çaydan vur cana...

Qaraxan bir az qurdalanandan sonra qutudan əl boyda uzunsov bir aparat çıxartdı. Qəşəng, bəzəkli bir şey idi. Sonra Əli kişiye izahat verməyə başladı.

– Bax, – dedi. – Əli əmi, sənə dediyim “Vesna” maqnitafonu budu. Vışşı şeydi, Rijski, təmiz maldı. Yüz il işlətsən, xarab olan şey döyül, buralarda tapılmaz e... Bunnar hamısı xaricə gedir, – deyə Qaraxan bir az da basıb bağladı. Sonra yenə sözünə davam etdi:

– Bax, bu düyməni basanda qapağı açılır, sonra da kaseti qoyursan bura.

– Danışa-danışa qutudan əl boyda bir şey çıxarıb qoydu maqnitafonun açıq yerinə, kaset deyilən şey yəqin elə bu idi. Sonra yenə keçdi izahata:

– Bax, Əli əmi, bunu bura qoyandan sonra qapağını örtürsən. Bax, kaseti qoyanda da bu lent görünən yer qabağa olmalıdır, bax belə...

Kaseti bir neçə dəfə salıb çıxartdı, Əli kişinin yadda saxladığına, sanki, əmin olandan sonar, sözünə yenə davam etdi:

– Əli əmi, bunu bura qoyannan sonra bax, bax, bax, bu düyməni basırsan.

– Qaraxan göstərdiyi düyməni basdı. Sanki göyün yeddinci qatından qopub gələn yanıqlı bir səs, sehrli bir avaz evi bürüdü:

Allahu Əkbər
Allahu Əkbər
Allahu Əkbər
Allahu Əkbər
Əşhədü ənlə ilahə illəllah
Əşhədü ənlə ilahə illəllah
Əşhədü ənlə Mühəmmədən
Rəsulallah
Əşhədü ənlə Mühəmmədən
Rəsulallah
Həyyə ələs-səlah
Həyyə ələs-səlah
Həyyə ələl-fəlah
Həyyə ələl-fəlah
Həyyə əla xayril əməl
Həyyə əla xayril əməl
Allahu Əkbər
Allahu Əkbər
Lə iləhə illəllah
Lə iləhə illəllah

Əli kişi sehlənmişdi, xəyalları özünü-sözünü bilmirdi. Ömrünü, həyatını, yaşayışını, böyür-başını, hər şeyi unutmuşdu. Bir Allahıydı, bir özü... Azan qurtarandan sonra handan-hana özünə gəldi. Əlini göylərə qaldırıb:

– Səni tanımayana nəhlət, ey Xudavəndə-Aləm! Həmd olsun böyüklüyünə, – deyər dua elədi. Sonra da Qaraxana müraciətlə:

– Ədə, bu nə həngamə şeymiş? Bala, bütün yeddi arxadan dönənini elədin behiştlik. Elə bil ki, yüz il oruc tutub namaz qılmış hesabındasan. Allah ölənlərinə irəhmət eləsin. Nə təmiz niyyətin varmış sənin, bala?.. Bunu ki, sən dünyanın o başından bu məqsədlə gətiribsen, sənin azarın dəysin o yalannan oruc tutub namaz qılan, sonra da gedib şarlatanlıq eləyənlərin ürəyinə.

* * *

Məscidin həyatınə çatanda Gülağanı işıq dirəyinə dırmaşan gördülər. Gülağa hər şeyi səliqə-sahman eləmiş, xüsusi məftil çəkib uzatmış, sayğacın yanında yeni üç faza ötürücü quraşdırmışdı. İndi də çuğun reproduktoru işıq dirəyinə bərkidirdi. Əli kişi görülmüş işlərdən razı qaldı, üzü təbəssümləndi.

– Ədə, zaval, iki daşın arasında bir dünyalıq iş görübsən ki?.. – Həvəslə dedi:

– Bə nə bilmişdin, əşşi, iki-üç saatdı əlləşirəm. – Gülağa gördüyü işdən qürur duyurmuş kimi, açıq bir fəxrlə dilləndi.

– Sizin azar-bezarız dəysin o naxələf adamların ürəyinə. Cavan olanda da belə olasan e... Allah bu zəhmətinizi yerdə qoymaz. Vallahi, heç qoymaz. Siz

ki, məcidçün, Allah yolunda belə can yandırırırsız a... Allah əvəzsiz qoymaz. O, hər şeyi görən və qiymətləndirəndir. – Əli kişi əlini göylərə qaldırıb rıqqətlə dua eləməyə başladı.

Gülağa işini bitirib tələsik məscidə qaçdı, Əli kişiylə Qaraxan da onun dalınca. Gülağa özünü yanan neft pılətəsinin başına verib əllərini qızdırmağa başladı. Sonra maqnitafonu minbərin böyründəki şəbəkəyə qoşub işə saldı. Reprodكتورun səsi aləmi aldı başına. Azan asta-asta, gah ucalan, gah yenən zəngülərlə kəndin lap ucqarlarınadək yayıldı. O gün-bu gün kənddən azan səsi əskik olmadı. Əvvəl-əvvəl camaat çaşdı, diksindi, həzm eləyə bilmədi bu səsi. Sonralar elə alışdılar ki, onsuz yaşaya bilmədilər. Azan səsi gəlməyəndə, yaxud bekara gecikəndə nigaran qalırdılar, elə bil nəsə itikləri itirdi. Azandan sonra heç zəngli saata-filana da ehtiyac qalmırdı. Kənd camaatı vaxt-vədəni də artıq azanla müəyyən edirdilər.

...Əli kişi əlini qoltuq cibinə atıb oradan bir dəsmal çıxardı. Dəsmala pul bükülmüşdü. Seçib-sonalayıb içindən qırmızı bir onluq çıxarıb Gülağaya uzatdı.

– Bilirəm e, sən qiymətsiz bir iş görübsən. Amma yenə də, hayana dönsə, bunu qoy cibinə, uşaqlara noğuldan-moğuldan alarsan.

Gülağa daş atıb başını tutdu ki, dünya dağıla, götürmərəm. Nə böyük işdi ki, bu?..

Qaraxan da ona qahmar çıxdı:

– Əşşi, sənə dedim axı, bütün bunarın hamısı padarkadı, – dedi.

– Yooxxxx... nə danışırsan? – Əli kişi inad etdi. Zəhmət çəkib, mal sərf eləyib. Halallıq olmalıdı axı...

* * *

Rəhim müəllim mədəniyyət sarayına çatanda adam əlindən yer yoxdu, Riynə atsaydın yerə düşməzdi, elə bil göy deşilmişdi. “Balam, müşavirədən çox müşavirə görmüşük, heç beləsi olmamışdı axı... Bu qədər adam, xeyir ola?..” – düşüncəsiylə camaatı yarıb qeydiyyat stoluna yaxınlaşdı. Arxadan kimsə, qolundan tutdu. Dostu, səhiyyə şöbəsinin müdiri Üzeyir Məmmədov idi. Xoş-beşdən sonra qeydiyyatdan keçib zalda öz yerlərini tutdular. Üçüncü zəngdən sonra qapılar bağlandı, müşavirə başladı. Rəyasət heyətində cəmi dörd adam oturmuşdu. Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi Sahib Məmmədov, Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin zona inspektoru Qalib Həsənov, onunla yanaşı tanımadıqları bir nəfər (sonradan biləcəkdilər ki, Moskvanın nümayəndəsidir, Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin məsul işçisidir), bir də Rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri Kamil Zeynalov.

Sahib Məmmədov ayağa qalxıb zaldakıları salamladı, sonra sözə başladı:

– Yoldaşlar, sizin icazənizlə bugünkü müzakirəmizi açıq elan edirəm (qısa sürən gurultulu alqışlar). – Katib sözünə davam etdi: – Təklif üçün söz qabaqcıl tərəvəzçi, gənc briqadir Gülpəri Bağirovaya verilir (yenə qısa sürən gurultulu alqışlar).

Gülpəri Bağirova deyilən gənc qız (20-22 yaşı ancaq ola-olmayaydı) utana-utana tribunaya yaxınlaşdı, hətta deyərdin, bir dəfə də büdrəyib az qala yığıla. Nəhayət, gənc, qabaqcıl tərəvəz ustası tribunanın arxasına keçib əlindəki kağızı açdı və höccələyə-höccələyə oxumağa başladı.

– Yoldaşlar, təklif edirəm ki, başda Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Baş Katibi əziz Leonid İliç Brejnev olmaqla Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının Siyası Bürosu fəxri Rəyasət Heyətinə seçilsin.

Rəhim müəllim özünü saxlaya bilmədi, ağzını həkim dostunun qulağına lap yaxınlaşdırıb pıçıldadı:

– Bax, buna yoxam də... Əşşi, o qədər dilli-dilavər uşaqlar var ki, danışa biləni çıxart də ora... Üzündən də düz-əməlli oxuya bilmir. Biabırçılıqdı, – yanıqlı-yanıqlı dedi.

Dostu ancaq başını tərpətməklə razılıq ifadə etdi...

Qız qızara-qızara, utana-utana, tər tökə-tökə bu bircə cümləni oxuyub qurtarmamış, yerdən gurultulu alqış sədaları qopdu. Təcrübəli yoldaşlar Siyası Büronun Rəyasət Heyətinə seçiləcəyini öncədən bildiyi üçün qız kürsüyə qalxmamışdan əllərini çəpik üçün hazır vəziyyətə gətirmişdilər. Gurultulu, davamedici, sürəkli alqışlar uzun çəkdi. Müşavirə işçiləri təklifi ayaq üstə alqışlayırdılar. Rəyasət heyətindəkilər də ayağa qalxmışdılar. Salon alqış sədalarından titrəyirdi. Axırı ki, raykomun birinci katibi Məmmədov əlini qaldırıb coşmuş kütləni sakitliyə dəvət etdi. Camaat toxtayandan sonra çıxış etməyə başladı.

– Yoldaşlar, hamınıza yaxşı məlumdur ki, Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının rəhbərliyi altında sovet xalqı cahanşümul qələbələrə imza atır. İqtisadi və siyasi qələbələrimizin təminatçısı kimi partiyamız ideoloji işi daim gücləndirir, zəhmətkeşlərin ideya-siyasi tərbiyəsini formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək sahəsində yeni qərarlar qəbul edir, ışıqlı gələcəyimiz naminə yeni ideoloji əsaslar hazırlayır. Bu günlərdə Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin qəbul etdiyi “Zəhmətkeşlərin ateizm tərbiyəsinin gücləndirilməsi tədbirləri haqqında” qərarı belə mühüm, fundamental partiya sənədlərindən biridir.

Yoldaşlar, bizim ölkədə dini görüşlərin yeri, sərhədi, cəmiyyət üzvləri arasında integrasiya meyilləri, ideoloji arealı konstitusion qaydada, konkret hüquqi maddələrlə öz aydın təcəssümünü tapmışdır. Bizdə din dövlətdən ayrılır. Konstitusiyada din, hər kəsin şəxsi işi hesab edilir. Evində, eşiyində, şəxsi həyatında dini rituallarla, ibadətlə məşğul olmaq hər kəsin öz işidir. Amma bir şərtlə, fanatizmə, sxolostikaya yuvarlanmadan, dini fanatizmi təbliğ etmədən. Dini fanatizmi təbliğ etmək sovet ideologiyasıyla daban-dabana ziddir. Dini təlimləri yaymaq, dəstə bağlamaq, molla fabriki açmaq, bax, bütün bunlar bizim mənalı və məzmunlu sosialist həyat tərzimizə qarşı fəaliyyət kimi qiymətləndirilməlidir.

Katib bir qədər fasilə verdi. Qarşısındakı qrafindən stəkana su süzüb bir qurtum içdi. Mərkəzi Komitənin məsul işçisi katibin sözlərini

Moskvadan gəlmiş nümayəndənin qulağına cidd-cəhdlə tərcümə etməyə çalışırdı. Dostu Rəhim müəllimə tərəf əyilib:

– Vallah, mən həmişə demişəm, hər şeyi qoyaq bir yana, kopayoğlu savadlıdı də... – Gərək haqqını deyəsən, – pıçıldadı.

– Bə nə?.. Rəhim müəllim də yoldaşının fikrini təsdiq elədi. – Universiteti qırmızı diplomla bitirib, bir yerdə oxumuşuq, yaxşı bələdəm. Elə oxuyanda da Universitetdə ən fəal ictimaiyyətçilərdəndi. – Moskvada VPŞ-ni də (Ali Partiya Məktəbi) əla qiymətlərlə qurtarıb. Savadlı olacaq də... İnsafən, əl-ayağı da təmiz adamdı, çoxları kimi çirkəbə batmayıb. Onun yeri rayon deyil, o, indi gərək Mərkəzi Komitənin katibi olaydı.

Katib sözünə davam etməyə başladı. Zala yenə də sükut çökdü:

– Yoldaşlar, ideoloji sahəni günün tələbləri səviyyəsində qurmaq üçün bizim hər cür potensialımız, mənəvi-əxlaqi, siyasi və elmi arsenalımız vardır. Mən burada kadr potensialımızı xüsusilə qeyd etmək istəyirəm. Savadlı, mənəvi cəhətdən sağlam gənclərimiz kifayət qədərdir, partiyamızın xətt-hərəkətini layiqincə yerinə yetirməyə qadir ziyalılar ordumuz mövcuddur. Biz gələcək inkişafımızda, heç şübhəsiz, bu ağıl, şüur, əxlaq və mənəviyyət ehtiyatımıza güvənirik. Amma, gəlin görək, yoldaşlar, biz bu böyük qüvvədən, güc potensialından, beyin, düşüncə mərkəzindən lazımınca istifadə edə bilirikmi? Xeyr, yoldaşlar. Deyərdim ki, lazımı məqamda vacib yerdə olmağa biz çox vaxt gecikirik. Biz kommunistik, kommunist ədalətdə, təmiz, saf mənəviyyatda, əxlaqda hamıya nümunə olmalıdır. Kommunist, nöqsanları yaxşı görüb dərk etməli və vaxtında, gecikmədən belə naqis işlərə qarşı mübarizə aparmalıdır. O kommunist kommunist deyil ki, öz nöqsanlarını görməsin və onu aradan qaldırmağa qadir olmasın. Əsl kommunistlik özünütənqiddən başlayır.

Mən bu rayonda təzəyəm, yoldaşlar. Gəldiyim heç bir il olmaz. Amma insanları, rayon ictimaiyyətini az-çox tanımağa vaxt tapmışam. Dedim ki, rayonda çox güclü ziyalı potensialı var, kommunist ideyalarına sadıq insanlarla hər söhbət, düzü, mənə xüsusi inam verir. Di gəl ki, təşəbbüskarlıq çatışmır. Burada işlədiyim müddət ərzində hələ görməmişəm ki, kimsə qapını açıb hansısa bir təkliflə, təşəbbüslə yanıma gəlsin. Axı mən özüm belə şeylərin tərəfdarı olmasam, deyərəm məndə atar damar hiss eləmirlər, ona görə də gəlmirlər, bu başqa məsələ. Axı özüm dəfələrlə demişəm ki, gəlin, qapım üzünüzə açıqdır, söhbət eləyək, təkliflərinizi verin, bizə, raykoma kömək edin. Cəmi bir fakt istisnadır. Göyəmli məktəbinin direktoru Rəhim müəllim...

Rəhim müəllim qəfil adını eşitcək, tez ayağa durdu. Hamı çevrilib ona baxdı. Katib əliylə işarə etdi:

– Əyləşin, əyləşin... – Sonra da sözünə davam etdi. – Hə, bircə Rəhim müəllim qəbuluma gəlib maariflə bağlı bir təklif verib, vəssalam. Deyim ki, maraqlı da təklif idi. Tətbiq etdik, yaxşı da nəticə verdi, – katib sözünə fasilə verib yenə də salona baxdı:

– Maarif şöbəsinin müdiri yəqin burdadı də...

Maarif müdiri tez ayağa qalxdı.

– Əyləşin, əyləşin, – ona da işarə verdi. – Maarif şöbə müdürü özü də təsdiq edər. – Katibin üzü təbəssümləndi, gülə-gülə davam etdi:

– O da yəqin tələbə yoldaşı olduğumuzdan ürəklənib gəlib sözünü deyib. O gedən də gedib. Nə isə, sözüm ondadı ki, biz, xüsusən, ideoloji sahədə öz potensialımızdan lazımınca istifadə edə bilmirik. Götürək elə dini fanatizmi. Kimi dindirirsən, sözdə qatı ateistdir. Amma di gəl ki, uşağını molla yanına göndərənlər də, məktəbli uşağı yalançı bir kəbinlə ərə verənlər də, dua yazdıranlar da, cindara fal açdıranlar da elə onlardır. Təsəvvür edin ki, bunların əksəriyyəti bizim o güvəndiyimiz ziyalılar, özünü əsl kommunist adlandıranlardır.

Bu gün dini fanatizmə qarşı mübarizə bizim ideoloji fəaliyyətimizin bir-başə məzmunu olmalı, əsl mahiyyətini təşkil etməlidir. Odur ki, partiyamız, onun Mərkəzi Komitəsi, Siyasi Büro bütün bu neqativləri vaxtında görüb qiymətləndirir, qəbul etdiyi bu dərin məzmunlu, möhtəşəm qərarla ideoloji mübarizəmizin əsas cəhətlərini və yollarını aydın şəkildə ortaya qoyur. Bu qərarın həyata keçirilməsi naminə hamılıqla apardığımız mübarizənin önündə olmalıyıq.

Gurultulu və sürəkli alqışlar salonu titrətdi. Katib əlini bir neçə dəfə qaldırıb salondakıları sakitləşdirməyə çalışdı. Xalq öz rəhbərinə olan məhəbbətin sonsuz üfüqlərində qərar tutmuşdu. Odur ki, sakitləşmək bilmirdi. S.Məmmədov hiss olunurdu ki, sıxılır, bu alqışların fonunda özünü naqolay hiss edirdi. Başqa çarə tapmadı, əlindəki qələmlə qarşısındakı su qrafininə döyəcləməyə başladı. Axırı ki, nisbi sakitlik yarandı. Katib fürsətdən istifadə edib sözünü tamamladı:

– Vaxtınızı çox almaq istəmirəm. Kifayət qədər çıxışçılarımız var, onların da vaxt haqqına girmək istəmirəm. Məruzə ilə çıxış etmək üçün söz Rayon Partiya Komitəsinin ideoloji məsələlər üzrə katibi Əhməd Qasımova verilir. Salonda etika naminə yüngül əl çalındı. Ə.Qasimov kürsüyə yönələndə birinci katib tapşırığını verdi:

– Çalışın, qısa çıxış edin. Ümumi sözlərə yol verməyin, ideoloji iş sahəsində görülmüş konkret məsələlərdən danışın, qarşıda duran mühüm vəzifələrə toxunun.

Məruzə kifayət qədər uzun çəkdi. Uzandıqca da darıxdırırdı. İkinci katib səsinin cır yerinə salıb sanki boğula-boğula sözləri boğazında qaynadıb par kimi havaya buraxırdı. Mərkəzi Komitənin qərarının şərhini qəzetdən necə var eləcə köçürüb şöqlə oxuyurdu. Deyəsən nə danışdığını heç özü də bilmirdi. Hərdən də gözücu birinciyə baxırdı, onun qırımını öyrənməyə çalışırdı. Birinci başını aşağı salıb qarşısındakı vərəqdə nəsə qaralayırdı. Çıxışa qulaq asdıqca əti tökülürdü, ürəyində özünü danlayırdı: “Gərək bu danabaşın məruzəsinə qabaqcadan özüm baxaydım... Yaxşı ki, bu Moskvadan gələn bizim dili bilmir, yoxsa biabır olardıq. Özümüzə qalanda, öz Mərkəzi Komitəmizdən gələndə, – dodaqaltı qımışdı, – o, nə rus dilini bilir, nə də öz dilimizi. Qərarı da ki, bəlkə heç oxumayıb...”

Katib xəyallardan ayılıb nəzərlərini xitabət kürsüsünə yönəltdi. Məruzəçiylə baxışları toqquşdu. Him-cimlə yekunlaşdırmağına işarə

vurdu. Məruzəçi tələm-tələsik vərəqləri çevirdi, sonuncu abzası oxudu. Məntiqi ardıcılıq və əlaqənin pozulduğu fərfinə varan olmadı. Məruzənin qurtarmasını həsrətlə gözləyən salon əhli cani-dildən əl çalmağa başladı.

Sonra çıxışlar başladı. Söz Rayon Komsomol Komitəsinin birinci katibinə verildi. Komsomol katibi cavan, süvərək oğlan kürsüyə yaxınlaşa-yaxınlaşa əlini pencəyinin sol qoltuq cibinə salıb bir kağız çıxartdı. Kağızı sığallayıb qatını aç-aça oxumağa başladı:

– Yoldaşlar, – dedi. – Komsomol öz sıralarında partiyanın ehtiyat qüvvələrini tərbiyə edib böyüdür. Biz bütün sahələrdə, təsərrüfatda, mədəniyyətdə, elmdə, təhsildə partiyamızın qarşıya qoyduğu vəzifələri həyata keçirmək üçün var qüvvəmizlə çalışırıq. Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin qəbul etdiyi yeni qərar gənclərin ateist tərbiyəsinin formalaşdırılması sahəsində qarşımızda mühüm vəzifələr qoymuşdur. Bununla əlaqədar Rayon Komsomol Komitəsi geniş iş planı tərtib etmişdir. Bu planın surəti yerli komsomol özək təşkilatlarına da göndərilmişdir.

Komsomol katibi yenə də bir xeyli oxudu, rayonda gedən quruculuq işlərindən, mədəni-maarif sahəsindəki yeniliklərdən, gənclərin bu sahədə üzərinə düşən vəzifələrdən pafos və təmtəraqla danışdı.

Birinci katib onun sözünü kəsib yerindən replika atdı:

– Cavid müəllim, o, məruzəydi deyə, üzündən oxumağa imkan verdim. Sənə nolub, cavan oğlansan, savadlı yoldaşsan, perspektivin var. İndidən sərbəst danışmağı öyrənməyib bəs nə vaxt öyrənəcəksən?.. Gördüyünüz işlər barədə beş-on kəlməylə məlumat vermək çətindi bəyəm?.. Elə bil gündəlik gördüyün işlərdən hesabat verirsən də... Çətin olmaz ki?..

– Xeyr, yoldaş katib... – Komsomolun birinci katibi inamla cavab verdi.

– Lap yaxşı, indi o kağızı bük qoy cibinə, hesabatlara əlavə eləmək üçün lazım olar. Başla sinədən danışmağa.

Birinci katib sonra da əliylə gözləmə işarəsi verib salona müraciət etdi:

– Çıxışa yazılmış bütün yoldaşlardan xahiş edirəm, bu qaramaları бүкүн qoyun kənara, saxlayın arxiv üçün. Gördüyünüz və görəcəyiniz işlər barədə sadə, səmimi məlumat verin, özünüzü zora salmayın. O təmtəraqlı, bərbəzəkli qəzet cümlələri onsuz da hamını yorub.

Mərkəzi Komitənin məsul işçisi deyilənləri tərcümə eləyib Moskvadan gələnin qulağına pıçıldayır, o da başını ahəsdəcə tərpədib razılıq ifadə edir, üzü təbəssümlənirdi.

Komsomolun birinci katibi şifahi nitqə keçməzdən qabaq bir az duruxdu. Fikri yazdığı çıxışın yanında qalmışdı. Birinci katib sanki bunu hiss edib:

– Özünə qayıt, kağızdan çıx, – deyə komsomol katibini elə bil yuxudan ayıltı.

Komsomol katibi özünə gəlib zala müraciət etdi:

– Qeyd etdiyim kimi, yoldaşlar, mədəni-maarif və ideoloji iş sahəsində geniş tədbirlər planı hazırlamışıq. Gənclərin ateizm tərbiyəsinin forma-

laşdırılması, dini fanatizmə qarşı mübarizə vasitələri də bu tədbirlər planında geniş yer alır.

Birinci katib yenə onun sözünü kəsdi:

– Cavad müəllim, konkret, xahiş edirəm, o tədbirlər planının maddələrindən danışın...

Komsomolun katibi bir az duruxdu, sonra da boğazını arıtlayıb davam etdi:

– Yoldaş katib!

Birinci işarə ilə zalı göstərdi, yəni mənə yox, onlara müraciət elə. Komsomol özünü yığışdırdı, üzünü zala tutdu:

– Yoldaşlar, bizim tədbirlər planı geniş və rəngarəngdir. Biz təşkilatlarda, mədəni-maarif müəssisələrində, tərəvəz sahələrində, tarla düşərgələrində, tütün, çay plantasiyalarında daimi lektoriyalar təşkil edir, mühazirələr oxuyur, fəal komsomolçuların müxtəlif çıxışları ilə dinin puçluğu, mollaların, din xadimlərinin fırıldaqçılığını, şarlatanlıqlarını xalqa çatdırırıq.

Birinci yenə də narazı tonla:

– Elə bu?..

– Xeyir, yoldaş katib, başqa tədbirlərimiz də çoxdur.

– Məktəblərdə, təlim-tərbiyə müəssisələrində gənclərin kommunist tərbiyəsi sahəsində Rayon Komsomol Komitəsi Maarif Şöbəsilə hansı tədbirləri həyata keçirir?

– Birgə tədbirlərimiz çoxdur. Əlaçı şagirdlər üçün birgə mukafat təsis etmişik. Yaxşı oxuyan şagirdlərə, fəal komsomolçulara fəxri fərmanlar, keçici vımpellər, döş nişanları, həvəsləndirici mükafatlar veririk. Hər bir məktəbdə “Komsomol proyektoru” divar qəzeti buraxılır. Burada tənbel, geridə qalmış, dərslərini zəif oxuyan şagirdlər tənqid olunur. – Nəsə yadına düşübmüş kimi, tələsik əlavə etdi. – Burada dini xurafata qarşı mübarizə də əsas yerlərdən birini tutur.

Birinci katib təəssüf hissilə dedi:

– Təbii, bunlar hamısı lazımdır. Amma bütün bu tədbirlər köhnə, standart, şablon üsullardır. Neçə illərdir, eyni tədbirlər, çevir tatı, vur tatı. Gəncləri maraqlandırmaq üçün onları yeni intellektual əyləncələrə cəlb etmək lazımdır. Artıq belə şablon tədbir onları yorub. Bilirsiniz, bəla nədədir?.. Komsomol bir təşkilat kimi gənclərlə dostluq edə bilmir, onlarla səmimi ünsiyyət yarada bilmir, bürokratik bir təşkilata çevrilib gedir. Odur ki, azyaşlı qızların erkən nigaha cəlb edilməsi, hətta XIX əsrin mənfur qalığı olan qız qaçırılması kimi ənənələr bu gün də davam edir. Təhsildə boşluqlar var. Qızların yeddinci-səkkizinci sinifdən o yana oxumaları fəlakət hesab edilir, hələ instituta girmələrini demirəm. Bu, artıq dözülməz bir bəladır. Görürsən ki, çox istedadlı, savadlı bir qızı səkkizinci sinfi bitirən kimi məktəbdən aralayıb ya basırlar kolxoz işinə, ya da ağılada-ağılada verirlər ərə. Burda artıq moizə, təbliğat gücsüzdür. Qanunları gücləndirmək, təkmilləşdirmək, bir də praktik tədbirləri artırmaq, yeniləmək lazımdır. Az müddət ərzində bu rayonda nələr görmədim?..

İndi də qayıdaq ateizm tərbiyəsinə. Dini fanatizmə qarşı mübarizəni “Komsomol proektoru”nun səhifələrində aparmazlar. İnsanlarla sıx ünsiyyətdə apararlar. Gənclərlə münasibəti yeniləmək, onlara qaynayıb-qarışmaq, qayğılarını, mənəvi ehtiyaclarını öyrənmək lazımdır. Təşkilatlar, eləcə, partiya da, komsomol da, həmkarlar da insan uğrunda mübarizəni bir dəqiqə də olsun zəiflətməməlidirlər. Dərd odur ki, bizim siyasi təşkilatlar insanlarla canlı ünsiyyətə yadırgayıblar, pedant bir qurumlara çevriliblər. Zəhmətkeşlərlə onlar arasında sanki bir uçurum yaranıb. İndi sizdən soruşuram, hansınız savadlı, istedadlı bir qız uşağının nakam taleyi uğrunda mübarizə aparıbsınız?.. Onu cəhalətin caynağından alıb işığa, aydınlığa, xoşbəxtliyə çıxarıbsınız?.. Hanı o siyahı?.. – Sahib müəllim getdikcə daha da coşurdu. Üzünü zala tutub qəzəblə səsinə bir az da qaldırdı. – Sizdən soruşuram, hanı o siyasi təşkilatların himayə altında olan istedadlı, savadlı, xüsusi qabiliyyətli qız uşaqlarının, eləcə də oğlanların siyahısı? Hansınız gətirib bu siyahını mənim qarşıma qoyub: “Yoldaş katib, onları himayəyə götürmək, xilas etmək lazımdır” – demisiz? İstedadlı qız uşağı məktəbdən yayındırılanda, erkən nigaha cəlb ediləndə nə olacaq?.. Axı o istedadını, bacarığını nəyəsə sərf eləməlidir?.. Onda noolur? Həmin istedad yönəlik dini fanatizmə. Ya gedib mərsiyəxanlıq edir, ya fəlcilik, ya da yuxu yozur və sair və ilaxır. Unutmayın ki, fanatizmin və xurafatın düşməni elmdir, təhsildir.

Həmin o insanları dinin əlindən almaq üçün onların həyat tərzini dəyişmək, başqa sözlə, yaşadığı ömrü mənalı etmək lazımdır. Din onlara cənnət vəd edir. Bəs biz onlara nə veririk, nə vəd edirik? Heç nə... quruca moizə... Taleyin ümidinə buraxırıq onları. Əslində, dinin vəd etdiyi o dünyadakı cənnəti biz onlar üçün bu dünyada yarada bilərik. Buna hər cür imkanımız da çatır. Partiya və hökumətimiz insan xoşbəxtliyi naminə fəaliyyət üçün bizə hər cür şərait yaradıb. Pulsuz təhsil, sərbəst yaşam tərz, vəzifə pillələrində yüksəliş üçün hər cür imkan, rəqabət mühiti, sağlam ailə həyatı, maddi təminat, iqtisadi sabitlik, gələcəyə inam... Bizdən isə elə də çox şey tələb olunmur. Dediym kimi, savadlı bir qız uşağının ali təhsil alması, işlə təmin olunması bunun, bu xoşbəxt gələcəyin, bu mənalı həyat tərzinin adı mexanizmdir. O isə sabahın anasıdır, övlad tərbiyə edən subyektdir. Görürsünüz, bir insanın xilasını həndəsi silsilə ilə gələcək çox sayda nəsil üçün tərbiyəsi, yüksəlişi deməkdir. Sən o istedadlı insandan istifadə etməyəndə, başlı-başına buraxanda, özün öz əlinlə onu dinə tərəf itələyir, fanatizmin subyektinə çevirirsən. Bu yazıq insan nə etsin, üzünə hər yerdən qapılar bağlananda ümid yenə də dinə və mücərrəd cənnət xülyasına qalır...

Zaldakıların üstünə elə bil su çilənmişdi. Bir adamın da cıncırı çıxmırlı. Çünki bu sözlərdən burda oturanların da hərəsinə bir pay düşürdü. Rəhim müəllim dərin fikrə getmişdi, ürəyində özünü mühakimə edirdi: “Kişi düz deyir də, vallah, qızıl xırdalayır. Gərək mən də Ceyranı oxudam. Ceyran mütləq ali təhsil almalıdı. O cür bacarıqlı, savadlı, istedadlı uşağın qabağını kəssəm, Allah mənə qənim olar...” – düşünürdü. Sahib Məmmədov isə eyni şövqlə davam edirdi:

– Hörmətli komsomol, – yarıciddi, yarıironik dedi. – Dinə qarşı “Komsomol proyektoru”yla mübarizə aparmaq La Manşlı Don Kixotun yel dəyirmanı ilə vuruşmağı kimi bir şeydir. İnsanlardan bir şeyi almaq üçün əvəzində daha cəlbedici, daha güclü və maraqlı başqasını təklif etmək lazımdır. Din öz-özlüyündə insan ruhunun və mənəviyyatının ən incə tellərinə toxunan bir ideoloji vasitədir. İnamdır, etiqaddır. O, min illər boyunca elə-belə yaşayıb bu günə qədər təsadüfən gəlib çıxmayıb, insan qəlbində və beynində elə dərinədən yuva salıb ki, sən ona qalib gəlmək üçün daha güclü vasitələr tapıb ortaya qoymalısan. Uşağın əlindən oyncağını almaq olmur. Qalmışdı ki, min illər boyunca möhkəmlənmiş, qartımış, qaya kimi bərkimiş dini düşüncə ola. Bu gün biz dinə qarşı mübarizədə Don Kixot vasitələrindən istifadə etməməliyik. Biz dinə qarşı mübarizədə alternativ kimi yalnız və yalnız sovet həyat tərzinin üstünlüklərini qoymalıyıq. Rüşvət almamalıyıq, insanları incitməməliyik, dostbazlıq, qohumbazlıq, yerlibazlıq, üzgörənlik etməməliyik, seçkin insanlara, alimlərə, sovet üləmalarına hörmət etməliyik, işi iş bilənə, bacarıqlı insanlara tapşırımalıyıq. Bunu bizdən kim tələb eləyir? Doğma partiyamız, kommunist partiyası. Bəs din nə deyir? Elə din də bunu deyir də... Əl-ayağı təmiz ol, haram yemə, pislilik eləmə və sair. Bəs din nədə udur, adamları hansı cəhətlərilə beləcə maqnit kimi çəkir? Bizim üzgörənliyimizlə, qeyri-səmimiliyimizlə, ikiüzlülüyümüzlə, sözümüzlə əməlimizin uyğun gəlməməyilə. Biz riyakarlıqda uduzuruq. Əgər biz partiyanın dediyi kimi yaşasaq, din öz-özünə sıradan çıxıb gedər. Nə təbliğata ehtiyac olar, nə mühazirələrə, nə də “Komsomol proyektoru”na. Ən böyük təbliğat əməldir, canlı həyatdır, insanın yaşam nümunəsidir...

Birinci katib bir az pauza verdi. Nəfəsini dərdi. Salona yenə də ağır bir sükut çökmüşdü. Elə bil ali məktəb tələbələri akademik bir mühazirə dinləyirdilər...

– Hə, komsomol, fikrə getmisən?.. Yenə üzümü sənə tutub soruşuram. Sən o komsomolçulara yeni nə veribsən, sənə və komsomol təşkilatına məhəbbət də tələb edəsən? Bəlkə ayrı-ayrı komsomol təşkilatları gənclərin istirahəti üçün təbiət qoynuna, yaxud bir kənddən başqa bir kəndə, qonşu rayonlara, şəhərlərə turlar, ekskursiyalar təşkil etmişdir? Rayon komsomol təşkilatı ola bilsin ki, hansısa qabaqcıl gənclər üçün komsomol toyları keçirib, bizim xəbərimiz olmayıb?.. Hansısa bir əmək qabaqcılları olan komsomolçuların, yaxud seçmə məktəblilərin ad günlərinin keçirilməsi ənənəsini irəli sürdünüz, biz qol qoymadıq?.. İdman yarışlarına necə, diqqət etdinizmi, biz də sizə kömək etmədik?... Nə vaxt məsələ qaldırdınız ki, fəsillərin dəyişməsinə təntənə ilə qeyd edək, yaxud məhsul bayramları keçirək, etiraz etdik? Təşəbbüslərlə yaşamaq, gerçək həyatımızı mənalı etmək lazımdır. Düzdür, insan həyatındakı boşluqları heç də əyləncələr doldurmur, ciddi işlər tamamlayır. Amma bu əyləncələr özü də ciddi işlərə aparan vacib vasitələrdir. Şən, xoşbəxt əhval-ruhiyyədə olan adam həyatda da fəal mövqe tutur, çalışdığı sahədə, dövlət işlərində təşəbbüskar olduğu kimi şəxsi həyatını da ürəyi istədiyi kimi qurur,

xoşbəxt ailə həyatı yaşayır. Gələcəyə inananlar, ömrünü mənalı yaşayanlar peşə karyerası ilə uğurlu ailə həyatını da yaxşı əlaqələndirə bilirlər. Belə olarsa, insanların həyatında dinə yer qalmaz. Əsl ideoloji mübarizə bax, eləcə budur, – deyib fikrə getdi. Handan-hana komsomol katibinin tribunada donub qaldığının fərfinə varıb: – Əyləşin, – dedi.

Komsomol suyu süzülə-süzülə keçib əyləşdi. Uzun sürən sürəkli alqışlar zalın az qala divarlarını silkələyəcəkdi. Təbii, bu alqışlar komsomolun əfəl və mənasız çıxışına ünvanlanmamışdı. Hamı birincinin dərin məzmunlu analitik nitqinə əl çalırdı.

Birinci katib zala göz gəzdirdi, sonra da qarşısındakı kağıza ötəri baxıb:

– Növbəti çıxışımız Rayon Mədəniyyət Şöbəsinin müdiri Gülbəniz Qafarovadır. Sözü ona veririk.

Yaşı otuzu ötmüş, sifətdən kifayət qədər göyçək olan orta boylu Gülbəniz xanım dolu bədənini yırğalaya-yırğalaya xitabət kürsüsünə qalxdı.

Ağzını açıb danışmaq istəyirdi ki, birinci katib onu qabaqladı. İroniya dolu ciddiliklə sual verdi:

– Yəqin sizin də müəyyən tədbirlər planınız var?..

– Bəli, yoldaş katib. Həm şöbənin, həm rayon mədəniyyət evinin, həm də ayrı-ayrı kənd mədəniyyət evlərinin, klubların, kitabxanaların hər birinin öz tədbirlər planı vardır.

Birinci katib könülsüz halda:

– Yaxşı, buyurun, eşidirik.

Xanım üzünü zala tutub danışmağa başladı:

– Yoldaşlar, rayon mədəniyyət şöbəsi öz fəaliyyətini partiya və hökumətimizin qəbul etdiyi qərar və göstərişlər əsasında günün tələbləri səviyyəsində qurmaq üçün var qüvvəsini əsirgəmir. Partiyamızın göstərişinə əsasən, mədəniyyət işçilərimizin fəaliyyət proqramında daim dəyişikliklər edilir, ideoloji işə verdiyimiz töhfələr daim təkmilləşdirilir. Sov. İKP MK-nın “Zəhmətkeşlərin ateizm tərbiyəsinin gücləndirilməsi tədbirləri haqqında” qərarından irəli gələn vəzifələr rayonun mədəniyyət işçiləri qarşısında da mühüm tələblər qoymuş, yeni müvəffəqiyyətlər əldə etməyə ruhlandırırmışdır. Belə ki...

Birinci katib yenə də başını aşağı salıb qarşısındakı kağızda nəşə qaralayırdı. Xanım çıxışının tez-tez qarşısındakı şparqalkaya xəlvəti baxdığı Birincinin gözündən heç də yayınmamışdı. Amma, ola bilsin qadınlığına görə, ya nədənsə irad bildirmirdi. Amma hiss etdi ki, başına buraxsan, bu xəmir hələ çox su aparmış olacaq. Odur ki, işarə vurdu. Gülbəniz xanım işarə qanan idi. O saat çıxışına ara verdi. Birinci soruşdu:

– Kənd klublarında, kitabxanalarda qərarla bağlı nə kimi tədbirlər həyata keçiribsiniz?

–Yoldaş katib, zəhmətkeşlərin asudə vaxtını mənalı və səmərəli keçirmək üçün bütün kənd klublarında xalq çalğı alətləri ansambları fəaliyyət göstərir, dərnəklər, teatr, özfəaliyyət qrupları bu günlərdə öz işlərini daha da gücləndiriblər. Klublarda şahmat, dama, bilyard, stolüstü

tennis yarışları keçirilir. Kitabxanalarda kitab müzakirələri, disputlar təşkil edilir. Son vaxtlar ateizmi təbliğ eləyən kitabların sərgiləri açılır, onların müzakirəsinə daha çox yer ayrılır. Bundan başqa, Bakıdan gəlmiş şair və yazıçılarla zəhmətkeşlərin görüşündə qərardan irəli gələn vəzifələr geniş müzakirə edilmişdir... – Xanım bir az duruxdu, fikrə getdi, sonra nəyisə xatırlayıbmış kimi, tələsik qeyd etdi: – Yoldaş katib, bundan başqa, bütün kənd kitabxanalarında elmi ateizm guşələri yaradılmışdır. – Müdir yenə ani pauza verdi. Birinci sanki fürsət gözləyirdi, fasilədən istifadə edib dedi:

– Mən kəndlərdə tez-tez oluram. Təsərrüfat müşavirələrindən, iclaslardan sonra fürsətdən yararlanıb mədəniyyət evlərinə, klublara da baş çəkirəm. Bu barədə fikirlərimi sovxoz direktorlarına, kənd sovet sədrlərinə, hətta klub müdirlərilə görüşüb onların özünə də deyirəm. Sizin o, pəh-pəhlə təqdim etdiyiniz ansambllardan, sınıq-salxaq bilyard, tennis stollarından, toz basmış kitabxanalarınızdan da yaxşı xəbərim var. Sizin xalq çalğı alətləri ansamblı adlandırdığınız bir-iki həvəskar yığnağından başqa bir şey deyil. Bu yaxında kəndlərin birində belə bir ansamblın çıxışına qulaq asdım. Asmasaydım, ondan yaxşıydı. Bir tar, bir kamança... Bir qarmon da var idi ki, səs-küyündən qulaq tutulurdu. Hətta, nağaranın da səsini batırırdı. Deyə bilərsən ki, həvəskarlardı. Mən də razı. Axı biz ansambl deyirik. Həvəskar ansambllar var ki, peşəkarlara dərs deyər... Qaldı ki, kitabxanalardakı guşələrə... Son vaxtlar siz özünüz o guşələrə baxıbsınız?.. Deyərdim ki, yox. Sizin ateizm guşələri guşədən çox toz, his basmış, hörümçək yuvasına çevrilmiş künc-bucaqdır. Bəzi özündən müştəbeh alimlərin, mən onlara alimciyəz deyərdim, mənasız, primitiv, ordan-burdan çırpışdırılmış bir-iki kitabını görkü-gözəl kimi düzübsüz ora, heç illərlə əl dəymir. Özü də o guşələr indiki qərarın icrasıyla yaradılmayıb, yalan olmasın, bir on il olar orda, toz altında çürüyür. Nə çətin şeydir ki, xüsusi, şüşə altında geniş bir yer ayırıb uyğun kitabları, qəzet və jurnalları orada nümayiş etdirmək? Çətin olar?..

Qaldı sizin o, ateizm alimlərinizə, onlar da dediyim kimi, qurama, savadsız, primitiv çərənçilərdir. Dini söymək, din xadimlərini təhqir etmək, dini görüşləri faktsız-filansız, arqumentsiz, mühakiməsiz inkar etmək, hələ dinə qarşı səmərəli mübarizə, fundamental ateist tərbiyə formalaşdırmaq demək deyildir. Dinin fəlsəfəsi qarşısında aciz qalan belələri söyüşə, təhqirə əl atırlar, məntiqsiz inkarlar, əsassız ittihamlar... Dini ideologiyaya bu yolla qalib gəlmək olmaz. Onlar, əksinə, ideoloji işə ziyan vururlar. İngilis, fransız, rus müəlliflərinin bu istiqamətdə maraqlı tədqiqatları var. Gələrsiz, mən onların siyahısını sizə verərəm. Özü də ora bəzək üçün qoymaq lazım deyil. Mütəxəssislər cəlb etmək, oxuyub diskussiyalar aparmaq lazımdır. Ən konkreti isə Leninin, Marksın, Engelsin əsərlərini oxuyub təbliğ eləməkdir. Orada dini fanatizmə qarşı mübarizəyə dair bütün suallara cavab var. Yaxşı, davam edin, – deyə katib qələmi götürüb qarşısındakı kağızda işgüzarcasına qurdalanmağa girişdi.

– Yoldaşlar, – yenə də Gülbəniz xanım bir gözü şparqalkada, bir gözü salonda danışmağa başladı. – Rayon mədəniyyət evinin dram truppası, xalq teatrları, yerli dram dərnəkləri ateizm tərbiyəsilə bağlı geniş tərkibli repertuarla çıxış edirlər. Mədəniyyət evlərində, tarla düşərgələrində, məktəblərdə göstərdiyimiz əsərlər maraqla qarşılanır.

– Hansı əsərləri tamaşaya qoyubsunuz? – Birinci yenə də özünü saxlaya bilməyib müdaxilə elədi, sakit və laqeyd tonla soruşdu.

Müdür xanım əzbərçi şagird misallı dil-dil ötdü:

– Cəlil Məmmədquluzadənin “Ölülər”, Mirzə Fətəli Axundovun “Dərviş Məstəli şah”, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin “Pir” hekayəsi... – Bir az duruxdu... – Sonra...

Birinci yenə onun sözünü kəsdi:

– Yaxşı, bu Mirzə Fətəli, Mirzə Cəlil, Əbdürrəhim bəy, Sabir olmasaydı, görən bu millət neyniyərdi? Ta bəsdə də... – qəzəblə səsinə qaldırdı. – Nə qədər Mirzə Cəlil, nə qədər Sabir olar?... Baxıram sizin repertuara, on ildir eyni şeyləri bu ildən o ilə keçirirsiniz. Bu boyda da formalizm olar?.. Bu illər ərzində təzə bir şey tapa bilmədik? O qədər yeni əsərlər, pyeslər, müasir dramaturji nümunələr var, onlardan istifadə edə bilməzdiz? Məni düzgün başa düşün, nə qədər Mirzə Fətəli, Mirzə Cəlil peyki ətrafında dövr eləyəcəyik? Bəs bu gün?.. Müasir həyatımız? Müasirlərimiz? Düzdür, onlar klassiklərdir, korifeylərdir. Min illər də keçsə, onlara olan ehtiyacımız tükənməyəcək. Həyatımızın bütün sahələrində, hara baxsaq, onlar var. Amma belə də olmaz axı... Klassiklər var deyə, müasirliyə arxa çevirməliyik?.. Mirzə Fətəlidə də, Mirzə Cəlildə də, Əbdürrəhim bəydə də, Sabirdə də, Cəbbarlıda da, Caviddə də, Müşfiqdə də, Səməd Vurğunda da bizim həyatımızı saran istənilən problemlərin həlli yollarını tapa bilərik. Çox şükür ki, bizim klassik ədəbiyyatımız bu baxımdan heç də kasıb deyil. Bax, bu gün biz zəhmətkeşlərin ateizm tərbiyəsinin formalaşdırılması, dini fanatizmə qarşı mübarizə məsələlərini müzakirə edirik. Bunun sonsuz yolları və üsulları mövcuddur. Fəciə budur ki, biz standartlardan, stereotiplərdən yaxamızı qurtara bilmirik. Biz dini fanatizmə qarşı mübarizədə şüardan, hay-küydən yan keçə bilmirik. Əslində, bilmirik ki, dini fanatizmə qarşı mübarizənin ən qısa yolu kamil insan formalaşdırmaqdan, yeni tipli sovet adamının yetişdirilməsindən keçir. Bu eleksiri biz ən qatı dindar olan Şeyx Nizaminin, Füzulinin, Xaqaninin, Nəsiminin, Xətəinin əsərlərində də tapa bilərik. Bir az dərin ağıl və mühakiməylə yanaşsaq, Nizami Gəncəvinin müdrikliklə dolu hikmətli sözlərində, Füzulinin insan ruhunu titrədən lirikasında da ideoloji işimizə yararlı çox şey kəşf edə bilərik. Marksı da, Nizami Gəncəvini də dərinləndirən oxuyub öyrənən adam görər ki, bəşəriyyətin xoşbəxtliyi haqqında hər ikisi eyni cür düşünüb, eyni konsepsiyalar irəli sürüblər. Yaxud Məhəmməd Füzuli... Nə olsun qatı dindar olub. Bütün yaradıcılığı insan mənəviyyatının və ruhunun yüksəlişinə xidmət edib. Bəs biz kommunizm insanını necə görmək istəyirik? Eynilə Füzulinin təsvir etdiyi əxlaqlı və mənəviyyatlı şəxsiyyət kimi. Sadəcə, münasibətimiz, məsələyə yanaşma tərzimiz yanlışdır.

Mədəniyyət şöbəsinin müdiri yenə də ağzını doldurub nəsə demək istədi. Birinci onu qabaqladı:

– Kifayətdir, əyləşə bilərsiz, – dedi. – Sonra da əlini yelləyib könülsüz-könülsüz, kədərli-kədərli əlavə etdi:

– Onsuz da bir-birimizi çətin başa düşək...

Növbəti çıxışı Rayon Xalq Maarifi Şöbəsinin müdiri Cəmil Əliyarov etdi. O, da partiyanın xalq maarifinə göstərdiyi diqqət və qayğıdan söz açdı, qarşıda duran vəzifələrdən danışdı. Birinci katib onu da sorğu-suala tutdu:

– Siz bir qədər dərinə gedin, keçilən dərslərin keyfiyyətindən danışın. Yaxşı olardı ki, şagirdlərin təhsilə münasibətindən, dərslə davamiyyətdən söz açasınız...

– Düzü, yoldaş katib, dərslə davamiyyət sarıdan bir az axsayırıq, qalan sahələrdə vəziyyət pis deyil, – Cəmil müəllim günahkar görkəm aldı.

– Başqa cür ola da bilməz, axsamalısız də... – Katib səsinə süni sakitlik verib qəzəbini boğmağa çalışdı. – Mən isə buna axsamaq deməzdim. Mənim kifayət qədər xəbərim var. Məktəblərdə uşaq tapmaq olur ki?.. Uşaqlar heç məktəbə gəlirlər ki?.. – Niyə də gəlsinlər? Onları məktəbə nə çəkir, məktəb onlardan ötəri nə ilə maraqlıdır? Normal dərslər keçilmir, maraqlı kütləvi tədbirlər təşkil olunmur, dərnlər formaldır, idman yarışları yoxdur. İdman, nəgmə dərslərinin keçirilməsinə ehtiyac duyulmur. Şagird yazıq, niyə məktəbə can atmalıdır? Yayda da qalırlar başlıbaşına. Bu boyda rayonda cəmi bir pioner düşərgəsi var. Özü də deyir ki, məktəblərdə qərarın müzakirəsini keçirmişik. Qərarın müzakirəsindən qabaq onun anlaşılması üçün şərait yaratmaq lazımdır. O qərardan irəli gələn vəzifələri müəllimlər başa düşmür, qalmışdı şagirdlər ola. Biabırçılıqdı.

– Düz deyirsiz yoldaş katib, amma, nəzərə almaq lazımdır ki, kənd yeridi də...

– Necə, kənd yeri?.. – Katib bir az da qəzəbləndi. – Siz bu təfəkkürlə təhsil sisteminə rəhbərlik edirsiniz? Siz bilirsiniz ki, məktəblərdə böyük bir savadsızlar ordusu yetişir?.. Qeyd etdiyim kimi, savadsız insan da potensial dindardır. Bilirsən, sənə şagirdlərin kütləvi şəkildə məscidə gedir, növhə oxuyur, hətta şəbih vaxtı zəncir döyüb başlarını da yarırlar? Bilirsən bunu?.. Rayonun təhsil sistemində köklü islahatların vaxtı çoxdan yetişib. Keçin əyləşin, – qəzəblə dedi.

Xitabət kürsüsünə bu dəfə də rayon qəzetinin redaktoru dəvət olundu. Redaktor xitabət kürsüsündən bir anlıq salonu süzdü, sonra cidd-cəhdlə, boyun-boğazından, ətli sifətindən axan təri sildi. Elə bil çıxış etməyə tərəddüd edirdi. Birinci, yüngül ironiya ilə onu bəri başdan sancıdı.

– Buyur, ədib, eşidirik... – dedi.

– Yoldaşlar, – redaktor tələsə-tələsə sözə başladı. – Qəzet partiyanın ideoloji raporudur. Biz bütün fəaliyyətimizlə partiya və hökumətimizin qərar və göstərişlərini geniş işıqlandırır, təbliğ edirik. İctimaiyyətin tribunası sayılan qəzet səhifələrində həmişə zəhmətkeşlərin siyasi mövqeyi və sosial arzuları ayrı-ayrı qəzet janrları vasitəsilə ifadə olunur.

Bu gün müzakirə etdiyimiz qərar da istisna deyildir. Mərkəzi Komitənin bu qərarı qəbul edilən gündən onun müzakirəsi geniş şəkildə aparılır, zəhmətkeşlərin fikirləri, mövqeyi, qərar haqqındakı düşüncələri qəzet səhifələrində geniş yer alır.

Redaktor ani fasilə verdi, sınaıyıcı nəzərlərlə zalı, sonra isə Rəyasət Heyətini süzdü. Birinci katib fasilədən istifadə eləyib redaktoru sual yağışına tutdu:

– Zəhmətkeşlərin həyatını, arzu və istəklərini, bu və ya digər məsələyə mövqeyini işıqlandırmaq üçün hansı qəzet janrlarından istifadə edirsiniz?

– Qəzet janrlarının demək olar ki, hamısından, yoldaş katib.

– Öz dediyinizə siz özünüz inanırsız? Qəzet materiallarının janrlarından mənəm də başım az-çox çıxır. Mən sizin qəzetin səhifələrində belə rəngarənglikləri görmürəm. Oçerk, felyeton, demək olar ki, yoxdur. Düzdür, materialların başına oçerk, felyeton sözü yazılır, amma oxuyanda görürsən ki, adi əhvalatdı, nəql edilir, tənqidi ruhdadırsa, başına bir felyeton yarlığı yapışdırılır, tərifi hadisədirsə, oçerk yazılır, bununla da iş bitmiş hesab edilir. Canlı reportaj deyilən şey yoxdur. Bəlkə də var, nə bilim, hələ ki, mənə rast gəlməyib. Qəzet başdan-ayağa primitiv xəbərlərlə doldurulur. Mən başa düşürəm, nə qədər birmərtəbəli tövlələr ucaltmaq olar?.. Bütün xəbərlər “filan kənddə, peşməkan sovxozda ferma ucaldılmışdır” cümləsilə başlayıb eləcə bu tipli ibarələrlə də bitir.

Katib bir az toxtayıb sözünə davam etdi:

– Deyirsən ki, qəzet partiyanın ideoloji rüporudur. Dəqiq təyinatdır, tamamilə düz deyirsən, razılaşmamaq qeyri-mümkündür. Doğrudan da qəzet Rayon Partiya Komitəsinin və Xalq Deputatları Sovetinin orqanıdır. Partiya və dövlət mənafeyi qəzetin prinsipial xətt-hərəkəti olmalıdır. Mən demirəm, siz bu yoldan sapınmısınız. Xeyr, partiya və dövlət mənafeyi qəzetin mahiyyətində göz qabağındadır. Lakin siz metodoloji cəhətdən yanlış yoldasınız. Qəzətdə rəngarənglik çatmır, materiallar çiydir, cəlbədicə deyil, bədii dil, obrazlı təfəkkür tərzə aşağı səviyyədədir. Eləcə, məhz buna görə də janr rəngarəngliyi də çatışmır, materiallarınız quru, sxematik, cansızıcı rəsmi arayışı xatırladır.

Biz bu məsələlər barədə ikilikdə də söhbət etmişik. Əfsus ki, dönüş yaranmamışdır. Xüsusən də şeir barədə. Bu məqamda katib bir az coşdu. – A kişi, mən bilmirəm sən o qəzətdə “Məclisi-şüara” açıbsan, ya nədi?.. Nə qədər şeir çap eləmək olar? Elə düşünməyin ki, mən şeirin əleyhinəyəm. Mən də şeiri sevirəm və bilirəm ki, ədəbi əsərlərin hər biri, o cümlədən şeir də ideoloji işin, insan tərbiyəsinin vacib tərkib hissəsidir. Partiyalı düşüncə tərzə ədəbi əsərlərdən daha çox süzülür və insan fəaliyyətinin, sosialist həyatının üstünlüklərini daha parlaq əks etdirməkdə ciddi əhəmiyyət daşıyır. Lenin yoldaş zamanında yazırdı ki, Maksim Qorkinin əsərləri cəmiyyətdə böyük bir inqilabın gördüyü işdən daha çox iş görmüşdür. Bəli, mən şeirin əleyhinə deyiləm, yaxşı şeiri mən də məmnuniyyətlə mütaliə edirəm, ondan mənəvi zövq alıram. Amma, dediyim kimi, yaxşı şeirdən... Sənin dərc etdiyin şeirlər içində mən hələ

səviyyəli şeirə rast gəlməmişəm. Zəif, primitiv, məzmunusuz, duzsuz, bir sözlə, tartan-partan. Nə normal vəznə olur, nə bölgüsü, nə qafiyəsi, nə ritmi. Məzmunundan isə, heç danışmağa dəyməz. A kişi, sənəin şairlərin düz-əməlli sevməyi də bilmirlər e... Elə bil ömrü boyu gözəl bir qız görməyiblər, həyəcanlanmayıblar, ruqları coşmayıb. Onlar sevgi barədə cuşə gəlib yazmırlar e, sevgi-məhəbbətin də quru, cansız informasiyasını verirlər, sanki quru sxemini çəkirlər. Elə sənəin o qəzetindəki xəbərlər, informasiyalar kimi...

Birinci katib qarşısındakı stəkandan bir qurtum su içib davam etdi:

– Qaldı ki, müzakirə etdiyimiz məsələyə, zəhmətkeşlərin ateizm tərbiyəsinin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi problemlərinin qəzetdə işıqlandırılmasına, bu sahədə də vəziyyət qeyri-qənaətbəxşdir. Qəzetin son nömrələrini vərəqləmişəm, ateizm tərbiyəsilə əlaqədar otkliklərdən, zəhmətkeşlərin müraciət və rəylərindən başqa heç nəyə rast gəlməmişəm. Nə satira və yumor, nə felyeton... Bir sözlə, yaradıcı heç nə... Dediym kimi, bircə otkliklər, vətəndaşların müraciət və rəyləri, onlar da primitiv, bir-birinin təkrarı, məzmunu da, hətta cümlələri də bir-birini döyür. Görünür, bu rəylər redaksiyada eyni adamın qələmindən çıxır. Bir dənə canlı fakt, baş vermiş nəsə bir hadisə, maraqlı olay bu boyda rayonda olmadı?.. Əvvəllər yenə “Satirik qələmlə” rubrikasında az-çox maraqlı, tənqidi qeydlər verilirdi. İndi onlar da yoxa çıxıb.

Ən ciddi problemlərdən biri, qeyd etdiyim kimi, qəzetin canlı həyatdan uzaq düşməsidir. Sizin yerlərdəki həyatdan, zəhmətkeşlərin məişət və yaşam tərzindən xəbəriniz yoxdu. Yerli fəallarla, ictimai müxbirlərlə əlaqə qura bilmirsiniz. Onlar sizin kimi dörd divar arasında qapılıb qalmırlar. Onlar canlı həyatın içindədirlər. Onlarla ciddi işləyin. Onda həyata daha yaxın ola bilərsiniz, qəzeti canlı həyat hadisələrilə daim qidalandırmış olarsınız...

– Yoltaş katib, baş məqalələrdə də tez-tez ateizm tərbiyəsi məsələlərinə toxunmuşuq. – Redaktor uzun sükutdan sonra özündə cəsəət tapıb axır ki, dilləndi.

Birinci katib ironiya ilə qımışdı:

– Gəl bir, baş məqalədə də vermə. Baş məqalədə bəlkə partiya quruculuğundan, ideoloji işdən yazmaq əvəzinə lətifə danışasız, qaravəlli söyləyəsiz?..

(Ardı var)

♦ Poeziya

İslam SADIQ

VƏTƏN VƏ MƏN

Birimiz barmağıq, birimiz tətik,
Barmaq titrəyirsə, ovu göz almaz.
Birimiz dırnağıq, birimiz ətik,
Dırnağı ətindən ayırmaq olar,
İslamı Vətəndən ayırmaq olmaz!

Birimiz puçuruq, birimiz gözcük,
Gözcüyü qoparsa, puçur sağ qalmaz.
Birimiz ulduzuq, birimiz bürcük,
Ulduzu bürcündən qoparmaq olar,
İslamı Vətəndən qoparmaq olmaz!

Birimiz dodağıq, birimiz sözük,
Dodaq tərpənməsə, söz də doğulmaz.
Birimiz barmağıq, birimiz üzük,
Üzüyü barmaqdan ayırmaq olar,
İslamı Vətəndən ayırmaq olmaz!

Mən gözün özüyəm, Vətən də bəbək,
Bəbəyi ayırsan, gözə nur dolmaz.
Körpəni anaya bağlayır göbək,
Körpəni bətindən ayırmaq olar,
İslamı Vətəndən ayırmaq olmaz!

DURUR

Vətən ax deyəndə buludtək axın,
Vətən çax deyəndə şimşəktək çaxın.
Babamın qurduğu səngərə baxın,
Babamın tikdiyi qalaça durur.

Ayları gün sayır, günləri də Ay,
Saxlayıb ovcunda bircə ovuc pay.
Yolumu gözləyir hər bahar, hər yay.
Bağlar da gül aç-ağul aç-ağul durur.

Yurdlar üzə gülür, qurulur dəyə,
Sığmır gecə-gündüz sevinci göyə.
Bircə yol üzümdən öpəcək dəyə,
Dağlar da qol aç-ağul aç-ağul durur.

Bir də alışmağa közü yol çəkir,
Dilimə qonmağa sözü yol çəkir.
Boyumu görməyə gözü yol çəkir,
Sıraya yüz böyük, balaca durur.

Bir addım azalır yüzümə hər gün,
Baxıb bu nizama, düzümə hər gün,
Kimsə yol bağlayır üzümə hər gün,
Tanrı da yol aç-ağul aç-ağul durur.

GÜLƏ-GÜLƏ GÜL DÜZÜRLƏR

Buz bulaqlar heç adamı üşütmür,
Buz baxışlar üz-gözündə göllənir.
Can deyirsən, kar qulaqlar eşitmir,
Çor deyirsən, yüzü birdən dillənir.

Gop üyüdür başa çıxıb bir gopçu,
Biri doğru olar-olmaz yüz sözün.
Bir dovşanı qovalayır on ovçu,
Yaman artıb qənimi də düz sözün.

Alan olmur bircə yol da qadamı,
Çoxdu duran ancaq yolda qəsdimə.

Öldürürlər bilə-bilə adamı,
Gül düzürlər gülə-gülə üstünə.

TƏLƏSİNƏ

Ocaq korun-korun yanıb köz tutar,
Çalarsan, üyüşüb südün üz tutar.
Əyrinin tələsi düzü tez tutar,
Əyri düşməz heç vaxt düz tələsinə.

Adamın yelinə uça-uça da,
Yalandan boynunu quca-quca da,
Üzünə qapılar aç-aça da,
Dil töküb çəkirlər söz tələsinə.

Yaşadım bir ömrü qaçdı-qovunda,
Adım qalacaqmı bir söz-sovunda.
Fələk köhnə qurddu adam ovunda,
Onçun tez düşürük biz tələsinə.

Bir gün at yıxacaq at oynadanı,
Çağır bu oyuna qat oynadanı.
Axırda it tutar it oynadanı,
Düşər köz oynadan köz tələsinə.

Dikilimi qalıb gözün düz göyə,
Niyə əyri düşür düzün güzgüyə?!
Azmi tələ qurdun özün özgəyə,
İndi də özgənin döz tələsinə.

Kim ki, ayrı düşdü qohumdan-zaddan,
Beşi sudan keçdi, üçü də oddan.
Tələnin yerini çıxartdı yaddan,
Çoxu özü düşdü öz tələsinə.

ÇATMADI

Sözüm yoxdu dil-dil ötən dodaqda,
Gözüm qaldı ilan yatan bulaqda.
Bar olmadı əlim çatan budaqda,
Barlı budağa da əlim çatmadı.

Hamı böyük görür öz ağacını,
 Əyri ağacını, düz ağacını.
 Gəzdim budaq-budaq söz ağacını,
 Bir söz gördüm, ona əlim çatmadı.

Biri dinən zaman beşi lal olub,
 Ağzına su alıb, kişi lal olub.
 Yanımdan ötmədi beşi yel olub,
 Birinin dalınca yelim çatmadı.

Sürtülüb, sürtülüb daşlar o qədər,
 Quruya kül olub yaşlar o qədər.
 Çoxdu kül tökməli başlar o qədər,
 Ha yandım, ha söndüm, külüm çatmadı.

YAĞIŞ DAMDA QAVAL ÇALAR

Göyün üzü hamar-hamar,
 Yağış yağar damar-damar.
 Evimizdən damar, damar,
 Dolub daşar navalçalar.

Şimşək çaxar, görər hamı,
 Qaçıb evə girər hamı.
 Damcı-damcı döyər damı,
 Yağış damda qaval çalar.

GÖYNƏYİR

Utanır çıxmağa dərədən yenə,
 Bir şillə yeyəcək hərədən yenə.
 Qaçırdıb ovunu bərədən yenə,
 Burda için-için ovçu göynəyir.

Üzük halqasından ox keçirməyə,
 Yenə Çanaqçıya ev köçürməyə,
 Dovşan balasına süd içirməyə
 Bu saat burnumun ucu göynəyir.

Gah təzə görünür, gah olur boyat,
 Həmişə üzünə gülmür ha həyat.

Narzanın suyundan ötrü bu saat
Bax, İslam Sadıqın ovcu göynəyir.

QIZDIRIB SU TÖKÜR FƏLƏK DAŞIMA

Hər gün bir iş gəlir mənim başıma,
Qaraldan tapılır qanımı hər gün.
Qızdırıb su tökür fələk daşıma,
Yüz yol oda tutur canımı hər gün.

Haqqı yeyən daim qarnı tox olur,
Başsız baş aparır, başıma çıxır.
Aşa nə tökürəm, itib yox olur,
Tökmədiyim şeylər qarşıma çıxır.

Nə su var, nə hava, sönüb od-ocaq,
Həsəd aparıram o uçan quşa.
Hərdən pambıq üstə gəzirəm, ancaq
Orda da ilişir ayağım daşa.

Hər gün bir iş gəlir mənim başıma,
Qaraldan tapılır qanımı hər gün.
Qızdırıb su tökür fələk daşıma,
Yüz yol oda tutur canımı hər gün.

GƏLİR

O gözələ baxın, bir adam olun,
Duyun sevincini ağacın, kolun.
Ağzı açıq qalıb gəlidiyi yolun,
A Tanrım, min işvə, nazınan gəlir.

Onu görüb üzü gülür sübhün də,
Çiçəyi çırtlayır quru çöpün də.
Dünya gülə batıb qışın tüpündə,
Baharınan gəlir, yazınan gəlir.

Onun nəfəsi də sirdi nə isə,
Az qala olacaq nəyə “ol” desə.
Quşlar da oxuyur verib səs-səsə,
Söhbətinən gəlir, sazınan gəlir.

Ay seyrinə durub gözlə qaşının,
 Duymağa duyğusu varmı naşının?!
 Qırx incəbel qızı hanı başının,
 Ördəyinən gəlir, qazınan gəlir.

İslam Sadıq olun, bir eşqə dolun,
 Duyun sevincini ağacın, kolun.
 Ağzı açıq qalıb gəldiyi yolun,
 A Tanrım, min işvə, nazınan gəlir.

KƏSİRLƏR

İpə-sapa yatmır elə ki, adam,
 Deyir özüm boyda alovam, odam.
 Yola gəlməyəndə, onun da, qadam,
 Yolunu min cürə yolla kəsirlər.

Aşı qabağına bol qoydururlar,
 Aradan çıxmağa yol qoydururlar.
 Bir saxta kağıza qol qoydururlar,
 Dilini bir saxta qolla kəsirlər.

Aclar sıra-sıra, lap qoşun-qoşun,
 Niyə səsi çıxmır bir halı xoşun?!
 Doldurub cibini bir cibi boşun,
 Onun da səsini pulla kəsirlər.

Söz güldən çəkilir, lələ, bal kimi,
 Ürəkdən süzülür hələ bal kimi.
 İnsan danışanda elə bal kimi,
 Onun da sözünü balla kəsirlər.

BİR QARA UMUD

İki bulud durub üz-üzə burda,
 İki bulud baxır göz-gözə burda.
 İki bulud gəlib söz-sözə burda,
 Biri qara bulud, biri ağ bulud.
 Bəlkə bir umuddu hərəsi onun,
 Biri qara umud, biri ağ umud...

O qara buludda qaralığa bax,
Heç bizə oxşamır, gəlmədi, gəlmə.
Onun canındakı qaranlığa bax,
Belə ilmə olmur mənim xalçamda,
Yadların vurduğu ilmədi, ilmə.

Ancaq o ağ bulud bizimdi, oğlum,
Bəlkə bir deyimlik sözümdü, oğlum,
Bəlkə bir ocaqlıq közümdü, oğlum,
Bəlkə doluxsunmuş gözümdü, oğlum.

Vurnuxur, döyükür o qara bulud,
Qucmaqımı istəyir o ağ buludu?
Əjdaha ağzıtək öz qucağını
Gah açır, gah bükür o qara bulud.
Göynəyir içində bir umudsuzluq,
Gülür gözlərində bir saxta umud.

Qarışmaq istəyir o ağ buluda,
Sarışmaq istəyir o ağ buluda.
Gözünə döndüyüm o ağ bulud da
Gözünün ucuyla baxmır ona heç.
Qoyarmı çiyinə yad quş qona heç?!

Mən o ağ buludun gözünə dönüm,
Qarışmaq istəmir qara buludla,
Barışmaq istəmir qara buludla.
Bilir ki, bir qara umuddu, umud,
Xeyirə gəlməyib o qara bulud!

GÖRMÜŞƏM DÜNYANIN HƏR ÜZÜNÜ MƏN

Beşüzlü dünyanın dörd bucağı var,
Namərd qucağı var, mərd qucağı var.
Sevinc ocağı var, dərd ocağı var,
Görmüşəm dünyanın hər üzünü mən.

Bir üzü bağlıdı, bir üzü açıq,
Bir gözü bağlıdı, bir gözü açıq.

Bir közü qılıqdı, bir közü acıq,
Görmüşəm dünyanın hər üzünü mən.

Hərdən dil-dil ötür, hərdən də laldı,
Birini verəndə beşini aldı.
Axırda çoxuna quru yurd qaldı,
Görmüşəm dünyanın hər üzünü mən.

Azmi oldu onun dilinə uyan,
Varmı dövlətindən, varından doyan?!
Bağbanı barına tamarzı qoyan
Dünyanın görmüşəm hər üzünü mən.

QURUMAZ

Mən elə bir dağam, yaşımin ildi,
Buluddan nəm çəkir başım min ildi.
Su süzür torpağım, daşım min ildi,
Bircə bulağımın gözü qurumaz.

Adam düşər elə dərdə, quruyar,
Bir yol quruyan can bir də quruyar.
Araz da quruyar, Kür də quruyar,
Ancaq dodağımın sözü qurumaz.

Qələmin içdiyi işıqdı, nurdu,
Qələmin işığı içimə vurdu.
Bir ocaq çatmışam, odunu gurdu,
Min il ocağımın közü qurumaz.

Göyün üzü dolub, yenə buluddu,
O qara buludlar günəşi uddu.
Ürəyim sinəmdə elə bir oddu,
Min yaşı qurudar, özü qurumaz.

YARIMÇIQ

Vaxtsız bu dünyaya qaçırıq yaman,
Doqquz ay olmamış doğuluruq biz.
Yarımçıq deyirik sözü çox zaman,
Üç kəlmə deməmiş soğuluruq biz.

Salamı yarımçıq verirəm bəzən,
Salamın yarısı əlimdə qalır.
Beş sözdən üçünü dərirəm bəzən,
İkisi ilişib dilimdə qalır.

Özüylə doğulur hər şeyin adı,
Adsız ölənlər də az olmayıb ha.
Hər ömür yarımçıq bir əlyazmadı,
Heç biri başatan yazılmayıb ha.

Balaca təpələr yarımçıq dağdı,
Yarımçıq ağacdı balaca kollar.
Baxma biri yaxın, biri uzaqdı,
Hardasa qırılır bütün bu yollar.

Gecənin yuxusu o başa yaxın,
Gözündən qaçmasa, açılmaz səhər.
Yanına, yönünə, boyuna baxın,
Hər kənd də yarımçıq şəhərdi, şəhər.

Anamın qəlbində bir istək, muraz,
Xananın boyuyla ölçülür xalça.
Xana böyüdükcə böyüyür bir az,
Xana kiçildikcə kiçilir xalça.

Bu gecə sinəmdə duyğular dindi,
Mənim insanlara yazığım gəlir.
Nə ömrü ömürdü, nə günü gündü,
Yarımçıq yaşayır, yarımçıq ölür.

Hardasa dağlardan ayrılır Araz,
Dağlara qayıdan deyil ha bir də.
Kürə qarışanda qırılır Araz,
Xəzərə qovuşub yox olur Kür də.

İnsan yaxşı duyur isti-soyuğu,
Özü gah soyuqdu, özü gah isti.
Yer ayağım altda yarımçıq duyğu,
Şimşək başım üstə yarımçıq səddi.

XƏZANGÜL

KÜÇƏNİZDƏ...

İllər sonra küçənizdi, bir də mən,
Nə çağrışa, nə dəvətə gəlmişəm.
Evinizin yanındakı məscidə
bu gün yenə ibadətə gəlmişəm.

Yollar elə çən-dumandı, qar-qışdı,
Dörd yan sanki bədduadı, qarğışdı.
Görüşümüz qiyamətə qalmışdı,
Qiyamətmi, qiyamətə gəlmişəm.

Keçib artıq, harda yanlış, səhv olub,
Bəlkə Tanrı dərğahında əfv olub?
Küçənizdə ümidlərim dəfn olub,
Məzarını ziyarətə gəlmişəm...

ÖMÜR-GÜN YOLDAŞIMA, ÖVLADLARIMA

Bir nəfəslik havaymış, bir içim su,
Adı nədir, dadı nədir, yaşadım?
İslanmışın yağışdan nə qorxusu,
Heç bilmədim nəydi çətir, yaşadım.

Xiffətini eyləmirəm dünlərin,
Hansısa xoş sədaların, ünlərin.
Bir-birinin təkrarıydı günlərim;
"Ələk apar, xəlbir gətir" yaşadım.

Bir az saldım sözə meyil, göründüm,
Görən deyir, bilən deyir göründüm;
Hardan baxsan şeir-şeir göründüm,
Misra-misra, sətir-sətir yaşadım.

Bu boyda yük daşımağa dəyməzdi,
Ağac olsam, yük bu qədər əyməzdi.
Bircə gün də yaşamağa dəyməzdi,
Mən bu ömrü sizə xətir yaşadım.

BİR CÜRƏ

Hələ tən deyiləm, tən, özümə də,
Hələ bir cürəyəm, qadam, bir cürə.
Nədən kənara yox, mən özümə də
doğmayam bir cürə, yadam bir cürə.

Bütövəm bir başqa, kəməm bir başqa,
Deryada qərq olub gəmim bir başqa.
Sevincim bir başqa, qəmim bir başqa,
Qəmliyəm bir cürə, şadam bir cürə.

Hələ də damıram, o dam kimiyəm,
Çölü nəm, içi nəm odam kimiyəm.
Vaxtsız çiçəkləyən badam kimiyəm,
Aldanır hər bahar badam bir cürə.

Nədən gərəkmez ki, gərək deyilən,
Bir gün adam olmaz mələk deyilən.
Göydə iqtidardı fələk deyilən,
Yerdə müxalifdi adam bir cürə.

ORDA BİR EV CAN VERİR...

Yarım idi nə varsa,
Artıq nə var tam ölür.

Anam ölür yenidən,
Sonra da atam ölür.

Göz görən nə var uçuur,
Uçuur, ay havar, uçuur.
Ağnayıb, divar uçuur,
Tavan ölür, dam ölür.

Çıxmır qapının səsi,
Pəncərənin nəfəsi.
Üstündə pərvanəsi,
Şamdamında şam ölür.

Bu gül son nəfəsdə, tut,
Tut, bu güldən dəstə tut.
Ölür ayaq üstə tut,
nar ölür, badam ölür.

Yan, ümidin içində,
don, ümidin içində.
Son ümidin içində
min cür arzu-kam ölür.

Var hələ imkan, verin,
Hava verin, qan verin.
Orda bir ev can verir,
Burda bir adam ölür...

HƏR GÜN ÖZ EVİNƏ YIXILIR ADAM

Tənhadı, yalqızdı müdam içində,
Fərqi yox, ya çöldə, ya dam içində.
Yüzlərlə, minlərlə adam içində
yamanca darıxır, sıxılır adam.

Bir haqlı sözünə yer tapa bilmir,
Bir doğru, düzünə yer tapa bilmir.
Hərdən heç özünə yer tapa bilmir,
Çəkilir, içinə yığılır adam.

Aşkarca görünür hər gün bir az da,
Yaşamır, sürünür hər gün bir az da.
Vurulur, bölünür hər gün bir az da,
Bir az da azalır, çıxılır adam.

Eşidir, bir qəfil xəbərdən düşür,
Dizləri taqətdən, təpərdən düşür.
Büdrəyir, qosqoca şəhərdən düşür,
hər gün öz evinə yıxılır adam.

DUR, GEDƏK, BİRLİKDƏ AZAQ ŞƏHƏRDƏ

Sonunda sıradan sakinik biz də
bu qara şəhərdə, bu ağ şəhərdə.
Doğma kəndimizdən-kəsəyimizdən
nə boyda aralı, uzaq şəhərdə.

Nəyi kəsir qoyduq, itirib gəldik,
Nəyi tamamladıq, bitirib gəldik.
Yarım bəxtimizi götürüb gəldik,
Gəldik davamını yazaq şəhərdə.

Nələrə öyrəşdik gəldik-gələsi,
Hamı qaçaqaçda, hamı tələsik.
Yaman dəli-dəli küləklər əsir
bu soyuq şəhərdə, sazaq şəhərdə.

Zaman ötüb keçdi, yaş da haqladı,
Əl-ayaq titrədi, diş də laxladı.
Hara ayaq qoyduq tutub saxladı,
Nə çoxmuş bu tələ, duzaq şəhərdə.

Tutmasın məscidlər, kilsələr bizi,
Yetər ki, bilənlər bilsələr bizi.
Axtarıb tapmasın kimsələr bizi,
Dur, gedək, birlikdə azaq şəhərdə.

BU DƏRDİN DƏ ÇƏKİLMƏLİ DƏRD İMİŞ...

Demirəm ki, elə dərqli tək mənəm,
O dərđ, bu dərđ, Əli, Vəli dərđ imiş.
Taxtı-tacı, padişahı, vəzirı,
Varı-mülkü, dürrü, ləli dərđ imiş.

Dimdiyində son nəğməsi Qu – dərddə,
Dərddə, vallah, hava dərddə, su dərddə.
Deyirlər ki, Səndən gəlib bu dərđ də,
Tək naxışlı, tək ilməli dərđ imiş.

Ötüb-keçən dərđlər düşür yadıma,
Məqamında yetişmişdin dadıma.
Barına bax, günah yazma adıma,
Bu dərđ necə əkilməli dərđ imiş...

Gözlərimin biri sevinc, biri qəm,
Adətimdi ölüb-ölüb, diriləm.
Çəkilməsə verməz idin, bilirəm,
Bu dərđin də çəkilməli dərđ imiş...

◆ H e k a y ə l ər

Mübariz CƏFƏRLİ

BAŞSIZLAR

Tarakanlara

Yaxşı deyiblər ki, qapını bağlı saxla, qonşunu oğru bilmə. Mən bu deyimi dəyişdirmişəm bir az. “Mətbəxini təmiz saxla, tarakanlarda günah görmə”. Düzdü, adətən tarakanlar isti yerlərə meyillidi, ancaq yemək tapmasa, gəldiyi yeri tərk eləyib gedəcək...

Beş-on il qabaq sınıqçı Kazımın yasına balaca qardaşı gəlmişdi şəhərdən. Demə, kişinin, rəhmətlik Kazımın qardaşını deyirəm, paytaxtda yaxşı adı-sanı varmış, tanınmış həşərat, böcək alimi... Gülmə, gülmə, məclisdə adamlar seyrələndə gəlib otururdu mənim yanımda, dozanqurdudan, çəyirtkədən, tarakandan elə maraqlı şeylər danışır ki, heyrətdən əlim ağzımda qalırdı. Nədənə, mən binadan iyrənirəm tarakandan. Ələxüsus, sarımtıl tarakandan... Kənd adamıyam da, ilan, qurbağa, min cür həşərat vecimə deyil, fəqət, təsadüfən tarakan bədənime deydi, tüklərim biz-biz olur, ətim ürpəşir. Ancaq Kazımın qardaşının dediyinə görə tarakanların da öz aləmləri, neçə min növü varmış. Təxminən üç yüz milyon il qabaq yaranıbmiş yer üzündə tarakanlar. Kazımın qardaşı belə deyəndə mən güldüm: “Alimlər onu necə sübut eləyiblər?” O da qaşlarını çatıb armudu stəkandakı çaydan bir qurtum aldı: “Molla, heç nə elə-belə deyilmir, indiyəcən tarakanlardan yüzlərlə kitab yazılıb”. “Elədi, – razılaşdım, – hər şeyin öz xiridarı var”. Söhbət qızıxdı, Kazımın qardaşı qayıtdı ki, bilirsənmi, a molla, tarakanlar çox dözümlüdü, indiyəcən atom sınaqları keçirilən yerlərdə bitdən-sirkəyəcən hər şey məhv olub gedir, tarakanlardan başqa... Tarakanlar nüvə silahının yaratdığı dağıdıcı süalanmanı vecinə almayıb rahatca yaşayır. Həm də tarakanlar başsız bir neçə həftə yaşaya bilir, çünki tarakanlar qarınlarının yanındakı boşluqla nəfəs alır. Mən zara-fata saldım: “Elə nəfəsi ağlına üstün gələn adamlar da tarakan kimi ömür sürürlər”. Bu dəfə o, köksünü ötürüb razılaşdı, pıçıltıya keçib suçlu kimi özünə haqq qazandırdı: “Haqlısan, indi vəzifə adamları da qarnı ilə düşünür, qarnı ilə nəfəs alır, qarnı üçün yaşayır, amma mənim elələri ilə alış-verişim yoxdu, elm adamıyam mən, Akademiyada işləyirəm, sakitcə başımı aşağı salıb öz işimlə məşğulam, dolanışığım da... – sözünə ara verdi. – Yumşaq desəm, çə-

tindi”, – yəqin yazıq elə zənn eləmişdi ki, onu nəzərdə tuturam. “Darıxma, – dedim, – dünyanın malı dünyada qalır, heç kəs özü ilə heç nə aparmır, yığılan da hər zaman yadlara qismət olur, yığılan yadındı, buna başqa söhbət ola bilməz, məxluğun yığdığını yaxınları yox, qismətinə yazılan xərcləyir”. Gördüm həmsöhbətimin kefi pozulub – onsuz da qardaşının ölümü yaman yer eləmişdi ona – haçansa, hardasa eşitdiyim bir lətifə danışdım. Tarakanlardan...

Deyirlər, birinin evində o qədər tarakan varmış ki, adam başını itiribmiş, nə illah eləyirmişsə, bu iyrənc həşəratların axırına çıxıb bilmirmiş. Nəhayət, gecənin bir aləmi yuxudan oyanıb qışqırır: “Tarakanlar!.. Başcınızı yanıma gündərin, sözüm var”. Tarakanların başcısı gələndə ev sahibi deyir: “İllərdi mənim evimdə rahat yaşayırsız, amma qonşunun tarakanları mənə saymazlıq eləyir, göz yumursuz, günü sabah gedin qonşudakı tarakanlarla müharibəyə, onları cəzalandırın, qırın, kökünü kəsin”. Ev sahibinin fikri bu imiş ki, beləcə, tarakanlar bir-birini qırar, o da bu həşəratlardan qurtular. Ancaq ertəsi görür ki, müharibəyə gedən tarakanlar azalmaq əvəzinə artıb, əvvəlkindən də çoxdu. Ev sahibi təəccüblə tarakanların başcısından soruşur: “Belə niyə, bu nə təhər olur?” Tarakanların başcısı qürrələnir: “Qırdığımızı qırdıq, sağ qalanları da əsir götürdük”. Bunu danışdım, Kazımın qardaşının qırışığı açıldı, qımışdı.

Sən görmüşdün Kazımın qardaşını? Yox?! Hardan görəsən, sən adam arasına çıxıb xeyrə-şərə gedən deyilsən axı... Xətrinə dəyməsəydi, “gedən” əvəzinə “yarıyan” deyərdim. İş tapanda işləyirsən, tapmayanda həyatındakı itlərlə, pişiklərlə başını gırləyirsən. Cavan olsan da, kərpickəsən kişi kimi adamlardan qaçırsan, təkliyi, tənhalığı xoşlayırsan.

Ancaq yaxşı, abırlı adam idi rəhmətlik Kazımın qardaşı. Mənə verdiyi yaspulunun da yarısını qaytardım özünə. Götürmüşdü yazıq utandığından, güclə basdım cibinə ki, sözümə qulaq as, hələ çox xərcin çıxacaq sənə, mən bu kəndin ağsaqqalıyam, yeri behişt olsun, sənə rəhmətlik qardaşınla da salam-ələyim var idi, pulu götürməsən, mən də inciyərəm, sənə qardaşının ruhu da”.

Fəqət qardaşı öləndən deyəsən day yolu düşmür bu tərəflərə. Hər halda, kəndə gəlsəydi, mən xəbər tutardım. Nə olar, neynək, ölübsə, Allah rəhmət eləsin, sağdısı işi avand olsun, elə diriyə də rəhmət düşür...

MİZAN

Hörümçəklərə

Böyükərdən eşitmişəm ki, hörümçək evə kasıblıq gətirər. Ona görə evimizin, otağımızın tinində-tavanında yuva quran hörümçəklərin torunu dağıdardılar həmişə. Məxluq ölümdən də çox, kasıblıqdan qorxub, çünki ölüm azadlıqdı, kasıblıqsa ömür boyu sürən əzab!.. Ölümdən sonra başına gələcək-

lərdən xəbərsiz olanların daima gözlərinin qabağındadı kasıblığın gözüqırıqlığı, böynubüküklüyü, zilləti... Gözsə gördüyündən qorxar. Axirət sorğu-sualı uzaqdadı, ona yetmək üçün də dünya əzabından keçmək lazımdı. Kasıblar, bir tikə çörəyə möhtac olub ac-yalavac yaşayanlar, arvad-uşaq yanında xəcil olan-larsa düzü-dünyanı bürüyüb. Beləcə, bəndələr üzü bəridəki əzaba tab gətirmir, sınaqdan çıxıbilmir, əbədinə faniyə qurban verir.

Sonralar hərdənbir özlüyümdə fikirləşirdim ki, yəqin bu inanc hörümçəyin evinin qapı-pəncərəsi olmadığından irəli gəlir, yəni yəqin hörümçək istəyir ki, adamların da evi dağılıb onun yuvası kimi qapısız, pəncərəsiz hala düşsün. Burası var ki, bütün hallarda ev, yuva dağıtmağın özü böyük günahdı...

Günlərin birində hörümçək törünə düşən bir milçəyin Allaha yalvararaq imdad dilədiyini görüb deyir: "Elə mən də səhərdən-axşamacan sənin imdad dilədiyini Allaha dua eləyib ruzi istəyirəm".

İndi bəndə öz məhdud ağıl-kamalı ilə yaradılışdan necə baş çıxartsın, dərin dəryalarda nə təhər üzsün? Qaçan da qurbanolduğunu çağırır, qovan da...

Tor qurmaq elə yuva dağıtmaq qədər sux olsa belə – çünki hara fırlayırsan fırla, tor qurmağın axırı elə ev dağıtmağa gedib çıxır – hörümçəyin bir xəyri də var; zərərli böcəklərlə, həşəratlarla qidalanıb adamların işinə yarıyır.

Bir də müqqəddəs kitabda yazılıb ki, Allah seçdiyi insanı qorumaq üçün hörümçəkdən, hörümçəyin torundan istifadə eləyib. Hərçənd o gözəgörməz misilsiz qüdrət sahibidi, heç bir köməkçiyə-filana ehtiyacı yoxdu, di gəl, yəqin ki, o da oyunları, oyun qurmağı xoşlayır. Yoxsa, möhlət istəyən təkəbbürlünün başına, loru dildə desəm, elə bəri başdan bir qapaz ilişdirib işləri o dəqiqə yoluna qoya bilərdi. Sonluğu, nəticəsi məlum oyunlar maraqsız olsa da, görünür bu işdə də bir hikmət var. Biz günahkar, məhdud bəndələrin qana bilmədiyi hikmət!.. Mən hər dəfə özlüyümdə çək-çevir eləyərkən bu məsələyə çatanda çıxış yolu tapa bilməyib dalana dirənirəm. Bəlkə belə də olmalıdı, Allahın işini tamam-kamal anlayan Adəm övladlarının qabağında duruş gətirmək olar?.. Nəşükür məxluq heç nə qanmaya-qanmaya Allahlıq iddiasındadı... Hörümçəksə bəşərə misilsiz xidmət göstərsə də, təvazökarlığından qalmayıb. Hay-küysüz, iddiasız-zadsız görüb o böyük işi... İndikilərə gülməli, nağıl kimi görsənsə də, yer üzündə sakitcə öz işi ilə məşğul olub gözə soxulmamaqdan yüksək mərtəbəli əməl yoxdu. O xidməti bəni-Adəm göstərsəydi, lovğalığından, təkəbbüründən harayı ərşi-ələyə yetişərdi... Adamların qıy-qışqırtısından yuxarılarda rahat oturmaq mümkün olmazdı.

Hörümçək məcazi, bəlağətli desəm, "təvazökar" olsa da, binayi-qədimdən ariflər onları növündən, çeşidindən də qat-qat artıq vəsf eləyiblər, yazıblar tor quranlar haqqında... Səhsız-hesabsız bənzətmələr yaradıblar, kinolar çəkiblər, şeirlər qoşublar... Çünki daima həsəd aparıblar hörümçəklərə... Şair yaxşı deyib: "Bəndənin dostluğu bil ənkəbutun hördüyü tor..." Gözünü matdım-matdım bəreəlmə, ənkəbut ərəbcə elə hörümçək deməkdi... Yəni şair demək istəyir ki, bir balaca yel əsən kimi məxluqun dostluğu nəinki yırtılıb tarmar olur, hətta ömürlük düşmənciliyə çevrilir.

Qədim romalılarsa deyirdilər ki, qanun hörümçək torudu, zəiflər orda ilişib qalır, güclülərsə dəlib keçir. Hara fırlayırsan fırla, gəlib bir həqiqətə dirənirsən,

yer üzündəki mizan-tərəzinin əyilməyində, saysız-hesabsız fitnə-fəsadda ən böyük günahkar elə Adəm övladlarıdır. Çünki sonradan qovularaq göndəriliblər yer üzünə. Məhşəri yaxınlaşdırmaq, yer üzünü dağıtmaq üçün göndəriliblər. İkiayaqlılar bir çox adətləri, əməlləri də – məsələn, öləni, lap dəqiqi, öldürüləni basdırmağı, qabığı möhkəm yeyəcəkləri daşla sındırmağı, üzməyi – yerin qədim sakinlərindən, quşlardan, meymunlardan, heyvanlardan öyrənilər. Demək ki, əməli bəd olsa da, ikiayaqlılar öz işlərinin, onlara yazılmadan tapşırılanların öhdəsindən yaxşı gəlir. Bəlkə elə buna görə adətən pis adamlar yaxşılardan fəravan yaşayır? Bəlkə elə yaxşı, xeyirxah olmağın özü yazılmayan qanunlara ziddi? Burası var ki, insan yer üzünə qovulmasaydı, nə müqəddəs kitablara, nə də məhşərə ehtiyac olacaqdı, yaradılış da axar çay kimi, şələlə kimi əbədiyyən, daha doğrusu, kainatda dəyişmələr baş verənəcən davam eləyəcəkdi. Beləcə, əvvəl rahat başladığı kimi, son gələndə də hər şey rəvanlıqla dəyişəcəkdi. Əgər tanrının qüdrətinə, qüsursuzluğuna, əbədiyyətinə zərrəcə şəkk gətirsəydim, deyərdim ki, Adəmi yaratmaq, əstəğfərullah, Allahın səhvidi. Ya da belə çıxır ki, elə yaratdıqlarını dağıtmaqdan ötrü Adəmi xəlv eləyib. Fəqət bir şeyi ki, sadəcə, iki kəlmə: “Məhv ol!” – əmri ilə yox eləmək mümkün idisə, bu qədər uzatmağa, çək-çevirə, dizə çıxan qanlar tökülməsinə, bəşərə müqəddəs kitablar göndərilməsinə nə hacət?.. Bəlkə özünün ürəyimi deyim, əlimi deyim, gəlməyib yaratdığını bir andaca dağıtmağa?.. Ona görə bu işi özünəbənzər yaratdığına həvalə eləmək istəyib?.. Nə isə, Allah günahımdan keçsin, özüm düz-əməlli qana bilmədiyim, dolanbacında azıb qaldığım sonu görünməyən söhbətlə sənə yormayım...

İslərin nə təhərdi sənə?.. Dur xingəli isti-isti nuş elə. Gətirdiyim soyusa, bişmiş xəmir “yarpaqlar” yapışacaq bir-birinə, yeməyin dadı-tamı qalmayacaq. Ona görə uzun danışmayım, atalar necə deyib onu: “gördün yemək, daha nə demək?” Yaxşı, hələlik, mən qalxıram ayağa, qismət olsa, sabah axşamüstü gəlib sənə dəyəcəm. Bilirəm ki, iş gördürən yoxdu sənə hələ. Sən də mənim kimi bekarsan, bir az dərdləşib vaxtımızı öldürərik. Səndən-məndən iraq, məxluq belədi də, boş-boşuna vaxt öldürə-öldürə bir də ayılır ki, əcəl gəlib başının üstünü aldı...

QƏVVAS

Balıqlara

...Deyirsən bəzən təsadüfən, bəzən də bilə-bilə yiyəsiz heyvanları incitdiyimə görə əzab çəkirəm, çünki bu adi incitmək deyil, köməksiz heyvanlar öldürdü gözümün qabağındaca...

Sənəin sözlərini adda-budda yadına salım: yeniyetmə vaxtı çayda iki balaca balıq tutmusan, balıqları ovcunda sıxıb öldürəndən sonra suya atmısan. Bax, burası anlaşılmazdı; madam tutduqlarını təzədən çaya atıb

həyat bəxş eləmək istəyirdin, niyə öldürürdün? Sonra da gün batanacan suyun üzündə qalan balıqlara baxıb pərişan olurdun? Yəqin ağlın kəsməyib, yoxsa belə iş tutmazdın. Bir də ki, qəm yemə, cəmi bəşər xirtdəyəcən günah içindədi, sən o zaman uşaq olmusan, sənin günahın da bəzilərinin elədiklərinin yanında elə həqiqətən uşaq oyunudu. Düz deyirsən, bu təsəlli sənə haqq vermir ki, özünə: “aydan arı, sudan duru” kimi baxasan, amma bəri başdan içini yeməyə də lüzum yoxdu, ən sərfəlisi belə düşünməkdə ki, deməli, o balıqların yazısı da elə yazılıbmış, oracanmış... İraq-iraq, dəryaya atılmış müqəddəsi qarnında hifz eləyən balığı ovcunda sıxıb axırına çıxmamısan ki, bir ömür içini didib parçalayasan, nə keçmişə çox aludə ol, nə gələcəyin dərdini çək, çalış, bacar bu gününü rahat yaşa. Sonrasına Allah kərimdi...

Nə bilmək olar, bəlkə xudavəndi-ələm məxluqatı qurtula bilməyəcəyi bələdan qurtarmaq, hifz eləmək üçün öldürür? Bəlkə sən o balıqları öldürməseydin, başqası tutacaqdı, öldürmək bir yana, tavaya atıb qızardacaqdı, həzmi-rabedən keçirəcəkdə... Gülmə, gülmə, düzünü deyirəm, bir var ölüb canını qurtarasan, bir də var, əsl zırıltın öləndən sonra başlaya; qızardılarsan, yeyilsən və ilaxır... Kim istəyər ki, onu qızardıb yesinlər, şişə çəksinlər, bişirsinlər?..

Görürsən, bütün günlərə haqq qazandırmaq mümkündür, dərinə getsən, özünə ziyan verəcəksən, bir də görəcəksən ki, dəli olub düşmüşən çöllərə... Elə mən özüm, həyəti, bağ-bağatı şumlayanda, sulayanda, elə gəzməyə çıxıb aram-aram yeriyəndə bilmədən o qədər qarışqanı, cücünü tapdalaşmışam ki... Ayağımın altında o qədər canlı qalıb ki... Sənin kimi fikirləşsək, gərək yaşamayaq, yeriməyək, qanadlanıb uçaq, ya da ki, buludların üstündə gəzək... Ərz eləyirsən ki, mənim dostum-düşmənim yoxdu, adamlardan zəhləm gedir, onlardan qaçıram, mənimki heyvanlardı, qanadlılar, dördəyaqlılar, cücülər, digər canlılar... Bəs, ata-anana, qohum-qardaşına necə baxardın? Başını aşağı salma, nolar uşaq evində böyüyəndə, bəlkə hardasa yaşayır, sağdı sənin valideynlərin? Bu dünyada ən ağlasığmaz şeyə belə hökmlə: “ola bilməz!” – deməyin özü ağılsızlıqdı. Lap belə ata-anan olmasın, səni bir böyüdən, ağlayanda başına sığal çəkən olub, ya yox? Demə ki, qapazaltı olmusan bu vaxtacan, dünya xali deyil, tək-tənha, heç kəsin köməyi olmadan özünə pis-yaxşı gün-güzəranı nə təhər düzəldərdin? Yıxılanda sənə əl uzadan, ayağa qaldıran olub həlbət ki... Yoxsa, sayılıb-seçilən svarsik də ola bilməzdin. Açıbağartmaq da yaxşı düşmür, elə mən özüm də az əl tutmamışam sənə, nolar, halal xoşun olsun, əl tutmaq Əlidən qalıb, yaxın qonşu uzaq qohumdan irədidi, deyiblər... Hər nə isə, bilirsən də bizim dildə nə deyirlər sənə sənətinin adına? Hə, hə, qaymaqçı... Tfu, lənət şeytana, çaşdırdın məni də, qaymaqçı yox e, qaynaqçı... Məxluq sənə başına and içir, hamı istəyir ki, sən yola verəsən həyat-bacasındakı işləri, çünki əllərin qızıldı, sənə bir-birinə qaynaqladığın dəmir-dümür məhşərəcən ayrılmaz, sənə yerinə kim olsaydı, evinin sütunu da əllərinə bənzəyərdi, sənə tənbəlsən,

bir gün işləyəndə bir həftə əlini ağdan qaraya vurmursan, papağını günə yandırırısan, qazandığını da verirsən o zəhrimar arağa, içib başlayırsan toz-torpaq içində ağnamağa, yaxanı cırıb göz yaşı axıtmağa ki, ay camaat, məni dara çəksəz də azdı, mən haçansa, it ilində iki balaca balığı ovcumda sıxıb öldürmüşəm, mən nə bilim, pişik balasının quyruğunu tapdalaşmışam, yiyəsiz itə təpik vurmuşam, qanımlı sorub atamı yandıran ağcaqanadı sapalaqlamışam, zəhrimardan içib hakim gözündə gördüyün ikiayaqlı məxluqun imkanı olsa nəinki balığı, toyuq-cücəni, bütün dünyanı "hop" eləyib birudquma yeyər, üstündən rahatca su da içər, adamlar beş-üç manata görə bir-birini şaqqalayır, sən də düşmüşsən ortaya ki, sahibsiz it-pişiklər belə gəldi, balıqlar belə getdi... Belə rəhimlisənsə, yemə də mal-heyvan, qoyun-quzu, toyuq-cücə ətinə, elə yavan çörəklə, düyü ilə, göy-göyerti ilə, meyvə-tərəvəzlə başını gırlə, gününü keçirt... Keçirə bilməzsən axı, ay xətakar, arağın yanında ət, balıq olmadısa, day nə ləzzəti?..

Yaxşı yadıma düşdü, sən kimi sənətkarın bu birgözlü daxmaya sığışmağı el-camaatdan ayıb deyil, bəs nədi, özünə gün-güzəran düzəlt dedim, arvad əvəzinə it-pişiyi doldurdun həyət-bacana, qazandığını arağa verdin, it-pişiyin qarnını doyuzdurdun, xətrinə dəyməsin, indi bu evdən həqiqətən it iyi gəlir, hansı ağı başında olan qız-gəlin yaxın durar sənə, ay evi tikilmiş? Demirəm a, pis iş görürsən, yiyəsiz heyvanları doyuzdurmaq, onlara kömək eləmək savabdı, dünya yumrudu, axirət qalsın bir qırağa, elədiklərinin bəhrəsini hökmən elə üzün bəridə görəcəksən, buna zərrəcə şəkk-şübhən olmasın, amma hər şeyin bir həddi var, ifrat həmişə, hər yerdə qüsurdur, əstəğfürullah, biz yaradandan çox bilə bilmərik ki... Lazım gələndə, məqamı yetişəndə göydəki kişi yoluna qoyur hər şeyi... İstər heyvanlar olsun, istər sıx meşədəki kiçik bir yarpaq...

"Hamını bəzər, özü lüt gəzər", – deyiblər sən kimi əhlikeflərə, itdən-pişikdən nə fayda, sən özünə gün ağla, həyət-bacanı təmiz saxla, yaxşı ev-eşik tik, içib küçələrdə yatıb qalmağı yığışdır, yaşın keçir, bir də ayılıb görəcəksən ki, ömür gedib, Əzrayıl da qılincını qaldıraraq dayanıb sənə başının üstündə ki, düş qabağıma, vaxt-vədə tamamıdı... Onda neyniyəcəksən, ay yazıq?.. Kim ağlayacaq sənədən ötrü?.. Mehrini sahibsiz heyvanlara salmağına bir söz demirəm, and olsun oxuduğum "Quran"a. Deyirlər, o dünyada o heyvanlar dil açıb şəhadət verəcək adamlar haqqında ki, bəs, bəndələr yox yerdən bizi incidib, axı Allah bizi onlara tapşırırmışdı, ikiayaqlılar isə tapşırılana, əmanət olunana doğrudan-doğruya it zülmü verdilər. Sözsüz, haqqüçünə desəm, bu əməlin savabdı, fəqət bədən də Allah əmanətidi axı, öz evin cəhənnəm, nədən bədəninə zülm eləyib ruhunun evini üfunət yuvasına döndərirsən?..

Eh, hırıldama, mənim nə vecimə, can sənə, cəhənnəm tanrının, di gəl, yenə sənə nəsihət eləyirəm, ta o vaxtacan səndən əl çəkməyəcəm ki, sən o arağ zəhrimardan əl çəkib din-imana gələsən, evlənib arvad-uşaq sahibi

olasan... Mən də sənə düz yol göstərməsəm, kim göstərəcək?.. Ayıl, ayıl, silkələn, keçmişinin üstündən qələm çək, özünə gəl...

Hə, arvad-uşaq dedim, qəfil ağıma gəldi, arvad almaqdan ötrü heç uzağa getməyin də gərək deyil... Mənim kiçik qızım sənin gözünün qabağında böyüyüb, bizə gediş-gəlişin olmasa da, yəqin hiss eləmişən ki, necə dürüst, başısaşığı uşaqdı. Başqa cür ola da bilməzdi, çünki o qız mənim kimi din-iman adamının tərbiyəsini görüb. Ancaq neynəmək olar, ər sarıdan bəxti gətirmədi, yoldaşı naxələf çıxdı, narkaman çıxdı qarabaxt balamın... Əri dostumun oğlu idi deyə, səsimi çıxartmırdım, qızımın da əvvəldən meyli yox idi ona, di gəl, mənim sözümü çevirə bilməmişdi. Eşitmişən də, axırda oğlan, yəni mənim keçmiş kürəkənim tamam ağını çıxartdı, bişərəf evimdən oğurluq eləyib var-yoxumu, pulumu-qızılıma apardı. Ondan sonra gördüm ki, cida çuvaldan çoxdan çıxıb, qızımı gətirdim evə, oğlan da indi türmədədi... Belə-belə işlər, ay bala, heç kəs bilmir ki, xeyir hardadı, şər harda... Xeyir dalınca gedirsən, şərə düşürsən, şər başının üstünü alanda bir də gözünü açırsan ki, o şərin içindən yekə bir xeyir boylanır. Qızımın gül kimi bir oğlu da var, zirək uşaqdı, bu il məktəbə gedəcək, həyət-bacada görmüsən yəqin. Tez-tez sənin itinə-pişiyinə yemək də atır o uşaq aramızdakı taxta hasarın arasından, ürəyi yuxadı... Bilirəm ki, sən də mərhəmətlisən, inşallah, xeyir işimiz baş tutsa, mənim nəvəmə doğma atasından da yaxın olacaqsan... Mənim də bir əlim sizin üstünüzdə olacaq, qoymayacam korluq çəkəsiniz. Bəs necə, balamı, nəvəmi çöldən tapmamışam ki... Elə sən özün də mənim balamsan, səni belə səfil-sərgərdan görəndə ürəyim ağrıyır. Amma belə işdə zor şeytanilikdi, səni tələsdirmirəm, papağını qoy qabağına, yaxşı-yaxşı fikirləş, yüz ölç, bir biç...

Nə isə, söhbət quzunu qurda verər, xudafiz, day mən tərənəm, qas qaralır, arvad-uşaq evdə təkdi, bir-iki günə yenə gəlib sənə dəyəcəm. Durma, durma, otur, əziyyət çəkmə, həmişə gəldiyim evdi, mən özüm gedərəm...

AZUQƏ

Qarışqalara

...O gün xəta eləyib sənə dedim ki, təsadüfən, bilmədən, fərqi nə varmadan bir qarışqanı tapdalayıb öldürmək özü də günahdı. Qarışqa da canlıdı, ayaq altında qalmasa, qurda-quşa yem olmasa, dörd ildən on iki iləcən yaşayır. Bir yarpağı yaratmağa gücün çatmırsa, kiçik böcəyi belə məhv eləmə. Çünki hər şeyin yiyəsi var, heç nə sahibinin nəzərindən qaçmır, vaxtı-vədəsi yetişəndə bütün əməllərin üçün cavab verəcəksən. Yadından çıxan işdəklərini də xatırladacaqlar sənə.

Həm də zəhmətkeşdi, əməksevərdi qarışqa, özündən əlli dəfə ağır azuqəni dartıb aparır yuvasına. Özü də müxtəlifdi qarışqalar, çox növü var onların. Qanadlı, uçan qarışqalar var, yekə, “atlı” qarışqalar olur səhrada ki, topa ilə qumun altından yel kimi çıxıb göz qırpımındaca daraşaraq yekə bir heyvan leşini sümüyünəcən yeyirlər. Bizim qarışqalar o qarışqalardan qat-qat kiçikdi. Müqəddəs kitabda da qarışqalar haqqında yazılıb, onlardan bəhs olunub, hətta “Quran”da məxsusi “Qarışqalar” surəsi də mövcuddu, deyirlər, bəzi müqəddəslərin öz qarışqası da olub, rəvayətə görə, qarışqalar qeyb aləmini adamlardan yaxşı, çox bilir; yerin altında-üstündə yaşamağa qadir olduğu üçün, həm də ali sirləri bəşərdən möhkəm saxladığılarına görə...

Qanıram ki, bəzi şeyləri sənə demək yersizdi, sən hazır deyilsən məndən eşitdiklərini qavramağa, çox vaxt dal-qabaq anlayırsan məni, ucundan tutub gedirsən ucuzluğa, qaş düzəltmək əvəzinə vurub göz çıxarırsan, amma neyləyim, yenə də dilimi dinc saxlaya bilmirəm. Ona görə günahın, suçun yekəsi elə məndədi...

Qarışqanın zəhmətkeşliyinə gəlincə, buna da xüsusi önəm verməyə dəyməz. Həlbət ki, əməksevərlik yaxşıdı, fəqət əsas, başlıca şərt deyil. İstər insan olsun, ya heyvan, həşərat, cücü – fərqi yoxdu. Təsəvvür elə ki, bütün ömrün boyu yorulmaq bilmədən, tər dabanından çıxanacan gecə-gündüz işləyirsən. Bəs, haçan yaşamağa macal tapırsan, ay bədbəxt? Beşikdən, lap dəqiqi, aqlın kəsəndən qəbr evinəcən zəhmətdən, yorğunluqdan ləzzət almaq nağıldı, öz-özünə zülm eləməkdə. Düzdü, keçən dəfə sizə gələndə acığımdan səni tənbellikdə suçladım, lakin sonra özlüyümdə düşünüb-daşınıb belə qərara gəldim ki, hirsənib rəngləri çox tündləşdirmişəm, başını aşağı salıb dayanmadan işləməkdə deyil məsələ, bəzən aləmlərin ən ali sirri elə tənbellərə açılır, axtaran tapmır, heç nəyi vecinə almayanın, dünya malında gözü olmayanın, əhlikefin qabağına çıxır həyat, sənət xəzinəsi. Zəhmətkeşlərsə tapanlar, yaradanlar, cığır açanlar yox, icraçılar, min dəfə keçilib sürtülmüş yolla gedənlər olur. Yatıb yuxuda ali həqiqətlərdən hali olanlar da bəs deyincədi. Yatmaq da elə tənbelliyin, dincəlməyin, zəhmətdən qaçmağın bir növüdü. Başına alma düşəndə ayılıb dünyanı tamam başqa cür dərk eləyən də məlum adamdı. İşdə, hərəkətdə gündəlik gün-güzəranından ötrü pul-para qazanarsan, di gəl, gözünün qabağındakı ən qiymətli xəzinəni görə bilməzsən. Xırda balıqları tutmaq üçün əlləşərsən, bir də baxıb görərsən ki, böyük balıqlar toru deşərək dəryanın dərinliklərinə üzüblər. İllər ötəndən sonra hər şeyi anlayanda peşman-peşman əlini dizinə vurmağın nə faydası?.. Olan oldu, torba doldu, amma o dolu torbanı götürə bilmədin, çünki sənənin torbanı bomdoş qaldı, əlin də ətəyindən uzun...

Qarışqanın əməksevərliyinə, min bir zillətlə yuvasına azuqə daşmasına haqq qazandıranların bəhanəsi bu olur ki, guya, vaxtında zəhmət çəkməsə, qışda ac qalıb tələf olar. Yayda qışın dərini çəkmək maddiyyatdan dördəlli yapışmaqdı. Kim bilir beşcə dəqiqədən sonra başına nə gələcək, sabaha

sag-salamat çıxacaq, ya yox? Qarışqanın əməlinə qiymət vermək onu insan arşını ilə ölçməkdən irəli gəlir. Başqa cür ola da bilməz. Tərəzi insanın əlindədi axı... Biz heyvanlara da öz məhdud ağılmazla dəyər veririk, o məhdud, bəsit ağılımıza gəlmir ki, öz aləminizdə yekəxanılıqla ölçüb-biçib qiymətləndirməyə çalışdığımız, çox vaxt da qeyri-adi hərəkətlərindən heyrləndiyimiz, təəccübləndiyimiz bəlkə də bizlərdən qat-qat biliklidi. Bilikli olmasa belə, düşüncələri fərqlidi... Bəli, bəli, məhz düşüncələri!.. Onlara şüursuz damğası vurmağa tələsməyək... Tamah məsələsində heyvanatdan milyon kərə irəli gedən adamlara heyvan demək də dərdayaqlılara qarşı ədalətsizlikdi. Bunu özüm üçün yığiram, bunu oğul-uşağım üçün, nəvələrim üçün, yeddi arxa dönənim üçün... Sıralama bitir, fəqət tamah, nəfs qılınc kimi itilənib əndazədən çıxır, adam özünü, var-dövlətini idarə eləyə bilmir, əksinə, bütün ömrünü həsr eləyib yığdığı var-dövlət onu idarə eləyir, çar-naçar getdiyi ucsuz-bucaqsız, sonu görünməyən yolun əsirinə çevrilir. O yolda dayanmaq, geri qayıtmaq yoxdu, istədin-istəmədin yol özü səni irəli itələyir, irəli aparır. Dayansan yıxılacaqsan, arxadan gələnlər üstündən keçəcək, əzab içində xurd-xəşil olaraq urvatsız-urvatsız canını tapşıracaqsan. Ona görə daim irəli cummalısan...

Dərindən fikirləşəndə diksinib dəhşətə gəlirsən, bəzi alimlər iddia eləyirdilər ki, insanlar meymundan törəyib, meymun get-gedə təkmilləşərək adam cildinə düşüb, insana çevrilib, indisə əksinədi, adamlar heyvana dönür, sanki yaradan da elə bunu istəyir, day çoxdandı məxluqatın işinə qarışmır, baş verənlərə uzaqdan öləri nəzər salıb acı-acı gülümsəyir. Bəlkə də gəldiyi, bağladığı mərcdə tərəfkeşlik eləmək istəmir, digər tərəfdən özünəbənzər yaratdığının basıldığını, kürəklərinin yerə dəydiyini görüb heyfəsilənir. Onun üçün hər şeyi göz qırpımında yoluna qoymaq iki vurmaq iki olsa da, heç nəyə qarışmır...

Beləcə hər şey əndazədən çıxır, adamlar yolunu azıb özlərini kainatın sahibi hesab eləyirlər, mizan-tərəzini itirirlər, kişilər arvad olmaq istəyir, arvadlar kişi olmaq xəyalına düşür. Göydənsə day daş yağmır, çünki bu çox yüngül əzab olardı yolunu azmışlara. Daha dəhşətli əzab gözləyir məxluqu, inan!..

Qoltuğun qarpızlanmasın, axır zamanlar mənim də ağıl başıma gəlib, hiss eləmişəm ki, səni nahaq sorğu-suala tutub məhşər ayağına çəkməyə çalışıram, yer üzündə ən yaxşı adam elə sənə. Bəs necə, heç kəsin toyuğuna "kiş" deməmişən, heç kimə pislik eləməmişən, Allahın fağır, mağmın bəndəsisən, bir qismət çörəklik pulun qalanda işləməkdən vaz keçib it-pişiklə başını gırləyirsən, sabahın ruzisinə görə bu gündən təlaşa düşmürsən. Ona görə tez-tez gəlirəm sənin yanına. Necə deyiblər müdriklər onu: "Bu günü yedik, sabaha Allah kərimdi". Belə deməklə onlar dünya malından əl çəkib kiçik bir zərrəyə çevrilərək mütiliklə yaradana tabe olduqları bildirirdilər. Baxma ki, o müqəddəslər həqiqətən böyük adamlardı. İndi elə adamlar qalmadığından mizan-tərəzi tamam-kamal əyilib.

Hə, yemək dedim, yadıma düşdü, bizim qız yaxşı cücəplov bişirmişdi, bura gələcəyimi biləndə and verdi ki, sənə də bir az gətirim. Qazançadadı, qoymuşam qazın yanına. Acsan yəqin, mən gedəndən sonra qızdırıb yeyərsən. Qazançanı da yuma, elə qəzetə-zada bük, qoy bir qırağa, gələn dəfə gələndə apararam, qız özü təmiz-təmiz sabunlayıb par-par parıldadar. Ancaq yaxşı-yaxşı bük ki, qarışqa-zad daraşmasın bulaşiq qazançaya...

Nəvəm də gəlmək istəyirdi sənin yanına. Səni çox istəyir axı... Qoymadım, dedim ki, tələsmə, hələ kefi yoxdu qonşunun, bu zalım dövrən onun qanını elə qaraldıb ki, adamla cəndərdi danışır, qoy özünə gəlsin, səni də onlara apararam...

BULAŞIQ

Siçanlara

...Yaradılardan siçan pişikdən, pişik də itdən qorxub. Bu sıralamanı sonsuzacan uzatmaq olar. İlk baxışdan hər şey həqiqətən qorxulu, qəddar, şər in qələbəsi kimi görsənir. Cəngəllik qanunları; güclünün gücsüzü parçalaması, məzlumun, zəifin məhv olması... Amma qabaran ədalətsizliyin içində özünə-məxsus bir qanuna uyğunluq da sezilməkdədi. Nahaq yerə cəngəlliyin yanında “qanun” sözünü yazmağa adət eləməmişik ki... Özü də o sözlər bir-birini tamamlayır, bir-birinin yanında doğrudan-doğruya artığı-əski, girintisi-çıxıntısı olmayan qapalı bir zərrəcik, kürə kimi... Çünki biri bərkdi, sərt, zalımdı, digəri həlim, sakit, kövrək... O kürənin içində heç bir əyinti yoxdu. Kürə özü əyri, yumru olsa belə... Çünki oranın öz ağlasığmaz, həm də yazılmaz qanunları var.

Əsl əyinti, ədalətsizlik isə Adəm yerə qovulandan sonra başladı. Ona görə ki, qovulan yuxarıdan-aşağı, qovulduğu yerə öz tərəzisi ilə gəldi. Getdikcə həmin tərəzi də köhnəldi, əyildi, demə, Adəmin tərəzisi binadan düz çəkmirdi, insanın daş-tərəzisi yalnız kənar, adil qüvvə tərəfindən qaldırılarda zərəcə əyər-əskik olmur. İnsanın insanı mühakimə elədiyi kimi səfeh, güləli şeyə oxşayır bu da... Adəmin törəmələri həm nadanlıqdan, həm nəfsinin ucbatından, həm də özləri icad elədiyi tərəzinin düz çəkməməsindən qardaş qanı axıtdı. Böyük günah eləyib göylərdən qovulandan, qanadlarını itirəndən haqq-ədalət gözləməyin, ummağın özü sadələşməyədi. Göylərdən yerə enənin törəmələri elə balacalaşa-balacalaşa, kiçilə-kiçilə gedib məhşər gününə-cən kiçicik zərrəyə çevrilməli idi. O zərrə o gün qorxu-hürkü içində başını mütiliklə əyib canını qoymağa yer tapmayacaqdı.

Hələlikse o sıyrılmış qılnc özünü “əsrəf” sananın, təbiəti rəm eləməyi ilə öyünənin əlində bərq vururdu. O iti qılnc ağı kəsməyən körpənin yanındakı od qədər təhlükəli idi, dəlinin əlindəki bel qədər arzuolunmaz idi, qorxulu idi.

İş o yerə çatdı ki, yemədiyi heyvanları belə öldürməkdən çəkinmədi –

hərçənd bəzi yerlərdə insanın həzmi-rabedən keçirmədiyi dördayaqlı qalmayıb, binadan az qala bir-birini yeyir Adəm övladları – adamlar. Ona görə heyvanların çoxu uzaqlaşdı ikiayaqlı vəhşilərdən ki, balama dəymə, balanı istəmirik. Qaçıb, yığışib gözdən uzaq, könüldən iraq cəngəllikdə yaşamağa başladı. Di gəl, adamlar onları cəngəlliyn ən sıx yerlərinə sıxışdırdı, orda da heyvanları rahat qoymadı. Bəzi gəmiricilər çıxış yolunu adamların yaxınlığında gizlənərək yaşamaqda gördülər. Lakin qovanlar sığındıqları zirzəmilərdə də siçanları rahat qoymadılar, onlara “murdar” deyib bir tikə çörəklə, pendirlə tələyə saldılar, zəhərlədilər. Siçanlar taleləri ilə barışsa da, bir şeyi başa düşmədi; hər ikimizi Allah yaradıbsa, niyə sonradan gələnlər bizə qan uddurur? Nədən günah işlədib yerə qovulanlar təmizdi, bizsə murdar? İkiayaqlıların yerə “sürgünü” orda əzəldən yaşayanlara qarşı haqsızlıq deyildimi? Sığındığımız zibillikləri, zirzəmiləri bizə çox görünlər, bizi hər an qorxu, basqı altında yaşamağa məcbur eləyənlər üstəlik nə haqla, nə üçün “murdar” deyib damğalayır bizim nəslə? Pişiklərin, itlərin, meymunların düşmənciliyini, bizə qənim kəsilməyinin səbəbini anlayırıq, çünki biz onların ruzisiyik, onlar yaşamaq, acından tələf olmamaq üçün bizi öldürür. Dünyaya göz açandan pişiklər, itlər, meymunlar qovur, biz qaçıırıq. Başqa yol yoxdu, yazılmayan qayda belə qoyulub. Buna öyrəncəliyik, alışmışıq. Bəs adamlar boyu yarım arşın olmayan, cəmi iki-üç il yaşayan məxluqatdan, bizdən nə istəyirlər? Onlar ki, bizi yeməyəcəklər, onsuz da öldürüb zibilliyə atacaqlar, nədən qoymurlar ki, elə zibillikdəcə rahat yaşayaq? Nə şərqli malları var bizimlə, nədən əlacsızlıqdan sığındığımız zirzəmiləri, zibillikləri bizə çox görürlər? Əgər lazımsız, gərəksiz olsaydıq, niyə yaradılırdıq? Bir ucdan qırılıb tələf olmağımıza rəğmən, nədən, nə səbəbə iki aydan bir balalayıb dünyanı bürüməyimizə mane olunmurdu? Xaliq istəsəydi, min-min illər qabaq yaratdığı heyvan növləri kimi get-gedə bizim də nəslimiz kəsilərdi. Ağılınıza sığışdırmırsınız ki, yəqin burda da ilahi bir hikmət var? Dərindən düşünüb anlamağa çalışmaq gərəkdə. Bəxtləri gətirsə, bəlkə nəsə qavradılar, nəsə başa düşdülər. Axtarmadan tapmaq məqamı ötüb daha... O məqamdan qovulub, o məqamı itirib bizim qənimimiz. Adəm övladı...

Adamları anlamaq müşkuldü, bəlkə də mümkün deyil, yetdiklərinə yetirlər, yetə bilmədiklərinin ardınca yekə bir daş tullayırlar. Qanmırlar ki, haçansa atdıqları o daş gec-tez qayıdıb elə öz başlarına dəyəcək.

İndi, a bala, özündən qeyri yaradılmışlara yuxarıdan-aşağı baxıb özü qələmə aldığı kitabdacı elə özünü “dünyanın əsrəfi” elan eləyən, həlbət ki, xirtdəyəcən günah içində olacaq, nə qədər qorunsaq da, istər-iztəmər o günahdan bizlərə də pay düşəcək. Tərkidünyalıq, güşənişlik nə sənə kömək eləyəcək, nə mənə. Ona görə ha düşün-daşın, yüz fikir bir borcu ödəmir. Çarə yoxdu, gərək palaza bürünüb elnən sürünəsən. Sürünmək yaxşı şey olmasa da, elnən sürünmək adamı başaşağı eləmir, çünki heç kəs sənə ayıbını üzünə vura bilməyəcək, nədən ki, hamı bir gündədi, bir rüzgardadı, xirtdəyəcən günah içindədi. Ona görə sən də gərək arvad alasan, zürriyyətin olsun, elə olsa başın qarışar, bir də baxıb görərsən ki, arvad-uşaq dərdi səni elə bir hala salıb ki, day canını qoymağa yer tapmırsan. Nəinki yiyəsiz it-

pişiklər, öz adın da yadından çıxıb. Yox a, qorxma, mən demirəm ki, sən də arvad al, övrətin siçan kimi iki aydan bir cüt-cüt balalasın, di gəl, hökmən öz övladın olmalıdı. Niyyət məndən, qismət o gözəgörünməzdən. Elə mənim nəvəmin də bir bacı-qardaşı olsa yaxşıdı, bacı-qardaş bir-birinə həyandı, qoy uşaq tək qalmasın. Xudavəndi-aləm heç kəsi tək eləməsin, təklik yalnız o kişiyyə, Allaha yaraşır. Biz özümüz evdə on iki uşaq olmuşuq, doqquz oğlan, üç qız... Nə gizlədim, kasıbçılıq idi, Allah rəhmət eləsin, yerləri behişt olsun, yazıq ata-anam bilmirdi hansımıza çörək çatdırsın, Əlinin papağını Vəlinin başına qoyurdular, Vəlininkini Əlinin... Bir qarın ac, bir qarın tox dolansa q da, aramızda mehribançılıq vardı, bir-birimizdən ötrü canımızı verərdik.

Çox danışdım deyəsən, əstəğfərullah, bir anlığa elə bildim dindarlara moizə oxuyuram. Öz aramızdı, həlbət ki, burda dediklərimin çoxunu məsciddə dilimə gətirə bilmərəm. Qulaq asanlar düzgün anlamaz məni. Camaat çox avamdı. Ancaq öz eşitmək istədiyini dinləməyə meyillidi. Təzə bir söz desən, atanı yandırır, illərdi öyrəşdiyi xörəyi dadaçaq, qabağına ayrı şey qoysan, boşqabı sənin başına cırpar. Ona görə sənin yanında həvəslə danışırım, könlümdən keçəni deyirəm, gözün ağıza dəxli olmasa da, bir növ, gözümün qurdunu öldürürəm, sən də istəyirsən mənə qulaq as, istəyirsən asma... Mən ürəyimi boşaltmalıyam ki, rahatlanım... Nə isə...

Hə, yemək dedim, yadıma düşdü, dur, keçən dəfə plov gətirdiyim bulaşığı qazançıyı ver, aparım evə, qızım yusun. Bu gün darıxıb tez-tələsik çıxıb gəldim bura, bağışla ki, əliboş döymüşəm sənin qapını... Eybi yox, gələn dəfə xəcalətindən çıxaram... Gülmə, gülmə, borclu borclunun sağlığını istər...

Dur day, o qədər "siçan-siçan", dedik, bir də gördün bu iyin-qoxunun, bulaşığı qab-qacağın havasına evinə siçanlar daraşdı. Şükür, bizim evdə yoxdu hələ... Ancaq həyətdə bir-iki dəfə görmüşəm... Sən hələ burda siçan-zad görüb-eləməmişən? Eh, gör kimdən nə soruşuram, görsən də deməzsən. Bəlkə də çoxdan özlərinə yer eləyiblər buralarda, tələ qursan, gündə bir-ikisini tutarsan. Amma yox, sizdəki it-pişiyyə qorxusundan çətin siçanlar bura dadana...

XALTALILAR

İtlərə

...Bircə şeyə mat-məəttəl qalmışam ki, sənin həyətindəki it-pişiklər necə, nədən bir-biri ilə rahat, sakit dolanır, dolanmaq azdı, fikir vermişəm, bir-birləri ilə işləri yoxdu, hələ bir-birlərinin arxasında da durur, itlər sizin həyətdəki pişiklərə təsadüfən daş atan adamı tutsa, basmarlamamış əl çəkməz, itlərə sataşanlarısa pişiklər yığışib cırmaq-cırmaq eləyər. Yemək, yal üstündə də davalayıb boğuşan, cırmaqlaşan, qaçan-qovan görməmişəm o heyvanları. Boş yerə səsləri çıxmır, heç biz öz həyətimizdə də hüss

eləmirik ki, çəpər qonşumuz bir dəstə it-pişik saxlayır. Sənə inanmayana lənət, xudaya, adamlar aranı qatıb-qarışdırmasa, qurd quzu ilə yola gedər. Sahibinin əşyasını min adamın pal-paltarının arasından iyindəncə seçib tanıyana necə yuxarıdan aşağı baxmaq olar? Həqiqətən binayi-qədimdən nankor olub insan. Ona ifrat sədaqətli, sadıq olana “murdar” deyib. Burası var ki, gözüyumulu, özxoşuna sədaqət köləlikdən betərdi. Öz boynuna köləlik zənciri keçirib müti qul kimi başıaşağı gəzənə nəyə görə hörmət qoyasan, dəyər verəsən? O zənciri, o xaltanı boyunlarından çıxarıb azad olmaq istəmərlər, çinki azad olsalar, ölərlər, başlarının üstündə əli çomaqlı bir ağa, sahib, yiyə olmasa, yaşaya bilməzlər, əbədi köləlik boyunlarına biçilib...

Mən müqəddəs kitablarda itlərin murdar olması fikrinə rast gəlməmişəm. Baxma ki, yüz faiz o kitablarda da insan övladı özünəsərfəli şəkildə, yəni yumşaq desəm, birtərəfli yazıya alıb. Allah yaradanın murdarı olmaz. Əti haram sayılan heyvana da murdar demək ədalətsizlikdi. Həlbət ki, onların müqəddəs yerlərə girməyi düzgün sayılır. Fəqət murdarlıqlarına görə deyil, qanmadan, bilmədən məscidi, digər müqəddəs yerləri batırmasınlar deyər... Daxili təmizlik qat-qat əfzəl, üstün sayılsa da, yəqin ki, Allah evinin təsadüfən belə, çirkəbə batırılması o seçilmiş yerlərə hörmətsizlikdi, bir də ibadət eləyənlərin fikrinin yayınması... Yoxsa itin-küçüyün yol azıb məscidə girməsində, qışın soyuğunda, yayın istisində ora sığınmasında bir qəbahət görmürəm. Peyğəmbərimiz də səhih hədislərində heyvanlara qarşı mərhəmətli olmağı dəfələrlə vurğulayıb. Hər gün məscidə heyvan xislətli o qədər adam gəlir ki, get-gedə mənim də dördəyaxlılara rəğbətim artır. Elə mən də sənənin tayın olmuşam yavaş-yavaş. Biri heyvanları incidəndə mən özümə yer tapa bilmirəm. Yaxşı deyiblər ki, taylı tayını tapar...

Şüursuz hesab elədiyimiz itlərdə də az yoxdu. Məgər adamlar dəyərmə itlərin sədaqətinə? Sadıq olanda da gərək nələyi qın yox, dəyərlinin yolunda ölümə gedəsən. Bəlkə də burasını heyvanların gözü ilə anlamağa kərəmətimiz çatmır, biz onların nə, necə fikirləşdiyini, nəyə görə bizə ağlasığmaz görsənən hərəkətlər elədiyini qanmaq üçün gərək heç olmasa bircə gün onlar kimi yaşaya bilək. Onların cildində-qiyafəsində yox a, tam onlara dönək. Düzdü, heyvanlardan, ələlxüsus itlərdən çoxlu kitablar yazılıb, kinolar çəkilib, amma burda da elə o dünya, axirət deyimləri kimi qərarı, hökmü yazanlar, çəkənlər, yəni insanlar çıxardıb. Allah, axirət, qeyb aləmi ilə nəhaq müqayisə eləmədim mən. O şeyləri ki, dirilər bilmirlər, di gəl, gecə-gündüz elə bilmədikləri şeylərdən danışirlər. Allah, qeyb aləmi, axirət yəqin ki, ölümlərə, bu dünyadan köçənlərə agahdı, onlar da ki, danışa bilmir. Əgər ölümlər danışa bilsəydi, dirilərə xəbərdarlıq eləyə bilsəydi, axirətin, qeyb aləminin sirri onlara da açılmazdı. Mən öz ağımla fikirləşirəm ki, gərək heyvanlar məşhər günündə dil açmağı gözləməyə, elə üzü bəridə yığılıb adamlara hücum eləyə, onların payını verə, axırına çıxsa... Amma nə bilmək olar, görünür, burda da bir hikmət var, hər halda,

mən heyvanların səbrinə heyranam. Adamların tayı deyil dördayaqlılar, sədaqətlik səbri də hüdudsuzdu. Yoxsa necə dözərdilər ovçu Atamalı kimi bir nadanın, əbləhin, qanıçənin gülləsinə? Yadındadı da, bələdiyyədən tapşırılmışdı ona ki, kənddəki yiyəsiz itləri güllələsin. Vurulan itin hər biri üçün beş manat verirdilər ona. O əclaf da gecə-gündüz bilmirdi, partapart salıb kənddəki yiyəsiz, sahibsiz itlərin, küçüklərin axırına çıxırdı. Hərdən camaatın itinə də güllə atırdı. Axırda pula görə öz itini də güllələdi ki, onsuz da qocalmışdı, bu gün-sabah öləcəkdi, day havayı niyə ölsün? Yaxşı ki, xarici ölkədən kəndimizə gələn turistlər təsadüfən bunu gördü – bizim kənddə qədim mağaralar var axı, özün bilirsən ki, xaricilər tez-tez gəlir buralara, bura paytaxtın iki addımlığında olduğundan gediş-gəliş də asandı – məsələ şişib böyüdü, xarici ölkələrdəki heyvansevərlər səslərini çıxartdı, aləm qarışdı bir-birinə, ovçu Atamalının gülləsinin sədası paytaxtacan gedib çıxdı, o allahsızın şəklini çəkib paytaxtdakı qəzetə də vurdular, xaricilərə nə var, Atamalının əli tufəngli şəklini məsum, balaca küçükləri güllələdiyi məqamda da çəkməmişdilər, deyirlər bəzi xarici telekanallarda da Atamalının vəhşiliyini göstərirləmiş. Anan ölsün, ay Atamalı, göz qırpmında dünyaca məşhur olmuşdu, ancaq bu məşhurluq ona baha başa gəldi, paytaxtdan yekə bir yoxlama heyəti tökülüşdü buralara, rayondakı polis, prokuror dəydi bir-birinə, bələdiyyədəkilərə də yaxşıca qulaq-burması verdilər, onlar da axırda hər şeyi yıxdılar Atamalının boynuna ki, bizim xəbərimiz yoxdu, bu kişi dəli olub, başlayıb özbaşına küçə itlərini güllələməyə. Atamalının da tufəngini aldılar, özünü də yaxşıca cərimələdilər ki, bəs, ağılsız adamın əlində tufəng çox təhlükəlidir, bu gün dilsiz-ağızsız heyvanlara güllə atan sabah arvad-uşağı hədəfə alar. Yəqin iş lap qəlizləşmişdi ki, tufəngini almaq, cərimələmək azmış kimi, özünü də saldılar dəlixanaya, düz bir ay yazıq Atamalı saxladılar orda. Yazıq deməyə də dili gəlmir e, adamın, mən həmişə demişəm ki, hər kəs elədiyi günahların bədəlini elə bu dünyada ödəyəcək. Axirətdən qabaq, elə üzü bəridə...

Deyəsən, dəlixanada iynə-zad vurub əməlli-başlı dəli eləmişdilər Atamalı, qayıdandan sonra az yaşadı, özü də əvvəlki kimi deyib-gülən adam deyildi, qaradınmaz olmuşdu, dindirməsən danışmazdı. Son vaxtlar tez-tez məscidə gəlirdi, sakitcə bardaş qurub oturardı bir küncdə, fikirli-fikirli hündür, oymalı tavana baxardı. Amma elə bil ətrafdan xəbəri yoxdu, xəyalı lap yuxarıda, ərşi-ələda idi.

Bir gün məsciddə elə ikimiz idik. Hava da çiskin, cansıxıcı idi, neçə gündü narın yağış kəsmədiyindən camaat evdən bayıra az-az çıxırdı. Məscidə də gələn azalmışdı, adamlar Rəhimin çayxanası kimi isti yerə yığılıb ordan-burdan qeybət eləməyi Allahın evində soyuqdan büzüşüb mürgü vurmaqdan üstün tuturdular. Bekarçılıqdanmı, ya həqiqətən darıxdığımdanmı bilmirəm, yaxına gəlib döşəkçənin üstündə onunla üz bəsurət bardaş qurdum. Hənirtiyə xəyaldan ayrılıb key-key üzümə baxdı. “Necəsən, ay Atamalı? – xəbər aldım pıçıltı ilə, sanki içəridəki, aramızdakı

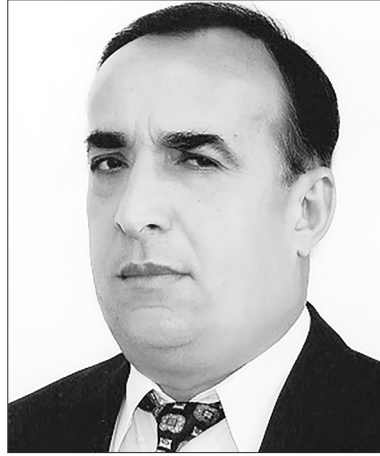
gözəgörünməz haləni pozmaq istəmirdim. – Deyəsən, sən də mənim kimi darıxırsan?” “Hə, darıxıram... – cavab verdi yavaşca. – Allah bəisin evini yıxsın, ay molla, gül kimi işim-gücüm var idi, itləri vurub yaxşıca pul qazanırdım. Bir itə görə beş manat... Düzdü, bir manatımı kəsirdilər pul verənlər. Ancaq lap iki manata da it vurmaq sərf eləyərdi. Rahat, gəlirli iş idi. Hayıf...” “Bəs canlını öldürməkdən qorxmursan? İtləri də Allah yaradıb axı...” – heyvətə bürünən öləzik hirsimi boğub xəbər aldım. Etinasızlıqla, vecsiz-vecsiz çiyinlərini çəkib üzümə baxdı: “Nədən qorxacam, mən o heyvanları allahsızların arasında zülüm çəkə-çəkə it kimi yaşamaq əzabından xilas eləyirdim. İt kimi yaşamaqdansa, elə birdəfəlik ölə bilsən...” – qurtarmaq yaxşıdı... – dərindən köksünü ötürüb təkrarən heyifsiləndi. – Hayıf, day nə mənim tüfəngim var, nə də it öldürənə pul verən...” – yorğun-yorğun gözlərini yumdu. Bir xeyli donub qaldım, boğazımı arıtladım, neçə məclis yola versəm də, deməyə söz tapmadım, sonra sanki ağzım-dilim öz-özünə açıldı, fəqət elə bil mənim əvəzimə başqası danışdı, çünki səsim də xırıltılı gəldi, qulağım dilim deyənə yox, səsimə inanmırdı, öz səsimə qətiyyə bənzəmirdi dodaqlarımın arasından süzülən: “Bəndə nəkarədi ki, hökm eləyə, kim bu ixtiyarı verib məxluqa?” – kəlmələrə. O dəm lapdan ağıma gəlmişdi ki, heç kəs yerin- göyün külli-ixtiyarını verməyib Adəm törəmələrinə, adamlar şəraitdən istifadə eləyib hökmranlığı ələ keçiriblər, sonra da başlayıblar özlərinə bənzəməyən bütün canlılara qan uddurmağa, divan tutmağa... Atamalı isə dediklərimin, səsimin başqa cür çıxmağının fərqi varmadı, deyəsən, heç eşitməmişdi sözlərimi, elə sakitcə gözlərini yumub oturmağında idi, başını da əymişdi çiyinə...

Bir həftədən sonra Atamalı köhnə tövlədə özünü asdı. Evdə adam olmamışdı, ya nədənsə, üç gün heç kəs xəbər tutmamışdı bundan. Atamalı da, lap düzünəsi, Atamalının meyiti də üç gün qalmışdı kəndirdən sallana-sallana...

Belə... Bu dolanbac həyat acı ilə şirinin qarışığıdı. Turşaşırındı... Nə isə, Atamalını yadıma saldım, kefim pozuldu. Day mən gedim, yəqin boş-boş danışa-danışa sən də qanını qaraldıram... Hələlik... Ötürmə məni, çevrə qapanmağa yaxındı, mən qocaldıqca uşağa dönürəm, hərdən, qəfil öz-özünə qəhər yumurlanıb gəlib durur hülqumumda...Nə aşağı gedir, nə yuxarı qalxır. Ağzımı güclə açıram belə məqamda, səsim titrədiyindən danışa bilmirəm. İndi də istəmirəm ki, yaşımın-başımın bu çağında mənim kövrəlməyimin şahidi olasan...

♦ Poeziya

Ramiz ORSƏR

DÜNYA BUMU

Öz əllərim qucaqlayır özümü,
Dünya bumu? Mən nə bilim, nə fayda?
Gecəquşu yenə adam aldadır,
Bu nə qismət, bu nə oyun, nə qayda?

Elə dil var, o dillərdə sifətlər
İsimləşir, isim kimi hallanır.
Öz qədrini, öz yerini bilən söz
Şirinləşib dodaqlarda ballanır.

Vaxt aldadır, amma işi rəvandı
Üzə gülən, başa çıxan filanlar.
Lənət olsun qarasına, ağına,
Dili altda zəhər olan ilanlar.

Rəngi qara olanların alnını
Mələk yazıb, çaşıb yazıb, kim yazıb?
Görən də yox, dinən də yox, di gəl ki,
Kim yazıbsa, sevincini kəm yazıb.

Oyadammaz bəxti yatan bəxtləri,
Göydən yerə enib gəlsə fələk də.

İşsiz-gücsüz, qəhərlənib, mat qalıb,
Çiyinlərdə xeyri sayan mələk də.

Öz külünə alışan kim, sönən kim?
Ağzında su yanan mənəm, nə fayda?
Havadaca ovlayırlar sözünü,
Dedi-qodu quş-quşlayan dünyada.

... ÖZ YİYƏSİ

Buluda bax, boşalmağa
yer axtarır, yaz yiyəsi.
Səsin canı sazındadı,
hanı sazın, saz yiyəsi?

Arzuları verib bada,
Bir ömürlük xarabada,
Gəzəmmədik arabada,
Sözün hanı, söz yiyəsi?

Bəxt quşu da uçdu getdi,
Ömür fani, puçdu, getdi,
Düz olanlar keçdi getdi,
Hanı üzün, üz yiyəsi?

Bəlkələrə güvən yoxdu,
Yükün ağır, dəvən yoxdu,
Hal əhlini sevən yoxdu,
Dərdin də var öz yiyəsi...

...YOZULMUR

Çiçəyə tamarzı haqqın əlləri,
Tifağı dağılır, izi pozulmur.
Əzəldən alın yazılan yazı
Düzəliş edilmir, həm də yozulmur.

Adamın canında adamlıq yoxsa,
O sözün üstündən qara bir cızıq...
Özünü qaldırıb bir dağ eləyən,
Üstündə ad olan adama yazıq.

Kökü dərindədir, ürək yaylağı,
Gözün güzgüsündən boylanar qubar.
Bir ömrün qiyməti, dəyəri deyil
Alında qırışlar, əllərdə qabar.

Kimi qınayasan, bəndəlik nə var?!
İtin qursağında heç vaxt yağ olmaz.
Kasıbın ocağı tüstülənsə də,
Plovu dəm almaz, yağı dağ olmaz.

Bazarı işləyir, nisiyəsi çox,
Yalanın büsatı, kefi pozulmur.
Bəndənin alnına yazılan yazı
Düzəliş olunmur, həm də yozulmur.

...MƏLİKMƏMMƏDİN

Sağdır qardaşları Məlikməmmədin,
Qatıb başlarını oyun-oyuncaq.
Divlərin yolunu kim kəsəcək, kim?
Kəndiri kəsənə açılır qucaq.

Dəlib, deşib keçir yeddi qatından
Yalanın diliylə danışılan söz.
Acını şirindən ayırmaq müşkül,
Köhnə ocaq yeri – ürəyim köz-köz.

Dilimi dişlərim kəsib-doğrayır,
Oğrun baxışlarda, lal öpüşlərdə.
Bəd niyyət gizlənir, bildiyim budur,
Yaltaq hırıltıda, hüt gülüşlərdə.

Sevgiyə təşnədir yalnızlıq yenə,
Varam, yoxam? Bəlkə, doğulmamışam?
Sev, qayıt bir də sev,
sevdiyin qədər
Həsrətin əlilə
yağmalanmışam.

Artır qardaşları Məlikməmmədin,
Ümidə düşən pay – beş arşın ağdır.
Divlərin önünə kim çıxacaq, kim?
Quyular həmənkı, bağ köhnə bağdır.

QƏHƏRİM

Ay könül sultanım, doğma qəhərim,
Ürəyimdən ayrı göyərəmməzsən.
Mən sənə sevinmək öyrədəmmədim,
Sən mənə ayrılmaq öyrədəmməzsən.

Səbrin bir damarı qaçır əlimdən,
Güc düşüb sevgiyə, vaxta həmişə.
Evimdə dibçəkdə əkdiyim çiçək
Yenə də boy atır üzü günəşə.

Torpaqla əlləşən qaratoyuq da
İştahla günəşi dimdikləyərdi.
Arzuma yetməyən fəhlə əlimi
Buludlar ovcunda döyəcləyərdi.

Qaçıram yoxluğun döngələrində,
Gözlərim təkliyin şəklini çəkir.
Ömrün bu başından o başınacan
Ayrılıq məni də sınağa çəkir.

Eşqin qulluğunda şirin arzular
Sükutun əliylə qəmi bölüşür.
Ağlın kəsən vaxtı dəyişir hava,
Yaşın da bəxtinə təqaüd düşür.

Qocalıq şərbəti dəmləndirir, bax,
Xatirə küncünə açılır bərə.
Yollar da tökülür ayaqlarımdan,
Uçaraq gedirəm getdiyim yerə.

Ay könül sultanım, köhnə qəhərim,
Ürəyimdən ayrı göyərəmməzsən.
Mən sənə sevinmək öyrədəmmədim,
Sən mənə ayrılmaq öyrədəmməzsən.

... AĞLAMAQ

Yaddaşlarda günəşlənər eləcə
Dili şirin duaların mürcüsü.
Sevgilərin zəkatıdı ağlamaq,
Ovça çalan yalanların бүrküsü...

Əldən düşər yol yorğunu yolçular,
Olum-ölüm xeyir-şərin qardaşı.
Əlvidadı, bəlkə səssiz-səmirsiz
Yanaqlarda çiçək açan göz yaşı.

Xatirələr əl yetməyən adadı,
Limanlarda ayrılıqlar üşüyər.
İntizarın başı üstə ağ bayraq,
Ayağında tənhalıqlar tövşüyər.

Söz göyərdər dənliyində gerçəklər,
Dərddən doğma, dərddən uca, qəlbi nə?
Xatirini əzizləyər dərd qəmin
Dəyməz onlar bir-birinin qəlbinə.

Ağzı boza mürcü vurar yenə də,
Günəşlənən duaların düzgüsü.
Sevgilərin zəkatıdı ağlamaq,
Könül oxşar sevənlərin türküsi.

.. AYAĞI YOX

Sevənlərin vağzalıdı ayrılıq...
Arzuların ayağı yox, əli yox,
Fikrin işi əzəl başdan füzundu,
Dili laldı, bir gözü ac, biri tox...

Yorğun sükut ömür-günün kölgəsi...
Hər kəsənin qəmi özü biçimdə,
Qəhərimin rəngindədi ümid də,
Dərd ortağım – qəm də mənim içimdə.

Şirin yalan həqiqətə adaxlı...
Könül işi əhdi-peyman bağlamaq,

Bəlkə elə şahmat oynu özüdü,
Öz başını sağ-salamat saxlamaq?!

Buğum-buğum tüstülənər göz yaşı...
Buludlar da fikrə gedər, dil anlar.
Ağlı-huşu topuğunda olanın
Ətəyində bala verər ilanlar.

Sevənlərin vağzalıdı ayrılıq...
Arzuların ayağı yox, əli yox,
Fikrin işi əzəl başdan füzundu,
Dili laldı, bir gözü ac, biri tox...

AĞ YAYLIQ

Gün batanda bir bülbülün nəğməsi
Ürəyimi yaralayıb qanatdı.
Yatan baxtın uyumuşdu sinəmdə,
Bəmdən zilə qalxan səsi oyatdı.

Göyün üzü göz qoyurdu hər yana,
Külək dindi qulağımda bir anlıq.
Xəyalımın qucağına sığındım,
Uçub qondu gözlərimə qaranlıq.

Əl uzatdı ürəyimə ağrılar,
Ay işığı başın qoydu çiynimə.
Ulduzların qəhər dolu laylası
Həsrətimi heç almadı eyninə.

Ötənlərə işıq saldı xatirəm,
Boyun burub, bir lal oldum, dayandım.
Sənsizliyin içində də səninlə
Kösöv kimi mürgüləyib oyandım.

Öz bəxtimlə çox aradım özümü,
Nə o taylıq oldum, nə də bu taylıq.
Üzü göyə dua edir bir həsrət,
Əllərində buluddan bir ağ yaylıq...

AT – MURADDI

İgidə sirdaş, arxa,
ümidinə yetirən
yel qanadlı ağ atdı...
Yaxşı düşdü yadıma,
Muradına çatasan,
at – muraddı...

Sevincin göz yaşları
qonar küləyə,
amma
tuş gəlməz fağıra.
Ovqatlara rəng qatar
diz üstə, qucaqda
gah çırtıqla, gah şapalaqla
daz başına döyülən nağara.

Söyüd budağından
özünü asar günəş,
yelpiklənər, yellənər,
kölgəyə basmaz ayaq.
Yalan başlara tac olandan
gecələr yatmır ulduzlar,
Ay da boylanır utancaq-utancaq.

İgidə sirdaş, arxa,
arzulara yetirən
yel qanadlı ağ atdı...
Yaxşı düşdü yadıma,
Muradına çatasan,
at – muraddı...

ARZULARIN TELİ QIRILANDA

Arzuların teli qırılanda
Xəyallar da məkrli...
Dünya dayanıb baxmır,
Xatirələr fikirli...

Ağlayıb yorular yağış,
Qara-qara buludlar
ağrın-ağrın sürünər.
Buludların arasından
oğrun-oğrun baxan göy üzü
yenə fikirli görünər.

Bu ara
iki gənc keçdi yanımdan:
biri oğlan, biri qız.
Elə bil bir-birindən xəbərsizdi,
Leyli tənha, Məcnun yalqız...

Qızın gözlərində hərdən
parıl-parıl şimşək çaxırdı.
Oğlanın vulkan püskürən gözləri
Göy üzü yerə baxan kimi
dönüb qıza baxırdı...

Arzuların teli qırılanda
Xəyallar da məkrli...
Dünya elə fırlanır,
Xatirələr fikirli...

Şəki

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

Əlaqə nömrələri:

+ 99412 498-78-10

+ 99455 668-78-79

**Jurnalın bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
illik abunə qiyməti 24 manatdır.**

İNDEKS: 76300

Sahib CAMAL

SEVDİYİM QIZA TANIŞDIR

Gətir o sazı, çalacam,
Bu sinə saza tanışdı.
Ən çoxu çoxun çoxuna,
Ən azı aza tanışdı.

Dəcəl yağsın, fəqir yağsın,
Yüngül yağsın, ağır yağsın,
Qoy nə qədər yağır yağsın,
Bu yağış yaza tanışdır.

Olmasın göy, olsun yer söz,
Onların ha deyil hər söz,
Mənim dediyim hər bir söz
Sevdiyim qıza tanışdır.

ÖLMƏK BİLMİR, ÜMİD NEYNİM

Səni sevəndən çəkilmir
Gözlərimdən bulud, neynim.
Sən öldürmək istəsən də,
Ölmək bilmir ümid, neynim.

Nə alıbsan, nə satıbsan,
Nə durubsan, nə yatıbsan,

Məni bircə yol atıbsan,
Get o yadı min tut, neynim.

Eylədin sirr sevənini,
Bu dəcəl, kür sevənini,
Mən boyda bir sevənini
Unudursan, unut, neynim.

ADIMDADIR, BİR QIZ SEVDİM

On yaşım olar-olmazdı,
Yadımdadır, bir qız sevdim.
Uddum onu bir havalıq,
Udumdadır, bir qız sevdim.

Ağaran istimdə gəzir,
Qaralan tüstümdə gəzir,
Bu gün də üstümdə gəzir,
Adımdadır, bir qız sevdim.

Qorxuram yad kimi gələ,
Doğmatək düşməyə ələ,
O odum sönməyib hələ,
Odumdadır, bir qız sevdim.

TOX GÖRMÜŞƏM MƏN DUMANI

Dağda yaşadığım üçün
Çox görmüşəm mən dumanı.
Həmişə də gözü, könlü
Tox görmüşəm mən dumanı.

Özündən işıq saçıb da,
Ürəyim ona qaçıb da,
Elə olub göz açıb da
Yox görmüşəm mən dumanı.

Ağlayıb qaraya, ağa,
Başından bağlanıb bağa,
Sancılıb dərəyə, dağa,
Ox görmüşəm mən dumanı.

KAŞ GÖRƏSƏN TANRISINI

O göyün özünü bir göz,
Qaş görəsən Tanrısını.
Göyü görməmişdən öncə
Kaş görəsən Tanrısını.

Yanasan, qıvrıla tüstün,
Canını tutmaya istin.
O göyün özündən üstün
Baş görəsən Tanrısını.

Alışmaya, közü dama,
Ağlamaya, gözü dama,
Çevrilə göy, özü dama,
Daş görəsən Tanrısını!

SÖZÜ DEMƏ BƏRKİMƏMİŞ

Bas sinənə, səsləndirmə
Sazı simə bərkiməmiş.
Sonra yeyər ürəyini,
Düşmə qəmə bərkiməmiş.

Aşağı danış boğazdan,
Ayrılma qələm, kağızdan,
Çıxarma dildən, ağızdan,
Sözü demə bərkiməmiş.

Qucaq açma, qol gətirmə,
Öz yerində ol, gətirmə.
Yol aparma, yol gətirmə
Kimdən-kimə bərkiməmiş!

DURULAN GÖRDÜM YOLUMU

Yordum, ancaq yorulmadım,
Yorulan gördüm yolumu.
Gördüm ki, rəngi açılib,
Durulan gördüm yolumu.

Yıxıldı çox ayağıma,
Toxundu tox ayağıma,
Başıma yox, ayağıma
Vurulan gördüm yolumu.

Dərədən çıxdı düzünə,
Xoş gəldi üzü üzünə,
Qarşımda özü özünə
Qurulan gördüm yolumu!

YOL ÜSTÜYƏM MƏN BU YOLDA

A yol altı yol keçənlər,
Yol üstüyəm mən bu yolda.
Az deyiləm, bol sevgiyəm,
Bol istəyəm mən bu yolda.

Bulağım nə, dağım nədir,
Çiçəyim nə, bağım nədir,
Siz öyrənin sağım nədir,
Sol istiyəm mən bu yolda.

Yol gedirəm atsız-atlı,
Gah qanadsız, gah qanadlı,
Sən də məndən məlumatlı
Ol, xəstəyəm mən bu yolda.

Alpay AZƏR

Professor və məşuqəsi

“Universitet hekayələri” silsiləsindən

“Bunları təcili güllələmək lazımdı”. Rusiya Elmlər Akademiyası Şərqşünaslıq İnstitutunun professoru İosif Aronoviç Mixelson bu sözləri deyəndə, sifətinin az qala, yarısını örtən qalın şüşəli gözlük taxmış arxeoloq-alim Marqarita Petrovna İvleva sakitcə professorun sözünə qüvvət verdi: “Məmnuniyyətlə tətbiə basardım”.

Mixelson Rusiyada üç fərqli dil ailəsinə aid şumer, akkad, sanskrit dillərinin hamısını bilən yeganə şərqşünasıydı.

Beşinci kursda, Elmlər Akademiyasına təcrübəyə gedən şumer-akkad qrupunun tələbələri Andrey, Valeri, Mariya, Tatyana (rusların dördü də Sankt-peterburqluydu.) və mənimçün bu cür qara atmaca məqbuluydu. Güllələnməyə “layiq olmağımızın” səbəbisə akkad dilində mətnləri mixi yazılar vasitəsilə deyil, rahatlığımızçün transliterasiyada (1) oxumağımız idi, – bunun qarşılığında bizi bu cür zarafatya danlaqlarla yola vermələri hamımıza sərf edirdi.

Bir dəfə Mixelson ciddi-ciddi mənə baxıb dedi: “Zahid, Bakıya qayıdanda, yəqin həmyerlin Yusif Yusifov (2) Midiyada türkdilli tayfalar tapan kimi, sən də şumerləri azərbaycanlıların əcdadları edib ölkənizdə məşhur alim olacaqsan”. – “Yox, İosif Aronoviç, elə bir elmi iddiam yoxdu. Mən regionun ictimai-siyasi tarixini yaxşı bilirəm, etnogenezi o qədər də dərindən bilmirəm”. – “Sizin alimlər nəyin əsasında şumerləri türkdilli hesab edir?” – “Şumerlərdə Allah mənasını verən dingir sözünün türklərdə eyni mənalı tenqri ilə oxşar səsləndiyinə görə. Hə, bir də dingir sözündə qədim türklərdəki n ilə q-nın qarışığı olan sağırnun deyilən hərfə görə”. – “Ha-ha-ha. Bəs deyirsən, etnogenezi bilmirsən?” – “Yox, demirəm ki o barədə heç nədən xəbərim yoxdu, o mövzunu bir az bilirəm”.

“Cavan oğlan, Qarabağ kimindi?” sualını verəndə, cavabım “Əlbəttə bizimdi” olmuşdu, başlamışdım saklardan, massagetlərdən, albanlardan bu yana Qarabağın tarixindən danışmağa. “Bir dəyqə. Sakların, massagetlərin azərbaycanlılara nə aidiyyəti var?” – sarkazmla soruşmuşdu. “Yaxşı, bəs onların ermənilərə nə aidiyyəti var?” – “Yoxdu, amma o tayfaların sizə də aidiyyəti yoxdu...”

Onunla bu cür mövzularda tez-tez zarafatlaşırdıq, mənimlə çox vaxt razılaşmasa da, üstəlik, arada dərs tapşırıqlarına barmaqarası yanaşsam da, münasibətlərimiz get-gedə məhrəmləşirdi. Yaxınlıq o həddə çatdı ki, bir dəfə ona sual verdim: “İosif Aronoviç, siz Stalinin antisemitizm siyasətinin tüğyan etdiyi bir vaxtda doğulmusunuz. Bəs nə əcəb onda valideynləriniz sizə rus adı qoymayıb, ya doğum şəhadətnaməsində soyadınızı məsələn, Mixaylova dəyişməyib?” Bilirdim ki, hətta SSRİ-də antisemitizmin səngidiyi 1960-70-ci illərdə minlərlə yəhudi qorxusundan, ya karyerası naminə öz ad, soyadlarını rus variantlarıyla əvəz edirdi. “Çünki bizim nəsildən olanlar öz yəhudiliyi ilə həmişə fəxr ediblər. Nə də biz antisemitizm kampaniyasından qorxmıışıq”, – özündən razı halda cavab verdi.

Bir gün o, nifrətlə deyəndə ki, universitetdə oxumağıma imkan verməyəcək, sual dolu nəzərlərlə ona baxıb dilləndim: “İosif Aronoviç, heç nə başa düşmürəm”. – “Necə yəni başa düşmürsən? Səni akkad mətnlərini transliterasiyadan normal tərcümə etmədiyinə görə qovmaq lazımdır. Fikirləşirsən, bunu etməyə səlahiyyətim yoxdu, mən akademiya işləyirəm, sən universitetdə tələbəsen. Amma bil, sizin rektorla eyni illərdə oxumuşuq və o, heç vaxt sözümdən çıxmaz”.

İki gün sonra qrup yoldaşım Tanya universitetdə qulağıma pıçıldayıb dedi ki, Mixelsonun arvadı azərbaycanlı biznesmenə qoşulub qaçıb. Hər şey mənə aydın oldu.

Növbəti dərs, otağına ayaq basan kimi, Mixelson məni başdan-ayağa süzüb dilləndi: “Qarabağ azərbaycanlılarındı, yoxsa ermənilərin?” Gözlərindən oxudum: ağzımdan “azərbaycanlılarındı” sözünün çıxmasını gözləyirdi ki, əksimə döşəsin. Başımdan etməkçün neytral cavab verdim: “Qarabağ Strabonun “Coğrafiya” əsərində albanlarındı”. – “Əvvəl başqa mahnı oxuyurdun, – kinayə ilə dilləndi. – Yaxşı, sən yenə albanları türkdilli hesab edirsən?” Susdum, çünki əvvəlki söhbətlərimizdə Moisey Kaqanqatvasidən misallar çəkib iyirmi altı alban tayfası arasında türkdillilərin olması ehtimalını demişdim. Eyni zamanda deyəmmirdim, bu mövzuda məni dünyada tanınan azərbaycanlı albanşünas Fəridə Məmmədova tənqid etsə, yenə onu başa düşərdim, siz ki Qafqaz Albaniyası üzrə alim deyilsiz, hansı üzlə əsəblərimlə oynayırırsınız. “Sən fərqindəsən ki, bu beş ildə, əslində, vaxtını boşa keçirmisən?” – qaşlarını düyünləyib dedi. “Onun sizə dəxli yoxdu. Siz mənim nə müəllimim, nə də elmi rəhbərimsiniz”, – deyib otaqdan çıxdım. Qrup yoldaşlarım da mənə görə pis olmuşdu.

Ertəsi gün dəhlizdə kafedra müdirimiz İvan Mixayloviçə yaxınlaşıb Mixelsonun son vaxtlar məni sıxışdırmağından danışdım, soruşdum, bu adam diplom müdafiəsində mənə problem yaratmaz ki? “Yox, yaratmaz, – pıçiltıya keçdi. – Öz aramızda qalsın, onun yoldaşı azərbaycanlı biznesmenə qoşulub qaçıb. Ona görə belə əsəbidir”. – “Bilirəm, amma bu işdə mənim günahım yoxdu axı. Bir də, başa düşmürəm, niyə Qarabağ məsələsini ortaya atır?”. – “Nə Qarabağ?” Mixelsonla olan söhbətləri danışası oldum, məni sakitləşdirməyə çalışdı: “Zahid, sən hələlik onun kaprizlərinə döz. Mixelsonla arvadı vaxtilə bir-birini dəlicəsinə sevib evləniblər. Ona görə belə qəzəblidi, heç cürə barışa bilmir arvadının xəyanətiylə. Son vaxtlar öz işçiləriylə də yola getmir. İvlevanı tanıyırsan, arxeoloqu deyirəm.

Srağagün mənə zəng edib Mixelsondan şikayət edir, deyir, elə bil mən buna xəyanət eləmişəm. Hə, sənə bir şey deyim. Mən əlli doqquzuncu ildə İosiflə Lyudanın toyunda iştirak etmişəm. Mixelsonun parıldayan gözlərini görərdin, sanki “Mən Lyudayla ömürlük xoşbəxt olacam” deyirdi o gözlər. Lyuda da onun kimi, çox xoşbəxtiydi. Sən iki-üç dəfə praktikaya getmə, qoy bir müddət səni görməsin, sakitləşsin, qalan məsələləri sonra danışarıq”.

Bu arada mənə təsəlli verən şey Mixelsonun qrupumuzdakı o biri tələbələrə də acılaması idi, sadəcə, mənə münasibətində barıtı çox edirdi. Əsas məsələ son kafedra iclasında Mixelsonun diplom müdafiəmdə mənə opponent təyin edilməsiydi. Rəyində yazsaydı “Yeni Aşşur dövlətinin xarici siyasəti” buraxılış işim müvafiq meyarlara cavab vermir, müdafiəm gələn ilə qalacaqdı.

Növbəti dərsdə Mixelson “Ermənistanla danışıqlar nə yerdədi?” sualını verdi. O vaxt Bakıdan mənə şəkərbura, qoğal, bəhməz, mürəbbələrə bir yerdə çoxlu qəzet göndərilirdilər deyə, ölkəmizdə baş verənlərdən az-çox xəbərim varıydı. Başladım verdiyi sualla bağlı bildiklərimi danışmağa. “Aydındı. Siz niyə Qarabağı ermənilərə vermək istəmirsiniz?” Alışb-yanan gözlərindən bilinirdi ki, məndən cavab gözləyir. “Niyə Qarabağı ermənilərə verməliyik?” – özümü məcbur edib sakit tonda dedim. “Birincisi, ermənilər tarixən sizdən çox əvvəl bu regionda yaşayıblar. Sizin əcdadlarınız doqquz-on birinci əsrdə Orta Asiyadan Azərbaycana köçüblər. İkincisi, sizin ərazi Ermənistanın ərazisindən qat-qat böyükdür”. – “Birincisi, biz regiona doqquz, on birinci əsrlərdə gəlməmişik, mən axı Qafqaz Albaniyasında türk toponimləri ilə bağlı misallar...” – “Yenə başladın, – sifətini əydi. – Gah deyirsən, etnogenezi bilmirsən, gah da albanların arasında türkdilli tapırsan”. – “Yaxşı, tarixi qoyaq qırağa. Beynəlxalq hüquq deyilən şey var. Ona qalsa, siz də gərək on doqquzuncu əsrdə işğal etdiyiniz Şimali Qafqazdakı vilayətlərə müstəqillik verəsiniz. O vilayətlərin birinin ərazisi heç yüz min kvadrat kilometrə çatmır, halbuki, indi Rusiyanın ərazisi on yeddi milyon kvadrat kilometrdir. Çeçenlərə qarşı müharibə aparırsız, hər gün onlarla dinc adamlar ölür, binalar, xəstəxanalar dağıdılır. Niyə müstəqillik vermirsiz onlara?”

Bu, həmin dövr idi ki, Rusiyanın zəifləməsindən istifadə edən bəzi vilayətlər öz yerli konstitusiyalarına ölkənin tərkibindən çıxmaq hüququ haqda maddə salmışdı. Telekanallar, qəzetlər Rusiyanın Çeçenistanda apardığı müharibəyə görə, prezident Yeltsini yıxıb-sürüyürdü, ona görə belə şeyləri deməkdən çəkinmirdim.

Mixelson gördü, mənə dil çatdırammayacaq, zəhərli-vampir təbəssümlə dedi: “Hazırda tək Dağlıq Qarabağ yox, ətraf rayonlar da sizin deyil. İnanırsız ki, o torpaqları geri ala biləcəksiz?” – “Əlbəttə, alacağımız” desəm də, elə bildim, sönük səsle verdim cavabla professorun qarşısında aciz duruma düşdüm. Onun sifətində “Heç vaxt ala bilməyəcəksiz” mənasını verən təntənəli eybəcər təbəssüm qalmaqdaydı.

Diplom müdafiəsinə bir ay qalmış Mixelsonun infarktdan xəstəxanaya düşdüyünü eşidəndə bilmədim, ona ölüm, yoxsa şəfa diləyəm. Elə bildim ölsə, qarğış etdiyimə görə günahkar həm də mən olacam, peşmançılıq-filan çəkəcəm. O biri tərəfdənsə sağalsa, diplom müdafiəmdə mərdimazarlıq edəcəkdə. Qarabağla bağlı dediklərini xatırlayanda, öz-özümə “Gəbərəsən səni” dedim.

Azərbaycanlı biznesmeni də ürəyimdə söydüm: “Ay oğraş, bu boyda şəhərdə boşanmış, ərsiz arvadlar ola-ola, vaxt tapdın da alim arvadı yoldan çıxartmağa”. Sonra qəfil ağıma gəldi, bəlkə, elə fürsətdi, alma, armud alıb gedim xəstəxanaya, görsün ki, diqqətciləm, pislilik etməz mənə. Bunu otaq yoldaşım, “Geologiya” fakültəsində oxuyan gəncəli Fikrətlə bölüşəndə, əsəbi-əsəbi dedi: “Yox e, təcili dədənə zəng elə, de Bakıdan Şirvan kanyakı alıb göndərsin. Kanyakı alan kimi cum xəstəxanaya, professoru ver, de ki, arvadının oynaşı göndərib. Ağzında deyirsən, bu adam səni o azərbaycanlı gədəyə görə universitetdən qovmaq istiyir, hələ utanmaz-utanmaz durub yanına getmək istiyirsən”.

Üç gün sonra kafedra müdirimizə yaxınlaşıb Mixelsonun səhhətini soruşdum, bic-bic gülümsəyib dedi: “Düzünü de, onun ölməyini istəyirsən, hə?” – “Yox, yox, İvan Mixalçı, nə danışırızsız?” – “İstiyirsən, gözlərindən görürəm. Səni yaxşı başa düşürəm. Artıq xəstəxanadan çıxıb, birisigün akademiya gedərsən yanına, səni görmək istəyir. Yüngül infarkt keçiribmiş”.

Düşmənimin sağlmasına sevindim, fikirləşdim, yaqın münasibətləri yaxşılaşdırmaq istəyir deyə, məni görmək istəyir. “Gərək Fikrətə qulaq asmayaydım, iki-üç kilo meyvə alıb xəstəxanaya gedəydim”. Özümü inandırdım ki, arada ağımdan qarğış-fason sözlər çıxs da, heç vaxt ürəkdən ona ölüm arzu etməmişəm.

Mixelson doğrudan, bədbəxt idi: sevdinin qızla evlən, illərlə bir yerdə yaşa, bir oğlunuz olsun, Rusiyanın tanınmış şərqşünaslarından biri ol, bir gün arvadın başqasına qoşulub qaçsın və əlli bir yaşında səni infarkt vursun. Deyilənə görə, arvadı yeganə övladları kimya üzrə vunderkind məktəbli oğlunu da özüylə aparıbmiş. Ərinin maaşla ailəni dolandırmağından bezən bu qadını həmyerlimiz harda, necə yoldan çıxarmışdı, burasını bilmirdim.

1990-cı illərin əvvəlləri Rusiya əhalisi ərzaq qıtlığından, kasıbcılıqdan əziyyət çəkirdi. Akademiyada işləyənlər maaşdan əlavə, ali məktəblərdə saathesabı dərslər deməyin, xaricdə çıxan məqalələrin qonorarları, Qərbin elmi fondlarının qrantları hesabına dolanırdılar. Mixelsona bizim universitetdə dərslər demək dəfələrlə təklif olunmuşdu. Öz işinə hədsiz bağlı olan bu alim müəllimliyi elm yolunda maneə gördüyündən, təklifdən imtina etmişdi. Qaldı ki, qrant məsələsinə, Mixelson bir layihəylə bağlı Almanıyanın hansısa elm fonduna göndərdiyi sənədlərdən ikisində xırda texniki səhvə yol veribmiş. Fond həmin sənədləri qaydaya salıb yenidən göndərməyi xahiş edəndə, o, acığa düşüb “Cəhənnəm olsunlar, bunlar boş-boş şeylərlə vaxtımı alırlar” deyib, üç min dollarlıq qrantdan imtina edibmiş.

İvan Mixayloviçin tapşırığına uyğun, iki gün sonra Şərqşünaslıq institutuna getdim, qorxa-qorxa düşmənimin otağına girdim. Alovlu-alovlu kimləsə telefonla danışdı. Dəhlizə çıxmaq istəyəndə, əliylə qapının yaxınlığındakı stulu göstərdi, oturdum. “...Yox və yox... Bir daha təkrar edirəm, sən dünən mənim yatağımda olmalıydın... – sanki evdəki çarpayısını nəzərdə tutmuş kimi işarə barmağıyla masanı tapqıldatdı. – O şeirlər?... Yox, konkret bir şey deyə bilməyəcəm... Ultimatum tonunda danışmaq lazım deyil... Məni çox çətin vəziyyətə salırsan, əzizim, – qəfil yalvarış tonuna keçdi. – Nə isə, sonra danışırıq”, – dəstəyi yerinə qoydu. “Dünən mənim yatağımda olmalıydın” sözlərini eşidəndə, düzü, şok oldum. Arvadıyla danışdığını, barışmaq, onu geri qaytarmaq istədiyini təxmin etdim,

amma anlamadım, niyə bunları eşitməyimi istədi. Ürəyimdə Allaha yalvardım, barışsınlar, Mixelson da mərdimazarlığına son qoysun.

“Həmişə ayaqüstə, İosif Aronoviç”, – deyib ayağa qalxdım, üzümə elə bir ifadə verdim, guya telefon danışığına fikir verməmişəm. Əliylə oturmağıma işarə edib məhrəm təbəssümlə dedi: “Sağ ol, Zahid. Necəsən? Dərslərin necə gedir?” – “Yaxşıyam. Dərslərim qaydasındadı”. – “Telefonda Vikayla, Viktoriya Malışevayla danışdım, sizin yataqxanada qalır, moskvalı aspirant qız. Tanıyırsan onu?” – “Hə, tanıyıram”, qaşlarım yuxarı qalxdı.

Beş ay idi Vikanın (Viktoriya) yataqxanamızda, mən qalan üçüncü mərtəbədə balaca otağı varıydı. Damağından siqaret, əlindən kitab əskik olmayan, – ümumi mətbəxdə sol əlindəki qaşıqla xörəyi qarışdıranda, sağ əlində tutduğu kitabı oxuyurdu, – beynində daima cürbəcür təhlillərin, induktiv və deduktiv metodların, monoqrafiyaların, terminlərin var-gəl etdiyi bu qız adı söhbətlərdə də elmi cümlələrlə danışdı. Məsələn, mən “Vika, necəsən?” soruşanda, “Eksiztensial kədər içindəyəm, əzizim” cavab verirdi. “Vika, hazırda nə oxuyursan?” – “Eyni zamanda Kyerkeqorun “Həzz və borc” traktatını, professor Herman Oldenberqin “Mahabharata”ya yazdığı şərhləri, eləcə də...” – “Vika, de görüm, hazırda dissertasiya işinin hansı fəslini yazırsan?” Qəsdən bu sualı verirdim ki, oxuduğu kitablarla bağlı detallara varıb məni çənəsinin altına salmasın. Narazı-narazı əlini yelləyib məndən uzaqlaşdı. Bilməyənlərçün deyim, bəzən yazı prosesi ləng getdiyindən, dissertanta “İndi hansı fəslə yazırsan?” sualını verməklə, bir növ, yarasına duz basmış olursan.

Vikanın, xoşuna gəlmədiyi adamın ağzı-burnunu qanatmaqçün onu söhbətə çəkib “səhv” tapan, reketliklə pul qazanan çeçen Həmzətlə tez-tez ümumi mətbəxdə, dəhlizdə söhbət etməsi parlaq təzad nümunəsiydi. Həmzət komendanta hər ay artıqlamasıyla pul verib xalçası, soyuducusu, elektrik piltəsi olan geniş otaqda komfort həyatı yaşayırdı. Mətbəxdə yemək bişirəndə, Vikayla Həmzətin söhbətlərinə qulaq asmalı olurdum. Vika, tutaq ki, sanskrit dilinin özəlliklərindən, – yeri gəlmişkən, o, həm də ingilis, alman, fransız dillərini bilirdi, – Mahabharatayla başqa qədim Şərq poemaları arasında fərqli, oxşar cəhətlərdən danışanda, ömründə üç kitabın üç səhifəsini oxumayan çeçen balası heç nə başa düşməyə-düşməyə, həvəslə ona qulaq asırdı, arada hətta primitiv də olsa, suallar verirdi. Bir dəfə Həmzət məni qırağa çəkib ciddi-ciddi dedi: “Bura bax, sən Vikaya de, az kitab oxusun”. – “Niyə?” – “Necə yəni niyə? Başa düşmürsən, o, dəlixanaya düşə bilər?” – hikkə qarışıq əminliklə dedi. Yalandan başımı tərpətsəm də, Vikaya heç nə demədim...

“Vikayla aran necədi?” – Mixelson növbəti sualını verib “Düzünü de” ədasıyla mənə baxdı. “Yaxşıdı”. – “Sən telefonda ona nə dediyimi eşitdin. Qırıqdan kobud, əcaib görünsən də, mən haqlıydım. Söz vermişdi, dünən axşam evimə gələcəkdi, amma gəlmədi. İndisə mənə şərt qoyur, gərək akademiyanın müxbir üzvü olam. Ona sanskrit dilində elə əlyazmalar tapıb vermişəm, onları dünyanın heç bir arxivində tapa bilməz. Deyirsən, münasibətləriniz yaxşıdı. Yataqxanaya qayıdanda, ona de sabah axşam saat onda evimə gəlsin. Daha doğrusu de ki, İosif Aronoviç xahiş etdi”. – “Oldu”. – “Yeri gəlmişkən, İvan Mixaliç sənə diplom işini mənə verib ki, oxuyub rəy yazım. İş hələ tam oxumamışam. Girişə, bir az da

birinci fəslə baxmışam. Politoloji terminləri niyə ora soxuşdurmusan, anlamadım. Bu cür dırnaqarası eksperimentləri Bakıda, öz elmlər akademiyanızda edərsən. Nə isə, dediklərimi Vikaya çatdırarsan”.

Qərribə hisslərin, fikirlərin mənəsinə düşdüm, bir tərəfdən, diplom işimin müdafiəsində qarşımdakı şlaqbaumun açılması şansı yaranmışdı. O biri tərəfdənsə bilmirdim, Vikaya diplom müdafiəmin onun Mixelsonla sevimiyindən asılı olduğunu necə başa salım. Məsələnin başqa maraqlı tərəfi professorun bu işdə mənə, tələbəyə güvənməsiydi, yəni nəyə əminiydi ki, ismarıcı çatdıranda, Vika axşam saat onda onun evinə gedəcək, telefonda qırıxmışdılar axı. Nə olsun professor bildi ki, Vikayla aram əladı, ya diplom məsələsinə görə professordan asılı vəziyyətə düşmüşdüm, nə qədər də olmasa, mənə intim, hardasa riskli iş tapşırıldığının fərqindəydi. Sonda anladım ki, aspirant qıza “Sən dünən mənim yatağında olmalıydın” deyən alimçün tələbəylə aranı açmaq problem deyildi.

Həmin gün axşam Vikanı otağında tapdım. Söhbətə ümumi girişdən sonra, əsas məsələyə körpü atdım: “Mixelson sənin elmi rəhbərindi?” – “Elmi məsləhətçimdi. Elmi rəhbərim Moskvada Asiya və Afrika İnstitutunun professoru Vladimir Solomonovdu. Nədi ki?” – deyib maraqla mənə baxdı. “Çox güman, elə Solomonov bunun oynasıdı, ona görə Mixelsona “vızqırt” deyir”, – anı düşündüm. (Sonralar yataqxana qonşum Vera, Vikanın yetmiş altı yaşlı Solomonovun sevgilisi olduğunu mənə deyəcəkdi.) “Mixelsonla aran necədi?” – “Bura bax, Zahid, sən lap müstəntiqlər kimi sual verirsən. Əsas məsələyə keç”. Düz gözlərinin içinə baxıb cəsarətləndim: “Vika, İosif Aronoviç xahiş etdi ki, sabah onda onun evinə gedəsən. Bəlkə Mixelsona yox deməyəsən?” Duruxdu, “Maqna” qutusunda siqaret çıxardıb alışqanıyla yandırdı, deyəsən, gözləməirdi bu sualı. Elə bildim, bu dəqiqə məni söyüb deyəcək, sənə niyə şəxsi həyatıma burnunu soxursan. “Sən onu hardan tanıyırsan?” – gözlərin qıyıb soruşdu. “Bizim qrup praktikaya onun şöbəsinə gedir”. – “Bəs sənə niyə bu işdə elçi salıb?” – bic təbəssümlə soruşdu. Akademiyada Mixelsonun bununla telefon danışığına qulaq şahidi olduğumu, müdafiəmin Mixelsonun buraxılış işimə müsbət rəy yazmasından asılı olduğunu danışdım. Vika bir qədər fikrə gedib dilləndi: “Ona “hə” deməyin qiyməti çox bahadı. Təbii ki, pul mənasında yox”. – “Axı sən onun qarşısında mümkün olmayan şərt qoyursan? Tələb edirsən ki, o, mütləq akademiyanın müxbir üzvü olsun. Səncə belə bir şey...” Özündən razı, isterik qəhqəhəylə sözümü kəsib gülüb dedi: “Bu, onun fantaziyasıdı, Zahid. O barədə aramızda ümumiyyətlə söhbət olmayıb”. – “Hmm, qərribədi. Hə, bir də deyir, sanskrit dilində sənə elə əlyazmalar verib ki, onları gedib dünyanın heç bir arxivində tapa bilməzsən”. – “Bunu da həyasızcasına yalan deyir. O, mənə kitablardan kseroks etdiyi şeirlər verib, onları mən özüm də tapıb surətlərini çıxarda bilərdim. Uzağı, işimi yüngülləşdirib”. – “Yaxşı, o səndən nə istəyir?” Duruxdu, elə bil, nəyisə deməyə çəkindi, nəhayət dilləndi: “O, bilir nə istədiyimi. Onda Kalidasanın nadir nüsxələri olan şeirləri var. Kalidasa eramızın dördüncü, beşinci əsridə yaşadığı ehtimal olunan hind şairi və dramaturqudur. Dediym şeirlərsə nə rus, nə də ingilis dilinə tərcümə olunub, təsəvvür edirsən?” – deyib, ağzını burnuma yaxınlaşdırdı, sərt tütün qoxusuna qarşı yarana biləcək nifrət mimikasının

qarşısını güclə aldım. “Siqaret çəkməyən Mixelson bununla necə öpüşəcək?” düşündüm. Vika nə gözəliydi, nə də çirkin, ağıllı gözləri, babat döşləri, bas səslə kitab dilində koloritlə danışması onu cazibədar edirdi. Alimlər, intellektuallarçün bu cəhətlərin harmoniyası bəs edirdi: bu qızla elmdən danışsınlar, yorulanda birbirinə sarılıb yıxılısınlar divana. Onu deyim, bu qızla aramızda qarşılıqlı meyl-filan yox idi.

Vika isə öz aləmindəydi: “Bu alçaq şeirləri mənə vermədən istəyir ki, onun məşuqəsi olum. Elə bil hərifəm onunçün”. Nəhayət, Mixelsonun telefonda buna dediyi “Ultimatum tonunda danışmaq lazım deyil” sözlərinin mənası mənə çatdı. “O şeirlərin özəlliyi nədədi?” – soruşdum. “Bax, bu sualı səndən gözləyirdim, Zahid. Mixelsonun dediyinə görə, o şeirlərdə elə erotik misralar var ki, onların nə Şərq, nə də Qərb ədəbiyyatında analoqu var”. – “Yəni Mixelson o şeirləri sənə versə...” – “Hə, onda onun evinə axşam, yoxsa səhər saat onda getmək barədə düşünərəm”, – soyuq-minnət tonunda cavab verdi. Ürəyimdə bunu söydüm: “Qancıx. Konkret hə, ya yox demək əvəzinə, oyun oynuyursan o boyda alimlə”.

Güman ki, Mixelson özü o şeirləri tərcümə edib, haqqında məqalə yazıb sanskritşünaslıqda səs salmaq istəyirdi, eyni zamanda “elmi uğur, yoxsa Vikayla seks?” dilemması arasında qalmışdı. Vika isə professorun yatağına girmədən o şeirləri ələ keçirib, Mixelsona “bye-bye” (əlvida) demək istəyirdi. Bilmirdim, mənim hərəkətlərimə ara düzəldənlik, “mamarozalıq” demək olardı, ya yox. Bu işdə maddi marağım olmasa da, öz işimçün bunların intriqasına baş vurmuşdum deyə, içimdə narahatlıq varıydı.

Növbəti dərs qurtaranda, Mixelson əliylə işarə etdi ki, ayağa durmayım. O biri tələbələr otaqdan çıxan kimi dedi: “Vikaya de, axşam gəlsin evimə, istədiyi şeirləri götürsün”. Sevincək cumdum yataqxanaya, Vikaya gözlədiyi xəbəri çatdırıb üzümə yazıq ifadə verərək dedim: “Bir həftə sonra diplom işimin müdafiəsidir, mənim uğurum səndən asılıdır, əzizim. Kəsilsəm, Bakıya qayıtmağa üzüm olmayacaq, atam məni söyüb deyəcək, illərdi sənə xərc çəkmişəm, amma bir diplom işi yaza bilməmişəm”. Vika qəhqəhəylə güldü və həyatın maraqlı, unikal tərəddüdlü anlarından biri baş verdi: ona “Mixelson istədiyin şeirləri sənə verir, bəlkə “hə” deyib ona əzab verməyəsən?” sualını verməyə cəsarətim çatmadı, qorxdum “yox” eşidə bilərəm. O isə sanki mənim acığıma utanmaz-utanmaz xeyli güldü, axırda başıyla otağından çıxmağıma işarə etdi.

Öz otağıma qayıdanda, Fikrətin ilk dediyi bu oldu: “Hə, nə oldu? Vika profsora...” – “Yenə burcudur”. Gördü, danışmağa həvəsim yoxdu, yaman yerdən vurdu: “Deyirəm, bu arada sən də “paparoza” oldun getdin”. – “Demə-demə. Amma “paparozalar” qəhbələrin naziyla oynamır, nə də qəhbələr onlara naz eliyir”.

Diplom müdafiəsində Mixelson yazdığım işimi opponent kimi təriflədi. Çıxışında dedi ki, mən diplom işimdə tarixi və politoloji terminlərdən yerində istifadə etməklə ilk dəfə uğurlu sintez metodu tətbiq etmişəm, bununla gələcək tədqiqat işimə zəmin yaratmışam. Sonda aspiranturaya daxil olub eyni mövzunu dissertasiya işi kimi davam etdirməyi tövsiyə etdi. Həmin anlar İvan Mixayloviçin mənə yönələn baxışlarında məmnunluq varıydı, yəni, gördün, mən deyən oldu, müdafiən problemsiz keçdi. Sonralar bildim ki, Mixelson diplom işimə mənfə rəy

yazsaydı belə, müdafiədən keçəcəkdim, çünki bu məsələdə əsas olan elmi rəhbərin rəyi idi.

Müdafiədə tərifli sözlərdən necə ruhlandımsa, evdəkilərin yalvarışlarına, ultimatumlarına baxmayaraq, Bakıya qayıtmadım. Avqustda aspiranturaya qəbul oldum, İvan Mixayloviçin təkidli məsləhətiylə Mixelsonu özümə elmi rəhbər seçdim, məni inandırdı ki, İosif Aronoviç elmi fəaliyyətimdə mənə ancaq dəstək olacaq. Yeri gəlmişkən, arvadından boşanandan bir müddət sonra, Mixelson çelyabinskli iranşünas aspirant Nataşayla evləndi.

Keçmiş düşmənim dissertasiya işimin planının yazılmasında, lazım olan materialların tapılmasında mənə kömək etdi, fəsilləri oxuduqca, düzəlişlərini, qeydlərini etdi, məsləhətlərini verdi. Artıq söhbətlərimizdə Qarabağ məsələsiylə bağlı məni cırnatmırdı, bir-iki dəfə "Ermənistanla danışıqlar nə yerdədi?" tipli suallar vermişdi.

Müdafiə edib oldum cavan alim, qısa müddətdə Rusiya vətəndaşlığını aldım. Mixelsonun müdir olduğu şöbədə elmi əməkdaş kimi işə düzəldim, universitetdə "Mesopotamiya tarixi"ndən saathesabı dərslər deməyə başladım.

Keçmiş yataqxana qonşum Veranın dediyinə görə, Moskvaya qayıdıb elmlər namizədliyini müdafiə edən Vika iki il sonra Berlində hindşünasların beynəlxalq konfransında özündən iyirmi səkkiz yaş böyük alimlə tanış olmuşdu, ona ərə gedib köçmüşdü Almaniya.

İllər sonra Rusiya Milli Kitabxanasında, erkən orta əsrlər Şərq poeziyası üzrə məqalələr toplusunu vərəqləyərkən, artıq akademiyanın müxbir üzvü olmuş Mixelsonun yarım səhifəlik ön sözüylə bir yerdə Heydelberq Universitetinin professoru Viktoriya Malışevanın "Kalidasanın yeni şeirlərində erotizmlər" məqaləsinə rast gəldim, qeyri-ixtiyari gülümsədim. Ön sözün ilk abzasında Mixelson yazırdı: "Bu məqaləsi ilə artıq sanskritşünaslıqda dəfərlərlə öz sözünü demiş professor Viktoriya Malışeva Kalidasa poetik irsini növbəti dəfə zənginləşdirmişdir. Ürəkdən sevinirəm ki, onun ilk elmi uğurlarına mənim də müəyyən töhfəm olub". İstədim, qələmi götürüb "müəyyən" sözünü dırnağa alam, həmin sözdən səhifənin aşağısına ox işarəsi çəkib "Mənim də "töhfəm" olub. M.Z." (ad, soyadımın baş hərfləri) yazam, vaz keçdim. Məqalənin ilk cümləsində Vika Mixelsona daima verdiyi dəyərli məsləhətlərinə görə dərin təşəkkürünü bildirir, onunla əməkdaşlıqdan xüsusi zövq aldığını yazırdı. Əlim dinc durmadı, "xüsusi" sözünü dırnaq içinə saldım.

-
- (1) *Transliterasiya - Sözün və ya cümlənin bir əlifba qrafiki ilə yazılışının digər əlifba qrafiki ilə yazılması. Bu zaman hər bir hərf digər əlifbanın hərfi ilə deyildiyi kimi yazılır.*
 - (2) *Tanınmış Azərbaycan tarixçisi (1929 – 1998), qədim Elam dövləti üzrə mütəxəssis. Uzun müddət N.Tusi adına Azərbaycan Pedaqoji Universitetində dərslər deyib.*

♦ Poeziya

Xalid MAHMUD

YENƏ QARANLIQ DÜŞÜB

Çırpınır gözlərinin divarında bir anlıq,
Son ümiddi közərən səndən lap uzaqlarda.
Yellənir başın üstə bozqarışıq qaranlıq,
Ötüb keçir yanından təkadamlıq qatar da...

Hamı köçüb gedibdi, sənə tənha və yalqız,
İndi bayquşlar qonur bu kimsəsiz dam üstə.
Daha ümid də yoxdu yapışasan əlindən,
Nə zülmətdi çökübdü yenə bu axşam üstə?!

Heç bilməzsən taleyin nə zaman,
nə vaxt, necə,
ilmə-ilmə toxuyar
Sevinci də, qəmi də sapa ovuclarında...
Kimsə yox gözlərindən düşüb itən bəxtini
Çətin bir gün axtarıb tapa ovuclarında...

Bir çarəsiz yoxluq var əli ətəkdən qısa,
Sürtür tozlu tavana üzünü asta-asta.
Nə zülmətdi, görəsən, pəncərədən boylanır?!
Yenə qaranlıq düşüb ruhun kölgəsi üstə.

...VƏ BİR GÜN...

İz buraxmadan ötüb keçməz,
acısı dərin olar,
elə dərin ki,
üzü qaysaq bağlasa da,
yeri sağalmaz ayrılığın...

Ayrılıq deyirəm, ayrılıq...
Zorluqlardan qurtulmaq istərkən
qarşına çıxıb
üzünü güldürəcək şeylərə
toxuna bilməyəcəksən bəzən,
bir qorxu yapışar əllərindən...

...və bir gün
zamanın
axışını dəyişməyə çalışacaq
içinin dərinliklərindən gələn bir səs,
sonra sükutunun qaranlığında boğulacaq...

İllər öncə
həvəslə arxasınca qaçdıqların da
soyuq gələr, üşüdər canını...

...və bir gün
baş-başa,
göz-gözə qalacaqsan
bu yoxluğun varlığıyla...

TƏKBAŞINASAN...

Təkbaşınasan...
Səni anlayan yoxsa,
kimsə yox, demək ki...

Çiyinlərində illərin ağırlığı,
əriyib gedir bu gecənin içində
tutuna biləcəyin hər şey...

Təkbaşınasan...
Sərsəri küləklər
taqqıldadır arabir qapını...
Gecənin əsarətindən asılıb gözlərin,

nəfəsinlə isidirsən
qaranlığın əllərini...

Təkbaşınasan...
Və beləcə yaşayırsan
ümitsizliyin sürgünündə...

AYRILIĞIN SAĞLIĞINA

Ayrılıq köhnə sözdü, incitmir əvvəlkitək,
Ölüm də dəbdən düşüb, gedənə əl sallayır.
Gəl, səni gözləyirəm, ümidlər ölən yerdə
Sükutum kölgələnən səbrimi sığallayır.
Qəfil yoluna çıxan qara sevdalar ki var,
Deyirlər, pis vərdisdi, saxla yarıda qalsın.
Çox da üstünə getmə, oxşa, kirit, əzizlə,
Ürəyini boşalt gəl, ağla, yarıda qalsın.

Gəl, bu daşın üstünə hərəməz bir söz yazaq,
Hərəməz bir tərəfdə bir ağ şəkil çəkdirək.
Blmək olmaz,
Bu gündən sabaha ümid yox, gəl
Ayrılığın yanında duraq, şəkil çəkdirək,
Bizdən xatirə qalsın...

Gəl, səni gözləyirəm gün üzü dönən yerdə,
Gəl, görüşək yenidən, ayrılmaq, çıxıb gedək.
Gəl, bu qərrib küçənin işığı sönən yerdə
Həsrətin əllərini ehmalca sıxıb gedək...

AĞRI ÜÇÜN ELEGİYA

Bütün ağrılar eyni olur;
güllə yerinin ağrısı,
söz yerinin ağrısı,
ən doğma adamını itirəndə
əlini sıxıb ayrılan ölümün ağrısı...
Bir də var ümitsizlik ağrısı,
yəni inandığın şeylərin
ölümünü seyr etmək...

İndi ürəyim vətənin bağı kimidi...
Hardan başlayıb
harda bitirmək də sənə əlində deyil

əlin çatmayan şeyləri...
Və hərəsi bir ağrı kimidi,
deyə bildiklərin də,
bilmədiklərin də...

Susmaq da ən yaxşı vasitə deyil daha...
Bir az da
zəmanə uşağı olmaq lazımdı
zamanın nəbzini tutmaq üçün...

Bir söz də deyim, –
pis başa düşməyin, mən ölüm...
İt ilində doğulmuşam,
it günündə yaşayıram yavaş-yavaş
bu qarmaqarışıq ömrün içində...
Gəl, sən də uzat əllərini,
birlikdə ağrıyaq bu gecəni də...

ÖMÜR MƏSAFƏSİ

...quduz it kimi sürünəcək arxanca
vaxtın kölgəsi,
hürəcək üstünə ümidlərin də...
Yollar dağılacaq addımlarına,
sonra tər damcılacaq ümidlərindən...

Kirpiklərini çırpacaq bir-birinə arzuların,
palçığa batacaq sükutun ayaqları.
Və sən ən yaxın məsafəndə
hesablaya bilməyəcəksən ayrılıqları...

Əcəl də gələndə xəbərsiz gəlir...
Üşüdər adamı, soyuq olar nəfəsi...
Dörd divar kimi sıxacaq səni içindəki çırpıntılar,
yırtdırmaq istəyəcəksən bu dar qəfəsi...

Dizləri yırtılmış şalvar kimidi dünya,
geyinəcəksən,
üşüyəcəksən...
Ömür də belədi, əslində,
nə uzağı var, nə yaxını...
Və sən
heç kimə danışa bilməyəcəksən bu yuxunu...

Elman İSKƏNDƏR

YOLLARA

Yoldan şələ tutub dağın ətəyi,
açır sinəsini düzüm yollara.
Üfüqə baş çəkib geri dönməyi
ayrı naxış salır bizim yollara...

Təpəni seyr edir, meşəyə baxır, –
dərəni dolaşır, dənizə axır...
Yolların hamısı gözümdən çıxır, –
yol çəkir, dikilib gözüm yollara...

Qovuşur, bölünür, yığa bilmirəm,
məchulu, məlumu çıxı bilmirəm,
İlahi, bir sirrə sığa bilmirəm, –
cəmlənir, səpilir sözüm yollara.

Kələf dolaşdıqca ucu görünməz.
Yazını yazanın suçu görünməz.
Milyon il tapdanıb bu qaradınmaz, –
Tanrı nə çox verib dözümlərə?!

Bir cığır tapınca qəlb tir-tir əsir, –
hər ümid yolunda ömür müntəzir.
Gecələr xəyalım dünyanı gəzir,
səhər çökür yenə üzüm yollara.

Nəyi itirmişəm, nəyi gəzirəm, –
bu dönən yollardan nə gözləyirəm?..
Yuxumu dərd edib, söz eləyirəm, –
gedirəm, istəyəm yozum, yollara...

Kim xəta işlədir, kim babal yuyur, –
hərə bu dünyada bir miras qoyur..
Sinəsi kitabdır, tarix qoruyur, –
düşəydi ləpirim, izim yollara...

QAYĞI

Səsini eşitdim...
Sevindim!
Mənə qaytardılar yenə dünyanı...
İtirdiyim,
axtardığım köhnə dünyanı...
Qoxudum o səsin ətrini,
qarışdım o səsin rənginə...
Uyudum öz doğma
laylamın ahənginə...
Unutdum həsrəti, xiffəti, –
hər dərdi...
Necə xoş duyğudu
bu səsi eşitmək!
Nə məhrəm qayğıdı
ana nəfəsiylə uzaqda, –
soyuqda
üşüyən balanı isitmək...

ANAMIN NAMAZ ÜSTƏ OLDUĞU VAXT

Anam namaz qılanda, –
duaları namazın
özündən uzun çəkir...
Hər kəsə dua edir, –
hamının adın çəkir...
Hərdən fikrə gedirəm:
harda görən çiynimə mən günah yazdırıram, –
harda günah edirəm?

Xəta etdiyim yerdə tükənirəm, bitirəm...
Bəzən elə bilirəm
məndən başqa heç kəsin günahı, suçu yoxdur, –
asiyə çevrilirəm...
Günahkar olmaq mənə ən ağır cəza olur...
Anam deyir “sadağa
qada qaytarar, bala, –
sənə əl açan kəsin əlini boş qaytarma”...
Bacardıqca sözüənə əməl edirəm, amma
insan xətasız olmur...
Əzizləyib durmuşam
mən bu cansız qəfəsi...
Meşə baltasız olmur, –
təbiətin min cürə fəsadını görmüşəm, –
bəzən solur gülün də isti, ilıq nəfəsi, –
baharın çiçək vaxtı canına şaxta düşür...
Eh, o qədər səhv olur...
Bəlkə mənim səhvlərim
anamın namaz üstə olduğu vaxta düşür, –
məni Allah qoruyur...

KİÇİLİRƏM, ALLAH

Lənət verdiyin tamaha, –
dadsam, alçalıram, Allah!
Biri rəqs edir segaha,
mən də əl çalıram, Allah...

Öncüllüyün hay-küyündə, –
təkəbbür var hər oyunda...
ötsəm birin boy-buxunda, –
başdan biçilirəm, Allah...

Nədir münsifin azarı, –
yarış, rəqabət meyarı?
Yoxsa ölçüsü, əyarı, –
necə ölçülürəm, Allah?!

Hər ürəkdə bir arzu var.
Min şakərə tamarzı var...
Düzü əyən tərəzi var, –
çəkir, – kiçilirəm, Allah...

YANIMDA DEYİLSƏN

Yanımda deyilsən...
Ancaq dilində
qəfil bir ilhamdan qopan sözəm mən...
Sənin bu inadkar sadıqlıyında, –
təsadüf olmayan odam, közəm mən...

Sən mənim qəlbimin dərinliyində –
uçuşan xatirə səhifələri...
Yaxşı ki, düşüncə bədbinliyində
xəyallar qısaldır məsafələri...

Gecələr gəlirəm yuxularına, –
sübhəcən birlikdə dolaşırıq biz...
Yenə lal oluram suallarına, –
yenə də axırda “dalaşırıq” biz...

Səhər yuxuları əridir günəş, –
səhnədə bir pərdə enir elə bil...
Tale duyğulara hökm edə bilməz, –
cənnət cəhənnəmə dönür elə bil ...

Yanımda deyilsən...
Bu aşiqliyin
yuxuda yanımda yer verir sənə...
Sənin inad dolu bu sadıqlıyin
bəlkə də bir mətləb andırır mənə...

USTA

Kərpic-kərpic düzdü,
bir addım geri çəkilib,
sol gözünü qıydı, süzdü.
Bu işi də belə üzdü
USTA...

Söz-söz yondu,
Misra-misra qurdu, –
fırlatdı, yerinə oturtdu...
Halaldan maya tutdu
USTA...

Allahın lütfüdü, –
 nəşə yaratmağı
 pay verir sevdiyi bəndəyə...
 Zəhmət də tanrının zövqüdü,
 bərəkəti verib hərəkətə,
 USTA!

Çörək ağacıdı
 kərpic də, söz də,
 hava da, işıq da, alov da, köz də, –
 çörək ağacıdı,
 USTA...

BAŞQA DÜNYA OLSA

Ey könül bağlayıb, həmdəm bildiyim!
 Sən məni üzdükcə qəm yeyir məni...
 Mənim dərd əlindən yoxdur dincliyim, –
 heç yerdə tapmır ki, bir xeyir məni...

Həsərət də bir yükdür çiyinlərimdə, –
 daşısam incidir, düşürsəm ayıb...
 Hər şeydən küsürəm, inciyirəm mən, –
 daha naz çəkməyə tabım qalmayıb...

Daha özgə bağda gül gəzən hanı?
 Paydan pay umanın ocağı olmur...
 Divara dırmaşıb, hasar aşanın, –
 dillərdə dolaşan, qoçağı olmur...

Üsyan hərarətim alovdan çıxır, –
 aldadıb, tiyana düşürür məni...
 Ruhum misra-misra qırov bağlayır,
 məzar soyuqluğu üşüdür məni...

Başqa dünya olsa, getməyə nə var?
 Qəmi burda qoyub gedərdi adam...
 Hamı “xurma yeyib, cənnətdən çıxar”, –
 dünyanın gözündən itərdi adam...

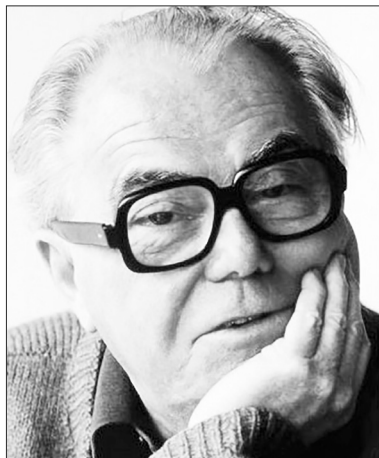
◆ Yeni tərcümələr

Maks FRIŞ

(1911-1991)

İsveçrə nasiri və dramaturqudur.

Tam adı Maks Rudolf Frişdir. Sürixdə anadan olub. Doğma şəhərində iki ali təhsil alıb: 1930-32-ci illərdə Sürix Universitetinin Germanistika fakültəsində oxusa da, ixtisasca memar olan atasının vəfatından sonra təhsilinə ara verib və reportyorluqla məşğul olmağa üstünlük verib. İlk məqaləsi "Mimik partitura?" 1931-ci ildə mətbuatda dərc olunub. 1936-40-cı illərdə Ali Texniki Məktəbin Memarlıq fakültəsindən məzun olub.

Ötən əsrin 30-cu illərində o, özünün ilk bədii əsərlərindən "Yurq Reynhart" (1934) və "Səssizlikdən gələn cavab" (1937) adlı romanlarını yazıb.

İkinci Dünya müharibəsi başlananda Friş ordu sıralarına çağırılıb, sərhəddəki topçu alayında xidmət keçib. Həmin dövrdə yazdığı gündəliyi o, 1940-cı ildə "Çiyin çantasından çıxan vərəqlər" adıyla çap etdirir; daha sonra isə yazarın "J'adore ce qui me brûle" adlı romanı işıq üzü görür (bu əsərin adı fransızca "Məni yaxıb-yandıranı sevirəm" mənasına gəlməkdədir – A.Y.).

1940-cı illərin ikinci yarısından etibarən əsasən M.Friş teatrlarla əməkdaşlıq edir, "Santa Krus", "Yenə nəğmə oxuyurlar", "Çin səddi" və digər səhnə əsərləri məhz həmin dövrdə meydana çıxıb. Bununla yanaşı, 1950-ci illərə qədərki dönmədə o, memar kimi fəaliyyət göstərməklə, özünə çörəkpulu qazanıb.

Özünə dünya şöhrəti gətirən üç romanı Maks Friş sonrakı onillikdə oxucuların ixtiyarına verib: "Ştiller" (1954), "Homo Faber" (1957) və "Adım Qantenbayn olsun" (1964).

1960-cı illərdə o, bir sıra dünya ölkələrinə səyahət edib. 1972-ci ildən etibarən Berlində, 1980-ci illərin əvvəllərindən isə ABŞ-də məskunlaşıb.

Almandilli ədəbi əsər və müəlliflərə verilən nüfuzlu Georq Büxner (1958), Şiller (1973), Nöyştadt (1986) və Henrix Heyne (1989) mükafatlarının laureatıdır.

Bir qəzanın stenoqramı

Əgər yolu öncə keçmə hüququ digər maşına aid idisə, deməli, qəzanın baisi özü ola bilməzdi. Yedəkli bir yük maşını Monpelye yaxınlığında, həm də sol cinahdan birbaşa hərəkət zolağına çıxmışdı. Həm gündüz idi, həm hava günəşliydi, həm də yolda maşın seyrək idi...

Sarışın saçları qısa kəsilən qadın son dəbli və bənövşəyi şüşəli gözlük, şalvarının üstündən isə metal toqqalı enli qayış taxmışdı. Otuz beş yaşın içindəydi, əslən

Bazeldən olan bu xanım yetərinçə hazır cavab idi. Tanış olduqları vaxtdan isə cəmi bir il ötmüştü.

Sonradan kişiye elə gələcəkdi ki, qadının verdiyi: “Bəlkə sükan arxasına mən keçim?” sualı onun son cümləsi deyilmiş. Həm də səyahət zamanı qadın bu sualı dəfələrlə təkrarlayacaqdı.

Avinyonda ikən qadının yuxuladığını görən kişi vanna otağına girib, qapını içəridən bağlamış və məhz onda qəti qərara gəlmişdi ki, bu iş daha bu cür davam edə bilməz! Günü bu gün, həm qəhvəaltı süfrəsində, həm də mübahisəyə hər hansı imkan vermədən deyəcəkdi ki, biz artıq geri dönürük! Hə, belə davranmaq daha doğru olardı.

Vaxtilə onlar şəhər xəstəxanasında tanış olmuşdular. Özünü ölümdən qurtaran bu kişiye qadının bir can borcu vardı və sırf bu borc xatirinə sonradan o, hələ ərindən də boşanacaqdı.

Xəstə çarpayısı başında keçən o gecələri irəlində şəhərdəki qotik və Roma üslubundakı abidələrlə tanışlıqlar əvəz elədi. Yaşadığı hər gün kişiye əsl sınağı xatırladırdı: bir halda ki Avinyona gəlibsən, Papalığın tarixindən necə qaçıb-qurtula bilərsən axı?! Tarixi məqamlara dair qadının verdiyi sualların cavabını kişi ya heç bilmir, ya da səthi bilirdi deyə, bunlardan tamam bezən kişinin özünə inamı da get-gedə sarsılırdı. Əgər qadını Roma papasının XIV əsrdə Avinyona köçmə səbəbləri həqiqətən maraqlandırırırsa, bununla bağlı bələdçi kitablarında yetərinçə bilgi var axı! Ancaq məsələ təkcə papalarla bağlı deyildi. Hərçənd sonradan, yəni yataqda ikən, qadın özünəinamı təkrar bu kişiye qaytarmağı da bacarırdı.

Kişi subay idi.

Çıxdıqları bu səyahəti qadın uğurlu sayırdı. Hələ Genuyada leysan yağışlara düşdükləri vaxtdan bəri qadın ancaq elə bunu deyib-dururdu. Sonradan hava yaxşılaşdı. Qadın deyirdi: “Sən bu ətraf səmtlərə heç diqqət-zad yetirmirsən ha!” Onun ən çox könlünə yatan Provans olmuşdu. Maşında gedərkən qadının bəzən mahnı oxumağı da vardı.

Kişi isə başının dazlaşdığının fərqlində idi.

Qadınla əlüstü razılışmışdı: hə, bu Ek-an-Provans həqiqətən də xeyli gözəldir. Qadın isə onun etirafına inanmırdı, çünki kişi bunu deməzdən öncə qadının qəsd elədiyi səmtə yox, tamamilə başqa tərəfə baxmağından qalmırdı.

Öz qulançar plantasiyaları ilə məşhur olan bu yerin adı Kaviyon yox, Kavayondur. Yeri gəlmişkən, qadın bununla bağlı öz iradını hələ dünən ona bildirmişdi və bu barədə haqlıydı. Həqiqətən də, şəhərin adı Kavayon imiş və az sonra onlar bir ad lövhəsiylə qarşılaşacaqdılar. Bu faktı sükutla qarşılayan kişi sonrakı anlarda işıqforun qırmızı işığına da məhəl-zad qoymayacaqdı.

Otel otağındakı geniş yataqda sonradan qadın ona “Fiqaro literer” qəzetini oxumağa başlasa da, orada toxunulan mövzulardan kişinin heçcə nə anlamadığı hər ikisinə gün kimi aydın idi. Roman filologiyası üzrə mütəxəssis olan qadın dok-torluq müdafiəsi etmişdi.

Nitsada ikən dostlarla bir arada şam etmişdilər, gecə xoş keçmişdi. Ancaq sonradan qadın ona irad tutdu ki, “Bouillabaise” (Fransanın cənub bölgələrinə xas bu yemək sarımsaq və cürbəcür ədviyyatlarla hazırlanan bir balıq şorbasıdır – A.Y.) yedikləri zaman kişi niyə yalnız təamlar barədə danışmış?! Yetərinçə səmimi ol-duqları üçün qadın bu iradı bildirməyə haqqının çatdığını deyir. Kişi isə qət edir ki, bir daha

yeməklər barədə söz salmayacaq, hərçənd Fransada da süfrə başına yığılan insanlar (elə hər yerdə olduğu kimi) adətən yeməklər barədə danışırlar. Təkcə Marlis hər dəfə bu haqda söz düşəndə inciyibmiş kimi ağzına su alıb, durmağa üstünlük verir.

Bu, onların ilk səyahəti deyildi. Əvvəllər kişinin yumor hissi hələ bunca aşınmamışdı və o, özünə bir həkim kimi heyranlıq duyduğu vaxtlarda bu qadının işlətdiyi ifadələri gülüş hədəfinə çevirirdi...

Hə, qadın sağalandan sonra onlar ilk dəfə Elzasa getmişdilər.

İndiyədək kişi heç vaxt ciddi yol qəzasına düşməmişdi, həm də əgər Marlis öz təhlükəsizlik kəmərinə taxsaydı, kişi bundan sadəcə məmnunluq duyardı. Qadın isə adətən kəməri sırf ona görə taxmırdı ki, kişi bundan cürətlənərək, maşının sürətini artırmasın. Kişi and-aman edirdi ki, qadın kəməri taxsa da, o, elə əvvəlki sürətlə sürəcək. Və sözündə də dururdu. Sırf Kannı keçəndən sonra o, öz vədinə əməl etdi. Susan qadının hər şeyə rəğmən, gözlərini spidometrdən çəkmədiyini görəncə isə, kişinin də kəlmə kəsməyə olan marağı tamamilə öldü. Belədə vaxt da ləng keçir axı.

Avinyonda ikən vanna otağından çıxan kişi qadına demişdi: "Aşağıda səni gözləyirəm". Nə olmuşdu ona? Qadın həqiqətən bir şey bilmirdi. Bəlkə kişi yorulub, əldən düşmüşdü artıq?

Qadın ağıllı insanlara, xüsusilə də kişilərə, dərin rəğbət bəsləyir, onları qadınlardan qat-qat dərrakəli sayırdı. Hər hansı kişidən söz edərkən ayrıca vurğulayırdı: "O, ağıllı adamdır". Yaxud da: "O, ağıllı adam sayılmaz" – deyirdi. Ancaq qarşısındakı adamı axmaq biri saydığını da ona əsla bəlli eləməirdi. Camaat içində Viktordan daha ağıllı fikirlər söyləməyə nail olanda, qadın bundan təəssüflənir və qapıldığı bu peşmanlığı ona sevgisinin aşkar nişanəsi hesab eləyirdi.

Kişi onunla evlənməyə hazırlaşmırdı.

Elə hey gözləyirdi ki, qadın ona nə vaxt irad bildirəcək: "Xəbərin var ki, 140-la gedirsən?!" "Əşşi, üstümə çıxmırma görüm!" Əvvəla, kişi ona çıxmırmadı, sadəcə, ondan bu iradə gözlədiyini bildirdi. Axı qadın heç vaxt gözlərini sürətölçəndən çəkmir. İkincisi, sürətölçənin də göstərdiyi kimi, hə, o, saatda 140-la sürür. Qadın da elə bunu deyir də. Dünən, Kann ilə San-Rafael arasındakı sürət şosesində o, maşını 160 ilə, bir dəfə isə hətta 180 ilə sürdü və o ara külək Marlisin başındakı yaylığı alıb, harayasa apardı. Buna görə də belə qərara gəlmişdilər ki, 140 həddini əsla keçməsinlər. İndi də qadın şikayətlənir ki, niyə belə iti sürürsən?! Halbuki yoldakı istənilən "Folksvagen" onları ötüb-keçir. Qadın deyir ki, bundan sadəcə, qorxuya qapılır. Kişi isə zarafatından qalır: "Dünən maksimum sürət 140 idi, bu gün 120-yə enib, bu gedişlə, Bilbaoya çatana qədər sürət əqrəbimiz otuza-zada düşər yəqin. Bəsdir görək, sən canın!" Etdiyi zarafat özünə də yersiz görünür, halbuki Marlisin bu zarafatı eyni şəkildə qəbul etməsini heç istəməzdi. Daha nə qadın mahnı oxuyur, nə də kişi başqa maşınları ötüb-keçir. Hər ikisi susur.

Qadının əvvəlki əri kimyaçı imiş.

Marseldə ikən qadın sırf o səbəbdən özünə təzə çəkmələr ala bilmədi ki, kişi onu gözləməkdən tamamilən bezdi. Buna görə, əlbəttə, kişiye acığı-filan tutmur, sadəcə xatırladır ki, çəkməsi ayağını sıxır. Arlda kişi səbrini birtəhər basıb-gözləsə də, orada qadının ayağına uyğun çəkmə tapılmır.

Əslinə qalanda, kişi təkbaşına qəhvəaltı eləməyə daha həvəslidir. Bunun niyəsini heç özü də dəqiq bilmir. Marlis qədər həvəslə və birlikdə qəhvəaltı edə biləcəyi başqa bir qadını isə hələlik tanımır. Bu xüsus qadına da bəllidir.

Bəs Marlis nə dərəcədə ağıllıdır?

Kişi bilir ki, bütün məsələ sırf onun özüylə bağlıdır. Deyəsən, hələ yuxudan oyandıqı anlarda bu yeni günün qəza ilə bitəcəyi onun ürəyinə dammışdı: onda belə çıxır ki, Avinyon çinarları altında dayananda da kişi artıq məsələdən agah imiş.

Aliş-veriş edərkən qadın bir uşaq qədər sevinir, hətta bir şeyə ehtiyac duymasa belə, aralarında gedən söhbətə hərdənbir ara verməklə, vitrinlərin önündə ayaq sax-layır. Ancaq məsələ ondadır ki, başqa qadınlar da eynilə bu cür davranırlar.

Bir dəmiryolçunun övladı olan bu kişi Küre vadisində anadan olub, ali məktəbi fərqlənmə diplomuyla bitirən kimi də böyük həkim vəzifəsinə təyin olunub.

Qaraçıların cəmləşdiyi o məşhur yerin də adı Saintes Maries sur Mer yox, Saintes Maries de la Mer imiş. Qadın bu xüsusu, təbii ki, ona açıqlamır. Hətta Viktorun tələffüz şəklini düzəltməsin deyə, qadın ümumiyyətlə bu yerin adını çəkmir, düşünür ki, kişi özü bunu sırf fəhm yoluyla anlayacaq.

Qadın onu "Vik" adlandırır.

Qadın heç nədə özünü ondan üstün tutmağa çalışmır, çünki kişilər belə şeyə dözümsüzdürlər: bu cəhət cərrah Viktora da xasdır və öyrəşib ki, insanlar hər barədə ona dərin etimad bəsləsinlər. Vaxtilə elə Marlis də bütün ümidlərini təkə bu adama bağlamışdı.

"Bundan arxayınsan?" sualı isə Marlisin dilindən heç düşmür. Məsələn, onların ortaq tanışı və Bazeldə yaşayan K-nın homoseksuallığıyla Marlis maraqlanarkən kişi öz mövqeyini səlis şəkildə bildirsə də, Marlis əlüstü həmişəki sualını təkrarlamışdı: "Bundan arxayınsan?"

Avinyonda, çinarların kölgəsində qadını gözlədiyi anlarda kişi özünün əvvəlki vaxtlarını, yəni yumor hissində sahib olduğu dövrü xatırlayır. Olub-bitənlər indi ona qarmaqarışq bir yuxu kimi gəlir. Günəş şüaları altıdakı çinarlar və əsən külək (yaqın mistraldır!) (Mistral – Sevensa dağ silsiləsindən Fransanın Aralıq dənizi sahillərinə doğru əsən güclü və soyuq şimal-qərb rüzgarıdır – A.Y.) bugünkü günün daha xoş keçəcəyini vəd eləyir. Yox, o, evə dönmək təklifindən daşınıb. Bir də axı bu, gülünc səslənir. Budur, o, çinarların kölgəsində qoyulan dəyirmi masa arxasında əyləşib və Monpelyeyə qədər getməyin ən uyğun variantını "Mişlen" firmasının bələdçi kitabını vərəqləməklə araşdırır.

Kişinin 42 yaşı var.

Tələbə ikən Viktor düz bir həftə Provansda qalıbmış. Onlar Arla yaxınlaşdıqları zaman Marlis "Mişlen"-in bələdçi kitabından buradakı arenanın diametri, tamaşaçı yerlərinin sayı, fasadın yüksəkliyi, abidənin tikildiyi vaxt və sair barədə məlumatları oxuyur, sonra bütün bunlara onu da əlavə eləyir ki, Arl arenasının varlığından xəbərdar imiş. Qadın bütün bunları fransız dilində oxuyur. Fransızca bir şey eşidəndə adətən kişi özünü imtahanıymış kimi naqolay hiss edir. Amma bunun günahı Marlisdə deyil, əlbəttə, çünki kişi bu dilə yetərinə aşınadır. Bələdçi kitabını oxuduğu müddətdə qadın sürətölçənə nəzər salmır.

O vaxt, yəni tələbə ikən, bu kişi Arla hamburqlu bir qızla gəlibmiş. İndi həmin dövrlə bağlı yaddaşında ilişib-qalan yeganə xatirə isə o tarixi divarın ən yüksək nöqtəsində oturmalarıdır: Arldakı arenanı da, o, məhz oradan gördüyü şəkliylə, həm də tam dəqiqliyi ilə xatırladığı üçün indi həmin mənzərənin təsvirinə cəhdlər göstərir.

Arladakı axşamları xoş keçir, Viktor həmişəkindən daha dillli-dilavərdir, durmadan üyüdüb-tökür. Onun bu cür dil-boğaza qoymaması əslində qadının da ürəyincədir. Birlikdə şərab içirlər (halbuki işə çıxdığı vaxtlarda kişi bu həzzi özünə rəva görmür).

Səhəri gün onlar Arldakı arena ilə tanışlığa yollanırlar və məhz o an kişi anlayır ki, dünən qadına məhz Nimadakı arenanı təsvir edirmiş. Marlis bunun fərqi nə var-masa da, kişi bunu öz-özünə etiraf etməyə məcbur qalır.

Qadın çəlimsizdir. İri dişləri, dolğun və yarıralı duran dodaqları var, buna görə də heç gülümsəmədiyi məqamlarda belə, dişləri diqqəti çəkir. Gözəl olduğunu üzünə dəyənlər indiyədək bu xanımın könlünü əsla fəth edə bilməyiblər, ancaq onu ilk növbədə ağıllı sayan kişilərə həm də gözəl görünməkdən ötrü o, bacardığı hər vasitəyə əl atıb.

Arlı tərək etdikdən düz bir saat sonra kişi səmimi şəkildə etiraf edir ki, Arl arenasını dünən Numadakı arena ilə səhv salıbmış.

Viktorun onun gəlişini gözlədiyi qadına da bəllidir. Ancaq düşünür: onsuz da hələ vaxta var. Axı kişi niyə həmişə yola erkən çıxır ki, sonra da dayanıb, qadının gəlişini gözləyə? Axı bu qadının yır-yığışı uzun çəkir. Ona görə eyni hal dönə-dönə yaşanır. Çınarların kölgəsindəki dəyirmi masa arxasında oturarkən kişi bir etirafa da məcbur qalır: hə, məsələn məhz onun özüylə bağlıdır – həmişə yola erkən çıxır. Hə, qadın haqlıdır: axı kişi də Avinyonun gözəlliyindən həzz ala bilər. O da bu həzzi dadmağa çalışır. Günəş şüaları çınarların budaqlarını oxşayır. Marlisin yenə də vitrin qarşısında heyranlıqla dayandığını görən Viktor onun yanında ayaq saxlayır, qadının bu səbr dolu intizara məhəl qoymadığını bilsə də, bu dəfə dözmək, səbrini basmaq qərarına gəlir. Qadın deyir ki, görünür, heç Avinyonda da özünə uyğun bir çəkmə tapa bilməyəcək. Sonra əlavə edir ki, deyəsən, hələ eyni də nazikdir. Görəsən İspaniyada necə, hava daha istidir? Kişi məhz belə olacağını düşünsə də, cavab vermir ki, sonradan yanılmasın: nə bilmək olar, bəlkə gedib, İspaniyaya da çıxdılar hələ. Bunun əvəzinə o, tamamilə fərqli bir şey: “Brioş içmək istəmirsən ki?” deyir və sualına cavab gözləmədən qadına vitrindən dekorativ bir buynuz seçməyi təklif edir. Fərqli şeylər etdiyini anlasa da, o, öz səhvini düzəltməyə hər hansı həvəs duymur, çünki verdiyi sualı qadın onsuz da eşitmir. Artıq o, özünün yol verdiyi bütün səhvləri açıq-aşkar sezməyə başlayıb. Hər halda ona belə gəlir. Bu ara, məsələn, qadın gözləyir ki, kişi çaxmağını nə vaxt onun siqaretinə tərəf uzadacaq, Viktor isə xəyala dalıbdır. Odur ki, sonra: “Bağışla!” – deməklə, çaxmağı irəli uzadır. “Bağışla”. Və bu təkrar da yersiz səslənir.

Bazəldə ikən qadın nə öz ərinin, nə də Vikin evində yaşayır: məlum olduğu kimi, bu, boşanma prosesini daha da qələzləşdirə bilər.

Çaxmağını şaqqıldatdığı an kişi qadını acıqla yox, biganəliklə süzür: adətən cansız əşyanı bu cür süzürlər. Qadın soruşur ki, bəlkə taxdığı boyunbağı kişinin zövqünü oxşamır? Kişi isə: “Ey, ofisiant!” – deyər kənara səslənir. Onun əliylə qadının yanağına toxunmasının da hansı mənaya gəldiyi anlaşılmır. Onlardan cəmi beşcə addım o yandakı masanın üstünü silən ofisiant nədənsə onlara yanaşmır. Yəqin o, Vikin bu son jestindən karıxıb. Kişi özünü tamamilə gümrah və kefi-damağı çağ biri kimi aparmağa çalışır. Odur ki, deyir: “Əcəb hava var amma!” Qadın dəqiqləşdirir: “Sən hələ də hesabı ödəməmişən ha!” Bu, bir qınaq kimi səslənir. Kişi əlindəki sikkə ilə masanı döyəclədiyi an Marlis də səsinə yüksəlir: “Ofisiant!..”

Xidmətçi bu dəfə onlara yaxınlaşır. Məbləği ödədiyi anlarda Marlisin ofisiyent Monpelyeyə necə getmək barədə sorğu-suala çəkməsi Viktoru hər halda cırnadır, amma Marlis haradan biləydi ki, o, xəritəni yerli-yataqlı araşdırıb?! Ofisiyent onlardan aralanan kimi, nəhayət, qadın ondan soruşur: “Anladın da?”

Axı kişi nədən ehtiyatlanır ey belə?!

Bir dəfə (bu səyahət zamanı yox) qadın yarızarafatla ona demişdi: “Vik, sən daha mənim cərrahım deyilsən və bu faktla artıq hesablaşmalısən”.

Maşını yuyan fəhlə ilə qarajda təkbətək qaldığı zaman kişi “yağ” əvəzinə, “benzin” sözünü işlədir. Marlisin burada olub-olmaması artıq hər hansı önəm daşımır və o, istədiyi şeyi satın ala bilər.

Bazəldə isə hər şey daha fərqlidir.

Cəmi bircə dəfə, o da Kann səfəri əsnasında, qadın acıqlanaraq: “Sarsaq!” deyərək ona çıxmışdı və qadının xəbərdarlığına rəğmən, onun birtərəfli hərəkət zolağına çıxması idi buna əsas verən. Bəs niyə bu məqam Viktora belə möhkəm yer eləmişdi? O vaxtdan bəri kişi alacağı növbəti “qiymətin” intizarı içində yaşayırdı.

İspaniyaya getdikləri üçün qadın yamanca sevinir.

Bir də ki, ixtisasca filoloq-romanist olan bu qadın onun nitqindəki bariz qüsurları düzəltmək üçün belə can yandırarsa, onda Viktor ona sadəcə minnətdar olmalıdır axı.

Qadın Avinyonda xırda-para alış-veriş etdiyi zaman kişi üstüaçıq maşında əyləşib, siqaret tüstülədir. Onların hələ vaxtı var. Məzuniyyətdədir axı. Həm siqaretini çəkir, həm də diqqətli davranmağa çalışır. Ən nəhayət, qadın geri döndüyü vaxt kişi onu əsl kavalier kimi qarşılayır: maşından enir, qapını açarkən isə bildirir: “İtən gözlüyünü tapdım. Oturacağın altına düşübümü”. Marlis dillənir: “Bax, görürsən!” Səyahətləri zamanı artıq ikinci dəfə qeybə çıxan o günəş gözlüyünü də sanki kişi itiribmiş.

Marlis başqa bir dırnaq yeyəsi də axtarırmış, ancaq satışda yoxmuş, bunun əvəzinə kişi üçün üstüaçıq və məzəli görünən bir yay ayaqqabısı alıb. Bəs Viktorun qanı niyə belə qaradır? Qadına həmişə elə gəlir ki, bax, indicə kişinin səbr kasası dolub-daşacaq. Eynilə Marseldəki kimi. Bir çamadanın yarısı qədər ayaqqabısı olan bu qadının Marseldən çıxarkən niyə məhz o ayaqlarını vuran çəkməni geyindiyini anlamaqda kişi acizlik çəkir. Onun təkrar Marseldən keçib-getmək barədəki təklifində zərrəcə istehza duyulmasa da, qadın bunun məhz belə olduğunu düşünür. Artıq hər ikisinin keyfinə acı soğan doğranıb.

Heyf ki, xəstəxana çarpayısı başındakı o gecələr indi xeyli uzaqlarda qalıb.

Marlisin dediyi kimi, Mañın Madriddən şimalda olmadığını zəhmətə hər kəs bilir: həm də qadın qəhvəaltı üçün otaqdan çıxana qədər kişi bir daha xəritəyə göz atmağa fürsət tapıbmiş. Qadının bu səhvini isbatlamaqdan ötrü yox, sırf əminlik üçün edibmiş bunu.

Kişinin verdiyi o vəddən sonra onlar yel kimi uçmurlar artıq, normal sürətlə gedirlər. Ancaq sükan arxasında və ya sürücünün böyründə oturmaq arasında müəyyən bir fərq var axı. Onun artıq (Kann ilə Sen-Rafael arasında olduğu kimi) heç kəsi ötüb-keçməyə can atmaması isə ümumiyyətlə məzəli görünür, istənilən yük maşınının ardınca o, “sürünərək” gedir və sonradan özü də etiraf edəcəkdə ki, bu, hədsiz dözülməz dərd imiş.

Özünə qoyulan addan, yəni Viktordan kişinin zəhləsi gedir, hətta qadının onu “Vik” deyərək çağırması da, bunu qonşu masalarda oturanların eşitməsi də kişinin könlünü açmır.

Kişi hesab edir ki, Avropa ölkələri mütləq vahid valyutaya keçməlidir. Marlis bu fikrə şübhə ilə yanaşsa da, onun dəlillərini dinləyir, ancaq heç bir mövqe-filan bildirmir. Axı o, niyə belə əsəbləşir ey?! Onun Marlisi inandıra bilməməsi bunca qıcıqlanmağa əsas vermir axı.

Qadın tamamilə sağalıb artıq.

O, susub durduğu zaman kişi öz davranışlarına növbəti qiyməti verir. Bəs niyə indi o, Monpelyeyə gedən yola baxmaq əvəzinə, Elzasda bitən qulançardan (yenə də yeməkdən!) bəhs eləyir?!

Günəş gözlüyünü taxan qadın deyir: “Bax, bu yerdən etibarən yol Liona dönür!” Kişinin susmağa davam etdiyini görüb, əlavə eləyir: “Düşünürdüm ki, sən Monpelyeyə getmək istəyərsən”. Öz sərbəstliyini göstərməkdən ötrü kişi sol əlini pəncərədən bayıra sallayır. Az sonra: “Hərəkət hərtərəflidir” lövhəsi çıxır qarşılarına. Təzəcə sevişdikləri vaxtlarda, yəni Elzasda ikən, qadın ona dərin inam bəsləyirdi. Bir azdan eyni lövhə ilə təkrar rastlaşırlar. Kişi isə hələ də öz səhvini eti-raf etməyə hazır görünmür.

Bəzən kişi kəskin bir fikir söylədiyi vaxt qadın onda hər hansı qətiyyət sezmir, başqa vaxt isə kişinin özünə zərrəcə məzəli görünməyən bir sözüne qadın uğunub-gedir.

Qadın dırnaq yeyəsi axtararkən aldığı yaylığı başına bağlayır və ta: “Xoşuna gəlirmi?” deyə soruşmayana qədər Viktor bu yaylığı görməzlikdən gəlir. Qəfildən kişi deyir: “Sən haqlısan!”, sanki az əvvəl qadın onun sözlərinə cavab olaraq nə isə deyibmiş. Sanki bir dəfə kişi bu qadınsız guya Bağdaddan yola çıxıbmiş, səhradan keçib, Dəməşq (qədim Şam – A.Y.) şəhərinə getməklə, öz məqsədinə çatıbmiş. Qəfildən kişi deyir: “Harada olacağıq ey?! Xirtdəyəcən nəcisin içindəyik də!” Bu cür ifadələri kişiye yaraşdırmadığı üçün Marlis lap karıxıb, qalır. Sonra kişi ürəkdən qəhqəhə çəkir: əgər həmin an onlar Avinyondakı məşhur körpünün üstündə olsaydılar, hər halda o körpü qəflətən, həm də düz ortadan çökərdi: nə yaxşı, indi onlar hansısa zavodun ərazisinə açılan darvazanın önündədirlər və hasara “Maşınların girişi qadağandır!” lövhəsi vurulub. Kişi maşını geri-geri sürür, qadın isə ona təskinlik verir: “Əsəbləşmə, canım”.

Bir sürü səhvə yol verdikdən sonra, sırf maşınların şosədə qopardığı hay-küy sayəsində Viktor yolu tapır (bunu isə elə istənilən axmaq da bacarardı!) və təzə yaylığı bəyənilib-bəyənmədiyinə dair qadının verdiyi sualı cavablamağa onun hələ də fürsət tapmadığı diqqəti çəkir.

Qadının ağıllı insan olduğu aşkardır və bunun isbatına da gərək yoxdur.

Əgər indi bu kişi özünün bəmbəyaz həkim xələtini əyninə geysəydi, ətrafındakı hər şey bir göz qırpımındaca dəyişəsiydi: təsəvvürünüze gətirin ki, o, xəstəxanada geydiyi bəyaz xələtlə indi sükan arxasında oturub və Provansdan İspaniyaya yol alıb...

Bəs indi o, niyə heç kəlmə kəsmir belə?

Viktorun indiyədək heç qəzaya düşmədiyinə dair iddiası da gerçək sayılmaz. Hərçənd Marlis bunu biləmməz, çünki o əhvalat xeyli əvvəllər baş verib. Yəni vaxtilə olub-bitib hər şey. Hətta bir mənada onun özü də bunu unudub. Həmin olayı indi xatirində canlandırınca, o, gözünün ucuyla Marlisə nəzər salır – indicə kişi bir treyləri ötüb keçdi və böyründəki qadın da özünün sükutuyla sanki ona məhz həmin qəzanı xatırlatdı.

“Plexus” da adlanan o “kələf” nədir axı? Kişi ixtisasca cərrahdır və onun bundan xəbərsizliyi, heç şübhəsiz, gülünc olardı. Buna baxmayaraq, o, qadının yenə də: “Bundan arxayınsan?” soracağını umur. Ancaq qadın susur. Sadəcə Viktor nisbətən qısa yolun Ego-Mortdan keçdiyini söyləyəndə qadın dəqiqləşdirir: “Bundan arxayınsan?”

Çəkmələr ayağını vurduğuna görə indi Marlis məşində ayaqyalın oturub, ancaq bu barədə heç dinib-danışmır. Əgər kişi həqiqətən onun halına acıyrsa, onda sırf başını qatmaqdan ötrü gərək qadına nələrsə danışa.

Kişi niyə əlini onun dizinin üstünə qoyur?

Antibdə ikən o, qadının üstünə çıxmırmışdı, ancaq indi bunun səbəbini də heç xatırlamır. Daha sonra rəngi avazı olmuş halda, ancaq hələ də özünü haqlı saymağa davam edərək, cəldən üzrxahlıq eləmişdi: “Yaxşı da! Hə, üzr istəyirəm!”

Əslinə qalanda, Marlisi özünə heyran edən bu düzəngahın necə, tutalım, Provans və ya Kamarq adlandırılmasının mətləbə nə dəxli var axı?! Kişi niyə məhz Kamarqda ısrar edir? Amma nə bilmək olar, bəlkə də elə kişi haqlıdır.

Ego-Morta qədər bircə kəlmə də kəsmirlər. Qadının elədiyi xəbərdarlığı qulaqardına vurmasına rəğmən, budur, kişi həqiqətən də kiçik bir dayanacağa yan alır. Heç bir yanlışa yol vermədən, həm də əl üstü. Yəni sözsüz-sovsuz. Qarşıdakı yüz metr boyu bomboş avtodayanacaqlar silsiləsi sıralanıb, hamısı da kölgəlidir. Bunu Marlis də bilməliydi. Ancaq nədənsə qadın bu barədə susmuşdu.

Qadın bu şəhəri dolaşmağa çıxdığı müddətdə kişi çinarların kölgəsində əyləşib, aperitivini sümürür. O ara kişi özünü məzuniyyətdə olan biri kimi hiss edir. Çinarlardan süzülən bu işıq, şux işıq və sair, və ilaxır.

Kişi, yəni Vik, bu qadının həyatını ona borclu olduğu barədə heç vaxt düşünməyib. Çünki o tip əməliyyatların uğurla keçəcəyinə hər hansı şübhə yeri olmur axı. Görünür, qadın bu fikri özü-özünə aşılایıb...

Burada bir az vaxt keçirmək olar. Hələlik saat on birdir, nahar eləmək tezdir. Amma yenə də burada bir az dincəlmək fəna olmazdı. Köhnə qala divarları mistral küləyini bərilərə buraxmır. Geri döndüyü zaman yəqin Marlisin acığı yatar, qadın şux və sakit davranar – hər şey onun ovqatından asılıdır axı.

Hərdənbir kişi ondan uşağı olmasını da arzulayır.

Bu Antibdəkinə bənzər qanqaraçılıqları Viktorun niyə durğuzduğunu qadın anlamaqda acizlik çəkir. Əvvəlcə onun üstünə bağırır, ardınca isə üçulduzlu “Bonne auberge” restoranına getməyi təklif eləyir. Qadın isə o ulduzlara-filana əsla inanmır. Kişi təkid edir. Təklifinə ruh yüksəkliyi ilə razılıq vermədiyi üçün o da Antiblə tək-tənha tanışlıq üçün sonrakı bir saatı qadının öz öhdəsinə buraxır. Bəs o ara özü nəylə baş qatsın? Təkrar bir araya gəldikləri zaman harada nahar etməklə bağlı müzakirələr təkrar qızıdır: qadın irad bildirir ki, yaxın həndəvərdə adi restoranlar varkən niyə məhz bu “üçulduzlu”nu seçiblər axı?! Kişi isə inanmır ki, yollarının üstündə hələ başqa restorana da rast gələcəklər. Ən nəhayət, qadın: “Bundan arxayınsan?” sualını verəndə kişi lal-dinməz qabağa düşür, irəlində bir dəfə, sonra bir daha dönüncə, qarşılarında “Bonne auberge” lövhəsi peyda olur. Baş ofisiant onları cənabın bir saat əvvəl və şəxsən seçdiyi, terrasda qoyulan masaya qədər ötürür. Xoşbəxtlikdən bu gözəl terras indi yetərinə sərin, içəridə, qapalı məkandakı ofisiantlar milli libas geyinib, yeməklər bahalı olsa da,

sən deyən ləziz deyillər. Ancaq bütün bunlar indi elə də böyük önəm daşımır. Bir saat əvvəl kişi üstünə çıxmırsa da, indi Marlisin çöhrəsi gülür: qadın kişinin halına acıyır axı.

Mistral – vaxtilə bu təxəllüslə yazan bir şair varmış. Viktor bundan xəbərdardır. Eyni zamanda bir külək adıdır bu və o, Marlisin düşündüyü kimi, dənizdən quruya doğru əsmirmiş. Qadın bunu sözgəlişi deyir. O ki qaldı “Dəyirməndən məktublar” əsərinə, onu, heç şübhəsiz, Mistral yox, Alfons Dode yazıb, çünki məktəbli ikən o kitabı oxuyubmuş. Qadın bunu da sözgəlişi vurğulayır. Əslinə qalanda qadın fikrini belə ifadə eləyir: “Sənin də bildiyin kimi, Mistral – şair yox, şairədir”.

Kişinin sürdüyü maşınının modeli “Porşe”dir.

Eqo-Mortda, çinarların kölgəsində oturarkən kişi əlini gödəkçəsinin cibinə salır ki, pasportunu itirmədiyindən arxayın olsun. İndiyədək Viktor heç vaxt onu itirməyib. Ancaq gödəkçəsinin cibində pasportunu tapmayınca, tələşə qapılır və elə həmin an da xatırlayır ki, o, yəni pasportu, maşında qalıb. Buna əmindir və dəqiq xatırlayır ki, pasportunu ön paneldəki sandıqçaya qoyub. Ancaq yenə də ora baxmağı məsləhətlidir. Çünki çox da əmin deyil.

Əgər vanna qəbul edərkən aldığı qərarı, yəni günü bu gün evə dönmək qərarını, gerçəkləşdirsəydi, onlar indi Lionda, axşama işə Bazeldə olardılar. Ancaq burada adamın gözü-könlü əcəb açılır ha: çinarların dibinə süzülən işıq, hə, o işıq...

Qadın geri dönuncə, ona üzü dənizə tərəf gəzintiyyə çıxmağı təklif edəcək. Qadının özünə bab çəkmələr alacağına da ümid bəsləyirdi kişi.

Eqo-Mortdakı çinarların altında ikən, yəni bədbəxt hadisədən bir saat əvvəl o, qara qəhvə içmək həvəsinə düşdü. Bəlkə maşın sürdüyü üçün möhkəm yorulmuşdu, hə? Çinarların dibinə süzülən işığa, hə, o işığa necə də heyran idi, ilahi... Sen-Luiyə ucaldıran heykəlin ətrafında göyərçinlər quruldaşır. Marlis yola davam etmələrini istəyir, həqiqətən də acmayıbmiş. Aperitiv içməkdən də imtina edir. Ancaq Viktor hələ vaxtları olduğunu deyir. O ara qoca bir kişi qoltuğunda daşdığı üç dənə uzun fransız batonu ilə yanlarından keçib, gedir.

İspaniyaya getmək qadının arzusu idi.

Kişi özünü eqoist biri saymır. Kimisə xoşbəxt eləməyi bacaranda dərin məmnunluq duyur. Bunu bacarmayanda isə, qüssəyə batır, hər şeyə görə özünü günahkar sayır.

Onlara kənardan göz qoyan biri qadının “Le provansal” qəzeti oxumasında, kişinin isə öz caydaq ayaqlarını səkiyə tərəf uzatmaqla, qəhvə içib, bir möcüzə gözləməsində qeyri-adi heç nə görməz: o möcüzə isə yan tərəfdə quruldaşan göyərçinlərdən gələr hər halda. Kişi bu qadınla evlənməyə hazır sayıla bilər. Əsas məsələ isə yumor hissindədir.

Qadın maraqlanır: “Sən bir az da burada oturmaq fikrindəsən?” Kişi deyir: “Bağışlayacaqsan! Burada oturub, qəzet oxuyan mən deyiləm ha, sənsən”. Sözlərindən çıxan məna heç də istədiyi kimi alınmır: demək istəmişdi ki, onsuz da bir kavalier sayıldığı üçün, çantanı kişinin daşıyacağına qadın xeylağı öyrəncəli olur.

Amma deyəsən, heç bir möcüzə baş vermədi axı.

Monastırın həyəti boyu uzanan qalereya ilə tanışlıq fikri Viktordan gəlir. Roman üslubundaymış bu tikili. Qadın isə buna maraq duymur.

Əl-ələ tutub gedirlər.

İlk dəfədir ki, Viktor addımbaşı hər yerdə dayanmağa can atır. Meyvə-tərəvəz bazarı. Viktorun: "Burada çəkmə də satırlar!" deməsi hər nə qədər xoş səslənsə də, o, qadının nə axtardığını hələ də tam mənada bilmir.

Axı niyə durub, illah İspaniyaya getməlidirlər ki?

O, dalanda durub, gözləməli olur: Marlis öz yaylığını unudubmuş. Əslində, o, Marlisin gəlişini gözləmir. Əgər indi tək-tənha olsaydı, neyləyərdi görəsən? Qadının geri döndüyünü və yolüstü təkrar bir vitrinin önündə ayaq saxladığını görən kişi "Herald tribyun" qəzeti alır ki, görsün dünyada nələr baş verir. Bir qədər sonra baxışlarını qəzetdən ayıranda görür ki, Marlis artıq gözdən itib...

Turistlər nahar edir.

Xeyli sonra qadın ona: "Bağışla" – deyir. Özünə məzəli bir kepka alıbmış. Gülür: "Yox, canım, bunu sənə almışam!" Marlisin kefi-damağı çağıdır. Kişi maşının qapısını açanda qadın soruşur: "Bəlkə sükan arxasına mən keçim, hə?" Yox, özü sürəcək. Axı niyə həmişə o, sürməlidir? Kişi sükan arxasında özünün oturmasına qadın izn versin deyə, ısrar edir. İndi bunun "niyəsinə" izah eləmək çətinidir. "Yoxsa o, könlünə yatmır?" Qadın alabəzək kepkanı nəzərdə tutur. İlk dəfə kişi yola çıxarkən canına gizli bir qorxunun sindiyini sezir.

Qadın lap uşaq kimidir ha.

Hə, kişinin pasportu əlcəklər üçün sandıqçada imiş.

"Belə məzəli görünürsən!" Hədsiz ciddiyyətdən sıyrılısın deyə, qadın aldığı o alabəzək kepkanı kişinin başına qoyub. Marlisin təhlükəsizlik kəməri taxdığını görən kişi heyrlənir. Qadın bunu xəbərdarlığa gərək duymadan edib. Motoru işə salarkən kişi kepkanı çıxarmır və arxa tərəfə göz qoyur ki, heç nəyə ilişməsin. Kaş indi heç bir səhvə yol verməyəydi...

Deməli, bu yerin adı Ego-Mort idi də.

Məktəbyaşlı bir oğlu olan bu qadın ərindən boşanıb, vaxtilə Parisdə təhsil alıb və hazırda yetkin bir xanımdır, yəni uşaq-muşaq sayılmaz.

Kamarqda dayanıb, atlara tamaşa edirlər. Hərdən bir qadın, bəzən isə kişi nələrsə danışır. Xoşbəxtlikdən, şosedə maşın azdır. Kişi bir peşəkar həkim kimi mühakimə yürütməyə çalışır: insan nə zaman ölmüş sayılır? Ürək köçürülməsindəki müşküllər, filan.

Bir də diqqət yetirir ki, bu fikri dilə gətirib: "Sabah maşının yağını dəyişməliyəm!", halbuki az əvvəl tamamilə başqa şey barədə düşünürdü. Öz işini müşkülə salmaqdan qaçınır o.

Uşaq yaşlarında at minibmiş.

Kişi Belçika nömrəli bir karavanın (içində yaşamağa yarayan səyahət furqonunun – A.Y.) ardınca düşüb-gedir, onu əsla ötüb-keçmir: ən nəhayət, onu keç-məyə cəhd edincə isə toqquşmaqdan bir qıl payı qurtulurlar. Qadın bununla bağlı da ona irad bildirmir.

Xəstələri də elə sarsılmaz təmkininə, özündən arxayınlığına, nikbinliyinə və sair, və ilaxıra görə bu kişiye dəyər verirlər.

Alabəzək kepka hələ də qadının başındadır. Yoldan gözünü ayırmayan kişi deyir: "Nə geysən, sənə yaraşır!" Qadın onu heç dinləmir də. Kişi bəri başdan Altamiradakı mağara rəsmlərinə köklənsin, yağdı dəyişmək barədə düşünmək əvəzinə, Altamiraya niyə getdiklərini anlasın deyə, qadın bələdçi kitabında yazılanları uca səslə ona oxuyur.

Qadın anlaşımağın tərəfdarıdır.

Buin zirvəsinə çıxan başqa insanlarla müqayisədə həm səhhət, həm iş-güc, həm də digər məsələlərlə bağlı (təkcə bir alpinist kimi yox!) istənilən məsələdə bu kişinin bəxti gətirir...

Qadın deyir: "Sən yəqin yenə də yemək barədə düşünürsən!" Halbuki kişi ümumiyyətlə heç nə barədə düşünmür, sadəcə yola baxır: o, indicə Monpelye barədə nə isə deməyə hazırlaşır, çünki bayaq "Monpelye, 12 km" yol lövhəsi diqqətini çəkmişdi. Yox, yaxşısı budur, indi heçcə nə deməsin...

Viktor xəfif yaralar, gicgah qismində isə kəsilmiş yaralar almışdı o baş verən qəzada. Qoşqulu yük maşınının haradan çıxdığını isə heç cür xatırlamırdı. Qadın Monpelye xəstəxanasına aparılarkən yolda keçinəcəkdi. İndi kişi nə qəzanın baş verdiyi yolu, nə də çinarların kölgəsində bir böyrü üstə aşıb-qalan qoşqunu xatırlaya bilirdi: qəza yerini gözdən keçirərkən onda elə təəssürat yaranır ki, bu yolayrıcına indi ilk dəfə gəlib: burada onu fransız dilində sorğu-suala tutublar ki, yolu birinci keçmək üstünlüyünün ona aidliyini və deməli, günahın onda olmadığını dəqiqləşdirə bilsinlər.

Sonralar o, baş həkim təyin olunur.

Sonrakı on il boyu bu bədbəxt hadisənin necə baş verdiyini xatırlamadığından o, Monpelye qəzası barədə nə bir fikir yürüdür, nə də danışır.

Bəzi tanışları bu barədə təxmini nələrsə bilir.

O, klinikanın rəhbəri seçilir, iki övlad atası olur, maşınla elə hey ora-bura yollansa da, yolunu bir də heç vaxt İspaniyadan salmır.

Əməliyyata girən həkimin özü barədə nələrsə etiraf eləməsi yolverilməzdir və o da bundan agahdır: amma yenə də o, Fransa ərazisində, Monpelye yaxınlığında düşdü-yü avtoqəzadan qəflətən söz salır: "Mənə deyildiyinə görə, yolu keçməkdə üstünlük mənə məxsus idi və günah məndə olmamışdı..." Sonra o, sual verir: "Yeri gəlmişkən, niyə biz indi bu qəzadan söz saldıq?!" Xəstə də bunun səbəbini bilmir. Niyə indi o, adətən elədiyi kimi, xəstəyə şirin yuxu arzulamayı və demədi ki: "Çalışın yuxulayasınız. Bir şey alınmasa, zəng vurub, növbətçi tibb bacısını çağırın". Ancaq o, bunu daha öncə də söyləmişdi. Sonra həkim tumbanın üstündəki kitablardan birini götürüb, sadəcə adını oxuduqdan sonra onu yerinə qoydu. Əslində xəstəyə demək istəmişdi ki, narahatlıq üçün hər hansı əsas yoxdur, sabahkı əməliyyatı özü aparmasa da, onda mütləq iştirak edəcək, yəni narahatlıq üçün səbəb yoxdur, və sair, və ilaxır.

Bir daha o, heç bir qəzaya uğramadı.

Bundan aşkar məyusluğa qapılsa da, klinika rəhbərinin əməliyyatı özünün niyə etmədiyini soruşmağa xəstənin cürəti yetmir.

Vaxtilə qadın vaxtaşırı ondan soruşardı: "Bundan arxayınsan?"

Kişi o qəza barədə bir daha heç vaxt söz salmayacaqdı.

Yük maşınını görən kimi Marlis kişiye xəbərdarlıq eləmişdi, o da həmin maşını görmüş, ancaq əyləcə basmamışdı, çünki yolu keçmə üstünlüyü özünə aid idi. Əksinə, ola bilsin, sırf bundan əminliyini göstərməkdən ötrü o, hələ qaz pedalına da basmışdı. Qadın o ara çıxırmışdı. Monpelye jandarmeriyası isə kişinin günahsız olduğuna qərar vermişdi.

◆ Poeziya

Cabir ALPOĞLU ALBANTÜRK

MƏNSUR ŞEİRLƏR

...Kədərin zirvəsi – sevincin başlanğıcı... Bu andan doğulur poeziya – görünən və görünməyən dünyanın qovuşduğu dərinlik, ölümlə həyatın sevişdiyi ənginlik. Məna yüklü, duyğu qanadlı sözlərin şair nəfəsinin poetik ritmindən doğan vəzn üstə köklənməsi; bir az yaşantıdan, bir az düşüncədən, bir az xəyaldan. Qulaqları qılıqlayan, duyğuları daraqlayan dil avazı, söz düzümlü. Ümman-dəniz təlatümlü şair – insan dünyasından ilham dalğasının vərəq – sahilə atdığı sirli sandıq; həqiqət acılığının müdrik gücümü, məhəbbət ucalığının bədii sehrimi?! Son aha bən-zəyən bir dərin nəfəs... Bir ana ağısı, bir ata qəhəri, bir övlad üzüntüsü... Şair ruhun öz Rəbbinə ibadəti, duası, şər dünyasıyla savaşımdan nidalar. Bu dünyagir nəfsimizə nəsihət, qəm qudurdan qayğılardan şikayət. Xəyanətə qazılan qəbir, ləyaqətə tikilən saray, bir doğma pıçıltı, bir qərib haray. Bir körpə heyreti, bir dəliqanlı qeyrəti. İlk görüşə gizli gələn bir həyalı qız üzündə bir utancaq təbəssüm...

Vətən dərindən darılmaq duyğusu, Millət taleyilə yaşamaq yangısı. Dərddən yonulmuş sevinc heykəli, sevincə tamarzı tənhalıq dərdi. Bizdən sonra bu dünyada ruhumuzun sorağı, ömrümüzə, dünyamıza vidası. Günahlarla savabların, itkilərlə qazancların arasında təsəlli. Allahıyla, vicdanıyla tənha qalan bir günahkar bəndənin tövbəsi, etirafı; ağrıya-ağrıya gülümsəyən ümidli söz. Gözəlliyə vurğun qəlbin qığılcıma bənzər söz pərvazı. Dərk etdikcə bu dünyanı o dünyanın varlığına artan inam, insanlığın sabahına sönən ümid. Sətirlər Sirat körpüsü, sözlərsə sim pəhləvanı – şair sözü, söz şairi keçirmiş?! Qəlbimizlə aqlımızın, ruhumuzla nəfsimizin misra-misra, sətir-sətir söz doğrayan savaşında yalan ilə həqiqəti bərişdirən bir inad. İlhamlı, narahat, zərif ruhların, qəribə ruhların, qərib ruhların qəlb duruldan laylası, ruh dirildən ağısı, dərd dağlayan ədası...

...Bir qız vardı, xəyallarımın zirvəsi olan bir qız. İnsan biçimində Tanrı çıxəyi... Ömrünə əbədilik qənim kəsilmiş günəş şəfəqlərinə gülümsəyən şəh damlası... Taleyim onsuz olsaydı, bəlkə mən də çoxları kimi bu dünyaya bir də qayıtmaq həsrətilə ölərdim... Hərdən başımı onun çiyninə qoyub peşman olana kimi ağlamaq keçərdi könlümdən – özgə günahlarına ağlayan günahsızlar sayığı, gizli gü-

nahlarıma ağlamaq keçərdi... Və belə bir günün olacağından qorxmağa başlar, görüşlərimizi qısa tutardım. Qorxurdum ki, elə bir xoşbəxtlikdən sonra nə ölmək, nə də yaşamaq mümkün ola...

ŞAİR TANRI HÜZURUNDA

*Dərdin qapısı yox, dərdin damı yox,
Dərdlə doğuluruq, dərdlə ölürük.
Hamının dərdi var, dərd Adamı yox,
Kefli ağlayırıq, dərdli gülürük...
Bir dünya dərdi var, bir də axirət,
Qalan yarı azar – dərd tutumu yox.
Dünyanın işləri Tanrı sınağı;
Dərdinin çarəsi, əlacı yoxsa,
Ya şair olursan, ya qan çanağı...
Bu gidi şairlik bir tale mərci –
Padşah hüzurunda şöhrətin dağsa,
Tanrı dərgahında yerin sondadır.
Azdı şairlərin nicat tapanı,
Hər iki dünyanın bəxtəvəri az.
Az deyil Allaha, bəndəyə borcu,
Özündən kənarda haqsevəri az.
Şairi qüdsiyyət sıriyanların
Dünyada qoyduğu qara oyundu.
Özün cəhənnəmə sürüyənlərin
Qiyamət qopmamış kitabı yandı...*

MƏXLUQATIN ƏŞRƏFİ OLMANIN MÜƏMMASI

İlk ədavət, ilk cinayət və ilk cəzasızlıqdan üzü bəri baş alıb gələn bugünkü bə-lə-lərimizlə verib baş-başa, baş vururam başlanğıca birbaşa... Ram olmayan nəfsin, kor qürurun təhrikiyləmi, insan mənəviyyatının qənimini şeytan şərrinin vəsvəse-siyləmi, həsədlərin ən iyrənci olan qardaş paxıllığının fətvəsiyləmi, dünyada qə-zəbindən, axirətdə əzabından qorxmayıb Allahın acığını öldürüb yatmışkən qardaşını, Qabil?! Allah tərəfindən qurbanlığı qəbul edilən, atası tərəfindən daha çox sevilən, zövcə sarıdan da bəxti gətirən Habilin nə günahı vardı axı?! Bəlkə də üzbəüzə, oyaq ikən vurmazdı doğmaca qardaşını Qabil, vurmuş olsaydı da kök atmazdı bu caniliyin cücərtisiz toxumu insan qorxusuna, duyğusuna... Boğulardı ölüm çarəsizliyinin cəlladı da sarsıda biləsi dəhşətli doğmalığında...

İlk köntöy zarafatdan, etinasız kobudluqdan, nəhayət, qardaş qatili Qabildən üzü bəri bu dünyagir nəfsimizin girdabında həqiqətdən ayrı düşən insan təbiətinə hopmuş qəddarlıq və laqeydliyin bugünkü zirvəsindən baxmaq olmur nə dünənə, nə sabaha... Tapdanan ilk qarışqadan üzü bəri adiləşər ölümlər – adiləşəmməz yenə... Demək hələ ümid var insana. Allaha inamım, insana sevgim bu ümid; tək

Tanrı bizlərdən ümidini üzmürsə, bizim Allahdan, özümüzdən, bir-birimizdən ümid üzməyə haqqımız yox. Enirəm dünyanın dərd yaddaşına, tutub bu ümiddən – Tanrı ipindən....

İlahi, doğma insan ölümünün nə olduğunu bilmədiyinə görə Qabili bağışlayıb, səhraya sürgün etməklə orada cinlərləmi, meymunlarımı cütləşərək yarımvəhşi insan sürüsü törətməsinə izn verdiyində üzüyümşaqılığından səhvə yol vermişən bəlkə... İnsanlığı bilə-bilə, istəyərkədən gələcək cinayətlərin, faciələrin, müharibələrin qurbanlarına çevirdiyinə inana bilmirəm... Hikmətini bilmədiyimiz fəna-fillah ümidi ilə yaratdığı sonuncu bəşər nəslinin törətdiyi ilk caniliyin, qardaş qatilliyinin axirət cəzasını bu dünyada vermiş olsaydın, bəlkə də bu dərəcəyə çatmazdı azğınlıqlar... Sən insanları Nuh tufanında qərq etməklə də düzəldə bilmədin axı... Nuh peyğəmbər də, oğlanları da, arvadları da Adəm, Həvva övladları deyildimi?! Adəmlə Həvva ilan cildində şeytana aldananda yaratdığı yarımçıqlığı sənə bəlli olmadımı ulu Tanrı... Sonlu insan varlığında ikiləşmə faciəsi bitəndimi?! Sən isə insanı əbədi yaşatmaq üçün yaratmışdın. Bunu onlardan gizlətməyinlə şeytana aldanmasına fürsət yaratmadınmı... Hələ əmrindən çıxdığına görə dərgahdan qovduğun (əslində bağışladığın) İblisin dərdi bir ayrı... Adəmi bağışlayıb Həvva ilə qovuşdurmağın bir ayrı dərd. Bütün olacağı bilsən də, elminin dəqiqliyini yoxlamaq marağından Özünü saxlaya bilmədin yoxsa?! Bütün bu yaradılış bir Kərbəla müsibətinə, bir Xocalı faciəsinə dəyərdimi?! Bəlkə dərdləri, günahları, səhvləri bölək aramızda üç yerə... Kimin payına çox düşər görən; Sənin, bizim, yoxsa şeytanınmı? Bəlkə daha bir insan nəslini yer üzünə xəlifə göndərmək istəyinə qarşı etirazlarında mələklər haqlıymış. Onlar daha öncəki insanların törətdiklərini görmüşdülər axı... Sonralar da doğma qardaşları Yusifin başına nələr gətirmədi ki?! O nə sirrdi bəs, əmrinlə İbrahim peyğəmbər oğlunu – İsmayılı qurban kəsirdi? Qeybdən qoç göndərdin, İnsandan qurbanlıq olmaz hökmünü endirdin. Çünki sınaq sirri Sənin sirrindir. Hamımız son Sirrə doğru – bilinməzin bilinməsinə, görünməzin görünməsinə doğru sınaq sirrindən keçib-gedirik...

Müxtəlif zamanlarda və məkanlarda, müxtəlif bioloji və fizioloji varlıq formalarında və 5 aləmdə (ruhlar aləmi, ana bətni, dünya həyatı, bərzəx aləmi və məhşər meydanında) sınaqdan çıxardığın ruhlar barədə nə bilir ki?! Sənin bildiyini biz bilməsək də, insanlığı mənəvi, cismani, əqli təkamülə möhtac yaratmaqla aqlımızı elmə, elmimizi imana, imanımızı əmələ möhtac etmişən. Beləcə, ruhumuzda-fitrətimizdə gələn qorxu adlı ilkin iman, dünyaya bağlı, şeytana uyan qəlbimizin – nəfsimizin dolanbaclarında azaraq aqlimizə, əməlimizə yetişə bilmir çox zaman... Yerlərin, göylərin, dağların da götürməyə cəsarət etmədiyi ağır bir əmanətin var bizdə – dərgahında bağladığımız əhdə vəfa etmək kimi... O əhdimiz görəsən nəydi ilahi, yadıma salammıram... Öz nurundan verdin bizim ruhumuza dəyəsen, bu dünyadan söndürmədən keçirərək o dünyaya daşımağa. Bu dünyada ən müqəddəs Nurdu axı... O nurların ən müqəddəsi, möhtəşəmi Tanrı. Nur qatili olma, nurdaşım insan! Nə özünü öldür, nə də özgəni... Nurunu nəfsindən, şeytandan qoru – aqlın varsa, qəlbin varsa... Nursuzlar dünya qulu, axirət məhbusları. Hünkar Hacı Bəktaş Vəlinin “Adam olmanın mərifəti” məktəbinə şəyird olalım, nolar?!

Dünyaya insan gəlib... Sanki, qanadsız işıqlı mələk – gəlib, sevinc gəlib bir bələk... İlk layladan üzü bəri cismindəki Həqq nurundan tuta-tuta böyüyəcək, yer-

yəcək, öyrənəcək... Özüm-özgə bölümündən qaça bilsək, insanlığı körpə kimi sevə bilsək, quca bilsək... Sevgimizin doğulmağa başladığı bu məqamda rişə atar, yaradılmışı Yaradanına görə sevməyin kökü... Mələklər də Sənin əmrinlə Adəmə səcdə etmədilərmi?! Bu, Adəmdəki Tanrı nuruna, Adəmi yaradan Nur Tanrının qüdrətinə, bu məxluqun nizamlı və təzadlı gözəlliyinə səcdə deyildimi?! Amma hərənin öz funksiyası olan üç ruhla – nəfslə dünyaya gəlmiş adi – ali insan cismini tərk etməyən, bədəni çürüməyə qoymayan Allahın lütf etdiyi dördüncü ruhu – ilahi nuru önə çıxarmaq üçün fikr, zikr, şükr, elm, helm, hikmət və nəhayət, gözəl əxlaq sahibi olmaqla Allah dostluğu səviyyəsinə ucalmalıdır ki, bu nemət çox az bəndənin nəsibi olur bu dünyada. İnsan həyatının mənası, – mahiyyəti bizi anamızdan da artıq sevən və qəlblərimizdən xəbərdar uca Allahın sevgisinə layiq olmaq üçün Onun istədiyi, buyurduğu kimi yaşamağa can atmaqdadır. Allahın sevdiyi bəndə sabahı təkə Tanrı ümidinə qoymayan bəndədi.

Sabaha ümid yaradan gün Allah istəyinə uyğun əməllərin çox olduğu gündü. Bu əməllərin ən gözəli – ruhumuzun cövhəri, – Tanrı əmanəti Nurdan yaranmış sevgimizi Allahın xeyirxahlıq naminə yaratdığı hər şeyə, ilk növbədə insanlara, təmännəsiz verə bilmək bəxtəvərliyi. Sevgimizin qaynağı nurlu ürəklərimizin təmizlidir, çünki o, – uşaq bakirəliyini qoruyub saxlaya bilməklə mümkündür. Dərin inamıma görə insanlığı mənəvi iflasdan, mədəni cəhəldən, şüurlu şeytanlıqdan, qəddarlıq və laqeydlilik xislətindən xilas edə biləcək birçə yol var; paxıllıq və təkəbbürdən nurunu itirmiş, dərgah və cənnətdən lənətlənərək qovulmuş İblisdən ibrət almaq, hikmət və əxlaqla nurunu yaymış, Kövsər və salavatla süslənmiş Mühəmməd Müstəfadan nümunə götürərək mayasına halallıq, insaf hopmuş, həsəddən, haramdan uzaq, Tanrı diriliyinin həqiqəti Xızır Nəbi hikmətli, Müqəddəs Ruh möcüzəsi İsa Məsih mərhəmətli, Həzrət Məhəmməd məramının varisi imam Əli ədalətli elm-fəzilət, eşq-mərifət, izzət-şərəfət yoluyla bəşəri bağlılıq ünsiyyət doğmalığına və əqidə qardaşlığına çevrilə bilər. Dərgaha qayıtmazdan öncə həqiqi özümüzə – nurumuza qayıdaq; fitrətimizdəki məhəbbət – sədaqət duyğusuna, həqiqət – ədalət sorgusuna qayıdaq... Ağlımızın izi ilə gedib, könlümüzün gözü ilə görüb, nəfsimizin dizi ilə səcdəyə düşüb Allahın, bəşərin, ümmətin, millətin dostu ilə dost, düşməniylə düşmən olaq, bir-birimizlə yox. Qəlbimizi ağlımıza, ağlımızı ruhumuza, ruhumuzu Tanrımıza tapındırıraq dua, ibadət və zikr edək. İman zirehinə bürünüb, varlığımız və yoxluğumuzun əlində olduğu Rəhman və Rəhimin böyüklüyü və nemətləri xatirinə mərhəmətli və bağışlayan olmağa çalışaq. Biz yenidən qəlblərimizdəki Tanrı əmanətlərinə – körpə kövrəkliyinə, ahıl səbrinə qayıtmağa məhkumuq; – qatillik və qəddarlıq xəyanətlərindən qorunmaq ümidi ilə.

Dünən doğulan sabahımız bugündə yetişir, bu günü itirməmiş sabahımızın ruhani və cismani sağlamlığının qeydinə qalmalıyıq ki, rüsvayçılığa, ziyana uğrayanlardan olmayaq. Beləcə, sabahı təkə Tanrı ümidinə qoymayaq, yoxsa onu da itirə bilərik. Dərdin əzabından əlacına doğru yönələn Doğru yolda hamıya uğurlar diləyək. Bu da son. Nə olar, məni də bağışla, şəkkaki fikirlər yürütməklə, suallar verməklə işlərinə qarışdı bu aciz ağlım, bu rahatsız ruhum, bu xəm xəyalım ilə ulu Tanrım! Məgər hər son bir başlanğıc deyilmi?!

◆ Yüz ilin birinciləri

AZƏRBAYCAN BRENDİ

Əziz Oxucu!

Əlində tutduğun bu jurnal – “Azərbaycan” jurnalının 2025 – cü ildə ilk sayı adi nəşr faktı deyil, sıradan bir mətbu orqan deyil, sıradakı bir jurnal heç deyil.

Bu an sən əlində Böyük bir Epoxanın Salnaməsini – bir əsri başa vurub, ikinci yüzilin ikinci ilini adlamış bir Azərbaycan Brendini!. *“Bu - adi 100 illik salnamə deyil, çünki söhbət Azərbaycan tarixinin siyasi – ictimai sarsıntılar keçirdiyi, epoxaların dəyişdiyi, inqilabi romantikaya uyduğu, ictimai fikirdə də, şəxsi həyatda da kataklizmlər, uğurlarla bərabər, faciələr də yaşadığı dövrdən gedir...Söhbət obyektiv salnamədən, özü konyukturaya uymadan dövrün ədəbiyyatını və ədəbi hadisələrini, təmayüllərini, mühitini olduğu kimi təcəssüm etdirən bir salnamədən gedir”*. Xalq yazıçısı Elçinin bu fikirlərini, Xalq yazıçısı Anarın *“...Çoxları dərk etmirdilər, indi də dərk edə bilmirlər ki, ədəbiyyat əsasən ədəbi jurnalların ətrafında dayanır”* xatırlatmasını yazıçı - dramaturq Əli Əmirlinin *“Ədəbiyyatının yolu “Azərbaycan”dan keçir”* qənaəti yekunlaşdırır. Jurnalın 50 illik müəllifinin sağlam düşüncəsi həm də jurnalın funksiyasını, səciyyəsinə xatırladır, dəqiq, aydın, konkret: *“ədəbi jurnal nə qəzetdir, nə tənqid dərgisi, nə sürüşkən başlıqlı yazılara qucaq açan internet saytı, nə də xəbər bülleteni”*. Bəli, bu Ədəbiyyat jurnalıdır: *“Azərbaycanın mütərəqqi mətbuatının ənənələrini davam etdirən,...söz sənətimizin daha da zənginləşməsi işinə xidmət etmiş, oxucuların bədii – estetik zövqünün inkişaf etdirilməsi vəzifəsini şərəflə yerinə yetirmiş”* (Heydər Əliyev) jurnalın bugünkü təyini *“keçici, formal eksperimentlərin yox, davamlı ədəbi ənənələrin və ədəbiyyatın daxili təkamülündən doğan yeniləşmələrin jurnalı”* kimi təqdim edən akademik İsa Həbibbəyli o mənada da haqlıdır ki: “Azərbaycan” jurnalı taleyini həmişəlik olaraq ədəbiyyata həsr etmək üçün gəlmiş yeni nəsillərin jurnalıdır.

Bütün bu illər ərzində ən müxtəlif adlar da, ideoloji təlimatı nə dərəcədə doğrultmasından asılı olmayaraq, ziyalıların bu jurnalı öz jurnalları hesab etməsinə mane olmayıb. Jurnalın Azərbaycan ədəbi dilinin, ədəbiyyatı və mədəniyyətinin, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, inkişafı və zənginləşməsi

yolunda fəaliyyəti, əlbəttə, kollektiv fəaliyyətdir. Bununla belə, necə deyərlər, hər binanın bir ustadı... Ətrafında yüksək ədəbi zövqə, yazı və düşüncə mədəniyyətinə, istedadlı, səriştəli qələmə malik kadrları yığa bilmək, bütövlükdə jurnalın adı, nüfuzu, ədəbi siyasəti ona rəhbərlik edən nəşirin məziyyətidir. Birinci şəxs həm də nəşrin simasıdır. Bu mənada “Azərbaycan”ın bir əsrlik yolunun sərgisində 20 portret Ön Plandadır. 20 Baş redaktor. Onların hər birinin adı, xatirəsi, fəaliyyəti neçə il, hansı şəraitdə hansı şərtlər daxilində, necə işləməsindən asılı olmayaraq, bu 100 illik yolda ehtiramla anılmağa layiqdir. “YÜZ İLİN BİRİNCİLƏRİ” layihəsi də “Azərbaycan”ın Baş redaktorlarını – ədəbiyyat tariximizin bu əbədi ədəbi simalarını jurnalın oxucuları ilə birlikdə anmağı nəzərdə tutur. 2023 – cü ilin ilk nömrəsindən bu yana Jurnalın .9 Birinci Şəxsi xatırlanıb. Bu ilin ilk nömrəsində isə Onuncu baş redaktor xatırlanır və qalan redaktorların portret cizgiləri sıra ilə təqdim olunacaq.

Jurnalın onuncu redaktoru isə, Azərbaycan ictimai – mədəni, ədəbi tariximizin parlaq simalarından biri, yazıçı – dramaturq, tənqidçi, tərcüməçi, Xalq yazıçısı Mehdi Hüseynidir. Sələfləri kimi, o da zamanın, ictimai mühitin imkanlarını qiymətləndirmək səriştəsilə ədəbi prosesin keyfiyyətə yeni məzmun və yeni ideyalarla zənginləşməsində kifayət qədər peşəkar dəst – xətt qoya bilib. Onun jurnala rəhbərliyi dövrü 30 – cu illərlə müqayisədə kifayət qədər “yumşalma” dövrü, repressiya siyasətinin “zəifləməsi” dövrü kimi qiymətləndirilə, hətta II dəfə rəhbərlik etdiyi qısa müddət stalinizm dövrünün başa çatması kimi səciyyələndirilə bilər. Di gəl ki, o ağır illərin zamanın yaddaşından silinməyə başladığı, ideoloji təzyiqin nisbətən zəiflədiyi dövrdə... Mehdi Hüseyn mənəvi basqıların güdazına getdi. Bu məşum hadisə ilk vaxtlarda, “isti – isti” müxtəlif cür yozuldu; “İntrigaların nəticəsi”, “millətçiliyə yuvarlanma”, “yerlibazlığın qurbanı”... Nə olur – olsun, necə yozulur - yozulsun, “Mehdi Hüseyn Şəxsiyyəti” hər cür ehtimalın üzərində, elə ilk gündən qələbə çalmışdı. Və bu qələbəni, bütün qaydasız döyüşlərdə olduğu kimi, təmin edən ən güclü amillərdən biri və bəlkə də, ən başlıcası, “sağlam gen” faktorudur. Mehdi Hüseynin genetik yaddaşı fərdi səciyyənin milli səviyyə keyfiyyətinə yüksələ bilməsi nümunələrindəndir.

MEHDI HÜSEYN

04(17).04.1909 – 10.03.1965

Qazaxın II Şıxlı kəndində, ziyalı ailəsində doğulub. Atası Əli Əfəndi (1886-1940) Qori seminariyasında təhsil alıb, Amasiya, Kutaisi bölgələrində ibtidai sinif müəllimi işləyib. Rəsmi qurumların göstərişlərinə etinasız yanaşması gənc müəllimin dövlət quruluşuna qarşı çıxması kimi qiymətləndirilib və işdən azad edilib. Bu da azmış kimi, bir qədər sonra müəllimlik hüququ əlindən alınmış. Əli Əfəndinin “yuxarılarla davası” ana dili ilə bağlı olub; azərbaycanlı şagirdlərlə tədrisi milli dildə aparmağa

üstünlük verməsi ilə, azərbaycanlı şagirdlərlə – “öz dillərində” məşğul olmaqla təkcə qaydaları pozmurdu, karyerasını da zərbə altına alırdı. Qəribədir ki, illər sonra belə “münaqişəli davranış” vəziyyətləri oğlu Mehdi-nin də taleyində kifayət qədər idi. müasirlərinin “ədəbi döyüşlər cəngavəri”, “əqidə və məslək qarçısı” adlandırdıqları bu Azərbaycan ziyalı 54 yaşında “münaqişəli davranış”ın qurbanı olacaqdı...

Qazax seminariyası fəaliyyətə başlayandan Əli Hüseynov burada çalışıb. Firudin bəy Köçərlinin məslək və əməl yoldaşı olmuş Əli Əfəndi Köçərlidən sonra seminariyaya rəhbərlik edib. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində maarif işinin təşkili və inkişafı sahəsində fəaliyyətini Gədəbəy, Tovuz, Lənkəranda davam etdirib. 20-ci illərin sonu – 30-cu illərin ortalarında Bakıda, Naxçıvanda, Qazaxda maarif sahəsində rəhbər vəzifələrdə işləyib. Bölgənin tanınmış ziyalı, el arasında böyük nüfuz və hörmət sahibi 1935-ci ildən ömrünün sonunadək Şıxlı kənd məktəbində müəllimlik edib.

XX əsrin I yarısında Azərbaycanda maarifin inkişafında xidmətləri ehtiramla xatırlanan atanın yolunu oğlu mədəniyyətin ayrı-ayrı sahələrinin inkişafı ilə bağlı davam etdirib: Qazax seminariyasının, Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarix fakültəsinin məzunu (1929) Mehdi Əli oğlu Hüseynov bir il sonra – 21 yaşında Azərbaycan Proletar Yazıçıları Cəmiyyətinin (1930-1934) məsul katibi olub, Azərnəşrdə bədii ədəbiyyat şöbəsinə rəhbərlik edib. Tərcümeyi-halının sonrakı səhifələrində Radio Komitəsində sədr müavini, Kinostudiyada direktor, Mərkəzi Komitədə təbliğat-təşviqat şöbəsində bölmə müdiri vəzifələri yazılıb. Sonrakı illərdə Yazıçılar İttifaqının məsul katibi, İttifaqın İdarə Heyətinin sədri, SSRİ Yazıçılar İttifaqı İdarə Heyətinin katibi işləmiş Mehdi Hüseynin yaradıcı və ictimai fəaliyyəti hələ sağlığında sosial rolların sevilməsinə və icrasını yönləndirən dəyərlərin işləkliyi nümunəsi olub. Fərdi düşüncəni cəmiyyət üçün, xüsusən gənc nəsillər üçün faydalı etmək bacarığını fəaliyyət tərzinə çevirməyə say göstərən ziyalılar sırasında onun adı bu gün də böyük hörmətlə xatırlanır.

Mehdi Hüseynin tərcümeyi-halının bir səhifəsi də “Azərbaycan” jurnalı ilə bağlıdır. Sələfi Məmməd Arifi “İnqilab və mədəniyyət” jurnalında 1946-1950-ci illərdə əvəz edib. Rəhbərliyə təyin edilməzdən əvvəl Mehdi Hüseyn qələm yoldaşları Əbülhəsən, Qasım Qasımzadə, Əhməd Cəmil, İlyas Əfəndiyev, Bəxtiyar Vahabzadə ilə birlikdə jurnalın redaksiya heyətində təmsil olunurdu. Həmin dövrdə jurnalın rəhbəri vəzifəsi “məsul redaktor” adlandırılırdı. 1954-cü ildə məsul redaktorluq yenidən Mehdi Hüseyn həvalə olunanda, nəşrin adı artıq “Azərbaycan” idi. Bu dəfə jurnalın bir neçə nömrəsinin nəşrinə rəhbərlik edib. Sonrakı illərdə də yazıçı-tənqidçinin iri həcmli bədii əsərləri bu jurnalda dərc olunub. Bədii yaradıcılığa hekayə ilə başlamış yazıçının “Fətəli xan” kino-dramı (“Vətən uğrunda” jurnalı, 1942, №7-8), “Cavanşir” 5 pərdəli dramı (1945, №4; 1957-ci ildə bu pyesə görə Ümumittifaq teatr festivalının laureatı olub), “Ürək” (“İnqilab və mədəniyyət” jurnalı, 1946, №5-6; №7), “Abşeron” (“İn-

qilab və mədəniyyət", 1947, №11; 12; (həmin roman Stalin mükafatına (Dövlət mükafatına) layiq görüldü), "Səhər" ("İnqilab və mədəniyyət", 1950, №5; "Azərbaycan" jurnalı, 1953, №9; 11), "Qara daşlar" ("Azərbaycan", 1957, № 5-8) romanları, Azərbaycan ədəbiyyatında ilk tarixi povest hesab edilən "Komissar" ("Revolyusiya və kultura" jurnalı, 1940, №9; 1941, №5) əsərlərinin dərci onun jurnalla əməkdaşlığının bir hissəsidir.

Yazıcının roman yaradıcılığında keyfiyyətcə yeni mərhələ hesab olunan "Qara daşlar"ı "Abşeron" əsərinin davamı kimi görən ədəbiyyatşünaslıq mövqeyinə onu əlavə etmək lazımdır ki, əslində, bu əsər yazıcının roman yaradıcılığında yeni bir mərhələ hesab oluna bilər. Və "Yeraltı çaylar dənizə axır" romanı ilə Mehdi Hüseynin yaradıcılığı 60-cı illər ədəbiyyatının səciyyəsi hesab olunan, belə demək mümkünsə, "insana enmə hərəkəti"na qoşulur, "biz"dən "mən"ə keçid izlənilir. Milli ədəbiyyatın sosializm prinsiplərinin çərçivələrini qırmaq cəhdləri sırasında bu əsərin də payı var. Mühəribənin insan taleyində qoyduğu ağır izlər, cəmiyyət-hakimiyyət münasibətlərinin mürəkkəbliyi fonunda sosializmin mahiyyətinə, zəif də olsa, şübhə və inamsızlıq rüşeymləri baş qaldırır və şüurlarda "bütəlin dağıdılması prosesi" başlayır.

Yeni dövr ədəbiyyatının, öz dövründə yüksək diqqətlə qarşılanmış bir sıra maraqlı nümunələrini yaratmış nasir, dramaturq, tənqidçi Mehdi Hüseyn ədəbi mühitə 1927-ci ildə "Şərq qadını" jurnalında dərc olunmuş "Qoyun qırxını" hekayəsi ilə gəlib. İlk qələm təcrübələrinin toplandığı "Xavər", "Bahar suları" kitablarında ideoloji sifarişin pafosu bədiliyi, yaradıcılıq axtarışlarının sönüklüyünü, bir növ, kölgədə qoyurdu. 1926-cı ildə yazdığı ilk tənqidi məqaləsindən ("Bizdə futurizm cərəyanı") sonra Mehdi Hüseyn ədəbi-tənqidi məqalələri ilə, əsasən də, 1930-cu ildən etibarən diqqət çəkməyə başlamışdı. Bu məqalələr daha çox "Ədəbiyyatda rekonstruksiya" axtarışları, "Əskini yıxan, yenini quran" "Böyük bolşevizm sənəti uğrunda", "Yaradıcılıq ixtilafları"na, "Qırmızılardan qalibiyyəti" nə köklənmişdi (Dırnaqda verilmiş bu ifadələr onun həmin illərdə ədəbi və dövrü mətbuatda dərc olunmuş məqalələrinin adlarına işarədir – S.A.). Gənc tənqidçi ədəbi-mədəni həyatın müxtəlif sahələrində baş verən yenilikləri, uğurları, yeni cəmiyyət quruculuğuna mane olan ideoloji "sapıntıları" eyni şövq və hərarətlə qələmə alırdı. Bu yazıların bir çoxunda dövrün konyukturası, "ədəbi mühakimələrin" kəskin ovqatı, ədəbi iqtidarın pafoslu ittihamlarının amansızlığı haqqında bu gün rahatlıqla, "ifşa" patetikası ilə yazmaq-danışmaq asandır, amma belə cəhdlər zamanın həqiqətlərinin üstünə kölgə salmaqda acizdir. Tənqidçi Mehdi Hüseynin bu tipli yazılarda sevilən "təəssübkeş havadarlığı" ritorikasına da ehtiyacı yoxdur.

Milli şüurla bolşevik ideologiyası arasında qalmış, daha doğrusu, sözlə əməl uyğunsuzluğundan əziyyət çəkmiş əksər ziyalılarımız bu sarsıntıdan,

faciədən keçib gəlmişdilər. Amma yeni quruluşun məramına – proqramına siddq-ürəklə inananlar da çox olub, belələrini qınamaq doğru deyil. Bu bir həqiqətdir ki, 20-ci illərin sonu – 30-cu illərin ortalarında ideoloji iqtidarın sənətdən və sənətkardan tələb etdiyi ideya istiqaməti ədəbi tənqidin “milli ruh, milli xarakter” axtarışlarını metodoloji yanlışlıq kimi təqdim edirdi. Sənətin kütləviləşdirilməsi şüarının ümumi yaradıcılıq prinsipinə çevrilməsi məqsədi, ideologiyanın “strukturuna” daxil edilən partiya qərarları, ədəbi direktivlər tarixi-mədəni keçmişə, oturuşmuş mütərəqqi ədəbi ənənələrə sadiqliyi siyasi sayıqlığın itirilməsi, estetizmə qapılma kimi qiymətləndirirdi. Sonralar Mehdi Hüseyn bu mərhələni “ədəbi döyüşlər” dövrü kimi səciyyələndirəcəkdi.

Dövrün yeni ədəbi qüvvələrinin bədii yaradıcılığında təzahür edən ideoloji sifarişin diqtəsi onun özünün də tənqidçi və nasir kimi yaradıcılığının mahiyyətini təşkil edirdi. Amma istənilən yaradıcılığın mayasında alt qatların, fərqli düşüncə istiqamətinin mövcudluğu da birmənalı şəkildə təkzib edilə bilməz. Milli ədəbi təfəkkürün taleyində müxtəlif nəsillərin yaddaş kodları ilə fərdi yaradıcı xarakterin “qan qrupu” eyniliyi mövzu-ideya istiqamətlərinin dəyişkənliyi fonunda da estetik-ədəbi dəyərlərin sabitliyini təmin edir. Məhz bu sonuncu amil ən müxtəlif sosial qrupların, bütövlükdə cəmiyyətin integrativ əsası kimi çıxış edir.

“Əsl xalq ruhu, şairin və ədibin Vətən haqqında yazdığı mədhnəmələrdə yox, məhz xalq həyatını, xalq xarakterlərini geniş və tarixən konkret təsvir edən əsərlərdə özünün dürüst əksini tapa bilər.”

Mehdi Hüseyn

Humanitar siyasətin müxtəlif sahələrində rəhbər vəzifələrdə çalışmış Mehdi Hüseynin siyasi - ideoloji etibarını həm də bu genetik varisliyin daşıyıcısı ola bilməsi təmin edirdi: *“Böyük ziyalılığı, yüksək mədəniyyəti və dövlət adamı olması”*. SSRİ Ali Sovetinin sədri N. B. Podqornı Türkiyə səfərində müşahidə etdiyi Mehdi Hüseyni belə təqdim edirdi.

Mehdi Əli oğlu Hüseynovun ədəbi mühitə gəlişini *“əsl mədəni hücum”* kimi qiymətləndirən həmkarı Mir Cəlal sonralar yazırdı: *“Mehdinin elmi, publisist əsərləri həmişə ədəbiyyat və sənətimizin ən aktual məsələlərinə toxunan və həmişə qabaqcıl mövqedən çıxış edən, oxucuların diqqətini cəkmək əsərlər idi. O, cavan yazıçılara, yeni əsərlərə, kəskin müzakirələrə hər kəsdən qabaq diqqət yetirən, hər kəsdən qabaq fikir deyən, həm də öz fikrini deyən yazıçı idi. Mehdi deyilənləri təkrar etməyi sevməzdi. Onu narahat edən məsələ haqqında ona-buna şikayət etməyi sevməz, bu məsələnin düzgün həlli üçün əlindən gələni edər, müstəqil və sağlam, obyektiv fikrini cəsarətlə deməkdən, yazmaqdan çəkinməzdi.”*

Mehdi Hüseyni “ədəbiyyat tariximizdə nadir şəxsiyyətlərdən biri” kimi xatırlayan müasiri, Xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyev yazır: *“...Bir dəfə, 50-ci*

illərin ortaları idi, ona dedim ki, mən hələ orta məktəbdə oxuyanda, qəzetlərdə tez-tez sənin Cəfər Cabbarlı haqqında kəskin məqalələrin çıxırdı, özün dilçi olmadığın halda böyük dilçi, professor B.Çobanzadəni haqsız olaraq ittiham eləyirdin. Nə üçün heylə eləyirdin, axı?

O, boğulurmuş kimi dərindən köks ötürüb:

– Bunlar hamısı, – dedi, – lənətə gəlmiş vulqar sosiologizmin təsiri idi. Özü də mən tək deyildim. Biz cavan idik. İndi fikirləşirəm ki, vulqar sosiologizm bizi leninizm estetikasından uzaq salmışdı. Biz tribunallarda döşümüzə döyüb Cəfər Cabbarlı kimi, Cavid kimi gözəl sənətkarlarımızın, Əhməd Cavad, Sanılı kimi şairlərimizin, hətta Mirzə Cəlil kimi böyük ədibimizin hərəsinə bir damğa vururduq. Kimini pantürkist, kimini xırda burjua yazıçısı, kimisini nə adlandırırdıq... Biz Yusif Vəzir kimi, Cavid kimi təmiz insanlara siyasi böhtanlar atmaqdan da çəkinmirdik. Biz o tribunallardan hətta klassiklərimizə də atəş açırdıq. Amma mən indi "böhtan" deyirəm, o zamanlar isə dediklərimə inanırdım.

Onun bu cür əsəbiliyi, ürək yanğısı mənə də təsir eləyirdi. Mən hələ yazmağa başlamazdan əvvəl, 1936-37-ci illərdə günahsız adamların başlarına gətirilən çox faciələrin şahidi olmuşdum. Xüsusən böyük artistlərin faciəsi mənə çox təsir etmişdi. Mən də əsəbiliklə dedim:

– Abbas Mirzə Şərifzadə də, Ülvü də o illərin qurbanı oldu...

– Abbas Mirzə kimi qurbanlar bir deyildi, yüz deyildi... Ayri söhbət danış, – deyər o, papiros yandırır küçəyə baxan pəncərənin qabağına keçdi.

Mehdi daxili bir sarsıntı içində idi, əzab çəkirdi. Mehdi heç kəsdən çəkinməyən, heç kəsə əyilməyən, sözü şax üzə deyən, qılınc kimi kəskin bir adam idi." (İ.Əfəndiyev. Yeri görünən adam. "Azərbaycan" jurnalı, 1987, № 3, səh. 131).

Haqqında kəskin məqalələr yazdığı Cəfər Cabbarlının vəfatını "Böyük itgi" ("Ədəbiyyat qəzeti", 1935, 2 yanvar) adlandıran Mehdi Hüseyn elə həmin ildə dramaturqun əsərlərinin nəşri məqsədilə Azərnəşrdə yaradılmış komissiyanın sədri seçilib, "C.Cabbarlı və bugünkü sovet ədəbiyyatı" ("Zarya Vostoka" qəzeti) məqaləsini yazıb, böyük dramaturqun xatirəsinə həsr etdiyi "Şair" kino-dramı "Revolusiya və kultura" jurnalının 1939-cu ilin birləşmiş 1-2-ci nömrəsində dərc edilib.

Mehdi Hüseynin yazıçı publisistikasında səfər təəssüratları xüsusi yer tutur. 1957-ci ildə Asiya ölkələri yazıçılarının konfransında iştirak edən yazıçı "Hindistan xatirələri"ni qələmə alıb. 1963-cü ilin aprelində Mehdi Hüseyn sovet nümayəndə heyətinin tərkibində Türkiyədə olub və bu səfər təəssüratını "Bir ay və bir gün" adı altında dərc etdirib. Təqribən 30 ilə yaxın bir dövrdən sonra SSRİ-Türkiyə münasibətlərində dönüş hədəf edilə bilən bu görüşdə azərbaycanlı Mehdi Hüseyn sovetlərin ictimai-siyasi dövlət xadimi idi: *"Bizdə gələcəyə doğru yönəlmiş tərəqqi və yüksəliş yolunun heç bir ölkədə tayı-bərabəri yoxdur. Türkiyəyə də bu ölçü ilə yanaşmaq əvvəlcədən yanlış meyar işlətmək kimi bir səhv olardı. Diqqətli*

oxucu aydın görə bilər ki, mən bu səhvdən azad, səmimi ürək sözlərimi yazmışam. Mən Türkiyədə şahidi olduğum hər bir hadisəyə, tanımağa və anlamağa çalışdığım hər bir insana xeyirxahlıqla yanaşmışam. Müasir Türkiyənin belə bir xeyirxahlığa və səmimiyyətə ehtiyacı vardır. Mən bu sözləri daxili bir inamla deyirəm". 1965-ci il yanvarın 4-də Türkiyəyə ikinci rəsmi səfərə gedərkən də sovet yazıçısı və ictimai xadim baxışının dəyişməsi "qəhrəmanlığı" gözləməyə dəyməzdi.

Bununla belə, hər iki halda, Türkiyə qan – dil, ruh yaxınlığı ilə Nazim Hikmətin ən yaxın dostu olmuş Mehdi Hüseynə səfər yoldaşlarından bir köynək yaxın idi, bu xatirələr azərbaycanlı oxucunun yaddaşının qorunu közərtmişdi, onu xəyalındakı doğması ilə qovuşdururdu, Türkiyəni addım-addım dolaşıdırırdı. Bu gün "Bir ay və bir gün" kitabını təftiş edənlər Mehdi Hüseynin mətbu çıxışlarını, mövqeyini *"gərək belə etməyəydi"* eyhamı ilə qınasalar da... Bu qınaq, hardasa, "Mən məsləki pula satacaq adamlardan deyiləm" mövqeyilə ədəbi qəhrəmanların idealına çevrilmiş, Azərbaycanın müstəqilliyinin türkçülüklə azərbaycançılığın üzvi birliyində mümkünlüyünə ümidlər bəsləmiş Nərimanovu ittiham edən ritorika ilə səsləşir...

"Həqiqi istedadın nədə haqsız olduğuna deyil, nədə haqlı olduğuna daha çox fikir verək! Qeyri-həqiqi istedad isə həmişə səksəkədədir; ən adi bir sözdən də təşvişə düşür, qulağını şəkəlib, adına-sanına, cüzi də olsa, ləkə gətirən tənqidi qeydlərə qarşı əvvəlcədən tutarlı cavab hazırlayır".

Mehdi Hüseyn

Xalq yazıçısı Mehdi Hüseynin bədii yaradıcılığı hələ sağlığında kifayət qədər qiymətləndirilib, gənc yaşlarından kitabları nəşr olunub, əsərləri bir sıra əcnəbi dillərə tərcümə olunub, bədii yaradıcılığından heç də az əhəmiyyətli olmayan ədəbiyyatşünaslıq, tərcüməçilik və təşkilatçılıq, jurnalistlik fəaliyyəti... öz dövrünün siyasi-ideoloji tələbləri baxımından qiymətləndirilib, marksist-leninçi tənqiddə sadıq olmuş tənqidçinin tarixilik probleminin bədii yaradıcılıqda əks etdirilməsi ilə bağlı təhlilləri, bir sıra nəzəri görüşləri bu gün də əhəmiyyətliidir. Ən əhəmiyyətli olan isə budur ki, onun istedadı ümumxalq məhəbbəti qazanmışdır. Bu, doğrudan da ən gözəl abidədir.

"Mehdi Hüseynin tənqidçi üslubunda ən çox maraq doğuran, həm ümumən ədəbi prosesi, həm ayrı-ayrı yazıçıların yaradıcılığını, həm də bu və ya digər bədii əsəri daha dərinlən anlamağa (və daha obyektiv dəyərləndirməyə) kömək edən texnoloji üsullardan biri tənqidin tənqididir."

Nizami Cəfərov

Metodoloji əsasları iflasa uğramış görüşlər “yaşamaq haqqını” qoruya bilməsə də, bu gün də xatırlanan və xatırladan məqama nə zamanın, nə ictimai münasibətlərin gücü çatır. Bu, Mehdi Hüseyn şəxsiyyətinin bütövlüyü və təmizliyi, məslək və əqidə möhkəmliyi ilə bağlı qənaətdir. Ölümündən sonra da onun ədəbiyyatımızda ədaləti, inamı, qətiyyətli güzəştisizliyi, ədəbi həqiqətləri müqəddəsliklər fəvqündə tutmaq prinsipliliyi nümunə kimi xatırlanır.

* * *

Mehdi Hüseynin vaxtsız vəfatı cəmiyyətdə, insan münasibətlərində “münaqişəli davranışların” repressiya dalğası qədər dağıdıcılığının metastazının faş olduğu, “indi adamları öldürmür ölüm...” amansız həqiqətinin “doğum günü” idi. Təfərrüatı xatırlamağa dəyərmə? Qızı Zivər xanım Hüseynova “Dəryadan damlalar”(2009) kitabında “qoy hamı bilsin!” niyyəti ilə haqlı olaraq o məşum günü, o günün faciəsini ətraflı yazıb. Bu fəslə oxuyub *“didir, parçalayır insan insanı”* qəddarlığının ağrısından sarsılmamaq olmur...

Başqa bir mənbə də var: Həmin hadisənin araşdırılması üçün Moskvadan Bakıya ezam olunmuş həmyerlimiz, o dövrdə SSRİ Yazıçılar İttifaqında məsul vəzifədə olmuş yazıçı Çingiz Hüseynovun “Mehdi Hüseynin ölümü” yazısı.

“On mart 1965-ci il, iş gününün sonunda məni təcili olaraq Markovun 160 yanına çağırıdılar. Onun kabinetinə daxil olaraq görürəm ki, o qızarıb. Hətta üz rəngi bənövşəyi olub. Telefonla Bakı ilə danışır. Çaşqınlıq içində: – Necə öldürdülər? Bu Nəbi Xəzridir, Azərbaycan SSR Yazıçılar İttifaqının katibi. Panika içində dəstəyə qışqırır: – Mehdi Hüseyni öldürdülər, iclasda. Və qatillərin adlarını çəkir: – Süleyman Rəhimov və Məmməd Rahim. – Bu nə cəfəngiyyətdir?! Nəbi Xəzri təkrarlayır: – Öldürdülər... Markov mənə dönür: (Georgi Mokeyeviç Markov (1911-1991) – SSRİ Yazıçılar İttifaqının birinci katibi və sədri olub.)

–Təcili olaraq Bakıya uçun. Və dərhal Markova yeni zəng gəlir, artıq yuxarıdan. Dəstəyin qarşı tərəfində birinci katib Axundovdur. – Bəli, Vəli Yusifoviç, bilirik. Voronkov mənə deyir: – “İntriqaların nəticəsi”. Bu yaxınlarda Bakıdakı yeni yazıçılar evində mənzillərin bölünməsi oldu. Narazılığın sayı çox idi, Moskvaya şikayət axını başlamışdı. Qərara alındı ki, Yazıçılar İttifaqının (Ümumittifaq) komissiyası Bakıya yola düşsün. Dərhal katiblərə zəng etdim ki, mənzilləri iyerarxik üsulla bölsünlər. Markovun tapşırığından sonra kimə zəng etdimsə, hamısı məyus olduğunu bildirdi. Bəziləri ümumiyyətlə uçmaq istəmədi, qatarla getməyi üstün tutdular. Qatarla getmək gec olur. Bəzilərinin, ümumiyyətlə, təxirəsalınmaz işləri var. Bəziləri isə xəstə olduqlarını bildirdilər. Türkmən yazıçısı Berdi Kerbabayev razılaşıdı

ki, komissiyanın sədri olarsa, gedə bilər. Ona dəniz üzərindən uçmaq lazımdır ki, tez çıxsın. Komissiya Vitali Vasilevskiy Azərbaycan Sovet ədəbiyyatı bölməsinin sədri, Tamara Kalyakina, Mehdi Hüseynin Türkiyə xatirələrinin tərcüməçisi və mən”...

Yüksək kürsülərin rəyasət ədasından, həqiqətin acısından çəkinməyərək, vüqarlı, şax və kədərli duruşu ilə sirdaşı Nazim Hikmətin bir vaxt Xəzərə yazdığı *“duruyordu gemimizin önünde kanatsız bir kapı gibi apaçık”* misralarına çox bənzəyən Mehdi Hüseynin son gününün son akkordları: Türkiyəyə son səfəri ilə bağlı yazdığı və yarımçıq qalan son yazısının əvvəlini *“Kommunist”* qəzetinə göndərmişdi, davamını axşam yazacaqdı, Türkiyə səfərində hədiyyə edilmiş parçadan tikdirdiyi təzə kostyumunu geyib bəyənmişdi, amma niyəsə geyməmişdi (həmin kostyumu son mənzilə yola salınanda geydirdilər əyninə), Yazıçılar İttifaqında Rəyasət Heyətinin iclasını aparırdı... Martin 10-u, günorta saat 3 radələri idi... Bundan o yanasını düşünmək çətindir. Bundan o yanasında:

Dokundu yüregime bu yapmacıklı halı...

Və... Nazim Hikmət *“Kapalı dəniz”*i anlatmaqda davam edir:

***hangi dəniz onun gibi kapalı
hangi dəniz onun gibi
denizlerden habersiz
hangi dəniz onun gibi
yapayalnız...***

Qoy bu ölümü bu gün bir də ədəbiyyatşünas Məti Osmanoglu anlatsın:
“Mehdi Hüseynin ölümü, əslində, tarixi prosesin məntiqindən doğan faciəvi bir qətl idi. Xruşşov islahatlarının qarşısı kəsiləndən sonra Mehdi Hüseynin də missiyası başa çatmışdı. Dünyanın iki super gücündən biri olan SSRİ-nin batdığı və sonradan “durğunluq” adlandırılan bataqlıq “şər imperiyasını” iflasa aparacaqdı. Mehdi Hüseyn bu iflasın ilk qurbanlarından biri oldu. Kəskin tarixi silkələnmələrdən keçən “tərəqqi və xilas yolunun” o biri başında isə Azərbaycanın öz müstəqilliyinə qovuşması, tarix səhnəsində Türkiyə ilə “bir millət, iki dövlət” kimi qoşa addımlamaq perspektivi vardı. Mehdi Hüseyn, yəqin ki, bu perspektivi görməmişdi”.

Südəbə AĞABALAYEVA

◆ Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

MƏMMƏD İSMAYILIN “İZ” ROMANI ƏTRAFINDA GƏZİŞMƏLƏR

Söz sənətində görkəmli şair kimi tanınan Məmməd İsmayılın nəsrə, xüsusən də roman janrına müraciət etməsi maraq doğurur. Müəllifin “İz” romanı oxucular tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır. “İz” romanı insanların xeyir-şər mübarizəsində keçirdikləri sarsıntılar fonunda amansız çarpışmaların, nakam talelərin obyektiv həyat reallığının ifadəsidir. Əsərdə müəllifin həyatının müəyyən məqamları müxtəlif insanların taleləri fonunda təqdim edilir.

Əsərin janr xüsusiyyətləri. Məmməd İsmayılın təsvir etdiyi problem və əhvalatları əks etdirən “İz” romanında roman janrının imkanları obyektiv dünyanın epik əksini təsvir etməyə imkan yaradır. Maraqlıdır ki, “İz” romanında janr qarışıqlığı özünü göstərir. Romanın publisistik janrlarla qarışıqlığı fonunda yaranmış “İz” romanında etiraf elementləri ilə də üzləşirik. Əsərdə roman-etirafın janr qarışıqlığı yalnız roman və etiraf janrlarının xüsusiyyətlərinin birləşməsində deyil, həmçinin avtobioqrafik janra xas elementlərin nüfuz etməsində özünü əks etdirir. Qeyd etməliyik ki, roman-etirafın avtobioqrafikliyi onunla bağlıdır ki, belə əsərin qəhrəmanı öz həyat təcrübəsi, dünyaya münasibəti, həmçinin sosial statusuna görə müəllifə yaxındır. Əsərin qəhrəmanı Murad bununla diqqəti cəlb edir.

Məmməd İsmayılın “İz” romanının süjet xəttinin inkişafında gərginlik özünü göstərir. Süjet xəttindəki bu gərginlikləri təsvir edilən hadisələrin avtobioqrafik xüsusiyyətlərə malik müxtəlif başlıqlar altında təqdim edilməsində müşahidə edirik: “Bir cənazə yol gedir vaxtın bitəcəyində...”, “Seçilən bəndədir, seçən Allahdır...”, “İnsanın əməli özündən öncə” və s. Müəllif tərəfindən təqdim edilən hadisələrin müxtəlif başlıqlar altında təqdim edilməsi romanın süjet xəttinə bələdçilik edir. Müxtəlif başlıqlar altında təsvir edilən hadisələr bir hadisədən o biri hadisəyə keçid üçün vəsilə olur. Hadisələrin bir qismi arasında bağlılıq da özünü göstərir. Təqdim edilən hadisələrin bir qismində hadisələr sona qədər açılmayıraq qaranlıq qalır. Bəzi hadisələrdə insan talelərinin yarımçıq təsviri də diqqətdən yayınmır. Məsələn, “Camal havalı idi” başlığı altında təqdim edilən hadisələr qolçomaq damğası ilə əri Əlinin Sibirə sürgün olunmasından sonra Camalın başına gələn olaylara həsr edilib. Doğrudur, biz hadisələrin gedişatında Camalın dünyaya

qeyri-qanuni övlad gətirməsi, gətirdiyi atasız övladı Kınkının şikəst olması (beli donqar, barmaqları şanapipik, ayaqları sürüngən, dili pəltək) ilə tanış oluruq. Lakin əsərdə Kınkının atasının kim olması məqamı qaranlıq, bir növ qapalı qalır.

“İz” romanında hadisələrin sırf realist şəkildə qələmə alınmadığının da şahidi oluruq. Bu amil əsərin nə üslubuna, nə də janrına təsir edir. Əsərdə bir insanın ölümü ilə əlaqədar olaraq, qeyri-real hadisələrin nəqli əsərin realist şəkildə təqdim edilməsinə təsir edə bilmir. Müəllif qeyri-real hadisələrin təsvirini elə şəkildə təqdim edir ki, həmin təqdimatı müəllif təhkiyəsinin düşüncələri kimi qəbul edirik. Əsərdə bir ölünün kənd qəbiristanına qadınların çiyində getməsinin dünyasını dəyişmiş insanın dili ilə təqdim edilməsi təbii ki, düşündürücüdür. Mərhum Şəmsəd kişinin dili ilə təqdim edilən fikir və düşüncələr müəllif tərəfindən istifadə edilən ədəbi priyom kimi maraq doğurur. Mərhumun öz cənazəsini görməsini və keçirdiyi hisslərin təsvir edilməsi əsərin real və qeyri-real şəkildə olması ətrafında mübahisələr doğurur: “zamansızlıq içində düşmüşdü. Oyandığı yer heç yatdığı yərə də bənzəmir. Yoxsa bütün bu gördüklərinin hamısı “o dünya” deyilənin özüdür?”.

Romanın problematikasi. Xarici gerçəkliklərlə tam uyuşan əhvalatları xronoloji ardıcılıqla ifadə edə bilən “İz” romanı cəmiyyətin bədii təhlilini verir. “İz” romanının problematikasında insanların bir-birinə edilən xeyirxah əməllərin təbliği geniş yer tutur. Məsələn, hamının hörmətini qazana bilmiş Şəmsəd kişinin vurğuladığı kimi, atasız uşağa kəndin sahib çıxması, xəstə uşağın da Allahın bir neməti olmasının vurğulanması insanların xeyirxah əməllərini əks etdirir.

Şəmsəd kişinin kənd əhlindən günahsız Camalla işləri olmamasına çağırışı insanların xeyirxah əməllər yerinə yetirməyə çağırışıdır. Əsərdə bədbəxtçiliyə düşər olmuş insanların talelərinə biganə qalmamaq da təsvir edilir. Camalın dünyaya gətirdiyi xəstə uşağın Allahın bu dünyaya göndərdiyi qonaq kimi qəbul edilməsinin vurğulanması insanlığın hələ də məhv olmamasının göstəricisidir: “O tifillə də işiniz olmasın, dünyaya göndərilən hər uşaq, hansı anadan doğulmasından asılı olmayaraq hamımızın qonağıdır. Allahınızı sevirsinizsə, Allah adına, onun övladlarını da sevin. Anasının ağlı üstündə olsaydı, başına bu bəla da gəlməzdi”.

Maraqlı məqamlardan biri də Məmməd İsmayıl tərəfindən Allahın varlığına olan inamın təbliğ edilməsidir.

Romanın problematikasında cəmiyyətdəki neqativ hadisələrin təsviri, tarixi özündə ehtiva edən 1941-1945-ci illər Böyük Vətən Müharibəsinin cəmiyyətə təsiri, Muradla Qəninin bir gözələ, Gülsənəmə aşiq olmaları, hər iki gəncin məhəbbət hissləri təsvir edilir. Əsərdə təqdim edilən problematika oxucu yaddaşında dərin iz buraxır.

Romanın problematikasında ictimai-siyasi problemlərin təsviri də yer alır. Əsərdə İkinci Dünya müharibəsinin insan talelərinə təsiri qabardılır. Müharibənin insan talelərinə təsiri və yaşam harmoniyasını poza bilməsi incəliklə açıqlanır.

Məmməd İsmayıl bir müəllif kimi müharibənin vurduğu zərbənin acısını duyur. Müharibədən gələn qara xəbəri həmyerlilərinə verməyə çətinlik çəkən insanların iztirablarında bu acı və ağrını əks etdirir. Muradın həlak olması barədə “qara kağız” Şəmsədə verməyə cürət edə bilməyən Kaftarın (Kamışın) keçirdiyi iztirablar da müharibənin insanlara vurduğu mənəvi zərbə yazar tərəfindən açıqlanır: “Qara kağız”ların bir çoxunu evlərə verməməyinin başqa bir səbəbi də vardı. Bəzən özü

hansısa xəstəxanada yatan əsgərin qara xəbəri arxa cəbhədə qapıları döyürdü. Belə halları gözüylə dəfələrlə gördüyü üçün cəbhədən gələn qara xəbərləri çox zaman vermir, işin sonunu gözləyirdi. Bu xəbərlərdən biri də Muraddan gəlmişdi”.

“İz” romanının problematikasında milli tarixi abidələrin məhv edilməsinin açıqlanması diqqətdən yayınmır. Müəllif Sovetlər dönəmində tarixi abidələrin, xüsusilə də məscidlərin yerlə yeksan edilməsi məsələsini milli problem kimi qabardır. Müəllif tarixi hadisəyə çevrilmiş, milli yaddaşın silinməsinə atılan addım kimi dəyərləndirilən bu siyasətin məscidlərin yerlə yeksan edilməsi ilə kifayətlənmədiyini vurğulayır. Yazıçı insanların da mənəvi və cismən məhvə düşər olmalarını əsərin problematikasında açıqlayır. Romanda mollaların, dini etiqadlı insanların, ziyalıların Sibirə sürgün edilmələri, milli yaddaşın silinməsinə atılan addım kimi dəyərləndirilir. Müəllif bu proses zamanı cəmiyyətdə insanlar arasında yaşanan xaosu, onların bu siyasi olaylar içində çaşıb qalmalarını da əks etdirir. Bu iztirablarla üzləşən insanların baş verən hadisələrdən sarsılmadıqları, ümidlərini itirmədikləri, gələcəyə nikbinlə baxmaqları əsərdə çağırış kimi səslənir: “indiki halda hökumətlə hökumətlik bizim işimiz deyil, məscidi uçurdular, ruhumuzu ki, uçurmuyufklar. Bir qazan südün bir qaşığı maya ilə qatığa necə döndüyünü bilirsən; südü üyüşdürməsən, qatıq olmaz. Məscid uçuruldu deyə, əlimizi əlimizin üstünə qoyub boş oturası ha döyülük. Fəda olduğum Allahı məsciddə, kitabda axtarmaq lazım deyil ki?! O kitabları da insan yazıb, o məscidləri də insanlar tikib. Öz tikdiyini uçurmaq insanın köhnə peşəsidir!”

Romanın problematikasında xəyanət və cəzanın təqdim edilməsi məqamı da maraq kəsb edir. Əsərin baş qəhrəmanı, çılğın təbiətli Muradın dostu Qəni tərəfindən xəyanətə uğraması, atını (Gülüzə) ona hədiyyə etməsi insanlar arasında əmanətə dönük çıxmanı göstərir. Müəllif əsərdə Gülüzənin və Qəninin bir gündə cismən məhv olmalarını, xəyanətin cəzasız qalmayacağını vurğulayır. Gülüzəyə xəyanət edib onu Qəniyə hədiyyə edən Murad da, Murada da xəyanət edən Qəni də cəzasız qalmırlar. Biri vicdan əzabına düşər olur, o birisi isə canını itirir: “Gülüzə ilə Qəni yan-yanı uzanmışdılar. Buna təsadüf demək olardımı? Murad bir zamanlar bu iki varlığın ikisini də sevmişdi, birisini az, birisini çox, sevmişdi. Və tale deyilən nədirsə, elə onun öz əlləri ilə də bu iki sevginin ikisinə də son verdirmişdi”.

Məmməd İsmayıl bəşəriyyəti daim düşündürən dostluq münasibətlərini də romanda açıqlayır. Müəllif insanlar arasındakı dostluq məfhumunu Muradın dili ilə təqdim edir. Qəni ilə dostluq münasibətlərini çox götür-qoy etmiş Muradın dostluq haqqında fikirləri fəlsəfi deyimi ilə maraq doğurur: “Ağılsızlarla ağıllılar arasında dostluq baş tutan deyil. Birincilərin ehtiyacları bitdiyi yerdə dostluqları da bitir, ikincilərin öz ağılları özlərinə yetir. Dostluq – iki bədəndə bir ruh deməkdir! Qəni ilə iki bədəndə bir ruh ola bilmişdilərmi? Olsaydılar, heç bu tərəddüdlər, içini yeyib-tökmələr də baş göstərməzdi”.

Romanın problematikasında cəmiyyətdəki kataklizmləri müəllif maraqlı şəkildə təqdim edir. “İz” romanında, bəzi epizodlarda gerçəklik və qeyri-real hadisələrin sinxron halda təsvir edilməsi oxucunu maraq dairəsinə salır. Əsərdə sırf realist üslubda qələmə alınmayan ruhun təsvir edilməsi reallıq kimi oxucunu inandırır. Romanda “sarımtıl torpaq içində, məzar qaranlığında atılıb qalan onunmu bədənidir?! Yəni doğrudanmı ölən odur?” düşünən ölmüş insanın öz

cənazəsini görməsi və keçirdiyi hisslərin təsviri, realılıqla irreallığın realist üslubda təqdimi məhz cəmiyyətdəki kataklizmləri əks etdirir.

“İz” romanında obrazlar qalereyası. Qəbləri parça-parça edən gerçəklik qarşısında təsvir edilən obrazların özlərinə olan inamlarının itməməsi romanın forma struktur və məzmun tərəfini müəyyənləşdirir. Əsərdə təsvir olunan hadisələr İkinci Dünya müharibəsini əhatə edən dövrlər, həmçinin ondan əvvəl və ondan sonrakı dövrlər müxtəlif insan obrazları, həmçinin əşya surətləri vasitəsi ilə açıqlanır.

Romanın inkişaf edən hadisələrinin mərkəzində Muradın şəxsi probleminin, cəmiyyətlə konfliktinin və daxili dünyasının təsviri, mənfidən müsbətə doğru dəyişməsinə can atması onun bitkin obrazını gözümüzə canlandırır. Xarici gerçəkliklər qarşısında dəyişikliyə uğrayan Murad obrazının iç dünyası cəmiyyətdə baş verən xeyirlə şərin mübarizəsi fonunda incələnir. Müəllif təqdim etdiyi obrazı həyatı əks etdirən problemlər fonunda açmağa cəhd edir.

Əsərdə özünəməxsus mövqeyi və milli xüsusiyyəti ilə fərqlənən Şəmsəd kişinin obrazı da diqqəti cəlb edir. Muradın böyük qardaşı Şəmsədin ölümün gözüne dik baxması və ona hazır olması, onun daxili mənəviyyatının zənginliyi kimi dəyərləndirilir. “...Nə vaxtacan bu günəşin altında, dərddli-ahlı toprağın üstündə başımı gırləyəcəyəm, ölməkdən başqa çarəm qalmadı. Ruh olmaq istəyirəm, xəstələnib öz ağırlığını özüm çəkə bilməyən bu bədəni boş-boşuna daşımaqdan yoruldum. Ruhumun göylərə uçaçağını hər kəsdən yaxşı bilirəm” fikri ilə hətta ölümün gözüne dik baxa bilən Şəmsədin kişi kimi yaşamağı üstün tutması, sürünərək yaşamaq istəməməsi qabardılır.

Romanda real həyatda mövcudluğu gözlə görünməyən varlıqlar da təqdim edilir. Təqdim edilən bu varlıqlar realılıqla əlaqəsi olmayan uydurma xüsusiyyətlərə malikdir. Əsərdə real aləmlə əlaqəsi olmayan, Platona görə ölümsüz olan ruhun təsviri fikrimizə əyani sübutdur: “o dünyadan bu dünyaya gələn bir şeyi varsa, o da ruhdur, keçmişini, gələcəyini daşıyan ruh! Ruh bədənini tərk edərkən qorxub eləməmişdi, bildirdi ki, o an nəyi düşünsə, düşünə bilsə gedəcəyi yerdə düşüdüklərini görəcək!”

Məmməd İsmayıl romanda ruhu canlı bir varlıq kimi təqdim etsə də, onun real dünyada heç bir nişanəsi olmadığını vurğulaya bilir. Ruhun öz izini görə bilməməsi, artıq onun canlı olmadığına, var olmadığına bir işarədir. Müəllif həyatda iz qoya bilməyən, nişanəsi olmayan insanların da boş həyat sürmələrinə işarə edir. Bu məqamı məhz ruhun timsalında açıq-aydın şəkildə açıqlayır. Var olanın özündən sonra izi olmasını qabardan müəllifin bu baxımdan yürütdüyü mühakiməni qələmə aldığı epizodda açıqlayır: “Uca Tanrı, öz sifətini göstərmək üçün mənə yaratdı, sonra da sizləri. Musa peyğəmbərin gözüne göründüyü o dağa and olsun ki, Allah hər adamın gözüne görünüb, hər adamla danışmaz... Yaradılanların hamısı yaradana qayıdır amma”.

Əsərdə dəniz sahilində gəzən ruhun “özün öz ömrünü tanımadınmı, mənim bələm?” kimi sualı həyatda ömürlərini mənasız yerə başa vuran insanların olmasını göstərir. Bu sualın cavablandırılmaması, sahilə qumlar üzərində dörd ayaq izinin gözüne dəyən ruhun düşüncələri oxucunu məhz düşünməyə vadar edir: “...bu iki ayaq izi mənimdir. Bəs o biri izlər kimindir? Bəlkə heç nə dəniz var, nə onu sınağa çəkən səs. Sadəcə, qorxudan, ya nədənsə gözü alacalanıb, qulağı səsə düşüb”.

Məmməd İsmayılın qeyri-insani varlıqların, cansız əşyaların əlamətlərini ümumiləşdirilmiş şəkildə təsvir edən əşya surəti ruhla yekunlaşmır. Müəllifin əsərdə bədii əsərin əsas obyektinə, insan həyatı ilə əlaqəli olan heyvan surətlərini təqdim etməsi diqqəti cəlb edir. İstər şifahi xalq ədəbiyyatımızda, istərsə də yazılı ədəbiyyatımızda əşya surəti kimi heyvan surətlərindən istifadə edilmişdir. Məsələn, “Koroğlu” eposunda Qırat, Dürat, “Məlikməmməd” nağılında Zümrüd quşu, İsmayıl Şıxlının “Dəli Kür” əsərində Qəmər və s. heyvan surətləri yardımçı qüvvələr kimi hadisələrin inkişafına, əsərin ideya-məzmununa təsir göstərə bilər. Məmməd İsmayılın “İz” romanında da yardımçı qüvvələrin əsərdə təsadüfi xarakter daşmadığı, əsərdə təqdim edilən insan obrazının fəaliyyətinə tabe olması özünü göstərir.

Yazıcının əsərdə təqdim etdiyi heyvanların (at, qoç, it), ağacların (alma) və həşəratların bu və ya digər dərəcədə əsərdəki təsvir edilən hadisələrin inkişafına, əsərin ideya-məzmununa təsir etməsinin şahidi oluruq. Sədaqətli, etibarlı dost olmaları müəllif tərəfindən məharətlə əks etdirilir. Məsələn, Gülüzə adlı atın əsərdə təsviri diqqətdən yayınmır. Gülüzənin (atın) Muradın dost adlandırıdığı Qənindən etibarlı, sədaqətli olmasını təsvir edən müəllif bizə heyvanlardan “insanlıq” dərsi öyrənməyə çağırış edir. Məmməd İsmayıl dostluq, xəyanət məfhumlarına məhz təqdim etdiyi at vasitəsilə aydınlıq gətirir. Yazıçı dostluğa xəyanət etmiş Qənini igidlik, sədaqət rəmzi olan at ilə müqayisəli şəkildə təqdimində dostluq, xəyanət, xəyanətkarlıq kimi məfhumları açmağa nail olur.

“İz” romanında diqqəti çəkən isə Şəmşəd kişinin alma ağacına olan münasibətidir. Şəmşəd kişinin ümidi olan bu ağacın quruyub məhv olmasını müəllif Muradın ölümü ilə bərabər, bir insanın (Şəmşəd kişi) ümidlərinin məhv olması ilə əlaqələndirir. Məhz quruyub məhv olmuş yanıl almanın Şəmşəd kişi tərəfindən dəfn edilməsi rəmzi mənə daşıyır. Yanıl almanı dəfn edən Şəmşəd kişi qardaşının sağ olması haqqında ümidlərini torpağa dəfn edir: “Yanıl alma fırtınadan sonra üzüqoylu qalmışdı. Qızılı meyvə və yarpaqları çoxdan çürüyüb torpağa qarışmışdı. Qardanmı, sazaqdanmı, yoxsa yerdə qalıb çürüdüyündənmi ağacın qabıqları çatdaq-çatdaq olmuşdu. Əl vurmasan bəlkə elə oduncağı da yarpaqları kimi çürüyüb torpağa qarışacaqdı. Amma Şəmşəd kişi yanıl almanı öz əlləri ilə torpağa gömmək istəyirdi. (Onsuz da bu gün - sabah mənim də yerim oradı!) Torpağın altında ruhları bir-birini tapar, bəlkə o zaman yanıl almanın ruhundan vaxtsız quruduğunun səbəbini də öyrənə bilərdi”.

Qardaşı Muradı müharibəyə yola salandan sonra onun sağ qayıtmasına ümid edən Şəmşəd kişi yanıl almanın qurumaması üçün dualar edirdi. Yanıl ağacın quruması ilə özünün ümidinin sona yetəcəyini duyan Şəmşəd kişi ümidlərinin sönməməsi üçün dualar edirdi. Şəmşəd kişinin bu dualarında Allaha məhəbbətlə yanaşı, qardaşı Murada olan məhəbbət özünü göstərir: “Allahım, sən dünyanı pəriskərində saxla, Allahım, sən yanıl almanı, Muradımı, cəmi məxluqatı qoru! Bilirəm, günahımız böyükdü, bağışlaya bilirsən, bizi bircə birliyinə, minbir adına bağışla! Bağışla bu günahkar qullarını. Sən bağışlayansan. Bir dəfə də mənə görə bağışla bu günahlı dünyanı!”

Romanda Kamışın (Kaftarın) müharibədə ölüm-dirim mübarizəsi apardığı məqamda Alabaşın küçüklərini diri-diri yanar peyinliyə basdırdığını, o küçüklərin

yer altdan gələn zingiltiləri"ni xatırlayan Kamış öz əməllərini anlayıb peşiman olur. Onun bir insan kimi peşimançılığı təqdirəlayiqdir. Ancaq bəzən peşimançılıq fayda vermir. Məsələn, Alabaşın diri-diri basdırılmış gözü açılmamış küçüklərini kim qaytaracaq?

Məmməd İsmayıl heyvan, bitki və həşəratları təsvir etməklə onlar vasitəsi ilə romanda təsvir edilən insanların daxili aləmlərini açmağa nail olur. Gülüzənin təsvirində Qəninin daxili aləmi, Alabaşın təsvirində Kamışın iç dünyası, qara qoçun, arıların, yanıl almanın təsvirində isə Şəmsəd kişinin böyük qardaş kimi iztirabları təsvir edilir.

Əsərin dili. Romanında müəllif əsərin bədii dilində tez-tez atalar sözlərinə, məsəllərə müraciət edir. Atalar sözlərinin və məsəllərin işlənilməsinə, əsərdə hadisələri əks etdirən müxtəlif başlıqların da adlarında rast gəlirik. Bəzən bunlar müəllif tərəfindən dəyişikliyə uğramış şəkildə təqdim edilir. Buna baxmayaraq, əsərdə təsvir edilən hadisələrin başlıqlarının bir qisminin atalar sözləri və məsəllərlə təqdim edilməsi maraq doğurur: "El içində – öl içində...", "Çıxan qan bədənə durmaz", "At sahibinə görə kişnər", "Oğlan evində toydu...", "Gecə qara, cücə qara...", "Qurd ağacı içindən yeyər...", "İslanmışın yağışdan qorxacağı", "Bir yandan bağlayan, bir yandan açar", "Bəd xəbər atlı olur...", "Nəfsin səni yenmədən, sən nəfsini yen", "Boğaz boydan ucadır...", "Atalar üçəcən deyib..." və s.

Bədii əsərdə dilin tez qavranılması əsərin tam başa düşülməsinə təkan verir. Məmməd İsmayıl da "İz" romanında təsvir etdiyi cəmiyyəti özüməməxsus xüsusiyyətləri ilə göstərmək üçün şivələrə müraciət etmişdir. Müəllif əsərdə təsvir etdiyi obrazların mənəvi dünyalarını açıqlamaq üçün onların nitqində yerli şivə və dialektlərdən istifadə edir. Müəllifin işlətdiyi əy, nə xəvərdi, özünü üstümüzə salırsan, nəyi deyəjam, inanmırsan – inanma, Çobanı öldürüf, inanasım gəlmer, üstünə düşüfsən, gör nə xəvərdi, yaxşı iş görüfsən və s. kimi söz və ifadələr Azərbaycan dilinin qərb dialektinin Ayrım – Qarapapaq subdialektində və Gəncəbasar ləhcəsində rast gəlinir. Qeyd etməliyik ki, Azərbaycan dilinin qərb dialekti Respublikasının qərb (Gəncəbasar adlanan ərazi) və Gürcüstanın cənub-şərq bölgələrində işlənən danışiq dilidir. Ayrım-Qarapapaq subdialekti əsasən Şəmkir, Qazax, Ağstafa, Tovuz və Gürcüstanın Borçalı, Qaraçöp kimi bölgələrində işlənir.

Müəllif bəzən çatdırmaq istədiyi düşüncələrini ritorik sual şəklində təqdim edir. Məmməd İsmayıl insan övladına ünvanladığı ritorik sualla oxucunu düşünməyə vadar edir: "...nə tərəddüdə düşmüşsən, mənim balam, yaşadığın həyatını tanımadını?" "Sevdiyim qulumun gözü, mənimlə görər, könlü mənimlə vurur, qulagı mənimlə eşidər, dili məndən söylər; iki aləmdə də ondan uzaq olmaram" fikirləri ilə isə müəllif Ulu Tanrının əbədi olmasını, bəndələrinin hər əməlini görüb dəyərləndirməsini həm bir müəllif, həm də bir insan kimi duyaraq təqdim edir.

Bədii surətləri, həyat lövhələrini, insan xarakterlərini yaratmaq üçün xəzinə olan bədii dil insan idrakının əsas təzahür forması, ədəbiyyatın ilkin elementi, müəllif üslubunun inikasıdır. Məmməd İsmayıl əsərdə bədii dil vasitəsilə təsvir etdiyi həyat hadisələri haqqında fikirlərini reallaşdırır. Əsərdə müəllifin dialektizmlərin yalnız müəyyən məqsədlər üçün obrazların dilində təqdim etməsi onların dilinə əlvanlıq qatır. Müəllif həmin dialekt sözlərin həm əsərin əsas qəhrəmanlarının, həm də epizodik və yardımçı qüvvələri əks etdirən surətlərin

dili ilə təqdim edir. Müəllifin Gülüzənin (atın) düşüncələrini əsərdə təqdim edərkən, istifadə etdiyi “böyürdən” sözünün işlətməsi məqamına diqqət yetirək: “özünü bir möcüzəyə inandırmışdı, inandırmışdı ki, onu məclislər yaraşığı edən adam günün birində böyürdən çıxıb gələcək, düşdüyü bu bəlalardan qurtarıb qisasını alacaq”. Gülüzənin sahibi olmuş Murada inamını qabarıq şəkildə oxucuya çatdıran bu epizoddə istifadə edilən “böyürdən” sözü bir tərəfdən, bir yandan çıxacaq mənalarnı ifadə edir.

Romanda “bağrının çatlamasını” söz birləşməsinin işlədilməsi məqamı da diqqətdən yayınmır: “daşından, divarından da qorxu və vahimə yağan, işgəncə görmüş minlərlə insan bağırıqlarından bağrı çatlayan bu milis binası döyüşlərə, söyüşlərə çoxdan öyrəncəlidir. Bu binanın “bağrının çatlamasını” Murad öz gözləri ilə görmüşdü. Saxlama kameralarının divarları əzab görmüş qarı sifəti kimi bürüş-bürüş, çat-çatdı. Üstünə bohtan atılmış, arzuları, istəkləri dörd divara salınmış, sonunun nə olacağını bilməyən, gecənin yarısında sorğu-suala çəkilən, istənilən cavabları verməyəndə bağırıqsı kameranın qabırğasıqalın divarlarını keçib Allaha belə ulaşmayan insan fəryadlarından başqa, o çatları nə yarada bilərdi ki?!”. Doğmaca dayısı Çobanı bilərəkdən qətlə yetirəndən sonra könüllü asayış qoruyucularına təslim olan Muradın milis binasında keçirdiyi sıxıntılar zamanı işlətdiyi bu söz birləşməsi ilə onun bir fərd kimi keçirdiyi sarsıntılar qabardılır.

Məmməd İsmayılın “İz” romanında simvolları müxtəlif məqamlarda istifadə etməsinin də şahidi oluruq. Bu, müəllifin əsərin adına çıxardığı “iz” sözündə özünü qabarıq şəkildə əks etdirir. Müəllifin istifadə etdiyi “iz” sözü Azərbaycan dilində müxtəlif mənələrdə ifadə olunur. Biz “iz” sözünün insan və ya heyvan ayağından səth üzərində qalan nişanə; ləpirlərin adlanmasını bilirik. Məsələn, insan izi, canavar izi, dovşan izi, maral izi, ceyran izi və s. “İz” sözü həmçinin ana dilimizdə bir şeyin hərəkətindən sonra səth üzərində qalan çuxurluq, xətt, şırım, əlamət və s. də ifadə edir. Məsələn, maşın izi, araba təkərlərinin izi və s.

Romanın adına çıxarılmış “iz”in həm də hər hansı bir şeydən qalan və onun keçmiş varlığına şəhadət edən nişanə, qalıq, əsər-əlamət olmasını ifadə etməsini müşahidə edirik. Məsələn, izi silinməz, qocalığın mənfur izləri, illərin izi və s. “İz” həm də bir hadisənin, keyfiyyətin və sairənin olmasına şəhadət edən hal, əlamət, nişanə, qalıq da ifadə edir. Məsələn, cinayətin izi, müharibənin izi, xəyanətin izi, təbəssüm izi, qan izi və s.

Ana dilimizdə “iz”in həm də yol, istiqamət mənası bildirməsinin də şahidiyik. Məsələn, yolundan, izindən qalma, izindən ayrılma və s.

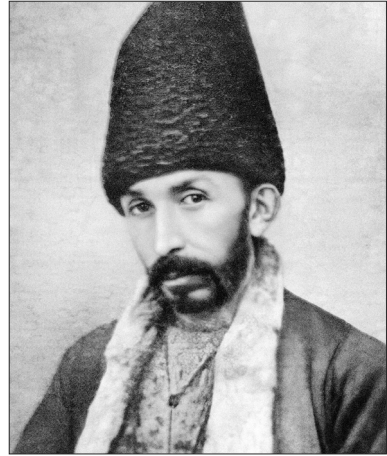
“İz” romanında müəllifin istifadə etdiyi “iz” simvol kimi təqdim edilir. Müəllif “iz”i əsərin qəhrəmanlarının həyat yolundan, izindən ayrılmadan keçmiş varlıqlarına işarət edən əlamət kimi əks etdirir.

Məmməd İsmayılın polifonik quruluşu ilə diqqəti cəlb edən “iz” romanında təsvir edilən hadisələr özlüyündə həyat məktəbidir. Texnoloji dünyada integrasiyalara məruz qalmış bədii nəsrə “iz” romanı kimi əsərlərin qələmə alınması xalqın öz kökünə, keçmişinə boylanmasına vadar edir.

Salidə ŞƏRİFOVA

Mir Möhsün Nəvvab

Azərbaycan bədii-fəlsəfi və ictimai-pedaqoji fikir tarixində özünəməxsus yeri olan M.M.Nəvvabın həyat və yaradıcılığı zəngin və çoxcəhətlidir.

Dövrünün tanınmış alim və filosofu, təcrübəli loğman və təbib M.M.Nəvvab yalnız şeirə, musiqiyə, incəsənətə bağlılığı sayəsində deyil, incə zövqlü elm və mədəniyyət fədaisi kimi həm də çox sağlam bir həyat tərzini keçirmişdir. Öz səhhətini tibbi-fizioloji qaydalar baxımından nizama salması, təbii müalicə vasitələri, fiziki əmək və hərəkətlər, fiziki tərbiyənin mühüm vasitələri olan təbii amillər, xüsusilə də insan sağlamlığının düşməni olan zərərli adətlərə qarşı kəskin şəkildə mübarizə aparmasına ciddi diqqət yetirmişdir. Odur ki, bütün bunların sayəsində M.M.Nəvvab mənalı, sağlam və uzun bir ömür yaşamışdır.

Mənbə və məxəzlərdə göstərilir ki, «Nəvvab gənc yaşlarında ciyər xəstəliyinə tutulmuş, lakin öz müalicəsi sayəsində yüz yaşa yaxın bir ömür sürmüşdür. Müalicəsi isə çox sadə imiş; özünə möhkəm rejim yaratmış və ilboyu üzüm yemişdir. Nəvvab ilin bütün fəsillərində salonun döşəməsində üzümü təzə halda saxlamağı bacarmış» (3, s.99).

Onun muasiri olan Mirzə Xosrof Axundov yazırdı ki: «Mir Möhsün Nəvvab 85 il yaşamışdır. O, 24 yaşında olarkən təngnəfəslik xəstəliyinə tutulmuş, öz xəstəliyi ilə ciddi mübarizə aparmışdır. Vaxtında yeyər, yatar və təmiz hava ilə tənəffüs edərdi. Bir təbib kimi özünü müalicə etməyə başlayaraq, öz canlı vücuduna diqqət yetirib hansı qidanın onun bədənində fayda və hansının zərər verməsini dəqiq müəyyən etmişdi. Nəvvabın özü mənə deyirdi ki, hər gün yediyi xörək müxtəlif xuruşlarla «akullah» düyüsündən hazırlanmış plov imiş. Xörəkdən sonra il boyu, arası kəsilmədən üzüm yeyib istirahət vaxtı Firdovsinin «Şahnamə»sini bir az mütaliə edərək yuxulayırmış.

Nəvvabın öz dövrü üçün çox ağır bir xəstəliklə inadla mübarizə aparması onun xeyli əsərlər yazmasına və ixtiralar ortaya çıxarmasına imkan verdi. Alim uzun ömür sürdü və 1918-ci ildə Şuşada vəfat etdi (1, s.47).

Şuşada fəaliyyət göstərən «Məclisi-fəramuşan» şeir məclisinə başçılıq edən, 100-ə qədər Qarabağ şairləri barədə müxtəsər bilgiler verən «Təzkireyi-Nəvvab» əsəri Nəvvabın Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı sahəsindəki misilsiz xidmətlərini sübut edir.

M.M.Nəvvab yaradıcılığına nəzər saldıqda onun böyük elmi nailiyyətlərinə heyran qalmamaq mümkün deyildir. «Kitabi-divani-farsi» (Şuşa, 1896), «Kitabi-kəşkül-həqayıq» (Şeirlər, Şuşa, 1896), «Divani-farsi» (Şuşa, 1897), «Mərsiyə-və-qəzələr» (Şuşa, 1898), «Dibaçeyi-divani-farsi» (Şuşa, 1898), «Kitabi-türki», əşari-Nəvvab» (Şuşa, 1898), «Kitabi-kəşfül-həqiqeyi-məsnəvi min mövzumət və mənzumati-cənabi Nəvvab» (I-II cildlər, Şuşa, 1898, 1899), «Nəsihətnamə» (Bakı, 1912), «Təzkireyi-Nəvvab» (Bakı, 1913), «Dər elmi-musiqi və vüzuhul-ərqam» (Bakı, 1913), «Məzlumnamə» (Azərbaycan və fars dillərində şeirlər, Bakı, 1913) kitabları çap olunsa da, lakin istedadlı alimin «Şəmsül-hidayət» («Yol göstərənlərin günəşi»), «Batilüs-Sehr» («Sehri batil eləyən»), Ziyaül-Ənvar» («Nurların ziyası»), «Kifayətül-ətfal» («Uşaqlar üçün kifayət olan»), «Bəhrül-Hüzən kənzül-mühən» (Kədərli dənizi və qəm xəzinəsi) və başqa qiymətli əsərləri də mövcuddur ki, onlar hələ də dərc olunmamışdır. Çox təəssüf ki, həmin misilsiz mənəvi sərvətimiz bu gün öz qeyrətli xeyriyyəçilərini, işgüzar tədqiqatçılarını hələ də intizarla gözləyir.

Yuxarıda adlarını sadaladığımız həmin bu əsərlərin böyük bir əksəriyyətində, demək olar ki, fiziki tərbiyə, fiziki kamillik, fiziki əmək, fiziki iş, sağlam həyat tərzinin yaradılması, sağlamlıq və ona xidmət edən ictimai, sosial, iqtisadi, ekoloji və s. amillərin rolu barədə bu və ya digər formada əhəmiyyətinə qismən də olsa yer ayrılmışdır.

Dövrünün elmlərinə bələd, yetkin, açıqfikirli ziyalı olan Nəvvab fəlsəfə, astronomiya, Şərq ədəbiyyatı, tarix, fəh və sair elmləri mükəmməl bilmiş, habelə elmin müxtəlif sahələrinə dair 20-dən çox əsər yazmışdır.

Mir Möhsün Nəvvabın humanizmi onun insan şəxsiyyətini alçaldan sərxoşluq, tiryək çəkmək, qumarbazlıq əleyhinə yazmış olduğu nəsihətlərində də öz inikasını tapmışdır. O dövrdə geniş yayılan bu kimi mənfilikləri və yaramazlıqları Nəvvab ciddi tənqid atəşinə tutub, belə adətlərə mübtəla olmuş zavallı binəvaları mənəviyyatca puç, əxlaqca cılız ünsürlər kimi hesab etmişdir.

«Pəndnamə»dəki nəsihətlərin çoxunda sərxoşluğun, tiryəkin insan orqanizminə olan sarsıdıcı təsiri göstərilməklə bərabər, bunların insan mənəviy-yatına alçaldıcı təsiri də qeyd olunur. Buna görə də Nəvvab bu cür nadürrüst şəxsləri əxlaqsız adam hesab edib, onlardan uzaq olmağı məsləhət görürdü. O, öyüdlərinin birində deyirdi: «Heç vaxt tiryəkə, bəngə və şərabə yavuş olma, insanı insaniyyətdən xaric edər, bədəni hərəkətdən salar, qüvveyi-nəfsi bilmərrə kəsər, üzünün rəngi təgəyir tapar, kəcxulq və yava danışan və binamus olar, üzü-gözü həmişə cəhlilmünzəli, zibilli olar, iyindən yanından keçmək olmaz...» (7, s. 35).

M.M.Nəvvab farsca qələmə aldığı «Nurül-ənvan» əsərində dini nəsihətlər daha üstünlük təşkil etsə də, həmin əsərdə böyük maarifçi elmin bəşər dünyasında tutduğu əlahiddə rolu da xüsusi qeyd edir.

Alimin 1892-ci ildə yazmış, 1898-ci ildə isə üzünü köçürmüş, habelə xüsusi qayğı ilə qorunan həmin əsərində insanın mənəvi və fiziki sağlamlığına sarsıdıcı zərbə vuran şərab və qumarın əleyhinə yazılmış müdrik mülahizələr dərin diqqət çəkir.

Maraqlıdır ki, Nəvvab qumarbazlığı sərxoşluqla əlaqələndirir və hər ikisinin insanı qeyrətsizliyə, əxlaqsızlığa doğru sürüklədiyini qeyd edir. Onun nəzərinə,

sərxoşluğa, qumarbazlığa adət edənlər öz insanlıq şərəfini itirirlər. Təsadüfi deyildir ki, Nəvvab bunları başqa mənfi əxlaqi sifətlərlə eyniləşdirib yazmışdı: «Neçə cür adamlardan ehtiyat etmək lazımdır: manafeq, səfeh, ləyim, yalançı, qumarbaz və şərابخar və o şəxslər ki, günahkarlığı möləbə salınıb və günaha əmrar edir. Çox qumarbazları görüb və eşitmişəm ki, tamam mülk-malını uduzub və övrətinin şəlvarını rəhn qoyub, aqibətkarı binamusluğa çıxıb və çox şərابخorları görmüşəm ki, məşgərətdən o qədər içib ki, onun hiddətindən mədəsi tərəkidə olub, cəmaət nəzərində zəlil olub» (5, s.12).

Nəvvabın fikrincə, yaxşı yaşamağın fəvqündə, hər şeydən öncə, sağlamlıq durur. Aydın həqiqətdir ki, gümrah, sağlam şəxs fəal həyat mövqeyinə malik olur, aktiv işləyir, kifayət qədər ruzi qazanır, yaxşı yaşayır. Şübhəsiz ki, belə adamlar birmənalı olaraq halal zəhmətə alışır, əxlaqca, mənəviyyatca saf olur. Nəvvab səbatlı, mərdanə insanları daha da ayıq və huşyar olmağa səsləyir. Onun fikrincə, işgüzar, diribaş, fərasətli insanlar, hər şeydən öncə, kamalın qüdrətinə söykənirlər, onların bütün uğurlarının ardında əqlin dərinliyi durur ki, bunların hamısını gənclik dövründə qazanmağa səy göstərməlisən: «Cavanlığı, sağlamlığı və xoş güzəranı qənimət bil və şükr eylə» (6, s. 29).

Bədənin rahatlığını, orqanizmin sağlamlığını qorumaq üçün Nəvvab yatarkən düzgün qaydaya əməl edilməsini vacib hal sayırdı. Yatarkən sağ böyrü üstə yatmağa üstünlük verərək şərh edirdi ki, qan dövrünü düzgün tənzimləyir, nəfəsalma asan olur, habelə digər orqanların fəaliyyətində ağırlaşmaya rast gəlinmir. Nəsihətlərinin birində Nəvvab bu halın vacibliyini aydın dərk edərək yazır: «Yatan vaxt sağ tərəfin üstündə yat» (6, s. 43).

Heç şübhəsiz ki, musiqi tariximizə dair bir sıra dəyərli tədqiqat və araşdırmalar aparmaqla mədəni sərvətimizə əvəzsiz mənəvi incilər bəxş etmiş M.M.Nəvvab, eyni zamanda xalq musiqimizin dəlicəsinə vurğunu imiş. Uzun saatlarla musiqiyə qulaq asmağı, xüsusilə muğamatı bütün varlığı ilə dinləyən bu məşhur musiqi nəzəriyyəçisi xanəndənin təsirli səsindən kövrələr, gah da gözləri yaşararmış. O, insanlığa xidmət edən musiqidə onun mənəviyyatını ucaldan, kamilləşdirən bənzərsiz bir möcüzə olduğunu israr etməklə yanaşı, həm də fizioloji sağlamlığa bilavasitə müsbət təsir göstərən, psixoloji rahatlığa səbəb olan bir amil kimi qeyd edir. Nəvvab musiqini anlamayan cahil, nadan mollaların bu barədə fikir söyləməyinə də bir gülünc hal kimi baxırdı.

Professor Kamran Məmmədov yazır ki, Nəvvab musiqiyə saatlarla qulaq asmağı çox sevirmiş. Hətta xanəndənin təsirli səsindən gözləri yaşararmış. Dövrünün məşhur xanəndələri ilə dost imiş, deyərmiş: «İnsanların musiqidən aldığı həzzi başqa heç bir şeylə əvəz etmək olmaz. Gör nə günə qalmışıq ki, bu avam mollalar bizi dünyanın ən gözəl həzzindən məhrum etməyə çalışırlar. Musiqidən nəinki insanlar, hətta heyvanlar və quşlar da təsirlənirlər. Lazım olduqda həkimlər musiqi ilə müalicə edirlər...» (4, s. 40).

Ensiklopedik düha, üləmə təbib, əvəzsiz loğman olan böyük musiqişünas və xalqının alovlu vətənpərvər oğlu M.M.Nəvvabın özünün muğam və ifaçılıq sənəti barədə vacib problemlərlə zəngin olan «Vüzuhül-ərqam» risaləsində yazır: «Bunu da bilmək ləvazimatdandır ki, o əmrazlar insanın bədənində əmələ gəlir, iki şeydən xali deyil: ya hərarətdəndir və ya birudətdən. Əgər hərarətdən olmuş

olsa, o nəğmələr ki, rəqib və hüzn və məlal gətirəndir, onları istemal etmək bais olur, o naxoşluğun yüngülləşməyinə, əgər birudətdən olmuş olsa, o nəğmələr ki, məbsud və şadlıq və bəşəşəd gətirəndir, onu istemal etməklilik baisi-təsxini bədən və naxoşluğun yüngül olmağına səbəbdır» (8, s. 28-29).

M.M.Nəvvab musiqiyə insan ovqatına, onun əsəb sisteminə, əhval-ruhiyyəsinə müsbət təsiri, bütövlükdə onun ruh və qəlbindəki ağrını çəkən, psixoloji gərginlikdən azad edən bir vasitə kimi baxırdı. Onun fikrincə, insan bədənində əmələ gələn hallar iki ünsürdən – hərarət və birurətdən (soyuq – M.A.) asılıdır. Bununla əlaqədar müəllif musiqinin insan orqanizminə böyük təsir gücündən bəhs etmiş, hansı mahnı və muğamların nə vaxt çalınmasının daha münasib olduğunu qeyd etmişdir.

Böyük mədəniyyətşünasımız göstərmişdir ki, əgər xəstəlik hərarətdən əmələ gəlibsə, hüzn və qəmginlik gətirən nəğmələr çalındıqda xəstənin halı yüngülləşir. Əgər xəstəlik soyuqdan əmələ gəlibsə, şən və oynaq nəğmələrin çalınması daha münasibdir (8, s. 84).

Tədqiqatçılarımız müxtəlif dövrlərdə klassik musiqimizdən bəhs edən «Vüzuhül-ərqam» kimi sanballı bir əsərin müəllifi M.M.Nəvvabı, həm də istedadlı şair, miniatürçü rəssam, xoşnəvis xəttat, habelə dövrünün böyük psixoloqu, filosofu və cəfəkeş maarif xadimi kimi diqqətəlayiq xidmətlərini də vurğulamışlar.

Beləliklə, böyük ensiklopedik alim, mütəfəkkir olan M.M.Nəvvab çoxşaxəli və məhsuldar bir həyat yaşamışdır. Geniş mütaliə mədəniyyətinə sahib olan azman şair, filosof və maarifçi ardıcıl zəhməti, mənəvi, iradi və fiziki özünütərbiyəsi sayəsində inadkar, qətiyyətli və mətin bir şəxsiyyət kimi xalqının qəlbində və ruhunda əbədiləşmişdir.

Bəşər övladlarının mənəvi və cismani sağlamlığına, fiziki kamilliyinə, fiziki mədəniyyətinə, habelə sağlam yaşam tərzinin əlahiddə əhəmiyyətinə dair dəyərli tövsiyələr bu gün daha çox aktualdır. Müqtədir maarif fədisinin bizlərə ərmağan etdiyi bu əvəzsiz mənəvi sərvətlərə dərinədən yiyələnmək, onun təbliğ və təşviqinə geniş yer ayırmağa bütün zamanlar ehtiyac vardır.

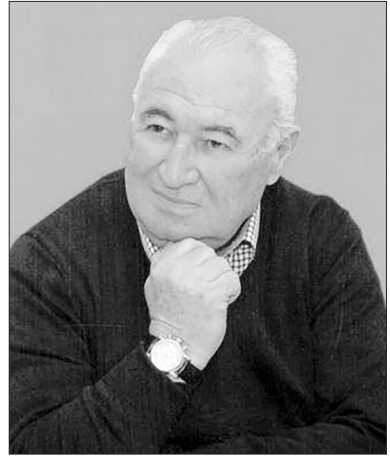

Mobil ASLANLI

Ədəbiyyat

1. Axundov M.X. Ömürdən səhifələr. Bakı: Yazıçı, 1992.
2. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, 3 cildə, II c., Bakı: Azərb. EA nəşriyyatı, 1960.
3. Məmmədov K.D. Azərbaycan yazıçılarının həyatından dəqiqələr. Bakı: Gənclik, 1979.
4. Məmmədov K.D. Yusif Vəzir Cəmənzəminli. Bakı: Azərnəşr, 1987.
5. Nəvvab M.M. Divan. Bakı: Şuşa, 1999.
6. Nəvvab M.M. Nəsihətnamə. Bakı: Yazıçı, 1987.
7. Nəvvab M.M. Pəndnamə. Bakı: Azərnəşr, 1951.
8. Nəvvab M.M. Vüzuhül-ərqam. Bakı: Elm, 1989.
9. Poetik məclislər. Bakı: Yazıçı, 1987.

TOFIQ HÜSEYN

Altmışıncı illər idi. «Aman Allah, o illər necə qaynar illər idi. Elə bil Sözlün bəxti açılmışdı. Hamı nəinki şeir oxumağa, şeir əzbərləməyə can atırdı. Küçədən keçəndə qulağın misralar eşidirdi. Ədəbiyyat mübahisələri, müzakirələr ara vermirdi. O illər yadımdadırsa, sən, mən, digər dostlarımız şeir dərnəklərində iştirak edirdik. O illərin hər günü, hər saati məndən ötrü qiymətlidir. Mənim üçün «Yazarlar camiası» məhz həmin illərdə mövcud idi. Yadımdadırsa, cavan şair olan bizləri ali məktəblərə, peşə məktəblərinə, fəhlə yataqxanalarına, lap elə qızlar yataxanasına görüşə dəvət edirdilər. Şəxsən məndən ötrü o görüşlərdə səslənən alqış sədaları ilahi səs kimi indi də qulağımdadır».

Altmışıncı illərin qaynar ədəbi həyatında «Yazıçılar camiası»nin cavanlarını bir yerə toplayan, hamının oraya can atdığı məkanı mən də xatırlayıram – ora Sabir adına kitabxana idi ki, ali məktəblərdə oxuyan şeir sevdalıları burada şeirlərini oxuyur, Ağacavad Əlizadənin, Kələntər Kələntərlinin, Tofiq Bayramın, Tofiq Mütəllibovun, Cabir Novruzun – «cavan ustadların» məsləhət və tövsiyələrini dinləyir, ilk şeirlərinin çap olunacağı günü həsrətlə gözləyirdilər. O cavanlardan btiri də universitet tələbəsi Tofiq Hüseyn idi. illər keçəndən sonra Sabir Rüstəmxanlı «Şair dostum Tofiq Hüseynə» məqaləsində yazacaq ki: «Başda böyük alimimiz Əkrəm Cəfər olmaqla, Siyəzənə getdik. Mədəniyyət sarayında unudulmaz bir görüş oldu, görüşdə biz Xəlil Rzanı daha yaxşı tanıdıq. O, Tofiq Hüseynin son dərəcə səmimi, dağ çeşməsi kimi şeirlərini təriflədi».

Amma mən o illərdə üzünü görməsəm də, Tofiq Hüseyni bir şair kimi altmışıncı illərin ortalarında – Masallı rayonunda çap olunan «Çağırış» qəzetindən tanımışam. Qəzetin redaktoru şair Vəqif Hüseynov Tofiqin bir neçə şeirini oxuculara təqdim etmişdi (səmimi ön söz də yazmışdı).

*Ömrüm əsən külək, çalxanan dəniz,
Onun birçə anı bir qərinədir.
Ömrümün karvanı səssiz-səmirsiz
Ömrümün sonuna baş alıb gedir.*

*Çoxusu bilmir ki, yerin üstündə
Bizlə bir ünvanlı insan yaşayır.
Ömrümün karvanı çiyinlərində
İntizar daşıyır, sevinc daşıyır.*

*Yollara baxıram ucsuz-bucaqsız,
Yollarda sevinclə kədər görüşür.
Bəzən od tuturam odsuz-ocaqsız,
Bəzən qismətimə sevinmək düşür...*

Mənzilin əvvəli də, sonu da şeir karvanına yol alırdı və indi 78 yaşına gəlib çatmış Tofiq Hüseyn hələ də o karvanda yol gedir. Tofiq Hüseynin həyat – ömür-gün karvanı isə Əli Bayramlıya (indiki Şirvan şəhərinə) yönəldi və o, «İşıq» qəzetində əmək fəaliyyətinə başladı, sonralar da qəzetçilik – müxbirlik onu tərk etmədi. Bu qəzetdə özünü istedadlı bir jurnalist kimi oxuculara tanıtdı, sonra «Hacıqabul» qəzetinin ilk redaktoru oldu, «Həyat» və «Respublika» qəzetlərinin bölgə müxbiri kimi çalışdı. Amma bu jurnalistika sahəsi onun şairliyinə zərrə qədər də əngəl olmadı. Tofiq Hüseyn əyalətdə yaşasa da, «əyalət şairi» olmadı. Musa Yaqub, Şəkər Aslan, Əsrəf Veysəlli, Ramiz Qusarçaylı, Barat Vüsal kimi... «Əyalətdən Bakıya gələnlərin hamısının qədərindən bu üzü qızaran tale həzin bir xətt kimi keçir. Amma Tofiq Hüseynin özündən fərqli olaraq, ona «əyalət şairi» demək insafsızlıqdan başqa bir şey deyil» (Məmməd İsmayıl). Çünki «Tofiq Hüseyn ədəbiyyata Sabir Rüstəmxanlı, Nüsrət Kəsəmənli, Məmməd İsmayıl ilə eyni dövrdə gəlmişdi, o dövrün iddialı gəncləri arasında fərqlənməyi bacarmış və imzasını təsdiq edə bilmişdi» (Rasim Qaraca).

Tofiq Hüseynin altmış illik şeir karvanına nəzər yetirirəm – onun təmsil olduğu ədəbi nəslin kredosunu – şeirdə poetik axtarışlardan irəli gələn başlıca xüsusiyyətləri sezirəm: Azərbaycan dilinin şeirdə reallaşan obrazlı ifadəsi, fikirlə hissin – ağılla ürəyin vəhdəti, bədii təsvir vasitələrinin rəngarəngliyi, hər şeirində yeni söz demək istəyi və nəhayət, «Həyat hardadırsa, poeziya da oradadır və deməli, poeziya üçün məzmun da oradadır» (Belinski) prinsipinə əməl etmək səyi.

Sovet dönəmində əksər şairlər fəhlə həyatını təsvir edən çoxlu şeirlər yazmışlar. Amma bu çoxsaylı şeirlərin içində Qabilin «Tramvay parka gedir» və Əli Kərimin «Fəhlələr» şeirləri tamamilə fərqli idilər, bu şeirlərdə Sovet fəhləsi deyil, İnsan – Fəhlə obrazları canlandırılırdı – Tofiq Hüseynin də «Fəhlə əlləri» adlı bir şeiri var. Və Tofiq bu şeirdə şablon ifadələrdən qaçır, bir fəhlənin şan-şöhrətli əməyindən, döşündəki medallardan deyil, yalnız onun əllərindən söz açır:

*Əllərin elə bil nəhəng binadır –
Barmaqlarınsa mərtəbələri.
Bu mərtəbələr səni ucaldır.
Əllərin neft yatağıdır,
Əllərin marten sobası;
polad əridirlər sanki orada.*

Beləliklə, Tofiq Hüseyn ustadlardan, onların poetik təcrübəsindən öyrənə-öyrənə və təbii ki, özünün də fərdi şair duyumu ilə (özünəməxsusluqla) şeirə yanaşırdı. Obyektə, hər hansı nəsnəyə, həyatda baş verən hadisələrə şair baxışı yeni olmalıdır, bu yenilik, Füzulinin «Ver sözə ehya ki...» poetik andı deməkdir. Fikirləşirsən ki, şair gecə lampalarından nə yazsa bilər? Amma yazır: «Gecə lamipaları – işıq kədəri... Toplayır başına pərvanələri, Bəmzə, nağılbaz nənələr kimi». Fikirləşirsən ki, şeirimizdə unudulan adamlar haqqında daha nə yazmaq olar? Amma yazır:

***Unudulan o kövşənlər, düzlər – cəhənnəm,
Unudulan o cığırılar, izlər – cəhənnəm.
Adamlar da unudulur, söhbətli-sözlü,
Adamlar da unudulur, diricə gözlü.***

***Xatirələr dumanında bəzən azırıq,
Xatirələr yolu kəsir lay divar kimi.
Unudulmaz kədərlərdən roman yazırıq,
Adamlarsa unudulur holavar kimi...***

Fikirləşirsən ki, özündən böyüyə döyülən bir uşağın ağlamağına şeirdə nə mənə vermək olar? Nəsihətdən bir kar aşarmı? Amma o uşağın ağlamağını bir ömür yolunun başlanğıcı kimi mənalandırır şair:

***Sən hələ uşaqsan, dünya qocadır,
Yol göstərən ömrün harayda, hayda.
Sənə dəyən zərbə çox balacadır,
Hələlik bir uşaq yumruğu boyda.***

***Bir yumruq nədir ki, ulduz işığı,
Çəkici yüpyüngül, ağrısı asan.
Ağlama, ağlama, gözüm işığı,
Tale adlı namərd səni döyəndə,
Döyüb üzünə də gülümsəyəndə –
Bu yumruqdan ötrü darıxacaqsan.***

Tofiq Hüseynin neçə belə şeirini («Bir ovuc torpaq», «Od», «Qış axşamı», «Tala», «Yağış yağar», «Pələng», «Yoldaş, səni kim apardı», «Tikan», «Sənəm ürəyimin tabutu imiş», «Sənin sol ayağın», «Yağışdan əvvəl») misal gətirə bilərik ki, o şeirlərdə də məhz poetik axtarışların şahidi oluruq.

Tofiq Hüseyn Masallının Məmmədخانlı kəndində doğulub və o kənd ərazisinə və əhalisinin sayına görə digər kəndlərlə müqayisədə çox kiçikdir. Təbii ki, kənd elə kənddir – otu-otlağı ilə, ağaclarıyla, kövşənləriylə və babaları-nənələriylə, dünəni-bugünü ilə. Tofiq Hüseynin «Kövşən bayatısı» şeirini mən təbiət-cəmiyyət qarşılıqlının poetik təcəssümü hesab edirəm: «Kəndimizin qabağında, göz işlədikcə uzanan otlığı (biz ona kövşən deyirik) pay torpağı kimi fermerlərə verəndən sonra bu torpaqda kimin ağlına nə gəldi əkd, uşaqlığımızın xatirələri şum edildi».

***Bilmirəm nə oldu güllü kövşənə,
Bilmirəm kim çəkər belə zülümü.***

***Ən yaxın adamtək ağırdır mənə
O güllü kövşənin vaxtsız ölümü.***

***Hanı naxır yeri, ot-ələf hanı,
Bu kəndə kövşəni çoxmu görüblər?
Yaxşı ki, o kəndin kəhər atları
O güllü kövşəndən əvvəl ölüblər...***

Tofiq Hüseyn müasir dövrün, yaşadığımız bu gerçək həyatın şairidir – məmləkətimizdə, cəmiyyətimizdə, dünyada baş verən hadisələrə-olaylara bir çox şeirlərində şair sözünü deyir. Amma müharibə və şəhidlik mövzusu ön plandadır.

Bir müharibə əlilini etinasızlıqdan qoruyur («Bir ana bətnində yatdığım zaman, Soyuq səngərlərdə yatıb bu qoca»), öz komandirini qoruyan əsgəri əsl qəhrəman hesab edir («Qaldı bir əsgərin ömrü yarımçıq, Komandir yaşadı əsgər ömrünü»), müharibə zamanı arxa cəbhələrdə qadınların fədakarlığını alqışlayır («Arxa cəbhələrdə yox olan illər, Hər ana qəlbinin qəmi bir qucaq. Arxada qadınlar görünürdülər, Kişilər görünmür arxada ancaq»), iyirmi üç şəhidin müqəddəs ruhuna iki ağız bayatı deyir: («Daha şeir yazmayacam, Sözümün gücü qalmayıb»).

Tofiq Hüseyn əsl təbiət adamıdır («Təbiət şairi» demirəm) və bu təbiət adamı heç bir şeirində dağın, dənizin, çölün-çəməninin, gülün-çiçəyin, dərənin-təpənin, bulağın şərinə təriflər yağdırmayıb, amma kövşəndən, dağdan, quşlardan, ağaclardan danışanda şeirlərinə bir həznilik çökür («Yaz gələndə ağ libasda, Mat qoyurdun ağ buludu. Heyif sənə gözəl ağac, Heyif sənə, tez qurudun»... «Kefə baxırlar indi vura bilmədiyim quşlar. Ölümlərin üstündən uçurlar, ölümlərinə üstədən aşağı baxırlar»).

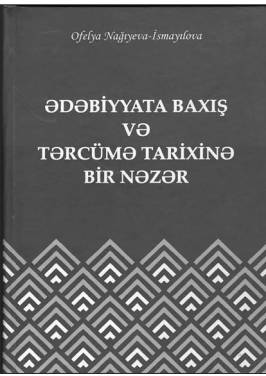
Onun şeirlərində sevgi notlarına da rast gəlirəm və bu da təbiidir. Amma bu şeirləri sevginin payız, ya qış fəslinə oxşatmıram. Bahar ahənginə bürünən sevgi şeirləri də var («Mən sənin eşqinə cavab verməsəm, Kəsilləm ürəyin imtahanından»... «Bir qızın əlində görsən çiçək var, Demək, üz-üzəsən möcüzə ilə»... «Damarlar dolaşan qan yerindəsə Mənə bu sevgini çox görmə, Allah» və s. Amma bu bircə misra şeir isə biz yaşlıların etirafı deyilmi: «Qızlar gözəlləşir...Biz qocalırıq»...

Mən Tofiq Hüseynin ən yaxın dostlarının ona səmimi münasibətini əks etdirən yazıları da oxudum. Nəbi Xəzri, Tofiq Bayram, Sabir Rüstəmxanlı, Məmməd İsmayıl, İsa İsmayılzadə, Qulu Xəlilov, Tofiq Abdin, İlyas Tapdıq, Əjdər Ol, Rasim Qaraca Tofiq Hüseyn və onun şeirləri barədə yazılar yazıblar, ya adını çəkiblər. («Yadımda qalan xoş bir hadisə var. Cabir Novruz Əli Bayramlı (indiki Şirvan) şəhərinə oxucularla görüşə gəlmişdi. Çıxış edəndə mənim də adıma çəkib dedi ki, Tofiq Hüseyn Azərbaycan ədəbiyyatına təmənnasız xidmət edir. Bu söz mənə hər mükafatdan qiymətli idi»).

Mən əyalətdə yaşasa da, Azərbaycan ədəbi mühitində çox yaxşı tanınan bir şair haqqında qısaca söz açdım. O şair bəzi şeirlərində öz taleyindən şikayətlənsə də, böyük hərflərlə yazılan ŞAİR adına layıqdır və müasir poeziyamızda öz şeir karvanıyla böyük şeir karvanında yol gedir.

Vəqif YUSİFLI

OFELYA NAĞIYEVA-İSMAYILOVA
“ƏDƏBİYYATA BAXIŞ VƏ
TƏRCÜMƏ TARİXİNƏ BİR NƏZƏR”
BAKI, “OPTİMİST” NƏŞRİYYATI, 2024

Ofelya Nağıyeva-İsmayılovanın “Ədəbiyyata baxış və tərcümə tarixinə bir nəzər” (Məqalələr toplusu) kitabı işıq üzü görüb.

Kitabda müəllif rus dilindən Azərbaycan dilinə edilmiş tərcümələrin tarixinə nəzər salır, onların variant müxtəlifliyi, güclü və zəif cəhətlərinin bəzi səciyyəvi xüsusiyyətlərini araşdırır, orijinalın fikir və obrazlar sistemi

daxilində tərcüməçinin yaradıcılıq axtarışlarını təhlil edir.

Kitabın elmi redaktoru akademik İsa Həbibbəylidir.

ELNARƏ AKİMOVA
“AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATI:
TARİXİ TƏCRÜBƏSİ VƏ MÜASİR İSTİQAMƏTLƏRİ”
BAKI, “ELM VƏ TƏHSİL” NƏŞRİYYATI, 2024

Kitabda çağdaş humanitar fikir kontekstində Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının tarixi təcrübəsi – təşəkkülü, yaranması və inkişafı ümumiləşdirilir. Sistemləşdirilmiş mətnlərdə uşaq ədəbiyyatının müasir istiqamətləri ilə bağlı dəyərləndirmə aparılır, müxtəlif uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin poetikası, üslub və növ zənginliyi nəzəri analizə cəlb olunur, habelə Zəfər tariximizdən sonra uşaq ədəbiyyatının vardığı yeni həddlər tədqiqat predmetinə çevrilir.

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Ağasəfa, Afaq Məsud, Azad Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Emin Piri, Elşad Barat, Əli Əmirli, Firuzə Məmmədli, Firuz Mustafa, Firudin Qurbansoy, Məmməd Oruc, Mustafa Çəmənli, Nərgiz Cabbarlı, Novruz Nəcəfoğlu, Paşa Qəlbinur, Rafael Hüseynov, Rəfail Tağızadə, Rəhilə Qeybullayeva, Rüstəm Kamal, Seyran Səxavət, Südabə Ağabalayeva, Vahid Əziz, Vaqif Yusifli, Vaqif Bəhmənli, Vilayət Quliyev, Vüsal Nuru